

Univerzita Karlova

Fakulta humanitních studií

Obecná antropologie – Integrované studium člověka

**Mediální obraz posadnutí v druhé polovině 19. a na
začátku 20. století**

Disertační práce

Mgr. et Mgr. Peter Ondreička

Vedoucí práce: prof. Dr. phil. Pavel Himl

2024

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v repozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem. Zároveň prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze

Peter Ondreička

Poděkování

Táto práca vznikla s podporou projektov SVV260468 s názvom Imaginace „Jiného“, kolektivní reprezentace a politiky sociální exkluze, SVV260607 s názvom Sociálně antropologický výzkum a SVV260733 s názvom Historická antropologie moderních společností. Projekty boli realizované na Fakulte humanitních studií.

Zároveň chcem poďakovať za trpezlivosť a ústretovosť školiteľovi prof. Pavlovi Himlovi.

Abstrakt

Dizertačná práca sa zameriava na analýzu mediálneho obrazu posadnutia v periodickej tlači druhej polovice 19. storočia a na začiatku 20. storočia. Analyzuje rôzne diskurzy vyskytujúce sa v novinových článkoch informujúcich o prípadoch údajného posadnutia v kontexte modernity a spoločenských zmien v sledovanom období. Skúma a porovnáva spôsob, akým noviny vzhľadom na svoje zameranie a ideologickú príslušnosť prezentovali a reprodukovali jednotlivé prípady údajného posadnutia a na aké účely mohli takéto články slúžiť. Práca zasadzuje prípady údajného posadnutia uverejnené v novinách do vzťahu s kreovaním modernej medicíny a psychiatrie. Ďalej dáva novinové články do širšieho kontextu pomocou hodnotenia ďalších relevantných prameňov týkajúcich sa dvoch prípadových štúdií. Do práce sú zahrnuté noviny s rôznym zameraním a politickou či ideologickou príslušnosťou. Práca poukazuje na konflikty medzi jednotlivými periodikami, ktoré vznikli na základe článkov o údajnom posadnutí a analyzuje ich dôvody a výsledky. Analyzované články boli publikované v periodikách vydávaných na území Predlitavska.

Abstract

The dissertation focuses on the analysis of the media perception of possession in the periodical press in the second half of the 19th century and the beginning of the 20th century. It analyzes various discourses appearing in newspaper articles informing about cases of alleged possession in the context of modernity and social changes in the observed period. It examines and compares the approach how newspapers, regarding their focus and ideological affiliation, have perceived individual cases of alleged possession and what purposes such articles can serve. The work places cases of alleged possession cases published in newspapers in relation to the creation of modern medicine and psychiatry. The dissertation also describes the approach how the newspaper articles informed about possession cases in a wider context using other relevant sources within the analysis of two case studies. Newspapers with different focus and political or ideological affiliations were used in this thesis. The dissertation also shows the conflicts between newspapers based on articles about alleged possession and analyzes their reasons and results. The analyzed articles were published in periodicals of the territory of Cisleithania.

Obsah

1. Úvod.....	7
1.1. Stav bádania.....	9
1.2. Výskumné otázky a metódy bádania.....	15
2. Zmeny v spoločnosti 19. storočia	19
2.1. Zmeny v religiozite obyvateľstva.....	24
3. Exorcizmus a posadnutie	31
3.1. Koncept posadnutia v kresťanstve.....	31
3.2. Posadnutie a veda v 19. storočí	39
3.2.1. Posadnutie a medicína v 19. storočí.....	39
3.2.2. Medzikultúrne štúdium posadnutia	49
3.3. Ľudové liečiteľstvo a ľudové povery.....	51
4. Periodická tlač v 19. storočí.....	52
4.1. Vývoj a úloha periodík v Rakúsku a českých krajinách po roku 1848	52
Sociálna demokracia	58
Kresťansko-sociálny smer.....	59
Liberálna tlač	62
Politický katolicizmus.....	63
4.2. Noviny a verejný priestor	64
5. Mediálny obraz posadnutia	66
5.1. Prípadové štúdie	66
5.1.1. Morzine	66
5.1.2. Wemding	98
5.1.3. Čím sa tieto prípady odlišujú od ostatných?	128
5.2.1. Ďalšie prípady	130
5.2.2. Prípadové štúdie v odborných periodikách	145
5.3. Reflexia ostatných prípadov posadnutia periodikami.....	151
5.3.1. Spiatočnosť, zatemnenosť, poverčivosť a výsmech	152
5.3.2. Kritika cirkvi a náboženstva.....	168
5.3.3. Diskurz európskej civilizovanosti	171
5.3.4. Medicínsky kontext – hodnotenie posadnutia médiami ako choroby	176
5.3.5. Prejav zaostalosti vidieku.....	181
5.3.6. Pozitívne alebo neutrálne hodnotenie posadnutosti alebo pseudopozitívne hodnotenie – vyličenie posadnutých	183
5.3.7. Podvod, snaha o zisk	185

5.4. Hodnotenie článkov z formálneho hľadiska.....	187
6. Záver	196
Príloha č. 1.....	208
7. Použitá literatúra	210
Články v dobových periodikách	210
Ďalšie premane.....	214
Odborná literatúra	216
Online zdroje.....	226
Zoznam obrázkov.....	227

1. Úvod

Viera v posadnutie a exorcizmus sa v rôznych formách vyskytuje v množstve náboženstiev, resp. v rôznych spoločnostiach. Posadnutie môže podľa predstáv jednotlivých kultúr spôsobiť duša predka, božstvo alebo zlý duch. Viera v posadnutie sa vyskytuje aj v kresťanstve a to už od jeho počiatku. Počas histórie kresťanstva sa viera v posadnutie zmenila, podobne ako sa postupne kreovalo chápanie zla, podoba diabla a zlých duchov. Od stredoveku začali vznikať presné spôsoby vyhánania zlého ducha a počas neskorého stredoveku a ranného novoveku vznikli manuály pre exorcistov. Tento proces vyvrcholil v 17. storočí prijatím *Rituale Romanum* a ustálením konkrétnej ritualizovanej formy exorcizmu.

Vyháňanie diabla sa praktizuje dodnes a jeho literárne či filmové spracovanie sa stalo súčasťou populárnej kultúry. Sporadicky je možné až do súčasnosti natrafiť na medializovaný prípad viery v posadnutie. Niektorí exorcisti, či už cirkevní alebo samozvaní, dokonca neváhali publikovať knihy alebo uskutočňovať prednášky o údajných posadnutiach. Na internete je možné nájsť množstvo videí s „exorcizmami“ vykonávanými pred publikom. Posadnutie je súčasťou kresťanskej viery a či už vo forme popkultúry resp. fikcie alebo vo forme náboženského učenia a osobnej viery je do istej miery súčasťou spoločnosti. Ako súčasť spoločnosti sa táto viera prejavovala v minulosti ako súčasť napr. čarodějníckych procesov. Neskôr zase posadnutie využívali rôzne spoločenské skupiny, ako niektorí autori uvádzajú, na získanie väčšieho vplyvu v spoločnosti.¹ Autori z vedných disciplín ako história, antropológia, religionistika, ale aj psychiatria a medicína, sa snažia vysvetliť jeho úlohu v spoločnosti.

Vieru v posadnutie a vykonávanie exorcizmov nepotlačilo úplne ani osvietenstvo. V kontexte modernity v 19. storočí sa spoločnosť musela vysporiadať s vierou v existenciu posadnutia ako prejavom náboženskej viery alebo ľudových predstáv. Modernita nemá jasnú a ustálenú definíciu a preto pokrýva veľký počet fenoménov a v rámci tejto práce ju môžeme chápať v kontexte sekularizácie aj ako kritiku modernej spoločnosti voči interpretácií bežných javov (ako choroba) ako nadprirodzených, resp. spôsobených diablom.² Spoločnosť v 19. storočí sa musela vysporiadať so zmenami spôsobenými industrializáciou, urbanizáciou, zmenami v religiozite v dôsledku sekularizácie, postupným prenikaním vedy do každodenného života, rozvojom národného povedmia a zmenami vo fungovaní štátu. Spôsob ako spoločnosť 19. storočia z perspektívy modernity reagovala na prípady posadnutia v kontexte zmien v spoločnosti je možné sledovať na relatívne novom, ale v 19. storočí sa veľmi dynamicky

¹ Napr. DEVLIN, Judith. *The Superstitious Mind: French Peasants and the Supernatural in the Nineteenth Century*. New Haven - London: Yale University Press, 1987, s. 136.

² MARTUCCELLI, Danilo. *Sociologie modernity: Itinerář 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. s. 5.

rozvíjajúcom type písomností – periodickej tlači. Vo svojej práci sa zameriam na spôsob, akým bola viera v posadnutie a exorcizmy reprezentovaná v dobovej tlači. Prejavy údajného posadnutia a vyhánania diabla predstavovali pre noviny často významný zdroj senzácie a pútavých článkov. Na druhú stranu však predstavovali nástroj, ktorým mohli noviny prezentovať svoj postoj voči cirkvi a náboženstvu, niektorým spoločenským procesom alebo prípadne spoločenským skupinám. Novinové články predstavujú hlavný prameň tejto práce.

Geografické ohraničenie práce je dané skôr pôvodom konkrétnych novín než miestom, kde sa prípad udiaľ. Noviny zaradené do mojej práce vychádzali na území habsburskej monarchie, resp. Predlitavska. Ide o nemeckojazyčné a české tituly. Prípady reprodukované v novinových článkoch sa udiali v Európe, avšak geograficky nejde o konkrétne územie. Výber článkov z európskeho prostredia nebol cielený, išlo zdá sa, o primárne zameranie novín publikovať informácie o údajnom posadnutí najmä z európskeho prostredia. Práca je chronologicky ohraničená 50. rokmi 19. storočia a koncom prvej svetovej vojny. To je dané viacerými faktormi. V prvom rade ide o dostupnosť zdrojov. Revolučné obdobie rokov 1848 a 1849 prinieslo rôzne dynamické zmeny. Sledované obdobie preto začína až v porevolučnom období. Prvé novinové články zaradené do tejto práce boli vydané v 50. rokoch k prípadu z Morzine. Koniec sledovaného obdobia predstavuje opäť istý socio-kultúrny milník. I keď aj po roku 1918 môžeme nájsť množstvo článkov píšucich o údajných posadnutiach, prácu som obmedzil z dôvodu rozsahu len na druhú polovicu a koniec tzv. dlhého 19. storočia. Mojou snahou nie je detailne interpretovať podobu exorcizmov a viery v posadnutie, ale analyzovať mediálny obraz posadnutia, teda spôsob, akým novinové články o týchto prípadoch písali, za akým účelom tieto články vznikli a v čom sa prístup jednotlivých periodík líšil. Dôvodom výberu tejto témy, typu analyzovaného prameňa a obdobia je aj nedostatočné prebádanie. I keď boli údajné posadnutia predmetom bádania viacerých vedných disciplín, zväčša išlo o práce zamerané na mimoeurópske kultúry alebo o prípady posadnutia z ranného novoveku.

Práca sa skladá z viacerých relatívne ucelených častí poskytujúcich čitateľovi rôzne typy informácií vo viacerých kontextoch. V prvej časti práca obsahuje krátky exkurz do histórie kresťanstva a ponímania posadnutia a exorcizmov ako základ pre interpretáciu prístupu novín k tejto téme v ďalších kapitolách. Exkurz začína v prvých storočiach kresťanstva a postupne opisuje zmeny, ktorými viera v posadnutie v kresťanstve do 19. storočia prechádzala. Druhá časť sa zameriava na vnímanie posadnutia vo vede 19. storočia. Táto časť je zameraná najmä na vývoj psychiatrie a psychológie a ich vnímanie stavov posadnutia. Táto časť má aj ďalší význam. Jadro práce tvorí analýza periodík, avšak musíme si uvedomiť, že doboví žurnalisti si boli vedomí pojmov ako hystéria, démonopatia a pod. a aktívne ich používali vo svojich

článkoch. Ozrejenie niektorých pojmov a najmä ich úlohy pri údajných posadnutiach je dôležité pre úplné pochopenie mediálneho obrazu posadnutia v ďalších kapitolách. Tretia časť práce predstavuje samotnú analýzu novinových článkov. Táto časť je rozdelená na viacero blokov, ktoré ilustrujú rôzny spôsob, akým sa mohli prípady posadnutia v novinách manifestovať. Prvý blok tvoria prípadové štúdie. Ide o dva prípady údajného posadnutia, ktoré vzbudili masívny záujem médií a informácie o nich boli publikované v desiatkach článkov v množstve periodík a to aj niekoľko rokov po samotnom prípade. V druhom bloku sú zahrnuté prípady reprezentované niekoľkými článkami. Tieto články mali často veľmi podobný alebo totožný obsah, čo limitovalo možnosti analýzy. Predpokladom je, že tieto články čerpali zo spoločného zdroja alebo text okopírovali medzi sebou. Posledný, tretí, blok tvoria články k prípadom bez väčšej publicity a zachytil som k nim jeden alebo dva články.

1.1. Stav bádania

Bádateľ skúmajúci úlohu viery v posadnutie, resp. jej reprezentáciu v konkrétnom prameni, sa musí vysporiadať s viacerými špecifikami tejto témy. Keďže stav označovaný za posadnutie nebol v európskom kultúrnom priestore chápaný ako zločin, nie je často možné nájsť oficiálne záznamy o prípadoch posadnutia a exorcizmoch. Mnoho prípadov údajného posadnutia nedosiahlo žiadnu literárnu pozornosť a udiali sa kompletne bez ich zachytenia v prameňoch.³ Vzhľadom na to podľa Erika Midelforta, významného odborníka na čarodejnícke procesy, nie je možné získať úplný a objektívny obraz o podobe viery v posadnutie alebo o vykonaných exorcizmoch. Je preto nebezpečné vytvárať závery o podobe exorcizmov na základe jedného zdroja alebo typu zdrojov.⁴ Midelfortové tvrdenie korešponduje aj s mojimi zisteniami. Ako ukážem neskôr, veľa zo skúmaných prípadov údajného posadnutia neskončilo cirkevným/rituálnym exorcizmom, ale išlo často o ľudové praktiky. V prípade cirkevných exorcizmov je šanca, že by stopy po exorcizme mohli byť dochované prostredníctvom farnosti alebo biskupského archívu. V prípade ľudových vyhánaní môže byť veľa prípadov zachytených len v novinách alebo zápisoch vytvorených aktérmi či svedkami prípadov.

Napriek častej nekompletnosti zdrojov k prípadom viery v posadnutie ide o tému, ktorej sa venovalo a aj naďalej venuje množstvo bádateľov z rôznych vedných disciplín. Existuje viacero perspektív, z akých je možné prípady analyzovať. Výskum viery v posadnutie je

³ MIDELFORT, Eric. The Devil and the German People: Reflection on the Popularity of Demon Possession in Sixteenth-Century Germany. In: LEVACK, Brian (ed.). *Possession and Exorcism*, vol. 9. New York – London: Carland Publishing, Inc., 1992, s. 118.

⁴ Tamže, s. 121.

charakterizovaný dvoma smermi, jedným racionalizujúcim prípady viery v posadnutie a druhým kontextualizujúcim a fenomenologickým. Najmä anglo-americká odborná historická a psychologická literatúra sa snažila racionalizovať prípady posadnutia, pričom však opomínala ich kultúrnu úlohu.⁵

Viera v posadnutie a príznaky osôb tvrdiacich, že sú posadnuté vzbudzovali záujem lekárov, najmä psychiatrov už od 19. storočia. Veľký význam mal výskum Jeana-Martina Charcota zamerný na vzťah medzi posadnutím a hystériou.⁶ Charcotovo dielo v kontexte viery v posadnutie analyzujú autori aj v súčasnosti. Množstvo lekárskeho štúdií zameraných na dejiny duševných chorôb a hystérie sa okrajovo dotklo aj viery v posadnutie.⁷ Príkladom uchopenia hystérie a čiastočne aj viery v posadnutie z historického a medicínskeho pohľadu môže byť rozsiahly zborník *History of psychiatry and Medical Psychology*.⁸ Zároveň môžeme nájsť množstvo štúdií venujúcich sa lekárskeho vysvetleniu stavu posadnutia.⁹ Tieto štúdie však nedokážu suplovať náročný proces vyhľadávania ďalších prameňov pre historika alebo antropológa skúmajúceho predstavy o diablovej a posadnutí aj mimo medicínsky kontext.

Viera v posadnutie je témou bádania antropológie, histórie aj religionistiky. V prípade antropológov a religionistov bolo posadnutie skúmané v kontexte náboženských predstáv rôznych kultúr, najmä mimo Európy. Veľká časť výskumu sa orientovala na štúdium prepojenia stavu posadnutia so šamanizmom, tranzom a inými stavmi vedomia.¹⁰ Základnými dielami v tomto smere sú práce britského antropológa Jamesa Frazera (1854-1941) alebo rumunského historika a religionistu Mircei Eliadeho (1907-1986). Už v 20. rokoch 20. storočia vytvoril nemecký psychológ Traugott Konstantin Österreich (1880-1949) prvú medzikultúrnu štúdiu

⁵ BODDY, James. Spirit possession revisited: Beyond instrumentality. *Annual Review of Anthropology*. 1994, 23(1), s. 410.

⁶ CHARCOT, Jean-Martin – RICHER, Paul. *Les démoniaques dans l'art*. Paris, 1887 alebo CHARCOT, Jean-Martin. *La foi qui guérit*. Paris, 1897.

⁷ Napríklad GOLDSTEIN, Jan. The Hysteria Diagnosis and the Politics of Anticlericalism in Late Nineteenth-Century France. *The Journal of Modern History*. Sex, Science, and Society in Modern France. 1982, 54(2), 209-239.

⁸ WALLACE, Edwin – GACH, John (eds.). *History of psychiatry and Medical Psychology*. New York: Springer, 2008, 862 s.

⁹ Napríklad WESTERNIK, Herman. Demonic possession and the historical construction of melancholy and hysteria. *History of Psychiatry*. 2014, 25(1), 335-349 s.; JAMES, Mary. Hysteria and demonic possession. In: BASIRÓ, Davey – GRAY, Alastair - SEALE, Clive (eds.). *Health and Disease: A Reader*. Buckingham: Open University Press, 1995, 458 s.; CROOKS, Mark. On the Psychology of Demon Possession. *The Journal of Mind and Behavior*. 2018, 39(4), 257-344 s.; VANDERMEERSCH, P. The Victory of Psychiatry over Demonology. The Origin of the Nineteenth Century Myth. *History of Psychiatry*. 1991, 8(2), 351-36 s.; COUDERT, Allison. Melancholy, Madness, and Demonic Possession in the Early Modern West. In: CLASSEN, Albrecht (ed.). *Mental Health, Spirituality, and Religion in the Middle Ages and Early Modern Age*. Berlin – Boston: De Gruyter, 2014, 647-689 s.; OSSA-RICHARDSON, Anthony. Possession or Insanity? Two Views from the Victorian Lunatic Asylum. *Journal of the History of Ideas*. 2013, 74(4), 553-575 s.

¹⁰ WINKELMANN, Michael. Shamanism - *A Biopsychosocial Paradigm of Consciousness and Healing*. Santa Barbara – Denver – Oxford: ABC-CLIO, 2010, s. 49.

vievy v posadnutie s názvom *Die Besessenheit*.¹¹ Ďalším významným dielom medzikultúrneho štúdia posadnutí je dielo Eriky Bourguignon (1924-2015). Jej kniha *Possession* z roku 1976 predstavuje transkultúrnú analýzu, pričom vieru v posadnutie identifikovala vo väčšine súmaných kultúr.¹² Príklady chápania posadnutí tak môžeme nájsť v antropologickej literatúre pomerne často, avšak dôraz je kladený na iné mimoeurópske náboženstvá a systémy než je kresťanská viera v posadnutie a diabla.¹³

Z perspektívy histórie a antropológie je vieru v posadnutie možné skúmať v kontexte honov na čarodejnice. Čarodejníckej procesy v Európe ranného novoveku boli v hľadácku historikov a antropológov už od 19. storočia a existuje k nim veľké množstvo odbornej literatúry.¹⁴ V rámci literatúry venujúcej sa čarodejníckym procesom tak neboli prípady údajného posadnutia v centre pozornosti a predstavovali len jeden zo skúmaných atribútov viery v čarodejnice. Lyndal Roper¹⁵, austrálska historička zaoberajúca sa čarodejníckymi procesmi, sa v knihe *Oedipus and Devil* snaží o analýzu psychohistórie žalobcov aj obžalovaných v rámci čarodejníckych procesov. Autorka sa snaží o psychologické a psychoanalytické zhodnotenie ich činov, pričom jednu z kapitol venovala exorcizmom v oblasti Nemecka a „teológií tela“. V literatúre venovanej honom na čarodejnice teda môžeme nájsť state venované viere v posadnutie, nejde však zväčša o primárnu tému týchto prác.

Problémom ostáva obdobie po skončení honov na čarodejnice, kedy súdenie čarodejníc už nebolo možné, teda obdobie od druhej polovice 18. storočia. Podobne ako v prípade

¹¹ SCHMIDT, Bettina - HUSKINSON, Lucy. *Spirit Possession and Trance: New Interdisciplinary Perspectives*. London: Bloomsbury Academic, 2010, s. 3.

¹²

¹³ Spomenúť môžeme už vyššie uvedenú monografiu Michaela Winkelmana *Shamanism: A Biopsychosocial Paradigm of Consciousness and Healing* alebo encyklopédiu NAMBA WALTER, Mariko - NEUMANN FRIDMAN, Eva Jane. *Shamanism: An Encyclopedia of World Beliefs, Practices and Culture*. Santa Barbara – Denver - Oxford: ABC-CLIO, 2004, 1091 s.

¹⁴ Viac k historiografii čarodejníckych procesov pozri napr. GOLDEN, Richard (ed.). *Encyclopedia of Witchcraft - Western Tradition*. Santa Barbara: ABC-CLIO, 2006, 1536 s. Spomeňme aspoň niekoľko prehľadových prác ako LEVACK, Brian (ed.). *The Oxford Handbook of Witchcraft in Early Modern Europe and Colonial America*. Oxford: Oxford University Press, 630 s.; BAILEY, Michael. *Historical Dictionary of Witchcraft*. Lanham: The Scarecrow Press, Inc., 2003, 199 s.; BEHRINGER, Wolfgang. *Čarodějnictví: Globální historie*. Praha: XYZ, 2006 424 s.; CLARK, Stuart. *Thinking with Demons: The Idea of Witchcraft in Early Modern Europe*. Oxford: Oxford University Press, 1997, 850 s.; OLDRIDGE, Darren (ed.). *The witchcraft reader*. New York: Routledge, 2008, 424 s.; KORS, Alan – PETERS, Edward. *Witchcraft in Europe 400-1700*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2001, 480 s.; trojdielne dielo maďarských autorov *Demons, Spirits and Witches*: KLANICZAY, Gábor – PÓCS, Eva (eds.). *Demons, Spirits and Witches I: Communicating with Demons*. Budapest: Central European University Press, 2005, 304 s.; KLANICZAY, Gábor – PÓCS, Eva (eds.). *Demons, Spirits and Witches II: Christian Demonology and Popular Mythology*. Budapest: Central European University Press, 2008, 292 s. KLANICZAY, Gábor – PÓCS, Eva (eds.). *Demons, Spirits and Witches III: Witchcraft Mythologies and Persecutions*. Budapest: Central European University Press, 2008, 358 s. alebo sedemdielna edícia *Witchcraft and Magic in Europe*.

¹⁵ ROPER, Lyndal. *Oedipus and Devil*. New York: Routledge, 1994, 264 s.

posadnutí nie je táto téma pokračujúcej viery v čarodejnice vyčerpávajúco preskúmaná. I keď je možné nájsť aj rozsiahlejšie práce, ide skôr o lokálne zamerané štúdie.¹⁶ Len niekoľko prác sa zaoberá o ucelenejší pohľad na vieru v čarodejnice po konci honov na čarodejnice.¹⁷ Viacero autorov využíva ako základný prameň pri skúmaní viery v čarodejnice v 19. storočí najmä novinové články.¹⁸ De Bleucourt argumentuje, že správy o prípadoch čarodejníctva v 19. storočí je možné nájsť najmä v novinách. Tieto obvinenia totiž len zriedkavo viedli k súdnemu procesu a to len v prípadoch ak obvinenie alebo „odčarovávanie“ porušili zákon.¹⁹

Posadnutie je v kresťanstve prepojené s vierou v diabla. K téme chápania zla v kresťanstve a podoby diabla existuje veľké množstvo odborných štúdií aj rozsiahlych monografií. Uvedme napríklad štvorzväzkové dielo amerického historika a religionistu Jeffreyho Burtona Russella zaoberajúce sa vývojom predstáv o diabliovi²⁰ alebo dielo Henryho Ansgara Kellyho *Satan: Životopis*²¹. Ďalej môžeme spomenúť dielo antropológa a historika náboženstva Alfonsa DiNolu *Ďábel a podoby zla v histórii* obsahujúce jeho interpretáciu definície posadnutia v kresťanstve.²² DiNola ponúka širší pohľad na chápanie zla v rôznych spoločnostiach ako Tibet, India a juhoamerické spoločnosti. Väčšia časť knihy sa zaoberá vývojom chápania diabla v kresťanstve v kontexte európskych náboženských dejín. Veľkú pozornosť venuje čarodejníckym procesom v rannom novoveku. Zaoberá sa však aj vierou v diabla v 19. storočí. Podľa DiNolu diabol na konci 19. storočia predstavoval pre vtedajšiu spoločnosť stelesnenie potlačených pudov a radosti zo života. Diabol sa však postupne pod

¹⁶ BEVER, Edward. Witchcraft Prosecutions and the Decline of Magic. *The Journal of Interdisciplinary History*. 2009, 40(2), 263-293 s.; DAVIES, Owen. Methodism, the Clergy, and the Popular Belief in Witchcraft and Magic. *History*. 1997, 82(266), 252-265 s.; DAVIES, Owen. Urbanization and the Decline of Witchcraft: An Examination of London. *Journal of Social History*. 1997, 30(3), 597-617 s.; KLANICZAY, Gábor. The Decline of Witches and the Rise of Vampires. In: OLDRIDGE, Darren (ed.). *The witchcraft reader*, New York: Routledge, 2002, 387-399 s.; WOROBEK, Christine. Witchcraft Beliefs and Practices in Prerevolutionary Russian and Ukrainian Villages. *The Russian Review*. 1995, 54(2), 165-187 s.; WOROBEK, Christine. The 1850s Prosecution of Gerasim Fedotov for Witchcraft. *Russian History*. 2013, 40(3-4), 381-397.

¹⁷ MUCHEMBLED, Robert (ed.). *Magie a čarodějnictví v Evropě od středověku po současnost*. Praha: Volvox Globator, 1997, 298 s.; DAVIES, Owen. *Witchcraft, magic and culture 1736-1951*. Manchester: Manchester University Press, 1999, 352 s.; DAVIES, Owen - DE BLÉCOURT, Willem. *Beyond the witch trials*. Manchester: Manchester University Press, 2004, 224 s.; DAVIES, Owen - DE BLÉCOURT, Willem, eds., *Witchcraft continued: Popular magic in modern Europe*. Manchester: Manchester University Press, 2004, 337 s.; ANKARLOO, Bengt - CLARK, Stuart (eds.). *Witchcraft and Magic in Europe: The eighteenth and nineteenth Century*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1999, 288 s.

¹⁸ DE BLÉCOURT, WILLEM. Boiling chickens and burning cats: Witchcraft in the Western Netherlands, 1850–1925. In: DAVIES, Owen - DE BLÉCOURT, Willem (eds.). *Witchcraft continued: Popular magic in modern Europe*. Manchester: Manchester University Press, 2004, s. 90.

¹⁹ Tamže, s. 91.

²⁰ RUSSELL, Jeffrey Burton. *Satan*. Ithaca: Cornell University Press, 1987, 258 s.; RUSSELL, Jeffrey Burton. *The Devil*. Ithaca: Cornell University Press, 1987, 276 s.; RUSSELL, Jeffrey Burton. *Lucifer*. Ithaca: Cornell University Press, 1986, 356 s.; RUSSELL, Jeffrey Burton. *Mephistopheles*. Ithaca: Cornell University Press, 1990, 333 s.

²¹ KELLY, Henry Ansgar. *Satan životopis*. Praha: Volvox Globator, 2009, 252 s.

²² DINOLA, Alfonso. *Ďábel a podoby zla v historii lidstva*. Praha: Volvox Globator, 1998, s. 403.

vplyvom pokroku v myslení dostával do úzadia, do oblasti fantázie. Rakúsky historik Peter Dinzelbacher venujúci sa najmä obdobiu stredoveku vo svojej knihe *Světice nebo čarodejky*²³ vysvetľuje rozdiely medzi príznakmi údajnej svätosti a interpretáciou nadprirodzených úkazov ako čarodejníctva alebo posadnutia. Schopnosť liečiť posadnutých je doložená u mnohých mystikov a mystičiek ako sv. Bernard, Hildegarda a pod. Jedna kapitola sa venuje prípadom zo 17. až 20. storočia. V 19. storočí sa ešte na vysvetlenie prípadov charizmatických žien používala buď osvietená predstava klamu alebo ranno-psychologický pojem autosugescie. Ako príklad uvádza Herberta Thurstona, autora viacerých hagiografických štúdií, ktorý uvažuje, či je posadnutie stavom zoslaným „zhora“ alebo ide o osobné patologické neurózy. Ako autosugesciu interpretovali niektoré prípady posadnutia aj noviny analyzované v mojej práci (pozri napr. prípad v Grézes uverejnený v *Arbeiter Zeitung*, *Ein Fall von „Bessessenheit“*, 19. 6. 1902, s. 6).

Väčšina týchto prác sa však zaoberá predovšetkým ranným kresťanstvom, stredovekom alebo ranným novovekom. Len niekoľko podrobnejších prác zasahuje až do obdobia 19. a 20. storočia. Príkladom môže byť monografia francúzskeho historika Roberta Muchembleda *Une histoire du diable*, dostupná aj v českom preklade *Dějiny ďábla*.²⁴ Nadväzuje na jeho štúdium čarodejníckych procesov. Jeho výskum začal v období vrcholného stredoveku a končí v 20. storočí. Sústredil sa na dejiny tela, kultúry a sociálnych väzieb. Koniec knihy nesie názov *Soumrak ďábla*. Autor prišiel s teóriami, čo bolo hlavným dôvodom toho, že sa diabol ako vysvetlenie mimoriadnych stavov v živote ľudí dostal do úzadia. Viera v jeho existenciu v 19. storočí nevyzrádla, no je ďaleko obmedzenejšia a prešla rôznymi zmenami. Tradičnú vieru v diabla však oklieštilo osvietenstvo a viera v diabla sa stala predmetom dogmatickej ortodoxie úzkej skupiny ľudí. Transformovala sa do iných pôdob, resp. diabol prebral nové úlohy a role.²⁵ V 18. a 19. storočí vzniklo niekoľko nových literárnych žánrov. Patrili sem okultný a gotický román (resp. aj *roman noir*), ktoré našli základ na Britských ostrovoch. Ich autori boli fascinovaní nadprirodzenom a tajomnom. V roku 1846 založil Gustave Sandré *Bibliothèque infernale* (Pekelnú knižnicu), kde chcel vydávať strašidelné diela.

Značnú pozornosť venovali historici prípadom údajného posadnutia v rannom novoveku najmä vo Francúzsku a Anglicku. Ide najmä o prípady z Aix-en-Provence (obžalovaný Louis Gaufridi) a prípad z uršulínskeho kláštora v Loudone v 30. rokoch 17. storočia vrcholiaci popravou Urbana Grandiera. Tieto prípady získali značnú pozornosť nielen

²³ DINZELBACHER, Peter *Světice nebo čarodejky*, Praha: Volvox Globator, 2003, s. 288.

²⁴ MUCHEMBLEDE, Robert. *Dějiny ďábla*, Praha: Argo, 2008, s. 377.

²⁵ Tamže, s. 210.

súčasníkov ale aj odbornej literatúry. Jednou z najvýznamnejších prác o ranonovovekých prípadoch posadnutí vo francúzskych kláštoroch je monografia *Possession de Loudun*²⁶ francúzskeho teológa, filozofa a historika Michel de Certeau. Príkladom štúdií zaoberajúcich sa práve posadnutiami z ranného novoveku sú diela Sarah Ferber *Demonic Possession and Exorcism In Early Modern France* alebo kniha Daniela Pickering Walkera *Unclean Spirits: Possession and Exorcism in France and England in the Late Sixteenth and Early Seventeenth Centuries* z roku 1980. Walker napísal viacero diel zameraných na chápanie nadprirodzena v dejinách západnej Európy. Konštatoval, že k danej téme existuje pomerne malé množstvo zdrojov v oblasti odbornej literatúry.²⁷ Walker ukazuje modelový príklad, aké charakteristiky najčastejšie údajné posadnutia mali. Teenager, častejšie dievča, dostáva krče (často epileptického charakteru) niekedy sprevádzané halucináciami. Okolie (rodina, priatelia, lekár, duchovní) sledujú príznaky. Nápad, že ide o posadnutie môže prísť od niekoho z okolia alebo od postihnutej osoby samotnej. Po označení osoby za posadnutú sa pozornosť aj ochota plniť príkazy posadnutého zvyšuje. Posadnutý tak zisťuje, že má určitý vplyv. Vyššie uvedené odborné práce pracujú s rôznymi prameňmi ako dobová démonologická literatúra, svedectvami aktérov prípadov, archívnyimi materiálmi dochovanými k prípadom a v menšej miere čiastočne aj s periodickou tlačou.

Americký historik Brian Levack je autorom alebo editorom množstva štúdií, monografií a zborníkov venujúcich sa viere v čarodejnice a diabla. V zborníku štúdií *The Devil Within: Possession and Exorcism in the Christian West*²⁸ Levack ako jeden z mála autorov poskytuje ucelený prehľad historického vývoja exorcizmov v kresťanstve. Zborník začína v dobe ranného kresťanstva a postupne umožňuje čitateľovi zoznámiť sa aj s ďalšími etapami vývoja chápania posadnutia. Zborník postupuje systematicky od najstarších kresťanských prípadov vyhánania až do 19. storočia. Predstavuje vybrané príprady údajného posadnutia. Na ich základe potom interpretuje znaky posadnutosti a ich percepciu v minulosti. Jeho dielo je syntézou danej problematiky. Na základe prameňov aj odbornej literatúry poskytuje pomerne komplexný prehľad vývoja viery v posadnutie v kresťanstve. Okrem prípadových štúdií tu môžeme nájsť kapitoly analyzujúce vieru v posadnutie všeobecne. Posledná časť zborníka sa zaoberá exorcizmami v 19. storočí. V tejto časti prichádza s vlastnou teóriou o rozdelení posadnutí do skupín: spontánne posadnutie, medicínske posadnutie a skupinové posadnutie. K skupinovému

²⁶ DE CERTEAU, Michel. *The Possession at Loudun*, Chicago: The University of Chicago Press, 2000, s. 251.

²⁷ WALKER, D. P.. *Unclean Spiritis. Possession and Exorcism in France and England in the Late Sixteenth and Early Seventeenth Centuries*, University of Pennsylvania Press 1981, s. 120.

²⁸ LEVACK, Brian (ed.). *The Devil Within: Possession and Exorcism in the Christian West*. London: Yale University Press, 2013, 346 s.

posadnutiu môžeme nájsť viacero prípadových štúdií aj mimo Levackov zborník. Napríklad k prípadu v Morzine, ktorý analyzujem aj vo svojej práci môžeme uviesť štúdie Judith Devlin²⁹ a Ruth Harris.³⁰

Existujú aj práce duchovných zaoberajúce sa prípadmi posadnutia z minulosti aj súčasnosti. Pomerne známym sa stali práce Gabriela Amortha, vaticánskeho exorcistu, ktoré sú určené pre širokú verejnosť. K Wemdingu môžeme spomenúť kratšiu knihu *Von Wemding nach Klinkenberg* vydanú katolíckym teológom a filozofom Georgom Siegmundom.³¹ Nejde však o odborné práce a z tohto dôvodu ich do svojej práce nezahŕňam.

1.2. Výskumné otázky a metódy bádania

Môžeme konštatovať, že viera v posadnutie bola predmetom skúmania viacerých vedných disciplín, avšak pozornosť bádateľov sa sústreďuje najmä na iné historické obdobia (stredovek a ranný novovek) alebo na iné spoločnosti než sú európske krajiny. Obdobie 19. storočia a začiatku 20. storočia sú prebádané len čiastkovo. Zároveň sa pozornosť bádateľov sústredila skôr na iné typy prameňov než noviny.

Vzhľadom na rozsah témy bolo však potrebné stanoviť, aké pramene budú primárnym zdrojom pre analýzu. Pôvodným zámerom tejto práce bolo analyzovať prípady posadnutia z obdobia druhej polovice 19. storočia a začiatku 20. storočia. Pomôckou pri hľadaní prípadov mali byť novinové články. Zámerom bolo identifikovať články v dobových periodikách a následne k týmto prípadom získať ďalšie pramene z archívov. Problémom sa však ukázal byť nedostatok týchto ďalších prameňov. Napriek hľadaniu vo viacerých archívoch (napríklad archív konzistoře Brněnského arcibiskupství, Státní oblastní archiv v Prahe) sa ukázalo, že zmienky o posadnutí a exorcizmoch sa nedajú nájsť v rámci archívnych pomôcok a inventárov, resp. sú len veľmi sporadické. To samozrejme nevylučuje, že sa vhodné dokumenty v archívoch nevyskytujú, avšak ich nájdenie nebolo v rámci písania dizertácie možné. Zároveň by nebolo možné nájsť pramene k všetkým zachyteným prípadom identifikovaným v novinách, ale išlo by len o vzorku prípadov v dokumentoch cirkevnej proveniencie. Stretol som sa s neúplnosťou dokumentácie, kedy napr. v prípade prípadu Heleny Lenochovej (články publikované v *Revue v neuropsychopathologie, therapie, veřejné hygieně a lékařství sociálním* v roku 1905 pod

²⁹ DEVLIN, *The Superstitious Mind*, 316 s.

³⁰ HARRIS, Ruth. *Possession on the Borders: The "Mal de Morzine" in Nineteenth-Century France. The Journal of Modern History*. 1997, 69(3), 451-478 s.

³¹ Napríklad menšia knižka SIEGMUND, Georg. *Von Wemding nach Klinkenberg*. Stein am Rhein: Christina Verlag, 1985, 192 s. venujúca sa prípadu vo Wemdingu alebo ABBÉ SUTTER, Paul. *Le Diable, ses paroles, son action dans le possédés d'Ilffurt*. Arras: Librairie Brunet, 1921, 200 s.

názvom *Vzácný prípad náhlé duševní infekce šesti sourozenců*) som síce našiel v Státním oblastním archivu v Praze daný spis, avšak okrem dokumentu o prijatí Heleny do lekárskej starostlivosti sa ostatné časti je spisu nedochovali a opäť sme tak odkázaní len na články publikované v lekárskom časopise.

Ukázalo sa tiež, že novinové články zachytili skôr prípady v zahraničí, než v českom a rakúskom prostredí. Analýza takýchto prípadov by si vyžadovala zozbieranie prameňov z rôznych inštitúcií rozmiestnených v rôznych krajinách Európy. Takto rozsiahli výskum presahuje dizertačnú prácu. Keďže bez zhromaždenia prameňov k prípadom viery v posadnutie nemôžeme hovoriť o dostatočne podrobnej analýze prípadov, rozhodol som sa zvoliť iný postup. Ukázalo sa totiž, že noviny poskytujú značný počet doteraz neprebádaných prípadov. Tieto články sa týkali množstva prípadov z Európy aj mimo nej. Ich využitie pri analýze prípadov posadnutia alebo čarodejníctva odporúča viacero odborníkov, zároveň však absentujú práce v tejto oblasti. Dizertáciu som preto zameril na analýzu mediálneho obrazu viery v posadnutie. Zhromaždil som články z niekoľkých desiatok novín a časopisov v období od 50. rokov 19. storočia do konca prvej svetovej vojny. Analyzované boli články v periodikách rôznej proveniencie a ideového ukotvenia vrátane liberálnych a sociálno-demokratických, kresťanských ale aj nezávislých periodík. Keďže som sa neobmedzil len na noviny hlásiace sa k jednému politickému alebo ideologickému smeru, môžeme porovnať, ako noviny rôzneho pôvodu písali o prípadoch údajného posadnutia.

Vzhľadom na noviny ako hlavný typ prameňa pre moju dizertáciu je základnou bádateľskou otázkou, aký bol mediálny obraz prípadov údajného posadnutia. Aby som na takto všeobecne položenú otázku mohol odpovedať, je potrebné si položiť ďalšie otázky. Predovšetkým môžeme sledovať aké hlavné diskurzy jednotlivé články reprezentovali. Ako boli prípady viery v posadnutie chápané periodikami? Boli chápané pozitívne alebo negatívne? S akým cieľom, resp. zámerom boli tieto články publikované? Aké sú rozdiely v interpretácií niektorých prípadov vzhľadom na zameranie periodika? Aké periodiká o posadnutí informovali? Ktoré prípady získali najväčšiu pozornosť a čo boli ich spoločné atribúty? Čím sa tieto prípady odlišujú od ostatných? V rámci analýzy sa zaoberám prípadmi a článkami z druhej polovice 19. storočia a začiatku 20. storočia. Moja práca využíva metódu diskurzívnej analýzy dobových článkov. Pri niektorých prípadoch bolo možné nájsť až desiatky článkov. Tieto udalosti som analyzoval formou prípadových štúdií. Ak bolo k prípadu viery v posadnutie možné nájsť len jeden alebo dva články, tieto články som analyzoval spolu s ostatnými textami v samostatnej kapitole.

Pre analýzu článkov som využíval digitálny repozitár Kramerius Národní knihovny České republiky a repozitár ANNO Historische Zeitungen und Zeitschriften prevádzkovaný Österreichische Nationalbibliothek. Články som vyhľadával najmä podľa kľúčových slov ako posedlost, Besessenheit, exorcizmus, Teufelsaustreibung alebo Teufelaustreibung a pod. Zároveň som niektoré periodiká prechádzal manuálne. Išlo najmä o nedigitalizované periodiká ako *Červánky*³².

Použitie novín ako historického prameňa má svoje nevýhody. Napriek tomu majú noviny svoj význam v historickom výskume. Ich využitie ako prameňa je pomerne bežné.³³ Noviny predstavujú jeden z najväčších dosiaľ riadne neprebádaných zdrojov pre skúmanie povier a ľudových tradícií, viery v čarodejnice a viery v posadnutie v 19. storočí. Podľa dánskeho antropológa a historika zameriavajúceho sa na čarodejnícke procesy Gustava Henningsena nám noviny poskytujú charakteristiku tradícií v konkrétnom sociálnom kontexte. Noviny nielen že ovplyvňujú verejnú mienku, resp. spoločnosť, ale sú zároveň aj jej produktom a zrkadlom.³⁴ Sú považované za nástroj osvety širokých mas.³⁵ Informácie o niektorých prípadoch je možné nájsť iba v regionálnej tlači. Článok v regionálnych novinách tak môže predstavovať jediný dochovaný prameň k danému prípadu. Prípady s použitím násillia sa dostali do pozornosti verejnosti prirodzene vo väčšej miere než prípady, ktoré skončili zmierlivo, potichu a bez väčších škandálov.³⁶

Pri analýze historických udalostí môžeme rozlišovať svedectvá domácich pozorovateľov a vonkajších pozorovateľov. Domácimi pozorovateľmi sú osoby žijúce v danom mieste a v danej dobe. Títo pozorovatelia sú si však len málokedy vedomí vlastných kultúrnych daností, čo znamená, že pre bádateľa dôležité alebo zaujímavé skutočnosti považujú za samozrejmosť a nevenujú im pozornosť. Noviny často píšú o udalosti z dopočutia, citujú nejakého korešpondenta alebo prepisujú už vydaný článok. Nepoznajú kultúrny kontext danej udalosti a môžu tak udalosť samotnú dezinterpretovať.³⁷ Nemôžeme preto novinový článok použiť ako jediný zdroj pre analýzu viery v posadnutie. Môžeme však analyzovať spôsob, akým

³² *Červánky* vychádzali v Brne v rokoch 1889 až 1921 s podtitulom *Časopis pro šíření osvěty a hájení pravdy*. Išlo o protiklerikálne zamerané sociálno-demokratické periodikum (KUBÍČEK, Jaroslav. *Noviny a časopisy na Moravě a ve Slezsku do roku 1918*, Brno: Moravská zemská knihovna, 2001, s. 148; BERÁNKOVÁ, Milena. *Ďejiny československé žurnalistiky I*. Praha: Nakladatelství Novinář, 1981, s. 238).

³³ TANACKOVIĆ, Sanjica Faletar - KRTALIĆ, Maja – LACOVIĆ, Darko. *Newspapers as a Research Source: Information Needs and Information Seeking of Humanities Scholars*. Creative Commons 3, 2014, 14 s.

³⁴ DAVIES, Owen. *Newspapers and the Popular Belief in Witchcraft and Magic in the Modern Period*. *Journal of British Studies*. 1998, 37(2), s. 141.

³⁵ Tamže, s. 147

³⁶ HAND, Wayland. "Passing Through": Folk Medical Magic and Symbolism. *Proceedings of the American Philosophical Society*. 1968, 112(6), s. 382.

³⁷ BURKE, Peter. *Žebráci, šarlatáni, papežové*. Bratislava: H&H, 2007, s. 31.

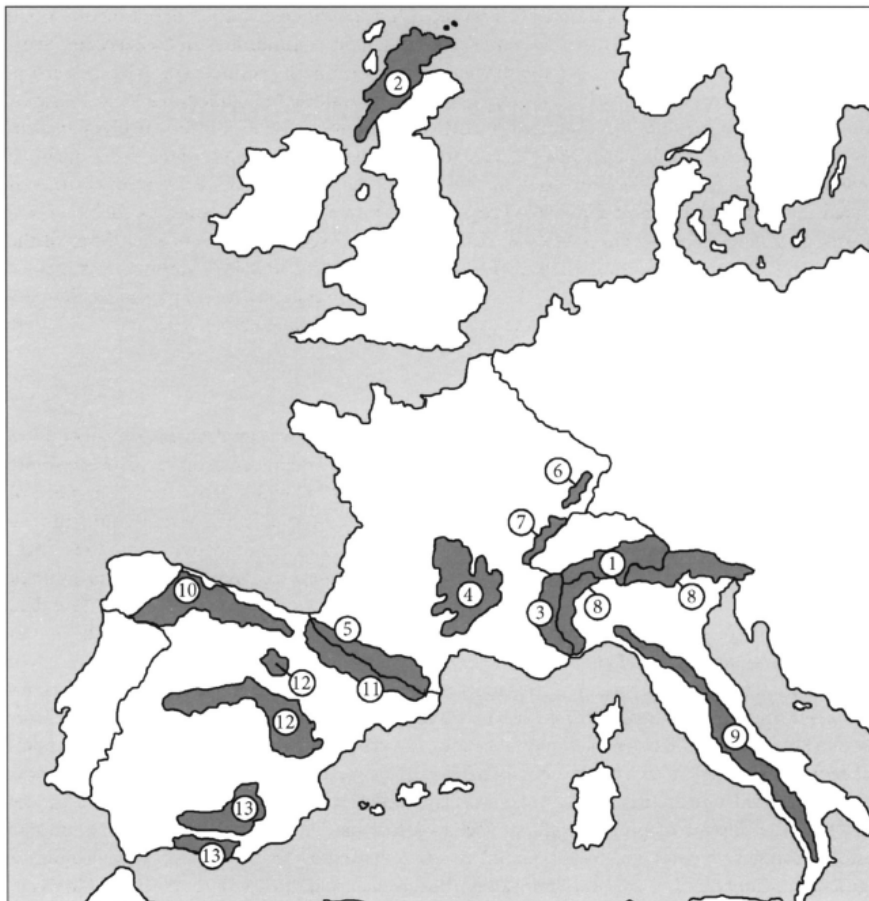
noviny o prípadoch posadnutia píšú. Ich interpretácia posadnutia je jednak výsledkom ich kultúrneho prostredia, politického alebo ideologického zamerania a zároveň, ako píše Henningsen, predstavujú mienkotvorný nástroj ovplyvňujúci široké masy.

Pri analýze mediálneho obrazu som prácu doplnil aj inými druhmi prameňov. Ide o dokumenty vytvorené buď priamo aktérmi prípadov (napr. správa lekára vyslaného ukončiť hromadné posadnutie v Morzine) alebo ide o dobové pramene vydané až sekundárne (napr. Masarykova brožúra z roku 1908 v rámci tzv. Wahrmondovej aféry týkajúca sa prípadu posadnutia vo Wemdingu z roku 1892).

2. Zmeny v spoločnosti 19. storočia

Každé obdobie formovania ľudskej spoločnosti je charakterizované množstvom zmien. Tieto zmeny je možné reflektovať z rôznych perspektív. Analýza zmien v spoločnosti 19. storočia a začiatku 20. storočia vyžaduje viac priestoru než dokáže ponúknuť dizertačná práca. V tejto kapitole sa preto obmedzím len na najvýznamnejšie zmeny, resp. zmeny majúce vplyv na prostredie, v ktorom sa prípady posadnutia udiali alebo v akých boli vydávané periodiká zahrnuté do tejto práce. Cieľom je poskytnúť doplnenie kontextu pre analýzu diskurzov identifikovaných pri skúmaní mediálneho obrazu posadnutia v sledovanom období.

Zmeny v spoločnosti v 19. storočí boli priamo alebo nepriamo spojené s priemyselnou revolúciou. S ňou je spojená masívna industrializácia a urbanizácia. Tieto procesy však prebiehali geograficky značne heterogénne, s rôznou intenzitou a v rôznych obdobiach. Ešte po prvej svetovej vojne bolo možné aj v najindustrializovanejších krajinách Európy nájsť regióny, ktoré neprešli zmenami prinesenými priemyselnou revolúciou (vyznačené na mape).³⁸

Obrázok 1: Regióny zachovávajúce si predindustriálny charakter – 1. Švajčiarske Alpy, 2. Škótska vysočina, 3. Francúzske Alpy, 4. Centrálny masív, 5. Francúzske Pyreneje, 6. Vogézy, 7. Francúzska Jura, 8. Talianske Alpy, 9. Apeníny, 10. Kordillery, 11. Španielske Pyreneje, 12. centrálna Meseta, 13. Betická Kordillera. COLLANTES, *Farewell to the Peasant Republic*, s. 258.

³⁸ COLLANTES, Fernando. *Farewell to the Peasant Republic: Marginal Rural Communities and European Industrialisation, 1815-1990. The Agricultural History Review*. 2006, 54(2), s. 258.

Pri pohľade na mapu môžeme vidieť, že niektoré z vyznačených oblastí boli dejiskom prípadov posadnutia analyzovaných v tejto práci (napr. Morzine). Samozrejme, že množstvo ďalších prípadov sa udialo aj v ostatných regiónoch. Pre analýze článkov však uvidíme, že viacero novín reagovalo práve na odlúčenosť týchto oblastí, resp. miestnych obyvateľov vnímalo ako zaostalejších, často kvôli spôsobu ich obživy ako roľníkov. Tento prístup je dobre viditeľný na Morzine.

Proces urbanizácie, modernizácie a ekonomického rozvoja začal v každej krajine v inom období. V roku 1800 boli najviac industrializovanými časťami Európy Nizozemsko, Belgicko, územie dnešného Talianska, Španielsko, Dánsko a Portugalsko.³⁹ Priemyslená revolúcia začala najprv na Britských ostrovoch a postupne sa rozšírila po európskom svetadieli. Jednou z prvých krajín, ktorá nasledovala industrializačný vývoj na Britských ostrovoch bolo Švajčiarsko. Proces urbanizácie vo Švajčiarsku začal v podstate okolo rokov 1840 až 1850, rovnako ako v Rakúsko – Uhorsku.⁴⁰ Na území dnešného Nemecka je prvá polovica 19. storočia označovaná ako obdobie rannej industrializácie. Ľudia začali pracovať v továrňach a rovnako začal byť ich život závislý na továrňach. Produkcia sa viac mechanizovala.⁴¹ Francúzsko zažilo industrializáciu a masívnu urbanizáciu asi o 50 rokov neskôr než Anglicko.⁴²

Život na vidieku, resp. v predindustriálnej spoločnosti sa vyznačoval vyššou neistotou kvôli zmenám v úrode, zmenám cien komodít a častému úmrtiu členov domácnosti. Aj napriek veľkému odlivu osôb do miest si stále väčšina Európy počas 19. storočia zachovala agrárny charakter.⁴³ Vo Švajčiarskych Alpách vlastnilo pôdu v polovici 19. storočia 95 % rodín, v horských častiach Španielska 52 %, zatiaľ čo v nížinách len asi 39 % obyvateľstva. Tieto farmy boli odkázané predovšetkým na neplatenú prácu členov rodiny. Vo Švajčiarskych, Talianskych aj Francúzskych Alpách okolo roku 1900 tvorili členovia rodín 83 % pracovníkov na farmách. Väčšina z nich mala menej ako 5 hektárov. Aby sa tieto rodiny užívali, využívali viacero zdrojov príjmov a činností ako obchod, ručná výroba, služby a pod.⁴⁴ Alpské dediny si zachovali ako hlavný zdroj obživy roľníctvo aj počas 20. storočia.⁴⁵ Ak sa pozrieme na príklad

³⁹ BAIROCH, Paul – GOERTZ, Gary. Factors of Urbanisation in the Nineteenth Century Developed Countries: A Descriptive and Econometric Analysis. *Urban Studies*. 1986, 23(4), s. 287.

⁴⁰ Tamže, s. 288.

⁴¹ EWERT, Ulf. The Biological Standard of living on the decline: Episodes from Germany during early industrialisation. *European Review of Economic History*. 2006, 10(1), s. 51.

⁴² DAVIES, Owen. Witchcraft accusations in France, 1850–1990. In: DAVIES, Owen - DE BLÉCOURT, Willem (eds.). *Witchcraft continued: Popular magic in modern Europe*. Manchester: Manchester University Press, 2004, s. 122.

⁴³ OSTERHAMMEL, Jürgen. *The Transformation of the World: A Global History of the Nineteenth Century*. Princeton - Oxford: Princeton University Press, 2014, s. 212.

⁴⁴ COLLANTES, *Farewell to the Peasant Republic*, s. 263.

⁴⁵ Tamže, s. 267.

Francúzska, kde sa odohralo viacero publikovaných prípadov, zistíme, že vo Francúzsku v polovici 19. storočia asi 75 % obyvateľstva stále žila na vidieku. Hospodársky pokrok zaostával za Spojeným kráľovstvom a od 70. rokov aj za Nemeckom. Navzdory politickej nestabilite, prevratom a revolúciám veľká časť systému pokračovala ďalej – v ekonomickej, sociálnej aj politickej rovine.⁴⁶ Východ a sever krajiny boli vyspelejšie než západ a juh.⁴⁷ V zjednotenom Nemecku sa líšili od seba jednotlivé historické územia. Podobne ako v juhovýchodnom Francúzsku, Bavorsko patrilo k oblastiam, v ktorých aj počas priemyselnej revolúcie ostalo poľnohospodárstvo dominantným zdrojom obživy počas celého 19. storočia. Naopak industrializácia a urbanizácia pokračovali najmä v Sasku, Porýníí a Prusku.⁴⁸ Ekonomická situácia mala priamy vplyv na demografiu, napr. neúroda zvýšila mortalitu kvôli malnutrícií a poklesu imunity a s tým spojeným šírením chorôb a poklesom fertility.⁴⁹ Zlá ekonomická situácia a malnutricia zhoršovali neurofyziologický vývoj. Zrýchľoval sa prenos patogénov a úroveň vystavenia sa škodlivinám a znečisťujúcim látkam z dôvodu nevhodných životných podmienok.⁵⁰ Počas hladomorov v 19. storočí strádali najviac ženy a deti.⁵¹ Zároveň však ide o obdobie postupného poklesu veľkých epidémií respiračných ochorení.⁵² Vidiecke obyvateľstvo bolo viac ohrozené epidémiami chorôb. Epidémie v 19. storočí spôsobovali sociálne napätie a často viedli ku konfliktom, násiliu až revolúciám.⁵³ Aj v prípade vln cholery v 19. storočí ľudia vymýšľali teórie o jej pôvode a vyvolávali nepokoje. Bola považaná za snahu otráviť ľudí a tak znížiť početnú vrstvu chudobných.⁵⁴ V prípade epidémií sa agresivita populácie sústredila predovšetkým na authority, teda štátne úrady alebo zdravotníkov.⁵⁵ Tento jav bolo možné sledovať najmä v prípade hromadného posadnutia v Morzine. Vidiecke obyvateľstvo v 19. storočí stále tvorilo majoritu populácie. Postupne sa síce tento pomer znižoval v prospech v miest, avšak vďaka svojej početnosti predstavovali vidiečania pre novinárov potenciálny terč pre kritiku alebo výsmech.

⁴⁶ KUDRNA, Jaroslav et al. *Dějiny Francie*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1988, s. 351.

⁴⁷ Tamže, s. 354.

⁴⁸ EWERT, The Biological Standard, s. 52.

⁴⁹ DRIBE, Martin. Dealing with economic stress through migration: Lessons from nineteenth century rural Sweden. *European Review of Economic History*. 2003, 7(3), s. 271.

⁵⁰ NGUYEN, Vinh-Kim – PERCHARD, Karine. Anthropology, Inequality, and Disease. *Annual Review of Anthropology*. 2003, 32(1), s. 449.

⁵¹ OSTERHAMMEL, *The Transformation of the World*, s. 202.

⁵² Tamže, s. 178.

⁵³ EVANS, Richard. Epidemics and Revolutions: Cholera in Nineteenth-Century Europe. *Past & Present*. 1988, 1(120), s. 124.

⁵⁴ Tamže, s. 132.

⁵⁵ Tamže, s. 137.

Urbanizácia a industrializácia sú dva prepojené procesy. Pokles osôb pracujúcich v poľnohospodárstve a nárast zamestnanosti v priemysle boli spojené s veľkým a rýchlym nárastom počtu obyvateľov a zvýšením pomeru osôb žijúcich vo väčších sídlach.⁵⁶ Obdobie 19. storočia je preto spojené s prudkým rástom počtu obyvateľov. Počet obyvateľov Spojeného kráľovstva sa v období rokov 1750 – 1850 strojnásobil.⁵⁷ V Anglicku v rokoch 1821 až 1911 klesol počet obyvateľov žijúcich v sídlach s menej ako 2000 obyvateľmi zo 60 % na 25 %.⁵⁸ Niektoré mestá v rovnakom období rástli ešte rýchlejšie, napr. počet obyvateľov Cardiffu sa v rokoch 1801 až 1911 zvýšil z 1 871 na 182 259, teda viac než stonásobne.⁵⁹ V Škandinávií a oblasti Beneluxu sa počet obyvateľov zdvojnásobil. Nárast počtu obyvateľov bez dostatočného rozširovania poľnohospodárskej pôdy viedol k zvyšovaniu rozdielov medzi veľkostatkármi a chudobnými malými roľníkmi. Počet obyvateľov sa zvyšoval aj na vidieku a to napriek urbanizácií a odchodu ľudí z vidieka do miest.⁶⁰ Niekedy počet zomrelých prekročoval počet narodení. V 40. rokoch 19. storočia v Sliezske bol vrchol mortality nasledovaný poklesom pôrodnosti nasledovaný poklesom úmrtnosti, po ktorej nasledoval prudký nárast pôrodnosti. Podobné krivky je vidieť vo všetkých európskych regiónoch.⁶¹ Počet obyvateľov Francúzska vzrástol z 31 mil. v roku 1821 na viac než 38 mil. v roku 1891. V roku 1821 žilo vo Francúzsku v mestách (teda v sídlach nad 5000 obyvateľov) asi 10,6 % obyvateľov (3,04 mil. ľudí). V roku 1856 to bolo už 16,8 % a v roku 1886 až 22 % (7,43 mil. obyvateľov).⁶²

Vyššie popísané zmeny zasiahli aj územie dnešnej Českej republiky. V roku 1880 žilo na tomto území 8,2 mil ľudí z toho 3,5 mil. Čechov. Celkovo však v Predlitavsku žilo viac než 5 mil. Čechov, ktorí tvorili asi 37 % obyvateľstva predlitavskej časti monarchie.⁶³ Viac než 10 000 obyvateľov mali z českých miest v roku 1848 len Praha, Brno, Kutná Hora, Jihlava, Olomouc, Liberec, Opava, České Budejovice a Prostějov. Ďalších 50 miest malo nad 5000 obyvateľov.⁶⁴ Cez 70 % obyvateľstva tvorili obyvatelia vidieka.⁶⁵ Okolo roku 1870 pracovalo

⁵⁶ McCORD, N. – ROWE, D. J. Industrialisation and Urban Growth in North-East England. *International Review of Social History*. 1977, 22(1), s. 31.

⁵⁷ MCLEOD, Hugh. *Náboženství a lidé západní Evropy 1789-1989*. Brno: Centrum pro studium demokracie a klutury. 2007, s. 37.

⁵⁸ Tamže, s. 31.

⁵⁹ EVANS, Neil. Urbanisation, Elite Attitudes and Philanthropy: Cardiff, 1850-1914. *International Review of Social History*. 1982, 27(3), s. 294.

⁶⁰ MCLEOD, *Náboženství a lidé* s. 37.

⁶¹ HAINES, Michael. Population and Economic Change in Nineteenth-Century Eastern Europe: Prussian Upper Silesia, 1840-1913. *The Journal of Economic History*. 1976, 36(2), s. 338.

⁶² BOCQUIER, Philippe - BRÉE, Sandra A regional perspective on the economic determinants of urban transition in 19th-century France. *Demographic Research*. 2018, 38(1), s. 1545.

⁶³ BĚLINA, Pavel. *Dějiny země koruny české II*. Litomyšl: Paseka, 2003, s. 127.

⁶⁴ EFMERTOVIÁ, Marcela. *České země v letech 1848-1918*. Praha: Libri, 1998, s. 15.

⁶⁵ Tamže, s. 17.

v poľnohospodárstve na tomto území 54,9 % obyvateľov. Zásadnou sociálnou zmenou bolo zrušenie poddanstva v roku 1848. Počiatky priemyselnej revolúcie na českom území sú spojené s textilnou výrobou. Vo vnútrozemí dochádzalo skôr k rozvoju poľnohospodárstva a potravinárskeho priemyslu. Strojárstvo sa koncentrovalo do veľkých centier.⁶⁶ Do 60. rokov 19. storočia sa industrializácia sústreďovala do nemeckých pohraničných oblastí.⁶⁷ Začali sa zavádzať nové technologické postupy a stroje, vzrastala ťažba uhlia a rozvíjal sa strojársky priemysel.⁶⁸ V tomto období vznikalo množstvo podnikov s cieľom rýchlo zbohatnúť. V roku 1873 vypukla hospodárska kríza trvajúca do konca 70. rokov 19. storočia. Po nej sa stalo typickým javom českej ekonomiky koncentrácia výroby a kapitálu do väčších podnikov.⁶⁹ Z týchto podnikov začali vznikať kartely. Urbanizácia podporovala rozvoj nových spoločenských vrstiev a tiež špecializáciu povolání.⁷⁰ Spoločnosť sa vnútorne rozrôžňovala, pribúdali ďalšie vrstvy. V rámci robotníkov boli najpočetnejšou skupinou továrenskí robotníci tvoriaci 41 % robotníkov. Veľká časť roľníkov bola zadĺžená. V oblasti demografie môžeme vidieť ďalšie zmeny. Klesal počet miest s menej než 2 000 obyvateľmi. Rástli proporcie dedín, ktorých rozloha sa ustálila v 80. rokoch 19. storočia.⁷¹

Obdobie 19. storočia je spojené s rastom úrovne vzdelanosti obyvateľstva. Napríklad v českom prostredí reformy školstva umožnili od 60. rokov vybudovať rozsiahlu sieť základných škôl. Katolícka cirkev bojovala o vplyv nad školstvom. V habsburskej monarchii sa jej vplyv na školstvo obnovil po rokoch laicizácie po uzavretí konkordátu z roku 1855. Zmena nastala tzv. Hasnerovými zákonmi z rokov 1868 až 1870.⁷² Veľká časť učiteľov vsaj aj potom zostávala identifikovaná s katolíckou cirkvou. Až následne bola vystriedaná novou generáciou učiteľov s minimálnymi väzbami k cirkvi, ktorá sa čoraz viac prikláňala k antiklerikalizmu a bola často spojená s hnutím Sokol.⁷³

Územie dnešnej Českej republiky patrilo medzi oblasti s najvyššou gramotnosťou v rámci habsburskej monarchie. Po rozdelení Karlo-Ferdinandovej univerzity v roku 1882 bolo možné absolvovať celé vysokoškolské štúdium v češtine.⁷⁴ V tomto čase dochádzalo aj

⁶⁶ BĚLINA, *Dějiny zemí koruny české*, s. 127.

⁶⁷ KVAČEK, Robert. *České dějiny II*. Praha: Albra 2002, s. 56.

⁶⁸ BEDNAŘÍK, Petr – JIRÁK, Jan – KÖPPLOVÁ Barbara. *Dějiny českých médií: Od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2019, s. 95.

⁶⁹ KVAČEK, *České dějiny*, s. 58.

⁷⁰ HANUŠ, Jiří – HLOUŠEK, Vít. *Předminulé století*. Brno: MUNI Press, 2019, s. 29.

⁷¹ KVAČEK, *České dějiny*, s. 58.

⁷² BALÍK, Stanislav et al. *Český antiklerikalismus: Zdroje, témata a podoba českého antiklerikalizmu v letech 1848 – 1938*. Praha: Argo 2015, s. 116.

⁷³ BALÍK, Stanislav Kulturní boj v českých zemích a politický katolicismus. In: BALÍK, Stanislav – MAREK, Pavel (eds.). *Teorie a praxe politického katolicismu 1870-2007*. Brno: 2008, s. 80.

⁷⁴ BĚLINA, *Dějiny zemí koruny české*, s. 132.

k rozvoju nových vedných disciplín. Výskumníci sa snažili o zber empirických dát.⁷⁵ Postupne došlo v európskych štátoch k zániku poddanstva a pripútania podaných k pôde, čo dramaticky zvýšilo mobilitu osôb.⁷⁶ Rozvoj železníc a parného stroja zase podporil rýchlosť cestovania. Vynález telegrafu v roku 1835 a telefónu v roku 1877 zvýšil rýchlosť komunikácie.⁷⁷ Vyššia mobilita osôb je spojená s migráciou obyvateľstva. Jednak obyvateľstvo migrovali z vidieka do miest, zároveň však došlo k veľkým presunom medzi krajinami či dokonca kontinentmi. Migrácia predstavovala možnosť akumulácie niektorých sociálnych skupín.⁷⁸ Bola tiež hlavnou reakciou obyvateľov dedín v horských oblastiach (napr. Alpy) na príliš pomalé zmeny v ekonomike týchto oblastí.⁷⁹

2.1. Zmeny v religiozite obyvateľstva

Viera v posadnutie prežívala v kontexte zmien v religiozite prebiehajúcich v sledovanom období. V rámci týchto zmien môžeme sledovať viacero procesov ovplyvňujúcich religiozitu širokých vrstiev. Tieto procesy boli prepojené s ďalšími zmenami v spoločnosti ako urbanizácia, industrializácia, modernizácia spoločnosti, rozvoj národnostného povedomia alebo rastom vzdelanosti. Spolu vytvárali prostredie, v ktorom sa udiali prípady údajného posadnutia analyzované v tejto práci a zároveň sa podieľali na utváraní názorového ukotvenia skúmaných médií.

Religiozitu je možné chápať rôzne. Širší pohľad na religiozitu ponúka chápanie pojmu religiozita v troch rovinách – ako kolektívnej mentality v predsvedčení jednotlivcov, ako kodifikovaného spoločenského vedomia alebo ako procesov v štruktúrach inštitúcie kladúcej podmienky pre vzájomné pôsobenie medzi individuálnym a inštitucionálnym presvedčením.⁸⁰

Jedným z významných rysov zmien v zbožnosti bol proces sekularizácie. Pôvodne pojem sekularizácia označoval prevod cirkevného majetku do svetského vlastníctva alebo odchod rehoľníkov z kláštora. V priebehu druhej polovice 19. storočia sa však význam pojmu rozšíril pod tlakom vznikajúceho nového odboru sociologie.⁸¹ Sekularizácia nie je lineárny ústup náboženstva, ale skôr multidimenzionálny a komplexný proces. Nemá koherentný charakter.⁸² Sekularizáciu je potrebné chápať ako dlhý proces, ktorý nevedie k úplnému

⁷⁵ HANUŠ – HLOUŠEK, *Předminulé století*, s. 24.

⁷⁶ Tamže, s. 27.

⁷⁷ Tamže, s. 29.

⁷⁸ COLLANTES, *Farewell to the Peasant Republic*, s. 261.

⁷⁹ Tamže, s. 271.

⁸⁰ MALÝ, Tomáš. *Smrt a spása mezi Tridentinem a sekularizací: Brněnští měšťané a proměny laické zbožnosti v 17. a 18. století*. Brno: Matice Moravská, 2010, s. 32.

⁸¹ FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – MALÍŘ, Jiří (eds.). *Sekularizace českých zemí v letech 1848 – 1914*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, s. 5.

⁸² BEN-PORAT, Guy - FENIGER, Yariv. Unpacking secularization: Structural changes, individual choices and ethnic paths. *Ethnicities*. 2014, 14(1), s. 91.

odstránení náboženstva, ale skôr k zmene jeho role a zastúpenia v živote jedinca a spoločnosti. Jej základy siahajú do doby pred začiatkom 19. storočia.⁸³ Existuje viacero výkladov sekularizačného paradigmatu. Podľa Nešpora sa dá obecné zhrnúť do tvrdenia, že v súvislosti s modernizáciou spoločnosti reprezentovanou napr. urbanizáciou a industrializáciou, rastom vzdelanosti a pod. sa znižoval význam náboženstva. S tým bol spojený pokles vplyvu cirkvi. Klesala tiež miera účasti na jednotlivých náboženských aktivitách.⁸⁴

Niektorí autori považujú sekularizáciu za nevyhnutný sprievodný jav modernizácie.⁸⁵ Sekularizačná teória predpokladá akoby nejak zlatý vek religiozity, po ktorej nasleduje jej úpadok. Krivka sekularizácie však nesmeruje k celkovo sekularizovanej spoločnosti – v 70. rokoch 20. storočia nastalo postupné oživovanie náboženstva.⁸⁶ Sekularizáciu nie je možné chápať ako priamy dôsledok industrializácie a urbanizácie. Napríklad v Anglicku v 19. storočí došlo napriek industrializácii k nárastu počtu nonkonformistických náboženstiev. V krátkodobom horizonte industrializácia dokonca mohla záujem o náboženstvo zvýšiť.⁸⁷ Ďalším príkladom je oživenie záujmu o náboženské rehole. Od roku 1850 zažili náboženské rády na nemeckom území rozmach. Predovšetkým ženské rehoľné rády zaznamenali zvýšenie počtu členiek o 88 %. Medzi rokmi 1866 a 1908 sa počet rehoľných sestier zvýšil zo 7794 na takmer 50 000.⁸⁸ Sekularizácia ako proces, bola presadzovaná istými sociálnymi skupinami, pričom iné skupiny ju aktívne odmietali.⁸⁹

O význame a interpretácii sekularizácie stále prebiehajú polemiky. Napr. Marcel Gauchet, významný francúzsky autor a intelektuál, zdôraznil významnú úlohu náboženstva v individuálnom živote jednotlivca.⁹⁰ Názory na rozsah, priebeh alebo časové ohraničenie sekularizácie sa medzi odborníkmi z radov historikov a sociológov líšia.⁹¹ Vyhne sa preto hlbšej analýze chápania sekularizácie v odbornej literatúre. Zaoberáme sa však vierou

⁸³ MALÍŘ, Jiří. Sekularizace a politika v „dlouhém“ 19. století. In: FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – MALÍŘ, Jiří (eds.). *Sekularizace českých zemí v letech 1848 – 1914*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, s. 13.

⁸⁴ NEŠPOR, Zdeněk. *Ne/náboženské naděje intelektuálů. Vývoj české sociologie náboženství v mezinárodním a interdisciplinárním kontextu*. Praha: Scriptorium, 2008, s. 31.

⁸⁵ Tamže, s. 32.

⁸⁶ Tamže, s. 36.

⁸⁷ MCLEOD, *Sekularizace v západní Evropě (1948 – 1914)*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008, s. 13.

⁸⁸ ANDERSON, Margaret Lavinia. The Limits of Secularization: On the Problem of the Catholic Revival in Nineteenth-Century Germany. *The Historical Journal*. 1995, 38(3), s. 653.

⁸⁹ MCLEOD, *Sekularizace v západní Evropě*, s. 97.

⁹⁰ KESELMAN, Thomas. Challenging Dechristianization: The Historiography of Religion in Modern France. *Church History*. 2006, 75(1), s. 134.

⁹¹ MCLEOD, *Sekularizace v západní Evropě*, s. 12.

v nadprirodzené vplyvy na jednotlivca a preto považujeme za podstatné upozorniť na zmeny, ktorými cirkev a tiež individuálna aj kolektívna viera prechádzala v sledovanom období.

Počas 19. storočia sa sformovala nová forma katolicizmu – tzv. ultramontánný katolicizmus. Názov pochádza z latinského spojenia *ultra montes*, teda za horami, v zmysle za Alpami. Predstavoval ucelený systém, ktorý charakterizoval katolicizmus počas veľkej časti 19. storočia.⁹² Išlo o systém vytvorený ako reakcia na zmeny z prelomu 18. a 19. storočia ako Veľká francúzska revolúcia. Mal predstavovať alternatívu k modernému svetu a budúcnosti. V ultramontánnom katolicizme mal centrálnu úlohu pápež. Jeho výsledkom je napr. dogma o pápežskej neomylnosti z roku 1870. Jeho protipólom bol liberálny katolicizmus, ktorý postupne v 19. storočí upadal.⁹³ Ultramontánný katolicizmus dával dôraz na mariánsky kult, ľudové misie a vznik nových kongregácií či spolkov, politickú činnosť, púte, uctievanie svätých a na vieru v zázraky. Jeho vznik sa nedá presne ohraničiť, ale výrazný nástup nastal od roku 1848. Pokles jeho vplyvu začal potifikátom Jána XXIII. v roku 1958 a následne II. Vatikánskym koncilom.⁹⁴ Sústredil sa na nižšie vrstvy a demokratickú interpretáciu Biblie, vďaka čomu presadzoval názor, že každý má mať právo na názor a osobný prežitok.⁹⁵

S ultramontatizmom boli niekedy spájané pojmy ako klerikalizmus alebo klerikálny. Označenie cirkvi, resp. jej predstaviteľov, ako klerikálov sa vyskytuje v textoch analyzovaných novinových článkoch. Neskôr boli podobné pojmy nahradené menej pejoratívnym výrazom politický katolicizmus.⁹⁶ Okrem politického katolicizmu sa klerikalizmus dá chápať ako činnosť duchovenstva prekračujúca ich liturgickú úlohu. Táto činnosť sa zameriavala na spoločnosť, najmä jej politickú a ekonomickú stránku.⁹⁷ Po roku 1918 boli v novovzniknutom Československu ako klerikáli označovaní cirkevní predstavitelia ako biskupi alebo predstavení náboženských rádov.⁹⁸ Vyslovene antiklerikálnym hnutím sa v tomto období stalo hnutie *Volné myšlenky* založené na základoch radikálnych mladočechov a činnosti zakladateľa agrárnej strany Alfonsa Šťastného.⁹⁹

Ultramontatizmus a antiklerikalizmus v 19. storočí vznikli ako dve opozičné ideológie.¹⁰⁰ Aj keď antiklerikalizmus vychádzal z liberalizmu, nebol liberalizmus nutne vždy

⁹² RÉMOND, René. *Náboženství a společnost v Evropě*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2003, s. 107.

⁹³ BALÍK, Český antiklerikalizmus, s. 41.

⁹⁴ Tamže, s. 42.

⁹⁵ Tamže, s. 43.

⁹⁶ FASORA, Lukáš et al. *Papežství a fenomén ultramontanismu v českých zemích*. Praha: Academia, 2018, s. 17.

⁹⁷ MAREK, Pavel. Klerikalismus a jeho interpretace ve volebních zápisech katolických stran před 1. světovou válkou. In: MAREK, Pavel (ed.). *Teorie a praxe politického katolicismu 1870-2007*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008, s. 15.

⁹⁸ BALÍK, Český antiklerikalizmus, s. 74.

⁹⁹ Tamže, s. 76.

¹⁰⁰ FASORA et al. *Papežství*, s. 13.

protipólom klerikalizmu a časť duchovenstva reprezentujúca klerikálne krídlo sa často správala liberálne. V českom prostredí sa označenie klerikálov v druhej polovici 19. storočia kryje s označením ultramontánni.¹⁰¹ Katolicizmus sa v dôsledku ultramonatizmu viac centralizoval. Katolícka cirkev a náboženstvo v neskorom 19. storočí prechádzala aj ďalšími zmenami. Rozvíjala sa ľudová zbožnosť, rozmáhala sa činnosť náboženských spolkov a združení a vzniklo množstvo náboženských periodík.¹⁰²

Náboženská jednotnosť predstavovala jeden zo základných pilierov západoeurópskych krajín. Základnou jednotkou vzdelávania, starostlivosti o chudých a spoločenských udalosti (ako svadby) bola v predchádzajúcom období farnosť.¹⁰³ V dôsledku hospodárskych, sociálnych politických a kultúrnych zmien prebiehajúcich od konca 18. storočia vznikla spoločnosť, ktorá už nepotrebovala náboženstvo v podobe, v akej existovalo v 18. storočí.¹⁰⁴ Osvietenstvo prinieslo kritiku náboženstva, najmä katolíckych praktík, ktoré považovalo za modlárske a poverčivé.¹⁰⁵ Dôležitým krokom v procese sekularizácie bolo oddelenie významných náboženských aktov, ako sobáš či pohreb, od spoločenských a úradných aktov.¹⁰⁶ V 19. storočí došlo k podriadeniu cirkvi štátnej moci a zníženiu významu náboženstva v štátnej sfére. S tým bolo spojené zvyšovanie tolerancie voči iným náboženstvám završené zrovnoprávnením inovercov.¹⁰⁷ Zvyšovala sa náboženská sloboda. Boli odstraňované bariéry limitujúce účasť jednotlivca na rôznych štátnych (napr. zastávanie úradnickej pozície alebo politickej funkcie len ľudí štátom preferovaného vyznania) alebo občianskych úkonoch (povolenie konfesijne zmiešaných sobášov a pod.).¹⁰⁸ V roku 1861 bol v Rakúsku vydaný Protestantický patent, zrovnoprávňujúci luteránov a kalvínov s katolíkmi. Neskôr pribudli k zrovnoprávneným náboženstvám v monarchii aj novobratstvo, pravoslávie, starokatolicizmus, v roku 1867 judaizmus a po anexii Bosny a Hercegoviny aj islam.¹⁰⁹ Katolicizmus prestal byť štátnym náboženstvom, ale ostal privilegovaným náboženstvom, keďže sa k nemu hlásila väčšina obyvateľov a tiež panovnícky rod.¹¹⁰ V roku 1867 ústava

¹⁰¹ Tamže, s. 118.

¹⁰² CLARK, Christopher. Nový katolicizmus a evropské kultúrne války. *Cirkevní dějiny*. 2013, 6(12), s. 4-36.

¹⁰³ MCLEOD. *Sekularizace v západní Evropě*, s. 67.

¹⁰⁴ NEŠPOR, Zdeněk. 2006. *Náboženství na prahu nové doby. Česká lidová zbožnost 18. a 19. století*. Ústí nad Labem: Albis international, 2006, s. 467.

¹⁰⁵ NEŠPOR. *Ne/náboženské naděje*, s. 21.

¹⁰⁶ RÉMOND, *Náboženství a společnost*, s. 158.

¹⁰⁷ MALÍŘ. *Sekularizace a politika*, s. 12-13.

¹⁰⁸ RÉMOND, *Náboženství a společnost*, s. 154-155.

¹⁰⁹ NEŠPOR, Zdeněk. Náboženství mírného pokroku v mezích zákona. In: NEŠPOR, Zdeněk – KAISEROVÁ, Mřístina (eds.). *Variety české religiozity v „dlouhém“ 19. století*. Ústí nad Labem: Albis International, 2010, s. 19.

¹¹⁰ NEŠPOR, *Ne/náboženské naděje*, s. 46.

zaručila úplnú náboženskú rovnosť.¹¹¹ Podobná bola situácia aj v iných krajinách. Zrovnoprávnenie konfesíí prebiehalo v európskych krajinách rôznym tempom. Vo Francúzsku predstavovala zlomový bod Veľká francúzska revolúcia. Belgicko zakotvilo náboženskú slobodu do ústavy v roku 1831.¹¹² Na území dnešného Nemecka začala zmena až po revolučných rokoch 1848-49, v habsburskej monarchii po Rakúsko-Uhorskom vyrovnaní.¹¹³ Zrovnoprávnenie vyznaní viedlo k zvyšovaniu nezávislosti jednotlivých cirkví, čo však znižovalo ich význam v sociálnom živote.¹¹⁴

Cirkevné obrady a slávnosti boli ešte v prvej polovici 19. storočia v habsburskej monarchii súčasťou všetkých sviatkov alebo výnimočných udalostí (cisárovo narodeniny, ustanovenie mestskej rady...). Vojsko a štátne úrady sa zúčastňovali cirkevných slávností alebo procesíí.¹¹⁵ Štátna moc sa však postupne stala konfesijne neutrálnou a náboženstvo bolo vytlačované zo štátnej či verejnej sféry do súkromia.¹¹⁶ Viera sa oddelila od organizovanej religiozity a stala sa viac súkromnou záležitosťou.¹¹⁷ Vytlačením náboženstva do súkromnej sféry štát prestal byť konfesijný a konfesia prestala poskytovať ľuďom možnosť kolektívnej identifikácie.¹¹⁸ Konfesijná identita postupne strácala na sile a začal sa prejavovať nacionalizmus a národná identita.¹¹⁹ Náboženstvo začalo v 19. storočí súperiť s ideou národa a nacionalizmom. Národné náboženstvo však stále mohlo zohrávať významnú úlohu pri tvorbe ideí národa a podieľalo sa na formovaní národného povedomia.¹²⁰ Snaha oddeliť cirkev a štát je jedným zo základných prejavov sekularizácie. Medzi prvými krajinami, kde k tomuto kroku došlo bolo Francúzsko v roku 1905 alebo Nemecko (v podobe Veimerskej republiky) v roku 1919.¹²¹

V českých krajinách v dlhom 19. storočí nenastali väčšie konfesionálne zmeny. Väčšina obyvateľov bola katolícka, existovali však menšie protestantské cirkvi a okrajové židovské náboženské spoločnosti. Časť osôb sa nehlásila k žiadnemu vyznaniu. Táto skupina rástla rýchlejšie než v iných častiach monarchie práve v českých krajinách. Tvorili ju jednak odporci

¹¹¹ BALÍK, *Český antiklerikalizmus*, s. 47.

¹¹² RÉMOND, *Náboženství a společnost*, s. 154-155.

¹¹³ Tamže, s. 156.

¹¹⁴ NEŠPOR, *Náboženství mírného pokroku*, s. 19.

¹¹⁵ RAK, Jiří. České národní hnutí a katolická církev před březnem 1848. In: NEŠPOR, Zdeněk – KAISEROVÁ, Kristína (eds.). *Variety české religiozity v „dlouhém“ 19. století*. Ústí nad Labem: Albis International, 2010, s. 35.

¹¹⁶ MALÍŘ, *Sekularizace a politika*, s. 12-13.

¹¹⁷ NEŠPOR, *Náboženství na prahu*, s. 469.

¹¹⁸ MALÍŘ, *Sekularizace a politika*, s. 13.

¹¹⁹ NEŠPOR, *Náboženství na prahu*, s. 512.

¹²⁰ CHADWICK, Owen. *The Secularisation of the European Mind in the 19th century*. Cambridge: Cambridge University Press, 1975, s. 130.

¹²¹ MCLEOD. *Sekularizace v západní Evropě*, s. 97.

náboženstva a jednak prívrženci oficiálne neuznaných cirkví. V roku 1890 sa k nim hlásilo 899 osôb, v roku 1900 asi 1 180 ľudí a v roku 1910 až 11 204 osôb.¹²² Napriek postupujúcemu zavádzaniu náboženskej tolerancie však inoverci aj v krajinách, kde boli formálne tolerovaní, mali v občianskom živote často ďalšie reštrikcie. Plné občianske práva, bez ohľadu na konfesiu, získali napr. francúzski občania za Napoleona alebo v Anglicku medzi rokmi 1828 až 1858 (kedy boli zrovnoprávnení aj židia).¹²³

Napriek snahe náboženských predstaviteľov náboženstvo strácalo v dôsledku industrializácie a urbanizácie svoju funkciu v rôznych životných situáciách. V dôsledku toho stále viac ľudí hľadalo ľudské riešenia namiesto obracania sa na náboženstvo.¹²⁴ Cirkvy, najmä však katolícka, začali byť považované za spiatocnícke a protipokrokové. Nešlo o nové ponímanie cirkvi, avšak v 19. storočí bolo novotou masové rozšírenie tohto pohľadu.¹²⁵ Sociálne rozdiely mali vplyv na vývoj zbožnosti. Od konca 17. storočia sa zväčšovala priepasť medzi zbožnosťou elít a ľudovou zbožnosťou. V prípade elít sa do popredia dostali racionálnejšie prvky viery. V 18. storočí sa tieto rozdiely medzi vidiekom a osvietenky zmýšľajúcimi mešťanmi ešte zväčšili.¹²⁶ Na konci 19. storočia v Anglicku, Francúzsku, Nizozemsku a v severovýchodnej Európe rástli väčšie statky a z menších roľníkov sa stávali bezzemkovia, čím sa prehľbovali sociálne rozdiely. Tieto rozdiely viedli k odcudzeniu sa od cirkvi u chudobnejších robotníkov a roľníkov.¹²⁷ Na prelome 19. a 20. storočia prenikala pluralitná spoločnosť do izolovaných vidieckych komunit, čo spôsobovalo rozpad tradičného fungovania danej komunity. Rúcali sa zažitú predstavy a otvárali sa nové možnosti životného štýlu. Tieto zmeny viedli k oslabeniu vplyvu cirkvi. Vo Francúzsku to znamenalo, že cirkevné rituály v oblasti poľnohospodárstva nahradili chemické látky, cirkevné sviatky nahrazovali sekulárne sviatky, roľníci pracovali aj v nedeľu a pod.¹²⁸ Ústup cirkvi vo vidieckych oblastiach však nebol lineárny a nezasiahol všetky oblasti rovnako. Naopak v niektorých častiach Európy si cirkev aj naďalej udržala svoj význam a to najmä v odľahlejších oblastiach, napr. Bretaň, Dolné Rakúsko, sever Španielska.¹²⁹ V Londýne sa preukázala korelácia medzi životnou úrovňou a návštevnosťou kostola. Najmenej navštevovali kostol príslušníci najchudobnejších vrstiev, najmä z radov robotníkov. Rovnaké výsledky je možné nájsť aj v prípade ďalších miest

¹²² NEŠPOR, *Ne/náboženské naděje*, s. 47.

¹²³ MCLEOD, *Sekularizace v západní Evropě*, s. 67.

¹²⁴ Tamže, s. 14.

¹²⁵ NEŠPOR, *Náboženství na prahu*, s. 470.

¹²⁶ MALÝ, *Smrt a spása*, s. 33.

¹²⁷ MCLEOD, *Náboženství a lidé*, s. 95.

¹²⁸ Tamže, s. 98-99.

¹²⁹ Tamže, s. 100.

v Anglicku. Najnižšia návštevnosť kostola u najchudobnejších vrstiev sa preukázala aj v Nemecku a Francúzsku.¹³⁰

Industrializácia a urbanizácia znamenali presun veľkej časti vidieckej populácie do miest, čím došlo k premiešaniu oddelených komunít a tiež populácií (napr. presun Írov do Liverpoolu a USA, Talianov do Marsielle a do USA a pod.).¹³¹ Kvôli rýchlo rastúcemu počtu obyvateľov a urbanizácií nedokázala cirkev vo veľkých mestách pokryť dopyt po duchovných potrebách obyvateľov a to vo väčšine Európy. Pristáhovalci do miest prinášali nové prvky náboženskej kultúry.¹³² Kňazi často plnili úlohu zástupcov etnického spoločenstva, kostoly sa stali centrami spoločenského života pristáhovalcov.¹³³ Napriek vplyvu pristáhovalcov sa mestá postupne stali centrami odlúčenia od cirkvi.¹³⁴

V 90. rokoch 19. storočia začala v českom prostredí obdobie katolíckej modernej reprezentovanej najmä novou generáciou katolíckych kňazov. Jej počiatok sa kladie do roku 1892, kedy bol Sigismundovi Bouškovi (1867-1943) doporučený študent Karel Dostál – Lutínov (1871 – 1923). Okolo nich sa postupne začala formovať skupina ďalších kňazov aj laikov. Publikovali v časopise *Vlast'* vydávanom od roku 1884 Tomášom Škrdlom a následne v časopise *Hlidka*.¹³⁵ Moderna získavala verejnú popularitu a v roku 1902 bola založená *Zemská jednota českého katolíckého duchovenstva*, ktorá bola uznaná aj miestodržiteľstvom v Prahe a biskupskou konzistoriou.¹³⁶

V 20. storočí v českých krajinách predstavoval zlom vznik Československa v roku 1918. Po vzniku Československa došlo k ničeniu menších cirkevných stavieb, najmä v Čechách. Na Slovensku mal katolicizmus ďaleko hlbšie korene.¹³⁷ Charakteristickým rysom katolicizmu na začiatku 20. storočia bolo združovanie laikov do rôznych spolkov a organizácií. Tento rys sa začal prejavovať už v druhej polovici 19. storočia. Prvá svetová vojna výrazne oslabila náboženskú identitu. Protestantské cirkvi boli obviňované v českých krajinách z nenárodného charakteru. V roku 1921 sa v sčítaní obyvateľstva ku katolicizmu hlásilo o 1,25 mil. ľudí menej, čo bolo spôsobené založením Cirkvi československej v 1920 a zároveň

¹³⁰ MCLEOD, *Sekularizace v západní Evropě*, s. 107.

¹³¹ MCLEOD, *Náboženství a lidé*, s. 104.

¹³² STEINHOFF, Anthony. Nineteenth-Century Urbanization as Sacred Process: Insights from German Strasbourg. *Journal of Urban History*. 2011, 37(6), s. 834.

¹³³ MCLEOD, *Náboženství a lidé*, s. 104.

¹³⁴ Tamže, s. 113.

¹³⁵ FRÝDL, David. *Reformní náboženské hnutí v počátcích Československé republiky*. Praha: Centrum pro náboženský a kulturní dialog při Husitské teologické fakulte Univerzity Karlovy v Praze. 2001, s. 23.

¹³⁶ Tamže, s. 26

¹³⁷ BALÍK, *Český antiklerikalismus*, s. 71.

rozšírením stavu bez vyznania.¹³⁸ Chronologicky prvým významným súperom katolicizmu bol spiritizmus, ktorý sa rýchlo šírila v Čechách aj na Morave.¹³⁹

3. Exorcizmus a posadnutie

3.1. Koncept posadnutia v kresťanstve

V kresťanstve je posadnutie chápané ako stav jedinca, prípadne viacerých jedincov, kedy sú jeho/ich fyzické prejavy ovládané inou „entitou.“¹⁴⁰ Ide o stav, kedy telo jedinca kontroluje diabol namiesto vedomia jedinca. K posadnutiu v kresťanskej tradícii mohlo dôjsť z viacerých dôvodov. Mohlo ísť o Boží trest za hriechy, mohlo byť spôsobené očarovaním alebo mohlo ísť o spontáne posadnutie (s Božím dovolením).¹⁴¹ Na rozdiel od iných kultúr, v ktorých môže posadnutie spôsobiť aj dobré božstvo alebo duch¹⁴², je posadnutie v kresťanstve zpravidla spôsobené zlým duchom, démonom/diablom.¹⁴³ Formovanie predstáv o diablove v kresťanstve prechádzalo vývojom. Množstvo teológov a cirkevných predstaviteľov sa snažilo nájsť odpovede na otázky, kto alebo čo je vlastne diabol. Démoni predstavujú v kresťanstve padlých anjelov.¹⁴⁴ Pôvodne kresťanskí teológovia verili, že títo padlí anjeli pochádzali z najnižšieho anjelského chóru a mali na starosti materiálne záležitosti.¹⁴⁵ Postupne však prevládol názor niektorých významných osobností ranného kresťanstva, že diabol - Lucifer bol najvyšším anjelom.¹⁴⁶ Pôvodu diabla sa venovali významní cirkevní otcovia ako Ireneus, biskup z Lyonu (*120/140 - †200) v diele *Epideixis tou apostolikou kerygmatos* (Ukážka apoštolských kázní) z konca 2. storočia,¹⁴⁷ Tertullian (*170 - †220) alebo Origenés (*180 - †250).¹⁴⁸

Kresťanská viera v posadnutie vychádza najmä z Nového zákona. Synoptické evanjelia predstavili Krista ako bojovníka proti zlým duchom a ukázali jeho schopnosti prikazovať týmto

¹³⁸ NEŠPOR, *Ne/náboženské naděje*, s. 48.

¹³⁹ Tamže, s. 118.

¹⁴⁰ DINOLA, s. 288.

¹⁴¹ FERBER, Sarah. Possession, demonic. In: GOLDEN, Richard (ed.). *Encyclopedia of Witchcraft - Western Tradition*, Santa Barbara: ABC-CLIO, 2006, s. 920.

¹⁴² Viera v posadnutie v rôznych kultúrach prisudzuje jeho vznik pôsobeniu duchov predkov, božstvám alebo iným duchom alebo ontologicky odlišným entitám. Ide o stav, kedy takáto „entita“ získava kontrolu nad človekom. Ich vzťah s človekom môže byť dočasný alebo permanentný (BODDY, James. Spirit possession revisited: Beyond instrumentality. *Annual Review of Anthropology*. 1994, 23(1), s. 407).

¹⁴³ WALKER, D. P. *Unclean spirits - Possession and exorcism in France and England in the late sixteenth and early seventeenth centuries*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1981, s. 17.

¹⁴⁴ KELLY, *Satan*, s. 216.

¹⁴⁵ Tamže, s. 171.

¹⁴⁶ RUSSELL, *Lucifer*, s. 94.

¹⁴⁷ Tamže, s. 80.

¹⁴⁸ Tamže, s. 93.

duchom. Ježiš je často predstavovaný ako liečiteľ vyhánajúci chorobu.¹⁴⁹ Aj keď sa v Novom zákone vyskytujú prípady posadnutia, nie sú priamo explicitne spojené s diablom. Podľa Kellyho ide len o jeden prípad, príbeh o Judášovej zrade, keď v Evanjeliu podľa Jána mal Satan vstúpiť do Judáša.¹⁵⁰

Exorcizmus je v kresťanskom náboženstve rituál určený na vyhánanie démona z tela, objektu alebo miesta.¹⁵¹ Slovo exorcizmus vychádza z gréckeho výrazu *exorkizo* – zaprisahávať, zaklínať.¹⁵² Pôvodne slovo exorcizovať, neznamenovalo vyháňať démona, ale nechať démona prisahať.¹⁵³ Latinský pojem *exorcizo* býval v stredoveku a rannom novoveku používaný zameniteľne s výrazmi *adjuro* a *conjuro*.¹⁵⁴

Exorcizmy majú základ, podobne ako interpretácia posadnutia, v opise činnosti Ježiša Krista v Novom zákone. Zatiaľ čo Kristus bol podľa tradície jediný schopný vyháňať zlých duchov svojou vlastnou autoritou, kňazi sa musia podľa kresťanskej náuky opierať pri exorcizme o vzývanie svätých a božstva.¹⁵⁵ Zmienky o posadnutiach a exorcizmoch je možné nájsť v dielach viacerých cirkevných autorít z prvých storočí existencie kresťanstva. Napríklad Justín Mučeník (*100 - †165) v *Prvej apológii* stotožnil šialencov a posadnutých. Z jeho pohľadu išlo o osoby prenasledované duchmi mŕtvych.¹⁵⁶ Ďalej tvrdil, že mnoho kresťanov vyliečilo posadnutých exorcizmom v mene Ježiša Krista.¹⁵⁷ Podľa Tertuliana dokázal kresťan donútiť zlého ducha, aby priznal, že nie je božstvom.¹⁵⁸ Svätý Cyprián (*210 – †258) napísal, že diabol je bičovaný, pálený a trýznený exorcistom. Pri každom krste je podľa neho diabol porazený a človek patrí Bohu.¹⁵⁹ V rannom stredoveku boli všetky choroby asociované s posadnutím.¹⁶⁰ Každá choroba mohla byť považovaná za dôsledok posadnutia, predovšetkým však námesačnosť a epilepsia.¹⁶¹ Stotožnenie posadnutia a choroby môžeme nájsť aj

¹⁴⁹ CACIOLA, Nancy. *Discerning Spirits: Divine and Demonic Possession in the Middle Ages (Conjunctions of Religion and Power in the Medieval Past)*. Ithaca: Cornell University Press, 2006, s. 36.

¹⁵⁰ KELLY, Satan, s. 216.

¹⁵¹ FERBER, Sarah. Exorcism. In: GOLDEN, Richard (ed.). *Encyklopedia of Witchcraft - Western Tradition*. Santa Barbara: ABC-CLIO, 2006, s. 338.

¹⁵² DINOLA, *Ďábel*, s. 295.

¹⁵³ WALKER, *Unclean spirits*, s. 5.

¹⁵⁴ BAILEY, *Historical Dictionary*, s. 46.

¹⁵⁵ FERBER, *Exorcism*, s. 338.

¹⁵⁶ Justin Martyr. The First apology. In: SCHAFF, Philip (ed.). *Ante-Nicen Fathers I*. Grand Rapids: Christian Classics Ethereal Library, 1885, s. 443.

¹⁵⁷ Justin Martyr. The Second apology. In: SCHAFF, Philip. *Ante-Nicen Fathers I*. Grand Rapids: Christian Classics Ethereal Library, 1885, s. 509.

¹⁵⁸ Tertulian. The Apology. In: Schaff, Philip. *Ante-Nicen Fathers III*. Grand Rapids: Christian Classics Ethereal Library, 1885, s. 66.

¹⁵⁹ Cyprian. To Magnus, on Baptizing the Novatians, and Those Who Obtain Grace on a Sick-Bed. In: SCHAFF, Philip. *Ante-Nicen Fathers V*. Grand Rapids: Christian Classics Ethereal Library, 1895, s. 957.

¹⁶⁰ GODU, André. The failure of the exorcism in Middle ages. In: LEVACK, Brian (ed.). *Possession and Exorcism*, vol. 9. New York – London: Carland Publishing, 2013, s. 4.

¹⁶¹ Tamže, s. 14.

v anonymnom liste označovanom ako *Prvý list sv. Klementa*. Bratia v Kristovi mali podľa autora navštevovať tých, ktorí boli trápení zlými duchmi. Ľudia, ktorí dostali moc liečiť mali vyháňať démonov s Božou pomocou. Mali vyháňať démonov a v rovnakom čase vykonávať ďalšie akty uzdravovania.¹⁶² V tomto období mohol exorcizmus vykonať každý pravoverný kresťan.¹⁶³ Kritéria pre určenie posadnutia závisia od časového obdobia. V rannom kresťanstve nebol potrebný žiaden dôkazný proces pri zisťovaní posadnutia. To sa rozpoznalo na základe krčv a celkového správania. Ranné kresťanské zdroje často nerozlišovali medzi vyliečením choroby a exorcizmom.¹⁶⁴

Exorcizmy sa vyskytujú v liturgických textoch od 3. stor., najprv pri krstoch katechuménov, keďže od polovice 3. storočia sa vykonávanie exorcizmov stalo súčasťou prípravy katechuménov a rituálu prijatia nových konvertitov do cirkvi.¹⁶⁵ Uzdravovanie posadnutých bolo v tejto dobe chápané ako charizma (vlastná množstvu kresťanov). Vyháňanie diabla slúžilo nielen na liečbu, ale aj ako nástroj na potláčanie viery v pohanské božstvá. V patristickej náuke chýbala presná a jasná formula na vyhánanie, takže exorcista používal pri vyháňaní vlastné slová. Postupne pribudlo používanie gest, napríklad znamenia kríža.¹⁶⁶ Asi v 10. storočí vnikli prvé snahy o spísanie liturgických textov exorcizmov. V stredoveku boli exorcizmy založené na vzývaní mocných mien, najprv len Kristovho, postupne však aj svätcov. Ďalej obsahovali príkaz opustiť telo alebo výčet častí tela, ktoré mali byť posadnuté.¹⁶⁷

Počas vrcholného stredoveku nastala čiastočná laicizácia náboženstva, ktoré už nebolo záležitosťou len uzavretej náboženskej elity.¹⁶⁸ Vzrastal záujem o kultu svätých, ale aj znepokojenie a strach z diabla.¹⁶⁹ V 12. a 13. storočí sa viera v diabla presunula z úzkeho okruhu teológov medzi bežných ľudí a diabol sa stal bežnejšou súčasťou každodenného života stredovekého človeka.¹⁷⁰ Aj keď viera v diabla existovala v kresťanstve od jeho vzniku, až do 14. storočia nevzbudzoval diabol veľké obavy a strach. Niekedy dokonca mohol budiť až smiešny dojem.¹⁷¹ Vo vrcholnom stredoveku bol diabol vnímaný skôr ako komická bytosť, ktorú premôže hocaký vidiečan jednoduchým prežehnaním sa alebo podobným jednoduchým

¹⁶² The First Epistle of the Blessed Clement, the Disciple of Peter the Apostle. In: SCHAFF, Philip. *Ante-Nicen Fathers VIII.*, Grand Rapids: Christian Classics Ethereal Library, s. 108.

¹⁶³ BAILEY, *Historical Dictionary*, s. 46.

¹⁶⁴ GODU, *The failure of the exorcism*, s. 16.

¹⁶⁵ NISCHAN, Bodo. The Exorcism Controversy and Batism in the Late Reformation. In LEVACK, Brian (ed.). *Possession and Exorcism*, vol. 9., New York – London: Carland Publishing, Inc., 1992, s. 2; DiNola, *Ďábel*, s. 292.

¹⁶⁶ DINOLA, *Ďábel*, s. 292; WALKER, *Unclean spirits*, s. 4.

¹⁶⁷ DINOLA, *Ďábel*, s. 294.

¹⁶⁸ CACIOLA, *Discerning Spirits*, s. 10.

¹⁶⁹ Tamže, s. 14.

¹⁷⁰ MUCHEMBLED, Robert. *Dějiny ďábla*. Praha: Argo, 2008, s. 20.

¹⁷¹ LEVACK, Brian. The Horrors of Witchcraft and Demonic Possession. *Social Research*. 2014, 81(4), s. 921.

spôsobom. Tomuto vývoju napomohli autori ako napr. Jakub de Voraigne a jeho *Zlatá legenda* (napísaná v 60. rokoch 13. storočia) alebo William Peyraut, autor diela *Summa virtutum et vitiorum* rovnako z 13. storočia. Išlo o diela obsahujúce množstvá exempli s cieľom priniesť morálne ponaučenie prostredníctvom humorného príbehu.¹⁷² Vývoj démonológie sa zmenil v 70. rokoch 13. storočia. Prvým veľkým dielom v tejto oblasti je *De malo* od Tomáša Akvinského (*1224/5 - †1274).¹⁷³

V tomto období sa hlavnou úlohou exorcizmov stalo zvýraznenie svätosti vymietajúceho.¹⁷⁴ V 13. storočí získali exorcizmi na popularite. Najznámajšími exorcistami tejto doby boli Sv. Dominik, František z Assisi a Sv. Bonaventúra.¹⁷⁵ Prvé manuály exorcistov sa objavili na konci 14. storočia. Autori týchto príručiek predpokladali, že posadnutými budú predovšetkým ženy.¹⁷⁶ V stredoveku dominoval názor, že ženy sú náchylnejšie poddať sa démonom a zmýliť si pokúšanie démona s vnuknutím anjelov.¹⁷⁷

V tejto dobe prevládala viera, že najčastejšie démon vstupoval do tela cez ústa. V menšom počte prípadov sa dochoval opis vstupu cez inú časť tela, napr. oči alebo dokonca necht.¹⁷⁸ Podľa v stredoveku rozšírenej viery sa posadnutie objavovalo s Božím dovolením u ľudí, ktorý sa svojou hriechosťou stali viac prístupnými diablu.¹⁷⁹ Posadnutie bolo chápané ako trest za hriechy.¹⁸⁰ Za posadnutého bol počas vrcholného stredoveku často označený človek v prípade, ak ostatné liečebné prostriedky zlyhali. Na druhú stranu, ak exorcizmus neúčinkoval, posadnutie sa vylúčilo.¹⁸¹ Aj keď zlý duch mohol ovplyvniť fyzické ľudské telo, nemohol ovplyvniť dušu.¹⁸²

Obraz diabla v predstavách obyčajného obyvateľstva sa počas histórie menil a niekedy sa líšil od doktrinálneho opisu. Relikty starších tradícií sa preto prejavovali vierou v duchov spôsobujúcich posadnutie, ktorí neboli považovaní za padlých anjelov, ale skôr tvorili súčasť prírody, prípadne išlo o duše zosnulých.¹⁸³ Ľudová tradícia poznala množstvo rituálov a zariekaní slúžiacich na ochranu pred diablu. Cirkevný rituálny exorcizmus je preto

¹⁷² KELLY, *Satan*, s. 169.

¹⁷³ RUBIN, Miri – SIMONS, Walter (eds.). *Cambridge History of Christianity, Volume IV. Christianity in Western Europe, c. 1100–c.1500*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, s. 446.

¹⁷⁴ WALKER, *Unclean spirits*, s. 4.

¹⁷⁵ LEVACK, *The Devil Within*, s. 95.

¹⁷⁶ Tamže, s. 41.

¹⁷⁷ Tamže, s. 19.

¹⁷⁸ Tamže, s. 43.

¹⁷⁹ FERBER, *Possession*, s. 921.

¹⁸⁰ Tamže, s. 922.

¹⁸¹ GODU, *The failure of the exorcism*, s. 16

¹⁸² CACIOLA, *Discerning Spirits*, s. 191.

¹⁸³ Tamže, s. 51.

označovaný ako veľký exorcizmus.¹⁸⁴ Ako uvidíme v ďalších kapitolách, vo viacerých prípadoch zdokumentovaných novinami boli využité ľudové prostriedky a vyhánanie démona. Exorcizmus vykonaný duchovným tvoril len časť prípadov.

Významný nárast prípadov údajného posadnutia je možné zaznamenať už na konci 16. storočia. Toto obdobie sa označuje aj za zlatý vek posadnutia vzhľadom na veľké množstvo známych prípadov.¹⁸⁵ Viera v existenciu posadnutia diablom v období ranného novoveku bola ovplyvnená predovšetkým reformáciou a honmi na čarodejnice. Relatívne vyšší počet zaznamenaných prípadov posadnutia v období 16. a 17. storočia súvisel s rekatolizáciou. Počas náboženských sporov spojených s reformáciou sa exorcizmus a prípady posadnutia stali súčasťou náboženských konfliktov, keďže obe strany verili v diabla a jeho schopnosť posadnúť človeka. Katolíci tvrdili, že protestanti sú posadnutí a naopak.¹⁸⁶ Konflikt medzi katolíckou a protestantskou stranou sa preniesol aj do niektorých prípadov analyzovaných v tejto práci (napr. Wemding). Oba tábory verili v prepojenie čarodejníctva a posadnutia ako formy *maleficia*.¹⁸⁷ Mnoho katolíckych kňazov sa v tomto období uchýlilo k verejným exorcizmom, čím chceli demonštrovať zázračnú moc katolíckej cirkvi.¹⁸⁸ Po začiatku reformácie slúžil exorcizmus, napr. na území Francúzska, k obráteniu hugenotov na katolicizmus.¹⁸⁹ Úspešný exorcizmus mal potvrdiť správnosť katolíckej náuky a diskreditovať protestantov. Protestanti sa pri údajnom posadnutí spoliehali skôr na modlitby alebo na pomoc ľudových liečiteľov a iných odborníkov (v angličtine označovaný ako *cunning men*).¹⁹⁰ Protestantské cirkvi upustili od rituálnej formuly a obradnosti exorcizmov.¹⁹¹ Luteráni všeobecne verili v existenciu posadnutia, avšak exorcizmy považovali za *adioforon*, teda náboženský akt, ktorý nie je záväzný, nakoľko nevyplýva zo žiadnej sviatosti. Zwingli a Kalvín a ďalšie vedúce osobnosti reformácie však odsúdili exorcizmus ako pápežský relik.¹⁹² V 16. storočí sa objavili aj názory, že všetky známky údajného posadnutia je možné vysvetliť prirodzene, teda, že posadnutie v skutočnosti neexistuje. Ich šíriteľmi boli napríklad Pietro Pomponazzi z Padovy (1462–1524) alebo platonik Levinus Lemnius (1505–1568). Priznaky posadnutia označovali za

¹⁸⁴ FERBER, *Exorcism*, s. 339.

¹⁸⁵ LEVACK, Brian. Possession, Witchcraft, and the Law in Jacobean England. *Washington and Lee Law Review*. 1996, 52(5), s. 1616; FERBER, *Exorcism*, s. 339.

¹⁸⁶ BURNS, William. *The witch hunts in Europe and America*. Westport: Greenwood Press, 2013. BURNS, William. *The witch hunts in Europe and America*. Westport: Greenwood Press, 2013, s. 239.

¹⁸⁷ Tamže, s. 239

¹⁸⁸ FERBER, *Exorcism*, s. 339.

¹⁸⁹ WALKER, *Unclean spiritus*, s. 4.

¹⁹⁰ BAILEY, *Historical Dictionary*, s. 107.

¹⁹¹ Tamže, s. 46.

¹⁹² NISCHAN, *The Exorcism Controversy*, s. 163; KELLY, *Satan*, s. 216.

melanchóliu.¹⁹³ Podľa dobových predstáv, ak mala choroba, resp. príznaky prirodzený pôvod, musela na ne účinkovať prirodzená liečba. Ak nezabrala, mohlo ísť o posadnutie.¹⁹⁴

V rannom novoveku bolo posadnutie chápané v kresťanstve ako stav, kedy démon v duchovnej podobe napadol ľudské telo, ovládol jeho fyzické prejavy a zmenil jeho osobnosť. Démonológovia prísne odlišovali medzi posadnutými a čarodejnicami. Posadnutie totiž nebolo chápané ako dobrovoľný čin a tým pádom ani ako zločin.¹⁹⁵ Rozlišovalo sa tak medzi posadnutím diablom a uzavretím paktu s diablom. Na konci 16. storočia bolo mnoho samovrážd pripisovaných posadnutiu diablom.¹⁹⁶ Podľa Midelforta väčšina teológov ešte v prvej polovici 16. storočia považovala posadnutie za trest pre hriešnika.¹⁹⁷ Počas 17. storočia bolo posadnutie stále častejšie spájané s čarodejníctvom a čarodejnice boli obviňované zo spôsobenia posadnutia.¹⁹⁸ Ranonovoveká démonológia, reprezentovaná napr. Jeanom Bodinom, tvrdila, že démon mohol vstúpiť do tela človeka priamo bez ľudského pričinenia len s Božím dovolením.¹⁹⁹ Niektorí démonológovia hlásali, že aj čarodejnica môže prikázať démonovi, aby vstúpil do človeka.²⁰⁰ Údajný diabol niekedy mohol ústami posadnutého označiť konkrétnu osobu, ktorá posadnutie privolala, čo v rannom novoveku znamenalo obžalovanie dotyčnej osoby z čarodejníctva. V alžbetínskej a stuartovskej dobe v Anglicku bolo popravených na základe tohto obvinenia 16 čarodejníc. Vo Francúzsku sa tieto prípady v 16. storočí nevyskytujú.²⁰¹ V otázke, či môže čarodejnica spôsobiť posadnutie nepanovala medzi démonológmi ranného novoveku zhoda. Neexistoval biblický podklad pre prepojenie čarodejníctva a posadnutia. Toto prepojenie vyplynulo predovšetkým z novovekých diel ako *Kladivo na čarodejnice*.²⁰² Časť démonológov tvrdila, že by to znamenalo prisudzovanie príliš veľkej moci čarodejniciam.²⁰³ Heinrich Kramer, autora *Kladiva na čarodejnice* tvrdil, že nedostatočná účinnosť exorcizmu je spôsobená nedostatkom viery v jeho silu. Exorcizmus

¹⁹³ MIDELFORT, Eric. Natur und Besessenheit: Natürliche Erklärungen für Besessenheit von der Melancholie bis zum Magnetismus. In: BAUER, Dieter et al. (eds.). *Hexenforschung, Band 9: Dämonische Besessenheit*. Bielefeld: Verlag für Regionalgeschichte, 2005, s. 75.

¹⁹⁴ Tamže, s. 79.

¹⁹⁵ LEVACK, *Possession, Witchcraft*, s. 1613.

¹⁹⁶ MIDELFORT, Eric. The Devil and the German People: Reflection on the Popularity of Demon Possession in Sixteenth-Century Germany. In: LEVACK, Brian (ed.). *Possession and Exorcism*, vol. 9., New York – London: Carland Publishing, Inc., 1992, s. 130.

¹⁹⁷ Tamže, s. 125.

¹⁹⁸ LEVACK, *Possession, Witchcraft*, s. 1614.

¹⁹⁹ FERBER, *Possession*, s. 923.

²⁰⁰ LEVACK, *Possession, Witchcraft*, s. 1615.

²⁰¹ WALKER, *Unclean spirits*, s. 8.

²⁰² Tamže, s. 9.

²⁰³ FERBER, *Possession*, s. 923.

mohol byť úspešný proti posadnutiu, ale nie voči iným druhom útokov čarodejníc.²⁰⁴ Za zdroj posadnutia bola často považovaná konzumácia očarovanej potraviny.²⁰⁵

Obdobie rastu počtu prípadov posadnutia v rannom novoveku do istej miery koreluje s rastom počtu prípadov obvinenia z čarodejníctva.²⁰⁶ Midelfort zaznamenal nárast počtu prípadov v druhej polovic 16. storočia.²⁰⁷ Tvrdí, že epidemický charakter nadobudli údajné posadnutia na území dnešného Nemecka až po roku 1560.²⁰⁸ Spolu zaznamenal 32 posadnutí na nemeckom území v rokoch 1490 až 1559, 23 v rokoch 1560 až 1579 a 44 v rokoch 1580 až 1599. Posadnutia na nemeckom území sa podľa Midelforta stali rovnako častými ako čarodejnícke procesy.²⁰⁹ Midelfort preskúmal, podľa vlastných slov, takmer všetky kázne, pamflety, noviny a ďalšie zdroje vydané na nemeckom území pred rokom 1600. Objavujú sa v nich opisy prípadov posadnutia. Žiaden z týchto dokumentov sa nesnažil vytvoriť kompletný prehľad prípadov posadnutia, dokonca ani za obdobie jedného roka alebo v rámci jedného mesta. Autori týchto dobových publikácií skôr ilustrovali teórie a závery na vybraných prípadoch.

Z ranného novoveku sa zachovali aj charakteristiky typických príznakov posadnutia, ktoré sa malo prejavovať najmä vracaním cudzích predmetov, kŕčovitými záchvatmi, veľkou silou, jasnovidečtvom, hovorením cudzími jazykmi (xenoglosia), necitlivosťou na bolesť a pod.²¹⁰ Spôsob ako rozpoznať posadnutie a zoznam typických príznakov vychádzal zo syntézy viacerých zdrojov, najmä z diela *Compendium Maleficarum* (1608) od Francesca Guazzo, v ktorom je opísaných 50 možných príznakov.²¹¹ V tomto období vznikla celá rada manuálov pre exorcistov. Medzi najvýznamnejších autorov týchto manuálov sa radia Girolamo Menghi, Valerio Polidoro, Petro Thyraeus.²¹²

Niektorí súčasní autori, napr. americký historik William Burns, tvrdia, že v rannom novoveku bolo identifikované posadnutie predovšetkým u mladých žien a dievčat.²¹³ Hromadné posadnutia, najmä v konventoch, sa začali vyskytovať v 16. storočí.²¹⁴ Midelfort spochybnil túto teóriu, keďže v niektorých obdobiach zaznamenal na území dnešného Nemecka rovnaký počet posadnutých mužov a žien a to aj v prípade hromadných posadnutí. Tie boli na

²⁰⁴ GODU, *The failure of the exorcism*, s. 15.

²⁰⁵ BAILEY, *Historical Dictionary*, s. 106.

²⁰⁶ LEVACK, *Possession, Witchcraft*, s. 1616.

²⁰⁷ MIDELFORT, *The Devil*, s. 119.

²⁰⁸ Tamže, s. 121.

²⁰⁹ Tamže, s. 122.

²¹⁰ LEVACK, *Possession, Witchcraft*, s. 1616.

²¹¹ FERBER, *Possession*, s. 921.

²¹² FERBER, *Exorcism*, s. 340.

²¹³ BURNS, *The witch hunts*, s. 238.

²¹⁴ MIDELFORT, *The Devil*, s. 136.

základe francúzskych príkladov skôr prisudzované mladým ženám, najmä mníškam. V období rokov 1600 až 1650 zaznamenal Midelfort v nemeckom prostredí spolu 13 prípadov, z toho osem údajne posadnutých boli muži.²¹⁵ Posadnuté mohli byť aj deti, čo pramene zachytávajú po roku 1600.²¹⁶

Vyšší podiel žien vystupujúcich ako údajne posadnuté je však medzikultúrny jav a vyskytuje sa naprieč viacerými obdobiami. Vysvetlenie tejto nevyváženosti v zastúpení pohlaví prinášajú dve školy. Prvú školu reprezentujú I. M. Lewis a Michel de Certau, ktorí vysvetľujú posadnutie ako boj alebo odpor žien ako podriadenej sociálnej skupiny.²¹⁷ Vo svojich odôvodneniach sa však rozchádzajú. Lewis tvrdí, že stav posadnutia mal zvýšiť ich prestíž v spoločnosti. De Certau tvrdí, že sa inakosť žien posadnutím zvýšila, posunula sa z ľudského akoby na kozmické.²¹⁸ Druhú školu reprezentuje Mary Douglas. Podstatným faktorom je podľa nej úloha tela ako kontrolného nástroja spoločnosti. Menej organizované a kontrolované skupiny považujú posadnutie za pozitívne. Vyššie organizované a formalizovanejšie skupiny považujú posadnutie za nežiadúce. Ženy boli v minulosti menej kontrolovanou a menej organizovanou zložkou spoločnosti. Mali akoby vlastný svet so slabšou kontrolou telesnosti a jej prejavov ako je tranz.²¹⁹

V prvej polovici 16. storočia v odpovedi na reformáciu začala katolícka cirkev tvrdo útočiť proti poverčivým praktikám. Zároveň vzrastal odpor voči exorcistom, ktorí boli často obvinení z napádania údajne posadnutých žien. Výsledkom bola snaha inštitucionalizovať a regulovať exorcizmy.²²⁰ Ešte na začiatku ranného novoveku nebol rítus exorcizmov ustálený a existovalo viacero jeho foriem. Zlom prišiel v roku 1614, keď za pontifikátu Pavla V. bolo vytvorené *Rituale Romanum*.²²¹ *Rituale Romanum* však vyzývalo k zdržanlivosti a skepticizmu. Kňaz nemal hneď uveriť, že ide o posadnutie, mal rozpoznať melanchóliu a osoba mala vykazovať aspoň jeden z definovaných príznakov. *Rituale Romanum* pomohlo značne zredukovať počet prípadov posadnutia.²²² Exorcizmus sa postupne pretransformoval z pôvodne neustálenej liečby choroby spôsobenej zlým duchom zameranej na širokú paletu neduhov a príznakov na úzko vymedzený typ liečby veľmi špecifických príznakov.²²³ Podľa

²¹⁵ Tamže, s. 124.

²¹⁶ Tamže, s. 136.

²¹⁷ CACIOLA, *Discerning Spirits*, s. 80.

²¹⁸ Tamže, s. 81.

²¹⁹ Tamže, s. 82.

²²⁰ CACIOLA, Nancy – SLUHOVSKY, Moshe. *Spiritual Physiologies: The Discernment of Spirits in Medieval and Early Modern Europe. Preternature: Critical and Historical Studies on the Preternatural*. 2012, 1(1), s. 24.

²²¹ WALKER, *Unclean spirits*, s. 5.

²²² KELLY, *Satan*, s. 226.

²²³ GODU, *The failure of the exorcism*, s. 18.

Rituale Romanum sa od diabla požaduje počas exorcizmu, aby vyjaval svoje meno, čo malo dopomôcť exorcistovi získať moc nad diablom.²²⁴

Spolu so zánikom procesov s čarodejnicami na konci 17. a v prvej polovici 18. storočia sa zmenšil aj počet prípadov posadnutia. V 17. storočí získavala na sile viera, že diabol je zodpovedný za melanchóliu, duševné choroby a posadnutie.²²⁵ Na území Nemecka po roku 1650 skepticizmus voči posadnutiu viedol k umiestňovaniu posadnutých do liečebných zariadení.²²⁶

3.2. Posadnutie a veda v 19. storočí

3.2.1. Posadnutie a medicína v 19. storočí

Veľká časť mentálne chorých osôb ostávala pred osvietenstvom v opatere príbuzných. Najmä duševne chorí bez domova sa často uchýľovali do opatery cirkvi.²²⁷ Ešte v dobe osvietenstva v 18. storočí nebola potrebná lekárska diagnóza pre umiestnenie duševne chorej osoby do liečebne. Ak bola stanovená diagnóza, dôležité bolo najmä zistiť, či ide o neliečiteľný stav alebo nie. Neliečiteľné stavy ako napr. retardácia alebo demencia z pohľadu dobovej medicíny nevyžadovali lekársku pozornosť a liečbu.²²⁸

Podľa Foucaulta až do príchodu pozitívneho lekárstva bol duševne chorý pokladaný za posadnutého. Moderné dejiny psychiatrie považovali stredoveké a renesančné posudzovanie chorôb za zastarané. Podľa tohto pohľadu boli posadnuté osoby vlastne duševne choré. Medicína sa začala prípadmi posadnutia zaoberať už v 17. storočí, kedy bolo cieľom dokázať, že diabolské praktiky sú vlastne výsledkom porušeného rozumu.²²⁹

V 19. storočí sa údajné posadnutia dostali do pozornosti lekárov. V tomto období zároveň začali vznikať liečebne pre choromyselných, ktorých cieľom nebola iba ich separácia od spoločnosti, ale aj ochrana a liečba choromyselných.²³⁰ Už na konci 18. storočia sa najmä pod vplyvom významných lekárov ako Chiarugi z Florencie, Pinela v Paríži a Tukea v Yorku

²²⁴ FERBER, *Exorcism*, s. 338.

²²⁵ COUDERT, Allison. Melancholy, Madness, and Demonic Possession in the Early Modern West. In: CLASSEN, Albrecht (ed.). *Mental Health, Spirituality, and Religion in the Middle Ages and Early Modern Age*. Berlin – Boston: De Gruyter, 2014, s. 650.

²²⁶ LEVACK, *The Devil Within*, s. 216.

²²⁷ WIENER, Dora. The Madman in the Light of Reason. Elinghtment Psychiatry. In WALLACE, Edwin – GACH, John (eds.). *History of psychiatry and Medical Psychology*. New York: Springer, 2008, s. 257.

²²⁸ Tamže, s. 266.

²²⁹ FOUCAULT, Michel. *Psychologie a duševní nemoc*. Praha: Nakladatelství Dauphin, 1997, s. 81.

²³⁰ HUGUELET, Phillipe. Religion/Spirituality and Psychosis. In: HUGUELET, Phillipe – KOEING, Harold (eds.). *Religion and Spirituality in Psychiatry*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009, s. 67.

zmenil prístup voči duševne chorým. Duševné choroby liečené v tej dobe v ústavoch spadajú najmä do dnešných kategórií schizofrénie a maniodepresie.²³¹

Začiatok 19. storočia sa v psychiatrii vyznačoval súbojom dvoch smerov hľadania príčiny duševných chorôb. Prvá skupina, tzv. mentalisti, hľadala pôvod duševných chorôb v mysli, zatiaľ čo druhá skupina, somatici, predpokladala biologickú príčinu prejavujúcu sa fyziologickými zmenami.²³² Lekári - somatici hľadali príčinu duševných chorôb v patologických zmenách mozgu. Ich snaha odhaliť biologickú príčinu na zmenách v mozgu trvala takmer po celé 19. storočie. Neúspech tejto snahy viedol v 80. a 90 rokoch 19. storočia k formulovaniu nového konceptu duševných chorôb ako zmien v správaní bez preukázateľných patologických zmien v mozgu.²³³

Koniec 19. storočia sa vyznačoval profesionalizáciou psychiatrie a nárastom počtu osôb umiestnených v zariadeniach pre duševne chorých.²³⁴ Do začiatku prvej svetovej vojny sa psychiatria etablovala ako plnohodnotná medicínska disciplína.²³⁵ V polovici 19. storočia však právomoc lekárov na dohľad nad duševnými chorobami nebola tak jednoznačná. Pri duševných chorobách nedokázali lekári preukázať pôvod choroby na fyziologických zmenách na tele.²³⁶ Pitvy pomáhajúce pri objasnení chorôb ako tuberkulóza, nedokázali poskytnúť uspokojivé vysvetlenie príčin duševných chorôb. Keďže na mozgoch duševne chorých osôb nebolo možné nájsť zmeny odlišujúce ich od mozgov zdravých ľudí, nebolo tiež možné potvrdiť fyziologický základ duševných chorôb.²³⁷ Prvý raz bola psychiatria uznaná ako lekárska špecializácia v roku 1844 v USA.²³⁸ Istý monopol nad starostlivosťou o duševne chorých si najmä vo Francúzsku snažila udržať cirkev majúca v kompetencii časť liečební pre duševne chorých.²³⁹

Za zakladateľa modernej psychiatrie je často považovaný francúzsky lekár Philippe Pinel. Vo vzťahu k prípadom posadnutia na začiatku 19. storočia tvrdil, že šialenstvo nie je

²³¹ MORA, George. Renaissance Conception and Treatments of Madness. In: WALLACE, Edwin – GACH, John (eds.). *History of psychiatry and Medical Psychology*. New York: Springer, 2008, s. 237.

²³² MARX, Otto. German Romantic Psychiatry. In: WALLACE, Edwin – GACH, John (eds.). *History of psychiatry and Medical Psychology*. New York: Springer, 2008, s. 313.

²³³ GACH, John. Biological Psychiatry in the Nineteenth and Twentieth Century. In WALLACE, Edwin – GACH, John (eds.). *History of psychiatry and Medical Psychology*. New York: Springer, 2008, s. 381.

²³⁴ THIELMAN, Samuel. Spirituality and the Care of Madness: Historical Considerations. In: HUGUELET, Phillipe – KOEING, Harold (eds.). *Religion and Spirituality in Psychiatry*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009, s. 15.

²³⁵ GOODSON, Ivor – DOWBIGGAN, Ian. Docile Bodies: Commonalities in the History or Psychiatry and Schooling. In: GOODSON, Ivor (ed.). *The Changing Curriculum: Studies in Social Construction*, vol. 18. New York – Bern – Berlin - Frankfurt am Mainz - Paris - Wien: Counterpoints, 1997, s. 86.

²³⁶ Tamže, s. 86.

²³⁷ SCULL, Andrew. *Šílenství a civilizace*. Praha: Academia, 2019, s. 216.

²³⁸ SURIS, Alina – HOLLIDAY, Ryan – NORTH, Carol. The Evolution of the Classification of Psychiatric Disorders. *Behavioral Sciences*. 2016, 6(1), s. 1-10.

²³⁹ SCULL, *Šílenství*, s. 213.

spôsobené posadnutím diablom, ale má iný pôvod (napr. v náboženskom fanatisme, obsesívnej láske a pod.).²⁴⁰ Pinel presadzoval psychologickú liečbu pacientov namiesto fyzických experimentov a trýznivých praktík.²⁴¹ Pod jeho vplyvom sa psychiatria profilovala ako medicínska špecializácia.²⁴² V roku 1845 Pinelov žiak Jean Étienne Dominique Esquirol publikoval prácu *Des maladies mentales*, v ktorej venoval celú kapitolu démonománii.²⁴³ Démonománia mala byť formou monománie, diagnózy v 19. storočí používanej na označenie obsesie zameranej na jednu konkrétnu vec. Neskôrší autori, ako Charcot, označenie údajného posadnutia ako formy monománie zavrholi a preto používali termín démonopathia.²⁴⁴ *Ottův slovník náučný* definoval v roku 1893 pojem daemonomania ako stav, kedy si niektorí choromyselní, najmä melancholici, myslia, že sú posadnutí diablom alebo inými nadprirodzenými bytosťami. Príčinou sú podľa slovníka patologické zmeny v nervovej sústave človeka, ktoré bez zjavnej príčiny vyvolajú depresie. Chorý ľakho nájde vo svojej minulosti nejaký poklesok a preceňuje jeho význam. Verí, že za tento údajný hriech musí pykať pretože stratil Božiu milosť. Dochádza k halucináciám, kedy chorý vidí postavy, ktoré považuje za démonov. Chorý má pocit, že sa mu vynárajú myšlienky a pocity v rozpore s jeho povahou. Má pocit, že stratil vládu sám nad sebou, pretože v ňom sídli ešte ďalšia osoba. Text ďalej pokračuje snahou o vykreslenie fyziologického pôvodu tohto stavu. Podľa slovníka popri vedomých myšlienkach v mysli prebiehajú ďalšie nevedomé pochody. Tieto procesy sa môžu v abnormálnej situácii vynoriť veľmi silne vo vedomí. Prírodovedecky vzdelané osoby môžu mať pocit, že sa im niekto pomocou elektrických zariadení snaží podsunúť rôzne myšlienky. Preto je v danej dobe viera v démonické posadnutie nahradzovaná inými predstavami.²⁴⁵

Démonománia, ako náboženská melanchólia, bola podľa Esquirola najrozšírejšiou formou duševných porúch. Esquirol v úvode kapitoly opísal historický vývoj pohľadu na duševné choroby z náboženského hľadiska. Najprv boli tieto poruchy prisudzované pôsobeniu hviezd. Pod vplyvom platonizmu bola príčina porúch neskôr prisúdená duchom a démonom.²⁴⁶ Kresťanstvo povýšilo moc démonov nad hmotu. Kresťania podľa Esquirola verili, že od začiatku života sú v moci démonov a tak sa počet posadnutých (*demoniacs*) zvyšoval. To bol dôvod vzniku exorcizmov. V rannom novoveku boli demoniaci, ako posadnutí alebo ako

²⁴⁰ WESTERNIK, *Demonic possession*, s. 336.

²⁴¹ WIENER, *The Madman*, s. 281.

²⁴² GACH, *Biological Psychiatry*, s. 381.

²⁴³ ESQUIROL, Jean Étienne Dominique. *Mental Maladies: Treatise on Insanity*. Philadelphia: Lea & Blanchard, 1845, s. 235-252.

²⁴⁴ CÉARD, Jean. Démonologie et Démonopathies au temps de Charcot. *Histoire des sciences médicales*. 1994, 28(4), s. 337.

²⁴⁵ OTTO, J. *Ottův slovník náučný*. Praha: Nakladatelství J. Otto, 1893, s. 851.

²⁴⁶ ESQUIROL, *Mental Maladies*, s. 236.

čarodejnici, upaľovaní alebo mučením nútení vzdať sa spolku s diablom.²⁴⁷ Za posadnutých boli označovaní imbecili, melancholici a osoby trpiace hystériou. Aj v súčasnosti podľa Esquirola existujú monomaniaci tvrdiaci, že sú posadnutí.²⁴⁸ Označenie údajného posadnutia ako hystérie sa bude vyskytovať v množstve novinových článkov. Po historickom úvode Esquirol porovnal symptómy prípadov démonómánie. Upozornil, že démonómánia môže mať epidemickú podobu. Démonómánia sa najčastejšie vyskytuje, keď náboženské myšlienky dominujú v mysli a sú predmetom diskusií, či už súkromných alebo verejných. Podobne ako pri ostatných duševných chorobách predpokladal dedičnosť démonómánie. Len zriedkavo sa posadnutie, podľa Esquirola, vyskytuje v predpubertálnom veku. Najčastejšie sa vyskytuje posadnutie pri 40 až 50 ročných osobách.²⁴⁹ Esquirol tvrdil, že z 20 000 prípadov, ktoré pozoroval, trpel démonómániou asi jeden z tisíca. Vždy išlo o príslušníkov najnižšej triedy. Príčiny démonómánie sú podľa Esquirola morálne alebo fyzické. Ide o slabomyseľnosť, nesprávne vzdelanie. Nesprávne náboženské názory a predsudky sú predispozíciou pre démonómániu. Ďalej intenzívne morálne vzrušenie, strach, nezvyčajný alebo výhražný návrh alebo vzhľad, vzrušujúca kázeň a imitácia môžu spustiť záchvat. Spúšťačom môže byť aj ovdovenie a požívanie nápojov s narkotickými účinkami.²⁵⁰

Okrem Esquirola sa v prvej polovici 19. storočia začali údajným démonickým posadnutím zaoberať psychiatri ako Maurice Macario, Alexandre Brierre de Boismont alebo Louis-Florentin Calmeil.²⁵¹ Ich pohľad bol často kritický, napríklad Calmeilho práca reprezentuje antiklerikálny pohľad na náboženstvo.²⁵² Príčinou údajného posadnutia sa zaoberali aj českí lekári. Lekár František Bittner patril do skupiny lekárov hľadajúcich príčinu duševných chorôb vo fyziologických príčinách. Bittner sa v sérii svojich článkov *Nástin učení psychiagrického* zaoberal rôznymi prejavmi psychóz. V článku z 10. júna 1876 vysvetľoval vznik vizuálnych halucinácií. Tvrdil, že ich spôsobuje pravdepodobne krv, pretože z nej pochádza výživa nervov. Mozog je na zmeny v krvnej sústave veľmi citlivý. Najmä na zmenu jakosti a množstva krvi. Základnými príčinami psychózy sú teda, podľa Bittnera, kvantita krvi a zmeny v krvi, najmä tie náhle ako pri týfe, pneumónii a pod. Príznaky sa podľa Bittnera prejavujú najmä na zraku a sluchu – vidíme príšery. Halucinácie podľa Bittnera závisia úplne na krvnom tlaku a preto sa vyskytujú pri nedokrvenosti mozgu – pri úraze či horúčke. Ich

²⁴⁷ Tamže, s. 237.

²⁴⁸ Tamže, s. 238.

²⁴⁹ Tamže, s. 243.

²⁵⁰ Tamže, s. 244.

²⁵¹ WESTERNIK, *Demonic possession*, s. 336.

²⁵² Tamže, s. 337.

predmetom je už predtým utkvelá predstava, ktorá sa vracia – napr. niekto si myslí, že je prenasledovaný diablom.²⁵³ Spomenul aj známe vízie Martina Luthera, ktorý „míval pocit smyslový, jakoby čerta vídaval, vybaviv jednou představu, hodil kalamářem po něm.“ Takáto halucinácia sa neopiera o skutočný predmet. Zmyslový pocit v zdravom stave prichádzajúci zvonku v prípade halucinácie prichádza naopak, teda „...ze středu na obvod přichází.“ Ide o zmyslový pocit, ktorý v minulosti utkvel chorému. Čert predstavuje práve takýto predmet halucinácie.²⁵⁴

Ďalší český lekár Kuffner označil pocit posadnutia, teda stav kedy si osoba myslí, že v nej okrem pôvodnej osobnosti sídli ešte iná bytosť, ako *dvojjednomí soudobé*.²⁵⁵ Pôvod tohto stavu prisudzoval „bezděčným představám abnormální intensity“. Tieto myšlienky sa najčastejšie priečili osobnosti jedinca a z jeho pohľadu boli nezmyselné, zlé a nepríjemné. Napríklad ho mohli napádať pri modlení rúhavé myšlienky. Čím viac sa im bránil, tým viac ho ovládajú a jedinec sa cítil byť nimi podrobený. Vznikali motorické halucinácie, nevedomé pohyby, osoba hovorila veci, ktoré nechcela povedať. Takýto človek si myslí, že ho ovláda zlý duch, čo označuje za *daemonomániu*.²⁵⁶

Francúzsky lekár René Serrigny pôsobiaci v Lyone sa dotkol témy démonopatie len veľmi okrajovo, vo svojom diele naznačuje spojenie démonopatie a lézií v maternicy.²⁵⁷ Vyjadril poľutovanie nad chorými v stredoveku, ktorí mali halucinácie a mysleli si, že sú posadnutí.²⁵⁸ Opísal aj aktuálny prípad démonopatie dvadsaťsedemročnej ženy. Diabol ju nabádal, aby sa zabila. Opäť vraj mala maternicové lézie.²⁵⁹

Iná skupina lekárov hľadala pôvod duševných chorôb vo vonkajších vplyvoch. Andrevetan prisúdil pôvod nervových porúch kazateľom strašiacim ľuďi hroznými obrazmi zavrnutých v pekle. V hospicioch bolo vraj veľa osôb cítiach sa posadnutými démonom.²⁶⁰ Ako uvidíme v prípade Morzine, doboví lekári reflektovali aj epidemiologický rozmer prípadov posadnutia. Napríklad francúzsky chemik Charles Sauria (*1812 - †1895) vo svojej knihe *Sur les épidémies d'affections mentales et nerveuse* diele (O epidémiách duševných a nervových chorôb) tvrdil, že posadnutie má rôznu formu u protestnatov a jansenistov. Sauria kritizoval

²⁵³ BITTNER, František. Nástin učení psychiatrického. *Časopis lékařů českých*, 14(24), 1876, s. 185.

²⁵⁴ Tamže, s. 25.

²⁵⁵ KUFFNER, Karel. *Psychiatrie – Pro studium i praktickou potřebu lékaře*. Praha: Bursík & Kohout, 1897, s. 29.

²⁵⁶ Tamže, s. 31.

²⁵⁷ SERRIGNY, René. *Psychoses génitales: Contribution à l'étude des troubles mentaux dépendants des affections utérines*. Lyon: A la Faculté de Médecine et de Pharmacie de Lyon, 1896, s. 28.

²⁵⁸ Tamže, s. 39.

²⁵⁹ Tamže, s. 40.

²⁶⁰ ANDREVETAN, Claude. *Lamentations sur l'état déplorable de la civilisation en Savoie*. Boneville: Impairerie Vruyr Cnayin, 1862, s. 10.

kresťanstvo, resp. kresťanský monoteizmus označoval za redukovaný polyteizmus, kde rolu pôvodných bohov prevzali anjeli a démoni a kde boli aj tak prevzaté predstavy z okolitých náboženstiev.²⁶¹ Pokračovalo uctievanie starovekých božstiev a prežívali polyteistické tradície. Pre veľkú časť populácie, najmä na vidieku, bol katolicizmus polyteistický.²⁶² Zmienil sa aj o sabatoch a viere v čarodejnice v stredoveku. Stotožnenie prípadov posadnutia s čarodejníctvom zaznamenávame aj pri niektorých periodikách. Predstavy o čarodejniciach sú podľa neho výplodom zúfalstva vyvolaného cirkvou. Diabol bol dôsledkom všetkých nešťastí, ktoré zasiahli stredovekú spoločnosť. Niektoré teologické koncepty podľa neho predstavujú už predispozíciu k rozvoju duševných chorôb.²⁶³ Osoby, ktoré si mysleli, že sú posadnuté nemuseli byť šílené, ale naopak podľahli klamom. Kvôli ilúziám nedokázali svoje konanie zosúladiť s realitou, čo vytváralo zmätok v ich mysli. Takýto nešťastník sa mohol obrátiť na čarodejnicu, aby mu pomohla. Najlepším liekom na tieto stavy je podľa autora oslabenie náboženského presvedčenia.²⁶⁴ Upozornil, že v minulosti ľudia verili, že čarodejnice vyvolávajú búrky a aj v súčasnej dobe roľníci veria, že kňazi dokážu ovládať oblaky. Povery podľa neho vo veľkej miere vo Francúzsku prežívajú a to najmä medzi vidieckym obyvateľstvom. Duchovní sa starajú, aby prežívali aj naďalej.²⁶⁵ Podľa autora sa podobné javy, ako videnia Kataríny zo Sieny a svätej Terezy, vyskytovali v období epidémií démonopatie. Najznámejšie sa udiali v rehoľných spoločnostiach.²⁶⁶

V prípade osôb vykazujúcich príznaky duševnej choroby v 19. storočí bola častou diagnózou hystéria.²⁶⁷ Počet osôb u ktorých bola diagnostikovaná hystéria rástol najmä

²⁶¹ SAURIA, Charles. *Sur les épidémies d'affections mentales et nerveuses: d'après le Dr Audiffrend: fragments d'histoire médicale*. Paris: de V. Goupy, 1877, s. 2.

²⁶² Tamže, s. 3.

²⁶³ „Pour bien comprendre les divagations de toutes sortes qui s'emparèrent alors de l'esprit humain, il ne faut pas perdre de vue que, en raison même de leur subjectivité les conceptions théologiques constataient déjà une véritable prédisposition à la folie“ Tamže, s. 4.

²⁶⁴ „Tous ceux qui se croyaient possédés du démon n'étaient pas fous, mais hallucinés. Celui qui croit entendre des voix intérieures, qui est trompé par des sensations purement subjectives ou illusoire, qui est en état d'hallucination en un mot, n'est pas par celamême, toujours libre de conformer ses actes aux exigences des réalités extérieures. Cette impossibilité résulte pour lui des confusions nécessaires qui s'établissent dans son esprit au sujet de l'appréhension des réalités objectives. Le malheureux qui succombe sous le poids de la misère devient bien vite la victime du diable, s'il s'adresse à la sorcière qui lui promet la guérison de tous ses maux. Dans cette voie, de l'illusion à l'hallucination il n'y a pas loin. A cette époque de croyance, une personne qui s'endormait avec la conviction qu'elle allait au sabbat croyait y être allée effectivement. Mais nous connaissons comme tout médecin, sans doute, de pauvres malades dans un état voisin de celui que nous venons de décrire et pour lesquels le plus puissant remède que nous ayons employé avec plein succès, a été l'affaiblissement des croyances théologiques“ Tamže, s. 5.

²⁶⁵ Tamže, s. 6.

²⁶⁶ Tamže, s. 8.

²⁶⁷ Hystéria predstavovala chorobu so širokou škálou príznakov. Jej pôvod siaha do 5. storočia pred Kristom do Hippokratovej školy. Za jej príčinu bol považovaný pohyb matrice z čoho vyplývalo, že bola označovaná za chorobu žien. Za hystériu boli označované rôzne príznaky, chýbala jej preto jasná definícia a niektorí lekári tvrdili, že za hystériu sa označuje vlastne čokoľvek, čo nie je možné presne identifikovať. GOLDESTEIN, Jan. The

v druhej polovici 19. storočia. Goldstein uvádza, že kým v rokoch 1841 a 1842 bolo v nemocnici Salpêtriére prijatých s diagnózou hystéria asi 1 % pacientov, v rokoch 1882 a 1883 to bolo už 17,8 %.²⁶⁸ Hystéria začala byť počas 19. storočia používaná na označenie širokej škály diagnóz a symptómov. Tým sa sústredenie lekárov prenieslo na nepsychotických pacientov liečených najmä neurológmi ako Jean-Martin Charcot.²⁶⁹ Charcot pôsobil od roku 1856 v parížskej nemocnici La Salpêtriére a pod jeho vplyvom tu vznikla tzv. salpêtriárska škola. V 80. rokoch 19. storočia patril medzi popredné francúzske authority v oblasti hystérie.²⁷⁰ Zaoberal sa výskumom hystérie a jej spojenia so stavmi posadnutia. Konvulzívnu formu hystérie označil ako *la grande hystérie* (veľká hystéria).²⁷¹ Charcot sa snažil dokázať, že hystéria nie je umelý konštrukt, ale ide o chorobu, ktorá bola prítomná prierezovo v minulosti aj v súčasnosti.²⁷² Podarilo sa mu stanoviť základné charakteristiky a prejavy hystérie. V roku 1887 v diele *Les démoniaques dans l'art* napísal, že hystéria nebola jedinou príčinou chorobného stavu interpretovaného ako posadnutie (démonopatia). Hystéria mala byť podľa francúzskych lekárov najčastejšiou príčinou démonopatie, ale nemusela byť jednou príčinou.²⁷³ Démonopatiu mohli spôsobiť aj epilepsia, hypochondria a ďalšie choroby.²⁷⁴ Charcot rozdelil záchvat veľkej hystérie do štyroch fáz. V tretej fáze pacienti vykazovali značnú pohybovú flexibilitu, obratnosť a fyzickú silu. Tu videl Charcot dôvod interpretácie záchvatov hystérie ako posadnutí. Pacienti vtedy mohli vykazovať silu neprimeranú ich veku a pohlaviu a u mužov sa mohli prejaviť veľmi násilné sklony. Pacienti sa ohýbali do nepredvídaných postojov, ohýbali sa do oblúka, pričom na posteli spočívajú iba hlava a chodidlá s vypuknutým bruchom.²⁷⁵ Pohyby boli rýchle, mohli sa týkať iba končatín alebo celého tela. Najčastejšie sa chorí vzpriamili, akoby si chceli sadnúť, hlavu spustil na kolená, následne sa prudko naklonil dozadu.²⁷⁶ Túto fázu nazýval obdobím vášnivých postojov - *période des attitudes passionnelles*.²⁷⁷ Podľa Charcota zohrali záchvaty hystérie v prípadoch posadnutia v minulosti veľkú úlohu. Hystéria sa prejavovala v najrozmanitejších podobách ako epileptické záchvaty, vykrútenie častí tela, záchvaty extázi alebo naopak letargie či katalepsie, námesačnosťou,

Hysteria Diagnosis and the Politics of Anticlericalism in Late Nineteenth-Century France. *The Journal of Modern History*. 1982, 54(2), s. 210-211.

²⁶⁸ Tamže, s. 209.

²⁶⁹ MORA, *Renaissance Conception*, s. 237.

²⁷⁰ HAKOSALO, Heini. The Salpêtriére hysteric – A Foucauldian view. *Science studies*. 1991, 4(1), s. 20.

²⁷¹ JAMES, *Hysteria and Demonic Possession*, s. 44.

²⁷² WESTERNIK, *Demonic possession*, s. 338.

²⁷³ CHARCOT – RICHER, *Les démoniaques*, s. 91.

²⁷⁴ Tamže, s. 91.

²⁷⁵ Tamže, s. 97.

²⁷⁶ Tamže, s. 100.

²⁷⁷ Tamže, s. 102.

paralýzou, kontrakciami a pod.²⁷⁸ Pod Charcotovým vplyvom vznikol názor, že množstvo žien upálených za čarodejníctvo alebo označovaných za posadnuté, vykazovalo príznaky hystérie.²⁷⁹ Hystéria, ako ju vnímal Charcot, sa javí vo svetle súčasných poznatkov, resp. podľa autorov uvedených v poznámke, viac ako výsledok Charcotových procedúr než reálny stav chorých.²⁸⁰

Francúzsky lekár a jeden z popredných Charcotových žiakov Désiré-Magloire Bourneville v úvode do Charcotovej knihy *La foi qui guérit* (Viera ktorá lieči) upozornil, že nešťastníci vystupujúci v príbehoch o čarodejníkoch a kúzelníkoch z minulosti boli súčasťou epidémií hystero – démonopatie a preto nepatrili svetskej spravodlivosti a katom, ale skôr do rúk lekárov a vedy.²⁸¹ Bourneville vytvoril *Bibliothèque Diabolique*, kde zhromaždil krátke monografie o prípadoch posadnutia, čarodejníctva a náboženskej extázy zo 16. a 17. storočia napísané Charcotom a jeho žiakmi v rokoch 1882 až 1902.²⁸²

Francúzsky lekár Edmond Dupouy (1838-1920) sa vo svojej práci *Psychologie morbide: des véanies religieuses, erreurs, croyances fixes, hallucinations et suggestions collectives* z roku 1907 zaoberal históriou predstáv o nadprirodzených bytostiach, mágií a čarodejníctve. Analýzu začal už v zoroastrianizme, pokračoval cez egyptskú, grécku a rímskou kultúru. V druhej kapitole analyzoval halucinácie na príklade kolektívnej sugescie. Rozobral predstavy o čarodejníckom sabate, kedy si údajní účastníci mysleli, že tam leteli, mali rôzne čuchové, chuťové a sluchové vnemy. Trpeli halucináciami a mysleli si, že do ich tela vstúpil démon.²⁸³ Halucinácie súvisia podľa Dupouya s epilepsiou, hypochondriou a hystériou a stredoveku spôsobovali epidémie hystero - démonopatie. Dôvodom mala byť najmä veľká sugestibilita hysteriek a ich utkvelé predstavy.²⁸⁴ Nervové centrá počas posadnutí získavali energiu. Hysterky mali nadmernú citlivosť, vnímateľnosť a impulzívnosť. Trpeli rozdvojenou osobnosťou.²⁸⁵ Vyslovil poľutovanie nad tým, že v minulosti nebol vypočutý hlas vedcov, ale prevládli náboženské povery a viera v sabat, čarodejníce, inkubov a sukubov, škriatkov a zlých duchov. Hromadné posadnutia a čarodejníctvo označil za kolektívne halucinácie.²⁸⁶ Tieto

²⁷⁸ Tamže, s. 106.

²⁷⁹ MORA, *Renaissance Conception*, s. 237.

²⁸⁰ BOURGUIGNON, Erika. Suffering and Healing, Subordination and Power: Women and Possession Trance. *Ethos*. 32(4), 2004, s. 558.

²⁸¹ CHARCOT, *La foi qui guérit*, s. 1.

²⁸² MORA, *Renaissance Conception*, s. 237.

²⁸³ DUPOUY, Leopold. *Psychologie morbide : des véanies religieuses, erreurs, croyances fixes, hallucinations et suggestions collectives*. Paris: Librairie des Sciences Psychiques, 1907, s. 30.

²⁸⁴ Tamže, s. 31.

²⁸⁵ Tamže, s. 32.

²⁸⁶ „Elle existait quand une foi naïve en la sorcellerie, comme implantée dans le cerveau humain par une suggestion plusieurs fois séculaire, aveuglait les meilleurs esprits; quand le sabbat, les sorciers, les incubes, les

halucinácie boli udržiavané denne opakovanými vymyslenými príbehmi.²⁸⁷ Štvrtú kapitolu svojej knihy nazval *Folle religieuse du Moyen Age* (Šielaná stredoveká mníška). V nej sa zameral na depresívny a melancholický charakter čarodejníctva a krčovitý charakter démonopatie.²⁸⁸ Vo svojej práci je značne kritický voči prežívaniu viery v čarodejnice a posadnutie.²⁸⁹ Piatu kapitolu venoval démonolatrii. Šiesta kapitola je zameraná na hystero-démonopatiu. Hystero - démonopatiu nazval náboženským šialenstvom, ktoré vypuklo na konci 15. storočia v kláštoroch západnej Európy. Vytvárala ohniská nákazy.²⁹⁰ Dupouy uvádza, že v rámci epidémie mali postihnutí necitlivé miesta skumávané inkvizítormi ostrými predmetmi. Mali krče v brušnej dutine, čo pripisovali pôsobeniu démonov. Ďalej popísal rôzne príznaky.²⁹¹ Diabolské posadnutie prirovnal k démonolatrii, pri ktorej si jedinec myslí, že démon hovorí cez jeho ústa a nachádza sa v jeho orgánoch. Častá je vtedy nespavosť a agresivita.²⁹² Pri démonopatii videl autor súvis aj so sexuálnymi predstavami. Pozoroval totiž pacientky, ktoré v stave náboženského šialenstva pociťovali sexuálne vzrušenie, napriek ich vonkajšej cudnosti.²⁹³ Následne opísal niekoľko prípadov posadnutia. Najstarší prípad bol z roku 1491 a označil ho za najstarší zdokumentovaný prípad hystero - démonopatie.²⁹⁴ V nasledujúcom období bolo možné vidieť veľký počet ďalších prípadov hystero - démonopatie, najmä v prípade mníšok v kláštoroch. Všetky tieto prípady nazýval epidémiami. Upozornil najmä na ich akoby zvieracie správanie a agresivitu.²⁹⁵ Zvyšok kapitoly je stručným výčtom množstva ďalších prípadov. Autor sa aj v ďalších častiach práce zamerl na prípady zo 16. a najmä 17. storočia. Prípady z 19. storočia sa nezaoberal

V rokoch 1895 až 1910 pojem hystéria ustúpil ako diagnóza do pozadia a postupne vymizol z odbornej literatúry.²⁹⁶ V roku 1883 vydal Emil Kraepelin prvú časť svojej *Psychiatrie, ein Lehrbuch*, ktorá predstavuje v podstate encyklopédiu vtedajších poznatkov o duševných chorobách. Kraepelin mal veľký vplyv na formovanie americkej a európskej

succubes, les gnomes, les esprits malins et tous ces fantômes évoqués par l'imagination étaient considérés comme des réalités, quand la science tremblante n'osait, en face du bûcher, battre en brèche la superstition religieuse toute puissante! Que de crimes, que de catastrophes, que d'erreurs judiciaires eussent été épargnés à la pauvre humanité, si la vérité scientifique avait pu se faire jour! L'histoire du diable, de la sorcellerie, des possessions, l'histoire des épidémies démoniaques, ces hallucinations collectives suggérées, pèsent comme un affreux cauchemar sur les siècles qui ont précédé le nôtre!" Tamže, s. 36.

²⁸⁷ Tamže, s. 37.

²⁸⁸ Tamže, s. 55.

²⁸⁹ Tamže, s. 57.

²⁹⁰ Tamže, s. 102.

²⁹¹ Tamže, s. 103.

²⁹² Tamže, s. 104.

²⁹³ Tamže, s. 105.

²⁹⁴ Tamže, s. 107.

²⁹⁵ Tamže, s. 108.

²⁹⁶ WESTERNIK, *Demonic possession*, s. 338.

psychiatrie, keďže u neho študovalo viacero budúcich významných odborníkov.²⁹⁷ Kraepelin vo svojej práci v podstate tvrdil, že príznaky prisúdené hystérií mohli predstavovať inú chorobu.²⁹⁸

Prípady posadnutia sa do istej miery zaoberal aj Sigmund Freud. V liste Wilhelmovi Fliessovi zo 17. januára 1897 napísal Freud, že jeho teória o vzniku hystérie je totožná so stredovekou teóriou o posadnutí. V liste sa ďalej pýtal, prečo zlý diabol so svojimi obeťami zachádzal tak zle, ale tiež prečo sú priznania posadnutých vynútené mučením totožné s výpoveďami jeho pacientov pri psychologickej liečbe.²⁹⁹ V roku 1923 Freud vydal štúdiu o prípade posadnutia zo 17. storočia.³⁰⁰ Posadnutie korešpondovalo podľa Freuda s neurózami. Démoni predstavujú zlé priania, deriváty inštinktívnych impulzov.³⁰¹ Najbadateľnejšie sa Freudov záujem o posadnutie ukázal na jeho analýze prípadu Christoha Haitzmanna, bavorského maliara zdržiavajúceho sa v roku 1677 v rakúskom Pottenbrunne.³⁰² V kostole dostal v auguste roku 1677 záchvat krčv a po prehliadke *Praefectus Domini Pottebrunnensis* mu bolo povedané, že by mohlo ísť o zlého ducha. Haitzmann priznal, že pred deviatimi rokmi uzavrel s diablom zmluvu, ktorá vyprší v danom mesiaci. Bol presunutý do pútného miesta Mariazellu, kde mu mala pomôcť Panna Mária.³⁰³ Haitzmann sa podrobil úspešnému exorcizmu a uzdravený odišiel do Viedne, kde sa však záchvaty v októbri vrátili a tak sa následne v máji roku 1678 vrátil do Mariazellu.³⁰⁴ Podľa Haitzmannových slov mu vlastne diabol neposkytol pri podpise paktu žiadne služby a mal iba požiadavky. Freud tento stav interpretoval tak, že diabol predstavuje zomrelého Haitzmannovho otca. Haitzmann tvrdil, že nemôže kvôli diablu pracovať, čo Freud vysvetľuje pocitom straty zo smrti otca.³⁰⁵ Otca miloval výnimočne silno, čo spôsobilo melanchóliu.³⁰⁶ Dôvod prečo nemohol pokračovať kvôli diablu stotožnenému s otcom v práci mohla byť otcova nevôľa s jeho povolaním. Deväť mesiacov interpretoval Freud ako tradičné číslo pre neurotikov (deväť mesiacov trvá tehotenstvo). Sexuálny rozmer prípadu videl Freud v tom, že pri druhom zjavení mal diabol

²⁹⁷ GACH, *Biological Psychiatry*, s. 393.

²⁹⁸ WESTERNIK, *Demonic possession*, s. 339.

²⁹⁹ FREUD, Sigmund. Reviewed Works: The Origins of Psychoanalysis. Letters of Wilhelm Fliess, Drafts and Notes: 1887 – 1902. In: READ, Herbert et al. (eds.). *C. G. Jung: The Collected Works. Volume Sixteen: The Practice of Psychotherapy*. New York: Imago, 1954, s. 62.

³⁰⁰ FREUD, Sigmund. Eine Teufelsneurose Im Siebzehnten Jahrhundert. *Imago*. 1923, 9(1), s. 2.

³⁰¹ Tamže, s. 3.

³⁰² WESTERNIK, *Demonic possession*, s. 338.

³⁰³ FREUD, *A Seventeenth-century Demonological Neurosis*, s. 6.

³⁰⁴ Tamže, s. 8.

³⁰⁵ Tamže, s. 14.

³⁰⁶ Tamže, s. 19-20.

podobu nahého muža s dvojitým ženským poprsím.³⁰⁷ Diabol by podľa Freuda mal mať buď ženskú alebo mužskú podobu. Kombináciu mužského tela so ženskými znakmi v predstave diabla interpretoval Freud ako vzdorovanie kastrácií (keďže sa často prejavuje víziou kastrácie vlastného otca a jeho zmenou na ženu).³⁰⁸

Ďalej sa Freud vyjadril aj všeobecne k poverčivosti. Poverčivý človek nevie podľa Freuda nič o motivácií svojich náhodných jednaní a verí v existenciu náhody. Prisudzuje vonkajšej náhode význam, ako prejavu niečoho v skrytej realite. To, čo považuje za skryté považuje Freud za nevedomie.³⁰⁹ Podľa Freuda je aj veľká časť mytológie a dokonca moderných náboženstiev premietnutím psychológie.³¹⁰

3.2.2. Medzikultúrne štúdium posadnutia

Už v 19. storočí sa snažili niektorí odborníci o transkultúrny výskum posadnutia. V českej odbornej literatúre český lekár Durdik v článku *Lékařství a porodnictví u Niassanů* hneď na úvod píše, že ich život je spätý z náboženstvom založeným na uctievaní zlých duchov, strašidiel a démonov.³¹¹ Všetky choroby spôsobuje zlý duch usadením sa v tele chorého: „*Úloha lékaře záleží nyní v tom, aby se vynasnažil, aby d'ábel – materia peccans – stůj co stůj z tela nemocného byl vypuzen.*“ Viera v diabla ovláda u Niassanov všetko, čo Durdik označuje za „*primitivní názor náboženský*“. Okrem Niassanov v krátkosti spomenul, že viera v posadnutie a diabla bola vlastná aj judaizmu a kresťanstvu. V 19. storočí však táto viera už mizla a spolu s ňou oslabovala aj viera v čarodejnice. Posmešne poznamenal, že prírodné vedy si na diabla posvietili tak dôkladne, že nie je jasné kam bývalý hlavný nepriateľ ľudstva zmizol.³¹²

Moravská orlice publikovala 14. októbra 1906 v rubrike *Světlem letem* pomerne dlhý článok reprodukovajúci informácie zo zjazdu nemeckých lekárov na tému posadnutia. Aj keď nejde o vedecký časopis, reflektuje vedecký názor na posadnutia. Na zjazde „*nemeckých přírodopýtců a lékařů*“ prednášal profesor dr. Bälz zo Štuttgartu o posadnutí a podobných stavoch. Priniesol, podľa autora článku, nové a zaujímavé vývody. Epidémie posadnutia sú známe zo stredoveku, ale vyskytujú sa aj v súčasnosti a Bälz ich študoval v Ázii. Prebádanie danej problematiky označil za prioritu vedy, avšak lekári by potrebovali na to lepšiu znalosť psychológie. Za pozoruhodnosť označil prof. Bälz výrok nemenovaného lekára z roku 1830, že

³⁰⁷ Tamže, s. 21.

³⁰⁸ Tamže, s. 22.

³⁰⁹ FREUD, Sigmund. *Psychopatologie všedního života: O zapominání, přecheknutí, přehmatnutí, pověre a omylu*. Praha: Portál, 2016, s. 218.

³¹⁰ Tamže, s. 219.

³¹¹ DURDÍK, P. *Lékařství a porodnictví u Niassanů. Časopis lékařů českých*. 1899, 38(3), s. 75.

³¹² Tamže, s. 76.

Ľudia stále môžu uzavrieť pakt s diablom. Veľmi časté boli vraj posadnutia v 16. a 17. storočí, najmä u ľudí nútených k sexuálnej zdržanlivosti.³¹³ To evokuje názor, že posadnutia v Európe sa týkali najmä duchovenstva a mníšskych spoločností. Posledná vlna exorcizmov a posadnutosti bola podľa Bälza v Európe v roku 1861. V tele posadnutého sa počas tohto stavu zjaví druhé zlé ja. Obe duše spolu hovoria a snažia sa tú druhú zatlačiť. Posadnutý považuje druhé ja za démona. Dáva mu podobu podľa svojich náboženských predstáv. Pri prípadoch z Ázie zistil, že toto druhé ja má nápadnú prevahu nad pôvodným ja. Vo všetkých takýchto prípadoch sa jedná podľa Bälza o autosugesciu. Pravou príčinou posadnutia je podľa neho podvedomie.³¹⁴

Klasickú prácu porovnávajúcu pohľad na posadnutie v rôznych kultúrach predstavuje dielo Traugotta Konstantina Österreicha *Die Besessenheit* z roku 1921.³¹⁵ Traugott Österreicha (1880 – 1949) bol nemecký filozof a psychológ. Kniha *Die Besessenheit* je jeho najvýznamnejším dielom v oblasti psychológie náboženstva.³¹⁶ Österreichova kniha začína prepismi úryvkov príbehov o posadnutí. Na úvod citoval Nový zákon. Opísané pasáže podľa neho ukazujú, že stavy posadnutia boli v neskorej antike veľmi časté a autori boli s takýmito prípadmi oboznámení.³¹⁷

Österreich následne publikoval opis posadnutia z diel významných ranokresťanských autorov. Prípady posadnutia podľa neho inšpirovali historikov náboženstva a doktorov k štúdiu. Österreich pristúpil k analýze z psychologického hľadiska.³¹⁸ Posadnutie nazval extrémne bežným fenoménom v histórii náboženstva. Aj keď v odbornej a teologickej literatúre sa vyskytlo mnoho opisov prípadov, veľmi zriedkavá je autodeskripcia posadnutia.³¹⁹ Tvrdil, že posadnutie je vždy spojené s vierou v diabla. Táto viera cez autosugesciu vyvoláva a udržiava stav posadnutia. Posadnutie nie je závislé na veku. Avšak ukazuje sa, že posadnutie dominuje u žien. Hromadné posadnutia takmer vždy zasiahli ženské komunity, ako mníšske konventy. Mužov postihovalo len výnimočne. Takmer všetci skúmaní posadnutí patrili podľa Österreicha k nevzdelanej nižšej vrstve.³²⁰

³¹³ Moravská orlice, bez názvu, 14. 10. 1906, s. 10.

³¹⁴ Tamže, s. 10.

³¹⁵ WINKELMANN, Michael. *Shamanism - A Biopsychosocial Paradigm of Consciousness and Healing*. Santa Barbara – Denver – Oxford: ABC-CLIO, 2010, s. 167.

³¹⁶ BAUER, Eberhard. Österreich, Traugott. In: BAUER, Eberhard (ed.). *Neue deutsche Biographie, Band 19*. Berlin: Duncker & Humboldt, 1999, s. 461.

³¹⁷ ÖSTERREICH, Traugott: *Die Besessenheit*. Tübingen: Wendt & Klauwell Langensalza. 1921, s. 3.

³¹⁸ Tamže, s. 9.

³¹⁹ Tamže, s. 11.

³²⁰ Tamže, s. 118.

Posadnutie sa podľa Österreicha nie vždy vyskytuje ako prípad jednotlivca. Časté sú aj epidémie, podobne ako pri epidémiách iných psychických chorôb. Takmer všetky epidémie vypukli v konventoch rehoľníčiek.³²¹ Priniesol dokonca zoznam epidémií posadnutia od 15. do 19. storočia.³²² Österreich na základe týchto prípadov tvrdil, že aj psychicky normálny človek sa môže v správnom prostredí poddať psychickej chorobe. Esquirolove démonománie označil skôr za dezilúzie, než posadnutia.³²³ V súčasnej modernej európskej spoločnosti podľa Österreicha existujú tri sféry, v ktorých prežíva viera v posadnutie: striktný katolicizmus,³²⁴ pravicový protestantizmus a spiritualizmus.³²⁵

Österreich dôkladne študoval modernú francúzsku psychiatriu. Bol odborníkom na psychológiu náboženstva, psychopatológiu a parapsychológiu.³²⁶ Vo svojej práci skúmal religiozitu v kontexte najnovších poznatkov psychológie. Sám presadzoval deskriptívno - analytickú metódu skúmania náboženstiev.³²⁷ Jeho dielo *Die Besessenheit* získalo veľký úspech. Österreichov prístup v *Die Besessenheit* je deskriptívno - komparatívny. Nesnaží sa hodnotiť vieru v posadnutie v mimoeurópskych kultúrach alebo v modernej Európe, ale porovnáva jednotlivé predstavy. Môžeme vidieť, že tento prístup často používal pri štúdiu religiozity v rôznych kultúrach. Österreich tvrdil, že všetky náboženstvá spočívajú na úkazoch ako vízie a zjavenia. Tie sú však výplodmi ľudskej fantázie. Tieto úkazy sa podľa neho vyskytujú v kresťanstve aj ostatných náboženstvách.³²⁸

3.3. Ľudové liečiteľstvo a ľudové povery

Doboví autori zachytili okrem moderného medicínskeho pohľadu aj prvky ľudového liečiteľstva využívaného na rôzne neduhy. Moravský etnograf a pedagóg František Bartoš napríklad tvrdil, že choroby sú v ľudovej tradícii niekedy stotožňované so zlými duchmi. Tí mohli v podobe choroby posadnúť osobu.³²⁹ Model choroby stotožnenej s démonom/zlým duchom môžeme zaznamenať už od dôb ranného kresťanstva.

³²¹ Tamže, s. 182.

³²² Tamže, s. 183-184.

³²³ Tamže, s. 185.

³²⁴ Tamže, s. 192.

³²⁵ Tamže, s. 195.

³²⁶ HASSLER, Marianne. *Traugott Konstantin Oesterreich und die Religionspsychologie: Erinnerungen an ein psychologisches Fach und an einen Tübinger Professor* [online]. 2017, 14 s. Dostupné na internete: https://www.konfliktberatung-berlin.de/person/Traugott_Konstantin_Oesterreich_und_die_Religionspsychologie.pdf [cit. 12. 1. 2024], s. 6.

³²⁷ Tamže, s. 8

³²⁸ Tamže, s. 9.

³²⁹ BARTOŠ, František. *Moravský lid: Sebrané rozpravy z oboru moravské lidovědy*, 1892, Telč: Nakladatelství Emila Šolce, s. 188.

Moravský kňaz a spisovateľ Beneš Method Kulda v článku *Národní pověry a obyčeje v okolí Rožnovském na Moravě* opísal vieru v diablov a zlých duchov. Publikoval niektoré konkrétne príbehy a rozprávky o čertoch a Luciferovi z Moravy. V článku sa autor nezaobrá priamo stavom posadnutia, i keď na jednom mieste reprodukuje jednu poveru hovoriacu, že ak sa človek venuje príliš mnoho zvieratám, najmä mačkám, diabol sa v nich usadí a hovorí s takým človekom, zdržuje ho od modlenia a pod. Tento stav alebo vieru nenazýva posadnutím, i tak však môžeme diabla v tele zvieratá považovať za formu viery v posadnutie.³³⁰

V roku 1913 český lekár Richard Adamík vydal knihu *O pověře v lékařství*. Dejiny povier sú podľa neho veľmi poučné, pretože ukazujú koľko bludných názorov škodlivo pôsobilo na život človeka. Povery v lekárstve sa podľa Adamíka kruto mstia na človeku a môžu viesť k porušeniu zdravia alebo dokonca k strate života. Za najsmutnejšiu poveru považuje, keď v stredoveku bola hysterická osoba považovaná za posadnutú diablom a diabla vyhánali z tejto osoby, väznením, mučením alebo dokonca upálením. Zvoláva: „*Můžeme si pomysliť na něco smutnějšího, tragičtejšího?*“ Povery sú podľa Adamíka spojené s duševnou obmedzenosťou, teda sa im najviac darilo v oblastiach s nízkou úrovňou vzdelania, napr. Halič, Rusko alebo južné Taliansko.³³¹

Aj keď o ľudovom liečiteľstve sa publikovalo v 19. storočí množstvo článkov, vo väčšine prípadov sa o vyhánaní diabla nevyskytujú žiadne zmienky. V zbierkach ľudových rozprávok a povier sa čert alebo diabol vyskytuje pomerne často, avšak má skôr komickú úlohu alebo sa podieľa na potrestaní hriešnika.³³² Nejde teda o prípad viery v posadnutie ani vyhánania diabla.

4. Periodická tlač v 19. storočí

4.1. Vývoj a úloha periodík v Rakúsku a českých krajinách po roku 1848

Tlač bola od polovice 19. storočia zhruba do 20. rokov 20. storočia, keď jej úlohu prevzalo rádio, bezkonkurenčným hlavným zdrojom informácií a hlavným médiom.³³³ Nárast významu tlače v 19. storočí bol dôsledkom viacerých faktorov, najmä zvýšenia sociálnej

³³⁰ KULDA, Beneš Method. *Národní pověry a obyčeje v okolí Rožnovském na Moravě*. *Časopis Matice moravské*, 2(1), 1870, s. 92

³³¹ ADAMÍK, Richard. *O pověře v lékařství*. Praha: Nakladatelství Jos. Vilímek, 1913, s. 4.

³³² Napr. KULDA, Beneš Method. *Moravské národní pohádky, pověsti, obyčeje a pověry*, zväzok 2, Praha: Nakladatelství I. L. Kober, 1874, s. 122, 186 a 243. Kulda venoval viere v diabla jednu podkapitolu v kapitole o nadprirodzených bytostiach. Publikoval pasáže venujúce sa téme viery v diabla, avšak nespomína posadnutie.

³³³ OSTERHAMMEL, *The Transformation of the World*. s. 31.

mobility, urbanizácie a industrializácie.³³⁴ Urbanizácia sa ukázala ako kľúčová aj pre šírenie tlače v domácnostiach.³³⁵ Tlač sa snažila reagovať na potreby a záujmy rýchlo rastúceho počtu mestského obyvateľstva. Rozvoj tlače súvisel viac s rozvojom urbanizácie než s rastom gramotnosti. Veľký význam pre rozvoj masového charakteru tlače malo zvýšenie dostupnosti novín, najmä poklesom ich ceny. Vyšší dopyt po tlači bol aj v oblastiach, kde sa tlač prispôsobila štruktúre obyvateľstva a zohľadnila jazykové preferencie.³³⁶ Noviny predstavovali významný agitačný nástroj, ktorým strany lákali nových sympatizantov.³³⁷ Novovznikajúce noviny cenovo dostupným a zaujímavom spôsobom prezentovali politické a ekonomické správy, lokálne novinky a informácie z kultúry. Zároveň obsahovali veľkú inzertnú časť. Nízka cena bola základným predpokladom vysokej dostupnosti.³³⁸ Prvými úspešnými novinami tohto typu v habsburskej monarchii boli *Morgen-Post* založené v roku 1851 bývalým šéfredaktorom *Die Presse*³³⁹ Leopoldom Landsteinerom. Ďalej do tejto skupiny patrili *Tagespost* vychádzajúci v Grazi alebo *Innsbrucker Nachrichten*³⁴⁰. Aby vytvorili vzťah k občanom, začali noviny vo väčšej miere zakladať aj viaceré úrady. Tieto noviny mali, rovnako ako komerčné periodiká, malý formát za nízku cenu. Do tejto kategórie patrili napr. *Moravské noviny* vychádzajúce v Brne.³⁴¹

Základy rozvoja periodickej tlače siahajú do 18. storočia. Jozef II. zrušil udeľovanie cisárskych privilégií na vydávanie novín, čím sa otvorili dvere na ich ďalší rozvoj. V habsburskej monarchii fungovala cenzúra, ktorú vykonávala Viedeňská študijná a cenzúrna komisia zriadená Jozefom II. v roku 1781. Jej úlohu prebralo v roku 1801 policajné ministerstvo a túto funkciu vykonávalo do roku 1848.³⁴² Povinnosť odovzdávať tlačoviny úradom sa týkala kníh, novín, časopisov a kalendárov. Charakter periodík, ako média prinášajúceho aktuálne správy, nedovoľoval ústrednú kontrolu z Viedne. Noviny boli chápané

³³⁴ MELISCHEK, Gabriele – SEETHALER, Josef. Die Tagespresse der franzisko-josephinischen Ära. In: KARMASIN, Matthias – OGGOLDER, Christian (eds.). *Österreichische Mediengeschichte: Band 1: Von den frühen Drucken zur Ausdifferenzierung des Mediensystems (1500 bis 1918)*. Wiesbaden: Springer VS, 2016, s. 175.

³³⁵ Tamže, s. 176.

³³⁶ Tamže, s. 185.

³³⁷ FASORA, Lukáš. *Dělník a měšťan: Vývoj jejich vztahů na příkladu šesti moravských měst 1870-1914*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010, s. 119.

³³⁸ MELISCHEK – SEETHALER, *Die Tagespresse*, s. 177.

³³⁹ Liberálne periodikum vychádzajúce vo Viedni v rokoch 1848 až 1896 dvakrát denne (LANG, *ORBI*, Reihe 2, Band 3, s. 198; KUBÍČEK, *CERBI*, řada 1, díl 1, část 2, s. 32).

³⁴⁰ Vychádzali v rokoch 1854 až 1945, najskôr každý pracovný deň, v rokoch 1914 až 1916 dvakrát denne. Od roku 1917 s dodatkom *Unabhängiges Tagblatt für Tirol und Vorarlberg*. Od roku 1938 boli orgánom strany NSDAP (LANG, Helmut. *Österreichische Retrospektive Bibliographie (ORBI)*, Reihe 2, Band 2, München: De Gruyter (Verlag), 2003, s. 372).

³⁴¹ MELISCHEK – SEETHALER, *Die Tagespresse*, s. 178.

³⁴² KUBÍČEK, *Noviny a časopisy*, s. 9.

ako politické listy.³⁴³ Sekularizácia priniesla oddelenie štátnej moci od cirkvi a vytlačovanie náboženstva zo štátnej sféry a verejného priestoru do súkromnej sféry. Tým náboženstvo vo verejnom živote strácalo svoju významnosť.³⁴⁴ Pred rokom 1848 bola kazateľňa v kostole miestom, odkiaľ mohol kňaz agitovať na pomerne veľký počet ľudí.³⁴⁵ Úlohu cirkvi postupne preberal štát a miestna správa.³⁴⁶

Počas revolučných rokov 1848 až 1849 ukázala tlač svoj význam v rámci politického boja. V tomto období vo viacerých krajinách vzrástol počet vydávaných tlačovín aj objemy ich nákladov.³⁴⁷ Cisárskym patentom z 15. marca 1848 bola v habsburskej monarchii zrušená cenzúra. Dôsledkom bolo zvýšené zastúpenie politických tém v tlači a vznik veľkeho množstva periodík aj neperiodickej tlače. Objavovalo sa množstvo letákov.³⁴⁸ Po roku 1848 sa tlač stala dôležitým mediátorom medzi politikou a bežnými občanmi.³⁴⁹ Spolu po roku 1848 vychádzalo v habsburskej monarchii 703 novín, z nich 404 v rakúskej časti a 299 v uhorskej časti monarchie. Vydávané boli v 12 jazykoch v 74 miestach.³⁵⁰

V júli 1848 Alexander Bach pripravil prvý návrh nového tlačového zákona a v roku 1849 nový tlačový zákon schválil cisár.³⁵¹ Po vydaní Oktrojovanej ústavy v 1849 došlo opäť k snahe centrálnych úradov zamedziť voľnému vydávaniu tlačovín. Bola zavedaná povinnosť zaplatiť kauciu určenú na platbu prípadných pokút pre periodiká, ktoré sa aj keď len okrajovo, dotýkali politických tém. Krajské úrady mali dostávať povinný výtlačok. Kolpoltéri boli zakázaní a väčšina tlače sa zasielala poštou predpaltiteľom. Boli stanovené prísne pravidlá pre ochranu cti.³⁵² Neskôr bola zavedená aj inzertná daň. Tieto opatrenia do istej miery brzdili rozvoj tlače.³⁵³ Po porážke revolúcie v roku 1849 bola radikálna tlač umlčaná. Časť novinárov bola zatknutá alebo prenasledovaná a trestaná.³⁵⁴ V tomto období v novinách dominovala snaha priniesť senzáciu a vplyv získaval tzv. krejcarový tisk. Išlo o noviny, ktoré sa nepredplácali, ale kupovali sa jednotlivito po číslach.³⁵⁵

³⁴³ Tamže, s. 11.

³⁴⁴ FASORA – HANUŠ – MALÍŘ. *Sekularizace českých zemí*, s. 13.

³⁴⁵ RAK, *České národní hnutí*, s. 34.

³⁴⁶ MCLEOD. *Sekularizace v západní Evropě*, s. 72.

³⁴⁷ BEDNAŘÍK – JIRÁK – KÖPPLOVÁ, *Dějiny českých médií*, s. 88.

³⁴⁸ Tamže, s. 99.

³⁴⁹ MELISCHEK – SEETHALER, *Die Tagespresse*, s. 170.

³⁵⁰ Tamže, s. 168.

³⁵¹ OLECHOWSKI, Thomas. *Die Entwicklung des Presserechts in Österreich bis 1918*. Wien: Manzsche Verlags und Universitätsbuchhandlung, 2004, s. 244.

³⁵² KUBÍČEK, *Noviny a časopisy*, s. 11.

³⁵³ BEDNAŘÍK – JIRÁK – KÖPPLOVÁ, *Dějiny českých médií*, s. 99.

³⁵⁴ KUBÍČEK, Jaromír et al. *Česká retrospektivní bibliografie (CERBI)*. Řada 1, díl 1, část 2: Noviny České republiky od počátku do roku 1918. Brno: Sdružení knihoven České republiky, 2008, s. 27.

³⁵⁵ Tamže, s. 31.

V roku 1852 došlo prijatím nového tlačového zákona k ďalšiemu sprísneniu regulácie periodickej tlače. Zákon zaviedol povinnosť získať povolenie policajného ministerstva a povinnosť označiť noviny kolkom (zrušené v roku 1899). Štát mal právo pozastaviť činnosť časopisu na tri mesiace, ak po druhom upozornení pokračoval v poburovaní proti ríši, náboženstvu, mravnosti a štátnej moci.³⁵⁶ Všetky tieto opatrenia zdražovali noviny.³⁵⁷ V období neoabsolutizmu preto nastal úpadok periodík a počet titulov poklesol.³⁵⁸ Počet výtlačkov v polovici 19. storočia v rakúskej časti dosahoval denne spolu asi 500 000 kusov novín, zatiaľ čo v Uhorsku 150 000.³⁵⁹ I tak však bol, v prepočte na počet obyvateľov, v Rakúsku vydávaný len tretinový náklad dennej tlače ako napr. na území dnešného Nemecka.³⁶⁰ V roku 1859 existovalo v monarchii 246 listov, z toho 68 politických.³⁶¹ Zmena nastala v 1860, keď tzv. *Neodvolateľným októbrovým diplomom* bolo zavedené konštitučné zriadenie a v jednotlivých častiach monarchie boli zriadené zemské snemy.³⁶² Februárový patent v roku 1861 zlegalizoval verejnú politickú komunikáciu. Verejnými sa stali zasadnutia oboch komôr parlamentu. V rovnakom roku dostala tlač povolenie zúčastňovať sa aj rokovaní zemských snemov (*Landtag*), obecných zastupiteľstiev (*Gemeindevertretungen*) a zasadnutí obchodných komôr (*Handelskammern*). V roku 1862 nový tlačový zákon zmiernil ekonomické obmedzenia zavedené v predchádzajúcom období neoabsolutizmu.³⁶³ Zrušil síce niektoré represívne opatrenia, veľkú časť však ponechal (povinnosť platiť kauciu, novinový kolok a inzerčnú daň). Právomoc nad tlačou bola z policajného ministerstva prevedená na súdy.³⁶⁴ V roku 1874 bola zrušená daň z reklamy a v roku 1894 povinnosť platiť kauciu pre platbu prípadných pokút. Článok 12 ústavy z decembra 1867 garantoval slobodu tlače.³⁶⁵ Podiel politickej tlače sa neustále zvyšoval a vrchol dosiahol okolo roku 1890, keď tvorila približne 55 % denného nákladu.³⁶⁶

V tejto práci sú výrazne zastúpené periodiká reprezentujúce politické strany. V 19. storočí novovznikajúce politické noviny v habsburskej monarchii najprv reflektovali konflikt

³⁵⁶ KUBÍČEK, *Noviny a časopisy*, s. 11.

³⁵⁷ BEDNAŘÍK – JIRÁK – KÖPPLOVÁ, *Dějiny českých médií*, s. 99.

³⁵⁸ KUBÍČEK, *CERBI*, řada 1, díl 1, část 2, s. 34.

³⁵⁹ MELISCHEK – SEETHALER, *Die Tagespresse*, s. 171.

³⁶⁰ Tamže, s. 172.

³⁶¹ OLECHOWSKI, *Die Entwicklung*, s. 354.

³⁶² KUBÍČEK, *CERBI*, řada 1, díl 1, část 2, s. 7.

³⁶³ MELISCHEK – SEETHALER, *Die Tagespresse*, s. 180.

³⁶⁴ BEDNAŘÍK – JIRÁK – KÖPPLOVÁ, *Dějiny českých médií*, s. 107.

³⁶⁵ MELISCHEK – SEETHALER, *Die Tagespresse*, s. 170.

³⁶⁶ Tamže, s. 180.

medzi centralistami (napr. *das Vaterland*³⁶⁷) a federalistami (reprezentujúcimi snahu federalizovať habsburskú monarchiu). Rýchlo sa však hlavnou témou politickej tlače stal konflikt medzi katolíckym konzervativizmom a liberalizmom.³⁶⁸ Liberalizmus v Rakúsku prešiel od intelektuálnych debát k politickej fáze definitívne po roku 1861. Vrchol vplyvu dosiahli liberáli okolo roku 1870.³⁶⁹ Prvá vlna politických periodík nevznikla v rakúskych krajinách v nemčine, ale skôr v ostatných častiach monarchie v rôznych jazykoch, ako protiváha voči dominantnej nemeckej tlači (napr. *Moravská orlice*³⁷⁰ alebo liberálne *Národní listy*³⁷¹). V Haliči túto úlohu prevzali *Gazeta Narodowa* (1862) a *Dziennik Polski* (1869) a na území Slovenska liberálne orientovaný *Slovenski narod* (1868). V 80. rokoch dochádzalo k vzniku nových politických periodík iba v Čechách a Haliči, v menšej miere potom aj na Morave, Dolnom Rakúsku a Terste. Na začiatku druhej polovice 19. storočia sa začala politická tlač etablovať aj v Sliezsku, Bukovine a Vorarlbersku.³⁷² V 60. rokoch sa politická tlač začala postupne diferencovať.³⁷³ Mala však nedostatočnú reklamu, preto bolo spočiatku jej primárnou úlohou informovať funkcionárov alebo členov strany. Širšiu verejnosť dokázala prilákať len v prípade dodržiavania základných princípov komerčnej tlače alebo v prípade dobre organizovaných strán. Vyššia organizovanosť pomohla najmä sociálno - demokratickým tlačovým orgánom ako *Arbeiter Zeitung*³⁷⁴, v Grazi *Arbeiterwille*, v Salzburgu *Salzburger*

³⁶⁷ Denník vychádzajúci v rokoch 1860 až 1911 vo Viedni. Vznikol ako časopis rakúskej šľachty (LANG, Helmut. *Österreichische Retrospektive Bibliographie (ORBI)*, Reihe 2, Band 3, München: De Gruyter (Verlag), 2003, s. 335).

³⁶⁸ MELISCHEK – SEETHALER, *Die Tagespresse*, s. 181.

³⁶⁹ FASORA et al. *Papežství*, s. 335.

³⁷⁰ Bola orgánom *Národní strany na Morave*. Vychádzala od roku 1863 ako denník. Pôvodne bola liberálnym médiom, ale pod vplyvom konzervatívnych statkárov spolupracujúcich s *Národní stranou* sa v 70. rokoch 19. storočia preorientovala konzervatívne – katolícky (BEDNAŘÍK – JIRÁK – KÖPPLOVÁ, *Dějiny českých médií*, s. 115).

³⁷¹ *Národní listy* boli liberálny politický denník, ktorý začal vychádzať v roku 1861 v Prahe. Slúžili ako orgán mladočechov (*Národní strana svobodomyselná*). Od roku 1918 sa stali ústredným tlačovým orgánom strany *Československá národní demokracie*. Vydavateľom bolo naprv zakladateľské družstvo vedené Františkom Palackým a Františkom Ladislavom Riegrom. Po prvotnom neúspechu a konfliktoch medzi Palackým a Grégrom prevzal redakciu Grégr. Po Grégrovej smrti v roku 1896 noviny prevzala jeho manželka a syn Prokop. Pod priamy mladočeský vplyv prešli v roku 1910. Tým skončila éra žurnalsitickej nezávislosti *Národních listov*, ktoré sa stali orgánom strany (BERÁNKOVÁ, Milena – KŘIVÁNKOVÁ, Alena – RUTTKAY, Fraňo. *Český a slovenský tisk v letech 1918 – 1944*. Praha: Novinař, 1988, s. 171; BERÁNKOVÁ. *Ďejiny československé žurnalistiky*, s. 242; BEDNAŘÍK – JIRÁK – KÖPPLOVÁ, *Dějiny českých médií*, s. 141; MELISCHEK – SEETHALER, *Die Tagespresse*, s. 182).

³⁷² MELISCHEK – SEETHALER, *Die Tagespresse*, s. 182.

³⁷³ BEDNAŘÍK – JIRÁK – KÖPPLOVÁ, *Dějiny českých médií*, s. 108.

³⁷⁴ Sociálno-demokratické periodikum vydávané s podtitulom *Zentralorgan d. Sozialistischen Partei Österreichs*. V rokoch 1911 až 1919 mali podtitul *Zentralorgan der österreichischen Sozialdemokratie*. Od roku 1919 potom podtitul *Zentralorgan der Sozialdemokratie Deutschösterreichs*. Vychádzali v rokoch 1889 až 1985 vo Viedni. Vychádzali najprv dva krát mesačne, od roku 1895 denne. Neskôr od roku 1945 šesťkrát týždenne. Od roku 1922 ich vydávala Sozialdemokratische Arbeitspartei Deutschösterreichs (LANG, *ORBI*, Reihe 2, Band 2, s. 113-114).

Wacht, v Prahe *Právo lidu*, v Brne *Rovnost*³⁷⁵, v Krakove *Kraków* a *Naprzód* a v Lvove *Lwów*. Komerčnosť využili aj kresťansko - sociálne média.³⁷⁶ Od 60. rokov sa tlač intenzívnejšie previazala s politickými stranami, čo do istej miery prispelo k strate autonómie tlače. Politická tlač sa ukotvila ako významný nástroj medzi politikou a verejnosťou.³⁷⁷ V počte výtlačkov dominovali periodiká vychádzajúce vo Viedni. Z novín vychádzajúcich v roku 1849 v rakúskej časti monarchie 173 vychádzalo vo Viedni a Dolnom Rakúsku. V Čechách vychádzalo 31 titulov, 17 v Hornom Rakúsku, 16 na Morave, 15 v Štajersku. Tlač vo Viedni bola vo svojich vyjadreniach radikálnejšia než tlač v periférnejších častiach monarchie.³⁷⁸ Popri Viedni mala významnú úlohu aj Praha. Tlač tu bola miernejšia než vo Viedni, ale postupne v roku 1849 zvyšovala ostrosť svojich vyjadrení.³⁷⁹ V roku 1852 bola opozičná tlač zakázaná a pôsobenie politicky orientovaných médií takmer nemožným. To viedlo k rozvoju iných typov periodickej tlače, napr. beletristických, obchodných a odborných časopisov.³⁸⁰

V poslednej tretine 19. storočia a začiatkom 20. storočia zaznamenala značný rozmach denná tlač, čo podporilo aj modernizáciu spoločnosti.³⁸¹ Za denníky môžeme považovať média, ktoré vychádzali aspoň každý pracovný deň (prípadne okrem pondelka) zaoberajúce sa aktuálnymi problémami bez tematickej vyhranenia.³⁸² Koniec 19. storočia znamenal pre tlač rozvoj v dvoch smeroch – ako nástroja na vyjadrenie myšlienok a postoja na jednej strane a ako priemyslového odvetvia na druhej strane.³⁸³

Tlač v medzivojnovom období bola až do 30. rokov 20. storočia najdôležitejším médiom poskytujúcim informácie o politických témach. Potom jej úlohu do istej miery prevzal rozhlas. Najvplyvnejšie boli celoštátne denníky avšak najpočetnejšie boli týždenníky.³⁸⁴

Časť periodickej tlače sa definovala ako nezávislá na politických stranách a smeroch. V rámci mojej práce boli tieto periodiká najčastejšie zastúpené článkami v *Linzer Tages-Post*

³⁷⁵ *Rovnost* začala vychádzať v auguste roku 1885 v Brne. Vydávali ju Jan Opletal a Pankrác Krkoška. Bol to sociálno-demokratický list.³⁷⁵ Vychádzala s podtitulom *Zemský orgán českolsovanskí strany sociálně demokratické na Mmoravě*. Od roku 1921 sa po rozdelení sociálnych demokratov stala orgánom komunistov a vychádzala s podtitulom *Zemský orgán komunistické strany na Moravě* (BERÁNKOVÁ, *Ďejiny československé žurnalistiky*, s. 189; KUBÍČEK, *Bibliografie novin a časopisů na Moravě a ve Slezsku v letech 1918 – 1945*. Brno: Státní vědecká knihovna, 1989, s.183; BEDNAŘÍK – JIRÁK – KÖPPLOVÁ, *Ďejiny českých médií*, s. 118).

³⁷⁶ MELISCHEK – SEETHALER, *Die Tagespresse*, s. 183.

³⁷⁷ Tamže, s. 184.

³⁷⁸ OLECHOWSKI, *Die Entwicklung*, s 243.

³⁷⁹ Tamže, s. 244.

³⁸⁰ Tamže, s. 354.

³⁸¹ MELISCHEK – SEETHALER, *Die Tagespresse*, s. 168.

³⁸² Tamže, s. 168.

³⁸³ BEDNAŘÍK – JIRÁK – KÖPPLOVÁ, *Ďejiny českých médií*, s. 126.

³⁸⁴ KUBÍČEK, *CERBI*, řada 1, díl 2, část 2, s. 31.

(12 článkov), *Neues Wiener Journal*³⁸⁵ (osem článkov) alebo *Gemeinde-Zeitung unabhängiges politisches Journal* (7 článkov). Na druhú stranu, značná časť článkov pochádzala z tlačovín reprezentujúcich jednotlivé politické smery.

V Ríšskej rade, parlamente rakúskej časti monarchie, dominovala v rokoch 1867 až 1879 *Deutschliberale Partei*. Následne prevládli konzervatívne strany.³⁸⁶ V rokoch 1879 až 1893 bol na čele vlády Eduard Taaffe. Toto obdobie je označované ako konzervatívna éra.³⁸⁷ V rakúskej časti monarchie sa vyprofilovali dva dominantné politické smery – sociálna demokracia a kresťanská sociálna strana. Politické strany reprezentujúce tieto smery boli najsilnejšími politickými stranami až do rozpadu monarchie.³⁸⁸

Sociálna demokracia

Korene sociálnej demokracie v rakúskej časti monarchie siahajú do 60. rokov 19. storočia. Formovať sa začínala v odborových spolkoch. Napríklad v roku 1871 bolo v Čechách 279 a na Morave 46 spolkov. Väčšina z nich však zanikla do roku 1873.³⁸⁹ *Rakúska sociálnodemokratická strana* vznikla v roku 1874.³⁹⁰ Síce sa rozpadla na umiernenú a radikálnejšiu časť, no v rokoch 1888 a 1889 došlo k jej obnove.³⁹¹ V roku 1889 tak vznikla *Sozialdemokratische Arbeiterpartei*.³⁹² Centrom sociálnej demokracie bola na prelome storočí Viedeň. Vychádzali tu napríklad *Arbeiter Zeitung* v rokoch 1889 až 1895 ako orgán *Sozialistische Partei Österreichs*, v rokoch 1911 až 1919 s podtitulom *Zentralorgan der österreichischen Sozialdemokratie*. Od roku 1922 ho vydávala *Sozialdemokratische Arbeitspartei Deutschösterreichs*.³⁹³ Ďalej medzi sociálne demokratické médiá môžeme zaradiť *Arbeiterwille* vychádzajúcu v Grazi. Do Viedne sa sťahovalo veľké množstvo českých robotníkov. V 80. rokoch 19. storočia sem boli presunuté z Prahy *Dělnické listy*.³⁹⁴ Za hlavný

³⁸⁵ Vychádzal v rokoch 1893 až 1939 denne vo Viedni.³⁸⁵ Patril k tzv. „Boulevardzeitungen“ vydávaným vo veľkom množstve pre širokú verejnosť (LANG, *ORBI*, Reihe 2, Band 3, s. 62; OLECHOWSKI, *Die Entwicklung*, s. 506).

³⁸⁶ RATHKOLB, Oliver. *Demokratieentwicklung in Österreich seit dem 19. Jahrhundert. Jugend – Demokratie – Politik*. 2008, 28(1), s. 8.

³⁸⁷ VEBER, Václav. *Dějiny Rakouska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 427.

³⁸⁸ EDEL, Klaus – SICKINGER, Hubert - TILLINGER-DEUTSCH, Sonia. *Politische Parteien in Österreich*. Wien: Fachdidaktikzentrum für Geschichte, Sozialkunde und Politische Bildung der Universität Wien, 2011, s. 10.

³⁸⁹ BĚLINA, *Dějiny zemí koruny české*, s. 117.

³⁹⁰ KUBÍČEK, *CERBI*, řada 1, díl 2, část 2, s. 8.

³⁹¹ BĚLINA, *Dějiny zemí koruny české*, s. 120.

³⁹² EDEL – SICKINGER - TILLINGER-DEUTSCH, *Politische Parteien*, s. 10.

³⁹³ LANG, *ORBI*, Reihe 2, Band 3, s. 113-114.

³⁹⁴ BALÍK, *Český antiklerikalismus*, s. 325.

nástup sociálnej demokracie sa dá považovať 1. máj 1890.³⁹⁵ Sociálna demokracia bola populárna a rýchlo rozširovala svoju základňu.³⁹⁶

Kresťansko - sociálny smer

Kresťansko - sociálne hnutie sa začalo vyvíjať v mestských katolíckych skupinách od roku 1890. Postupne sa k hnutiu pridávali remeselníci, drobní živnostníci, nižší klérus, neskôr úradníci a ďalšie skupiny. Rozšírením na vidiek si získal farmárov.³⁹⁷ V roku 1891 bola viedenským starostom Karlom Leugerom založená *Die Christlichsoziale Partei*.³⁹⁸ Hlavným tlačovým orgánom bola viedenská *Reichpost* (vychádzala v rokoch 1894 až 1938).³⁹⁹ Medzi ďalšie periodika reprezentujúce toto hnutie v tejto práci patrí v Grazi vychádzajúci denník *Grazer Volksblatt* (v rokoch 1868 až 1939)⁴⁰⁰ alebo týždenník *Das Landbote von Vorarlberg* vychádzajúci v Bregenz v rokoch 1881 až 1919.⁴⁰¹ Názorový rámeč strany ešte pred jej založením reprezentovali *Wiener Kirchenzeitung für Glauben, Wissen, Freiheit und Gesetz*.⁴⁰² Okrem periodík kresťansko - sociálneho hnutia sa viacero článkov nachádzalo aj ďalších katolíckych novinách ako *Salzburger Chronik für Stadt und Land*, *Kremser Volksblatt*⁴⁰³, *Salzburger Volksblatt unabh. Tageszeitung f. Stadt u. Land Salzburg* (deväť článkov) alebo *Neue Warte am Inn*⁴⁰⁴. Kresťanské protestanské média reprezentovali *Evangelische Kirchenzeitung für Österreich*. Medzi periodiká reprezentujúce politický katolicizmus, resp. jeho konzervatívny smer, patril *Das Vaterland* vychádzajúci vo Viedni.⁴⁰⁵

Pozrime sa na vývoj periodík na území dnešnej Českej republiky. Prvý časopis na Morave vznikol v 1747 pod názvom *Monatliche Auszüge Alt und neuer gelehrten Sachen* vydávaný v Olomouci. České listy vznikajú až neskôr. Celkovo od začiatku vydávania periodík po október 1918 bolo na Morave a v Sliezske vydaných 2248 titulov (periodiká vydávané

³⁹⁵ BĚLINA, *Dějiny země koruny české*, s. 120.

³⁹⁶ KONRAD, Helmut. *1918–2018 Die Anfänge der Republik Österreich im internationalen Kontext*. Wien: Österreichische Nationalbibliothek, 2018, s. 24.

³⁹⁷ Tamže, s. 25.

³⁹⁸ EDEL – SICKINGER - TILLINGER-DEUTSCH, *Politische Parteien*, s. 10.

³⁹⁹ LANG, *ORBI*, Reihe 2, Band 3, s. 210.

⁴⁰⁰ LANG, *ORBI*, Reihe 2, Band 2, s. 315.

⁴⁰¹ Tamže, s. 449.

⁴⁰² Vychádzali v rokoch 1848 až 1874 vo Viedni niekoľkokrát týždenne. Išlo o klerikálne zamerané, federatlistické, antiliberálne a antisemitské médium (LANG, *ORBI*, Reihe 2, Band 3, s. 422).

⁴⁰³ Katolícke periodikum. Vychádzal s podtitulom *Organ für katholisch-patriot. Interessen* v rokoch 1870 až 1887 v Krems. Neskôr vydávané ako *Kremser Zeitung* v rokoch 1888 až 1965 v St. Pölten (LANG, *ORBI*, Reihe 2, Band 2, s. 439-440).

⁴⁰⁴ Vychádzala s podtitulom *Unabhängige Wochenzeitung für Oberoestereich mit den Nachrichten aus dem Salzburg Flachgau*. Vydávaná v Braunau v rokoch 1881 až 1945 a 1946 až 1988. Orientovaná bola katolícko - konzervatívne a neskôr kresťansko – socialisticky (LANG, *ORBI*, Reihe 2, Band 3, s. 49).

⁴⁰⁵ BALÍK, *Český antiklerikalismus*, s. 61.

aspoň dva krát ročne).⁴⁰⁶ Pravidelné noviny vychádzali na Morave až od roku 1755 v Brne. Do začiatku 19. storočia nemali konkurenciu.⁴⁰⁷ V roku 1841 sa v Čechách vydávalo 10 českých časopisov, na Morave vtedy ani jeden. Prevažná časť produkcie na Morave bola v nemčine. Skôr boli na Morave predplatené pražské česky písané listy.⁴⁰⁸ V roku 1846 bol v Brne založený prvý česky písaný časopis *Týden*. O dva roky neskôr, počas revolučného roku 1848 Moravský snem pokladal za nutné vydávať, popri *Brünner Zeitung*⁴⁰⁹, aj česky písané noviny, čo viedlo k vzniku *Moravských novin* s redaktorom Františkom Matoušem Klácelom. *Moravské noviny* boli vládnym listom.⁴¹⁰ Zanikli v roku 1851, ale o rok neskôr ich nahradili *Moravské národní listy*. V roku 1858 sa vrátili k pôvodnému názvu.⁴¹¹

Po revolúcii v roku 1848 došlo k odstráneniu cenzúry a vzniku nových periodík. Na Morave začalo vychádzať viac než 30 titulov, tretina z nich v češtine.⁴¹² V polovici 19. storočia vychádzali nové denníky na českom území najmä v Prahe a v Brne. Spočiatku chýbali kvalitní redaktori, čo spôsobilo počiatočný neúspech niektorých tlačovín.⁴¹³

V roku 1852 existovali v dôsledku zákazov a iných represii v Prahe len dvoje česky vydávané politické noviny (*Pražské noviny* a *Pražské prostonárodní noviny*).⁴¹⁴ V 60. až 80. rokoch nastalo obdobie dynamického rozvoja českej žurnalistiky. Obľúbeným periodikom bol *Opavský besedník*, ktorý však vychádzal iba v rokoch 1861 až 1865. Bol omnoho slobodomyselnejší než vtedajšie iné periodiká. Pre rozvoj českého národného hnutia mal veľký význam denník *Moravská orlice*, založený v Brne v 1863 ako orgán Moravskej národnej strany.⁴¹⁵

Jadrom konzervatívnej žurnalistiky bola katolícka tlač. Jej najdôležitejším predstaviteľom bol časopis *Čech*.⁴¹⁶ Za začiatok katolíckej tlače na Morave môžeme označiť vydávanie časopisu *Hlas* v Brne v roku 1849. Zakladateľom bol František Sušil. Od roku 1870 sa z náboženského listu stal list politický, od roku 1885 vydávaný denne.⁴¹⁷ Okrem Brna mala

⁴⁰⁶ KUBÍČEK, *Noviny a časopisy*, s. 5.

⁴⁰⁷ BEDNAŘÍK – JIRÁK – KÖPPLOVÁ, *Dějiny českých médií*, s. 99.

⁴⁰⁸ KUBÍČEK, *Noviny a časopisy*, s. 11.

⁴⁰⁹ Vydávané boli v Brne v rokoch 1755 až 1917, potom v rokoch 1918 až 1921. Súbežne s ním vychádzala česká verzia *Brněnské noviny*. Slúžili ako vládne médium podriadené miestodržiteľstvu (KUBÍČEK, *Bibliografie novin*, s. 35; KUBÍČEK, *CERBI*, řada 1, díl 1, část 2, s. 31).

⁴¹⁰ KUBÍČEK, *Noviny a časopisy*, s. 35.

⁴¹¹ Tamže, s. 38.

⁴¹² Tamže, s. 11.

⁴¹³ BEDNAŘÍK – JIRÁK – KÖPPLOVÁ, *Dějiny českých médií*, s. 99.

⁴¹⁴ Tamže, s. 105

⁴¹⁵ KUBÍČEK, *Noviny a časopisy*, s. 39.

⁴¹⁶ BEDNAŘÍK – JIRÁK – KÖPPLOVÁ, *Dějiny českých médií*, s. 116.

⁴¹⁷ KUBÍČEK, *Noviny a časopisy*, s. 37.

katolícka tlač na Morave centrum v sídle arcibiskupstva v Olomouci.⁴¹⁸ Na prelome 19. a 20. storočia vychádzalo v českom prostredí mnoho katolíckych periodík, čo bolo spôsobené roztrieštenosťou katolíckeho politického hnutia.⁴¹⁹

Vďaka veľkému nárastu počtu robotníkov v dôsledku urbanizácie získavala význam aj robotnícka tlač. Už v roku 1848 začal vychádzať časopis *Hlásnik*.⁴²⁰ Značný rozvoj zažila robotnícka tlač v Prostějove v 80. rokoch, kedy tu vychádzali tituly *Duch času*, *Matice dělnická* a *Hlas lidu*.⁴²¹ V roku 1880 bolo v Čechách vydávaných 39 politických periodík, z ktorých sa deväť hlásilo k mladočechom. V roku 1891 viacero regionálnych listov zmenilo svoju orientáciu a mladočesi mali dvakrát viac periodík než staročesi.⁴²²

Koniec 19. storočia a prvé decénium 20. storočia znamenali v českom prostredí nárast počtu titulov a vyššiu diferenciaciu na jednotlivé politické smery alebo obsahové zamerania. Pôvodne individuálne vlastníctvo periodík ustúpilo vydavateľským podnikom.⁴²³ Na prelome 19. a 20. storočia sa do pozornosti novín dostal česko – nemecký nacionálny konflikt premietajúci sa do všetkých oblastí života.⁴²⁴ Prvú dekádu 20. storočia na Morave v mediálnom priestore charakterizoval tiež konflikt medzi liberálmi a konzervatívcami. Na jednej strane stáli *Lidové noviny*⁴²⁵ ako predstaviteľ liberálneho smeru. Oponovali im katolícke politické periodiká ako *Hlas* a *Budoucnost*. Konflikt trval niekoľko rokov.⁴²⁶ Častým motívom kritiky *Lidových novin* založených v roku 1893, bol židovský pôvod majiteľa Alfonsa Stránskeho.⁴²⁷ Po vzniku samostatného Československa mala silnú pozíciu najmä politická tlač.⁴²⁸ Okrem politických novín v ňom pôsobili aj nezávislé periodiká bez patronátu konkrétnej strany. Medzi najvýznamnejšie patrila *Národní politika* (často však na strane národných demokratov) a *Lidové noviny*.⁴²⁹

⁴¹⁸ Tamže, s. 39.

⁴¹⁹ HOFFMANOVÁ, Barbora. Český katolícký tisk v Čechách a jeho úloha pri propagácii českého kresťanského podniku na prelomu 19. a 20. stor. *Hospodářské dějiny*. 2004, 23(1), s. 85-126.

⁴²⁰ BEDNARÍK – JIRÁK – KÖPPLOVÁ, *Dějiny českých médií*, s. 117.

⁴²¹ KUBÍČEK, *Noviny a časopisy*, s. 31.

⁴²² BEDNARÍK – JIRÁK – KÖPPLOVÁ, *Dějiny českých médií*, s. 113.

⁴²³ Tamže, s. 134.

⁴²⁴ HOFFMANOVÁ, *Český katolícký tisk*, s. 85-126.

⁴²⁵ Pôvodne stránicke periodikom mladočeské *Moravské lidové strany*. Po roku 1918 vydávané ako nezávislé periodikum. Vychádzali v Brne a neskôr v Prahe v rokoch 1893 až 1945. Vznikli zlúčením brnenských *Moravských listů* a olomouckého časopisu *Pozor* (BERÁNKOVÁ – KŘIVÁNKOVÁ – RUTTKAY, *Český a slovenský tisk*, s. 329; BERÁNKOVÁ, *Dějiny československé žurnalistiky*, s. 241; BEDNARÍK – JIRÁK – KÖPPLOVÁ, *Dějiny českých médií*, s. 141).

⁴²⁶ BALÍK, *Český antiklerikalismus*, s. 183.

⁴²⁷ Tamže, s. 184.

⁴²⁸ BEDNARÍK – JIRÁK – KÖPPLOVÁ, *Dějiny českých médií*, s. 160.

⁴²⁹ Tamže, s. 162.

Sociálna demokracia

Z rakúskej sociálno - demokratickej strany sa v roku 1878 vyčlenila *Československá sociálnodemokratická strana dělnická*.⁴³⁰ V roku 1919 sa kvôli vnútorným sporom osamostatnila časť členov a vytvorila *Socialistickou stranu československého pracujúciho lidu*. Jej orgánom boli *Socialistické listy* vydávané v rokoch 1917 až 1923. V roku 1920 bola ustanovená *Československá sociálnodemokratická strana dělnická*, ktorá sa v roku 1921 premenovala na komunistickú stranu.⁴³¹

Morava bola od 60. rokov 19. storočia tradičným centrom socialistov. Od roku 1885 tu vychádzal časopis *Rovnost* a v roku 1886 v Prostějově pribudol *Hlas lidu*.⁴³² Následne došlo k prudkému rozvoju sociálno - demokratickej tlače v celej oblasti.⁴³³ Na začiatku 20. storočia v protiklerikálnom boji spájalo sociálno - demokratické hnutie sily s mladočechmi, národnými socialistami a neskôr s agrárnymi stranami.⁴³⁴ Medzi sociálno - demokratické periodiká patrili na začiatku 20. storočia aj liberálne *Červánky* vydávané v Brne.⁴³⁵

Liberálna tlač

Liberalizmus sa často dostával do konfliktu s politickým katolicizmom. Najmä z pohľadu ultramontánneho katolicizmu bol liberalizmus chápaný ako ideový nepriateľ, ktorý chce zničiť cirkev a spoločenské usporiadanie. Antiklerikálny postoj okrem liberálov zastávali aj radikálni demokrati. Ich cieľom bolo zavedenie zvrchovanosti štátu a pokrok. Cirkev z ich pohľadu pokroku bránila.⁴³⁶

Liberálne orientované médiá reprezentujú *Národní listy*.⁴³⁷ Zároveň patria k periodikám, z ktorých som analyzoval väčší počet článkov. *Národní listy* patrili medzi politické denníky. Začali vychádzať v roku 1861 v Prahe. Od roku 1918 sa stali ústredným tlačovým orgánom strany *Československá národní demokracie*.⁴³⁸ *Národní listy* reprezentovali mladočechov, ktorí sa postupne stali dominantnou politickou silou na českej scéne. Pôvod mladočechov siaha už do 60. rokov 19. storočia, kedy sa *Národní strana* začala deliť.

⁴³⁰ BĚLINA, *Dějiny zemí koruny české*, s. 119.

⁴³¹ KUBÍČEK, *CERBI*, řada 1, díl 2, část 2, s. 9.

⁴³² Vychádzal v rokoch 1886 až 1948. Slúžil ako orgán českej *Národně demokratické strany* a neskôr od roku 1919 ako orgán *Československé socialně-demokratické strany dělnické*. Vychádzal v Olomouci a Prostějově. Jeho redaktor Josef Hybeš sa neskôr stal redaktorom sociálno-demokratickej *Rovnosti* (KUBÍČEK, *Noviny a časopisy*, s. 172; BERÁNKOVÁ, *Ďejiny československé žurnalistiky*, s. 191).

⁴³³ FASORA, Lukáš. Podoby socialistického antiklerikalismu – Halič, Tyrolsko a Morava v letech 1890 – 1914. *Cirkevní dějiny*. 2012, 5(10), s. 7.

⁴³⁴ Tamže, s. 8.

⁴³⁵ BERÁNKOVÁ, *Ďejiny československé žurnalistiky*, s. 238.

⁴³⁶ BALÍK, *Český antiklerikalismus*, s. 39.

⁴³⁷ MELISCHEK – SEETHALER, *Die Tagespresse*, s. 182.

⁴³⁸ BERÁNKOVÁ – KŘIVÁNKOVÁ – RUTTKAY, *Český a slovenský tisk*, s. 171.

Podnetom bolo poľské povstanie v roku 1863. František Palacký bol obvinený z procárskeho postoja. Na poľskú stranu sa pridali aj *Národní listy*. Okolo nich sa začala tvoriť mladočeská skupina orientovaná liberálnejšie než tzv. staročesi.⁴³⁹

Podpora staročechov postupne upadala. V roku 1890 začali rozhovory o národnostnom zmiery s nemeckými liberálmi pod názvom *Punktace*. Ich podstatou bola reforma verejnej správy, najmä obvodov rôznych inštitúcií podľa národnostných kritérií. *Punktace* boli českou verejnosťou odmietné, čo viedlo k rozpadu staročeskej strany. Mladočesi dosiahli v roku 1891 veľké víťazstvo vo voľbách. Získali tak úplnú prevahu na českej politickej scéne a zároveň mandát zastupovať Čechov aj na ríšskej úrovni.⁴⁴⁰

Medzi ďalšie liberálne orientované periodika patrili *Lidové noviny*, pôvodne stranický orgán mladočeskej *Moravské lidové strany* (moravská obdoba *Národní strany svobodomyslné*), po roku 1918 vydávané ako nezávislé periodikum.⁴⁴¹ *Moravská orlice* bola orgánom *Národní strany* na Morave.

Politický katolicizmus

Český politický katolicizmus tvorilo najmä nižšie a stredné duchovenstvo.⁴⁴² Katolícke politické strany nemali vo svojom programe ani tak vlastné požiadavky ako skôr podporovali požiadavky iných politických smerov.⁴⁴³ Politický katolicizmus v českých krajinách sa delil na tri základné prúdy: konzervatívny, reprezentovaný od roku 1897 *Národní stranou katolickou v království Českém*; kresťansko – sociálny smer reprezentovaný *Křesťansko - sociální stranou v Čechách* založenou v roku 1894 a od roku 1899 kresťansko – demokratický (sociálne ľudový) smer.⁴⁴⁴ *Křesťansko - sociální strana* predstavila prvý politický program. Formálne došlo k zjednoteniu prúdov v roku 1906, čím vznikla *Strana katolíckého lidu v Čechách*. Následne sa v rokoch 1911 a 1912 rozpadla. V roku 1911 vznikla *Katolicko - národní strana konservativní*. O rok neskôr *Konservativní lidová strana*. V roku 1896 vznikla *Katolícká strana národní na Morave*.⁴⁴⁵ Potom vznikla v roku 1899 *Moravsko - slezská křesťansko - sociální strana na Morave*. *Národní stranu katolickou v království Českém* v mediálnom svete zastupoval časopis

⁴³⁹ KVAČEK, *České dějiny*, s. 44.

⁴⁴⁰ BĚLINA, *Dějiny země koruny české*, s. 115.

⁴⁴¹ BERÁNKOVÁ, *Dějiny československé žurnalistiky*, s. 241.

⁴⁴² BALÍK, *Český antiklerikalismus*, s. 61.

⁴⁴³ Tamže, s. 94.

⁴⁴⁴ BEDNAŘÍK – JIRÁK – KÖPPLOVÁ, *Dějiny českých médií*, s. 145.

⁴⁴⁵ BALÍK, *Český antiklerikalismus*, s. 94.

Čech.⁴⁴⁶ Dalšími periodikami reprezentujícími katolícku tlač, resp. tlač politického katolicizmu boli *Obrana víry*⁴⁴⁷ alebo v Brne vychádzajúci *Hlas*.⁴⁴⁸

4.2. Noviny a verejný priestor

V mojej práci nebudem skúmať priamo prvky viery v posadnutie v 19. storočí, ale ich reprezentácia v novinových článkoch. Noviny teda predstavujú prostredie, v ktorom bola správa o prípade údajného posadnutia konštruovaná a ako relevantná pre dané periodikum následne ponúknutá čitateľom, často aj s hodnotením redaktora reprezentujúceho ideologické a politické smerovanie ako média tak aj jeho potenciálnych čitateľov.

Pôvodne noviny vznikli za účelom zbierania a sprostredkovania správ. Vydavateľovým cieľom bol zisk. Keď sa však tlač vyvinula do podoby tlače vyjadrujúcej názory, stali sa noviny mienkotvorným nástrojom a nástrojom politickým.⁴⁴⁹ Úloha tlače sa zmenila zo sprostredkovania správ na „obchodovanie“ s verejnou mienkou.⁴⁵⁰ Ich hlavnou rolou nakoniec nebolo informovať, ale skôr reprezentovať alebo formovať verejnú mienku.⁴⁵¹ Noviny sa transformovali z pozície marginálneho tlačeného média na najvýznamnejšiu formu tlačených dokumentov. V 19. storočí boli najdynamickejším a najrýchlejšie sa rozvíjajúcim segmentom tlačených médií. Stali sa súčasťou každodenného života bežnej populácie. Slúžili na distribuovanie myšlienok alebo ideí rýchlo medzi veľké množstvo osôb.⁴⁵²

Novinárstvo, resp. noviny sa podieľajú na množstve spoločenských procesov. Nárast ich významu bol spojený s rozvojom meštianstva a spoločenskými zmenami spôsobenými industrializáciou a urbanizáciou. Vzostup meštianstva priniesol sociálne zmeny ako demokratizáciu, liberalizmus, republikánstvo, čo bolo v rozpore s feudálnou cirkevnou hierarchiou. Tieto zmeny boli sprevádzané zvýšenou mobilitou osôb a novými formami komunikácie.⁴⁵³ Tieto procesy priniesli novú kvalitu verejného života, väčšiu participáciu členov spoločnosti na rozhodovaní o veciach verejných a zvýraznili potrebu dostupného

⁴⁴⁶ LANG, *ORBI*, Reihe 2, Band 2, s. 169.

⁴⁴⁷ Vychádzala v rokoch 1884 až 1917 s podnázvom *Časopis věnovaný zájmům katolicko-politickým*. Vydávaná v Prahe ako katolícke periodikum, resp. ako časopis politického katolicizmu (BLÁBOLIL, Anton. *Bibliografie českých katolických novin a časopisů vycházejících v Čechách v letech 1800—1918*. Praha: Sekretariát ÚV ČSL, 1970, s. 12).

⁴⁴⁸ BALÍK, *Český antiklerikalismus*, s. 61.

⁴⁴⁹ HABERMAS, s. 281.

⁴⁵⁰ Tamže, s. 282.

⁴⁵¹ NERONE, John. Representing Public Opinion: US Newspapers and the News System in the Long Nineteenth Century. *History Compass*. 2011, 9(9), s. 743.

⁴⁵² JONES, Aled. Powers of the Press: Newspapers, Power and the Public in Nineteenth-Century England. 1996, London: Routledge, 1996, s. 2.

⁴⁵³ HAVELKA, Miloš. *Víra, kultura a společnost. Náboženské kultury v Evropě v 19. a 20. století*. Praha: Pavel Mervart, 2012, s. 27.

a verejného komunikačného nástroja.⁴⁵⁴ Sekularizácia a úpadok úlohy cirkvi neznamenal zánik problémov, s ktorými cirkev alebo náboženstvo pomáhali jedincovi sa vysporiadať.⁴⁵⁵ Do istej miery sa tak uvoľnil priestor pre inú inštitúciu slúžiacu jednotlivcovi v bežnom živote na zvládanie rôznych spoločenských alebo životných výziev. Noviny sa stali súčasťou politických procesov, vytvárali možnosti socializácie jednotlivca, obsahovali možnosti identifikácie jednotlivca so spoločnosťou.⁴⁵⁶ V českom prostredí sa vďaka žurnalistike formovalo občianske a národné povedomie. Slúžili ako prostriedok pre verejné diskusie.⁴⁵⁷

Žurnalistika v 19. storočí sa stala profesiou, budovala vlastné štruktúry, školy a združenia. Novinári získali legitimitu a zo svojej pozície boli schopní prinášať nové názory na cirkev a náboženstvo. Najjednoduchšou cestou ako legitimovať ich postavenie bolo získať pre novinársku obec rovnaký status, aký si vydobili vedci, resp. veda v 19. storočí. Z pohľadu žurnalistiky, s výnimkou cirkevnej tlače, stratilo náboženstvo svoj status, autoritu a kultúrne postavenie v spoločnosti. Nedokázalo už naďalej riešiť spoločenské problémy a zabezpečiť zlepšovanie spoločnosti. Namiesto náboženstva životy ľudí zlepšovali vedecké poznatky. Autorita náboženstva sa postupne podriadila autorite vedeckých poznatkov.⁴⁵⁸ Posilňovanie pozície novín vnímali aj dobové spoločenské authority. Georg Wilhelm Friedrich Hegel napísal, že noviny sú rannou modlitbou realistu.⁴⁵⁹

V českom prostredí bolo čítanie novín v prvej polovici 19. storočia ešte ojedinelé. Typické bolo najmä pre Prahu, zatiaľ čo v malomestskom prostredí a na vidieku bolo skôr raritou. Verejná mienka sa v tomto prostredí tvorila predovšetkým na základe kázni počas bohoslužieb a tradovaných neoverených správ.⁴⁶⁰ V priebehu 19. storočia prudko narastal počet čitateľov a to aj mimo vrstvy intelektuálov čítajúcich len obmedzený počet klasických diel. Širšia vrstva čitateľov bola otvorenejšia novým titulom. Reakciou bol vzrast produkcie kníh, novín a časopisov.⁴⁶¹ Podľa Jürgena Habermassa zväčšovaním nákladu novín a zvyšovaním počtu čitateľov dochádzalo zároveň k obmedzeniu politického obsahu novín. Rozširovaním bázy čitateľov postupne klesal vplyv politickej tlače. Čitateľ sa stal konzumentom kultúry, čo

⁴⁵⁴ BLODINGOVÁ, Alexandra et al. *Kontury vývoje českého novinářství na území Čech: Dějiny českého novinářství a českých novinářských apolků*. Praha: Státní ústřední archiv, 2002, s. 9.

⁴⁵⁵ ANDERSON, Benedict. *Představy společenství. Úvahy o původu a šíření nacionalismu*. Praha: Karolinum, 2008, s. 27.

⁴⁵⁶ BLODINGOVÁ, *Kontury vývoje*, s. 9.

⁴⁵⁷ Tamže, s. 12.

⁴⁵⁸ WINSTON, Diane (ed.). *The Oxford Handbook of Religion and the American News Media*. Oxford: Oxford University Press, 2012, s. 59.

⁴⁵⁹ STEWART, Jon. *Miscellaneous writings of G.W.F. Hegel*. Evanston: Northwestern University Press, 2002, s. 247.

⁴⁶⁰ URBAN, Otto. *Kapitalismus a česká společnost*. Praha: Nakladatelství sboboda. 1978, s. 189.

⁴⁶¹ HABERMAS, *Strukturální přeměna*, s. 12.

v praxi znamená, že politickým alebo verejným otázkam a témam venoval menšiu pozornosť a sústreďoval sa na články o nešťastiach, spoločenských udalostiach, humorných témach a pod. Správy tak postupne prechádzajú do formy akýchsi príbehov a stráca sa deliaca línia medzi faktami a fikciou.⁴⁶²

5. Mediálny obraz posadnutia

5.1. Prípadové štúdie

5.1.1. Morzine

Prvá prípadová štúdia sa zaoberá hromadným posadnutím v Morzine v savojskej provincii Chablais v rokoch 1857 až 1868.⁴⁶³ Celkovo malo byť počas týchto rokov posadnutých až 290 osôb.⁴⁶⁴ Celý prípad začal v marci roku 1857, keď dve dievčatá, Peronne Tavernier a Marie Plagnat, pripravujúce sa na prvé sväté prijímanie, dostali záchvaty. V septembri už 13 dievčat vo veku 10 až 22 rokov trpelo podobnými symptómami.⁴⁶⁵ Dievčatá totiž svoje symptómy prezentovali často verejne a tak začal počet „posadnutých“ vzrastať. Tieto osoby požadovali exorcizmus a tvrdili, že boli očarované. Príznaky počas celej doby tohto prípadu vykazovali predovšetkým mladé dievčatá. Dievčatá viacero osôb obvinili z čarodejníctva. Išlo výhradne o mužov.⁴⁶⁶ Prípravu dievčat na sviatosť prijímania mal na starosti Abbé Favre. Podľa Harrisovej štúdie často hovoril o diabloch, satanovi a dievčatá vyslovene strašil. Najviac sa sústredil na Peronne Tavernier.⁴⁶⁷

Už v roku 1857 sa o exorcizmus morzinských posadnutých pokúsil Abbé Pinguet. Jeho žiadosť o povolenie exorcizmu však biskup z Annecy najprv zamietol. Farár ale vykonával exorcizmus aj bez biskupovho povolenia.⁴⁶⁸ Sardínska vláda kňazovi zakázala vykonávanie exorcizmu a po anexii Savojska Francúzskom ho úrady donútili v roku 1860 s vyhánaním prestať.⁴⁶⁹ Od tohto momentu sa „posadnutie“ začalo šíriť rýchlejšie a v roku 1861 dosiahol počet osôb vykazujúcich známky „posadnutia“ 200.⁴⁷⁰ Osoby s príznakmi vyšetrovali aj lekári. Lokálny lekár už v roku 1857 stanovil diagnózu ako démonomániu, resp. démonopatiu a v roku

⁴⁶² Tamže, s. 265.

⁴⁶³ Prípadové štúdie boli pojednané ako samostatné štúdie v odborných periodikách, pozri ONDREIČKA, Peter. Reflexia vyhánania diabla vo Wemdingu v dobových periodikách: Hodnotenie exorcizmu dobovými periodikami a úloha wemdingského prípadu vo Wahrmondovej afére. *Moderní dějiny*. 2021, 29(1), 161-200 a ONDREIČKA, Peter. Mediálny obraz hromadného posadnutia v Morzine. *Theatrum Historiae*. 2022, 30(2), 27-57.

⁴⁶⁴ LEVACK, *The Devil Within*, s. 228.

⁴⁶⁵ DEVLIN, *The Superstitious Mind*, s. 136.

⁴⁶⁶ LEVACK, *The Devil Within*, s. 186.

⁴⁶⁷ HARRIS, *Possession on the Borders*, s. 459.

⁴⁶⁸ MAIRE, Catherine-Laurence. *Les Possédées de Morzine: 1857-1873*. Lyon: Presses Universitaires de Lyon, 1981, s. 11.

⁴⁶⁹ Tamže, s. 19.

⁴⁷⁰ HARRIS, *Possession on the Borders*, s. 451.

1860 túto diagnózu upravil ďalší lekár, doktor Arthaud z liečebne v Lyone, na hysterio - démonopatiu. Ďalší lekár, Kuhn, označil posadnuté ženy v Morzine za hysterické.⁴⁷¹

Abbé Pinguet 30. septembra 1860 z kazateľnice vyhlásil, že nejde o posadnutie, ale o chorobu a je potrebné počúvať lekárov. Jeho vyhlásenie spôsobilo značnú nespokojnosť farníkov, ktorí z vypuknutia hromadného posadnutia obviňovali kúzelníkov. O niekoľko mesiacov neskôr, 20. apríla 1861, dokonca dav ozbrojený vidlami a sekerami napadol zástupcu starostu označeného ako kúzelníka. Francúzska vláda sa preto rozhodla zasiahnuť.⁴⁷² Vyriešenie prípadu dostal od francúzskej vlády na starosti Adolphe Constans, francúzsky *inspecteur général des asiles des aliénés* (generálny inšpektor psychiatrických liečební). V roku 1863 sa zdalo, že jeho opatrenia mali účinok a väčšina postihnutých sa vyliečila.⁴⁷³ V roku 1864 sa v dňoch 30. apríla a 1. mája príznaky objavili u ďalších 90 žien počas návštevy arcibiskupa z Annecy Monseigneuru Magnina, ktorý prišiel zabezpečiť prijímanie. V tomto období sa prejavila masová hystéria.⁴⁷⁴ Magnin však odmietol žiadosť posadnutých žien o vykonanie exorcizmu.⁴⁷⁵ Constans sa vrátil s vojakmi a žandármi, čo spôsobilo útek viacerých žien do Švajčiarska. Úrady zmenili taktiku a postup Constansa bol miernejší. Zabezpečil vyučovanie obyvateľov Morzine a zároveň im dal príležitosti na rozptýlenie organizovaním verejných tancovačiek. Nakoniec vojaci vyslaní potlačiť šíriacu sa „epidémiu“ pomáhali dedinčanom aj so žatvou.⁴⁷⁶ Komunita prestala postupne brať prejavy posadnutia vážne. Masové záchvaty zanikli už v roku 1865.⁴⁷⁷ V 70. rokoch už trpelo kľčmi len niekoľko jednotlivcov.⁴⁷⁸ Constans o svojom pôsobení v Morzine písal v roku 1861 správu.⁴⁷⁹

Historický kontext

Morzine je obec ležiaca v aj dnes relatívne odľahlej alpskej doline. V 19. storočí išlo o chudobné savojské sídlo.⁴⁸⁰ V Morzine podľa cenzu v roku 1854 žilo 2284 ľudí. Veľká časť z nich sa živila ako sezónni alebo migrujúci pracovníci.⁴⁸¹ Tento spôsob života bol spôsobený najmä živobytím založeným na poľnohospodárstve v značne hornatom regióne. Už od 18.

⁴⁷¹ MAIRE, *Les Possédées*, s. 12.

⁴⁷² Tamže, s. 18.

⁴⁷³ HARRIS, *Possession on the Borders*, s. 452.

⁴⁷⁴ DEVLIN, *The Superstitious Mind*, s. 137.

⁴⁷⁵ MAIRE, *Les Possédées*, s. 19.

⁴⁷⁶ HARRIS, *Possession on the Borders*, s. 452.

⁴⁷⁷ MAIRE, *Les Possédées*, s. 20.

⁴⁷⁸ HARRIS, *Possession on the Borders*, s. 452.

⁴⁷⁹ CONSTANS, Adolphe. *Relation sur une épidémie d'hystéro démonopathie*. Paris: Adrien Delahaye, 1863, 130 s.

⁴⁸⁰ DEVLIN, *The Superstitious Mind*, s. 136.

⁴⁸¹ HARRIS, *Possession on the Borders*, s. 456.

storočia začali obyvatelia Savojska migrovať za prácou do iných oblastí. Za prácou odchádzali predovšetkým chlapci a muži. Z 2284 obyvateľov v 50. rokoch 19. storočia asi 400 až 500 mužov dlhodobo pracovalo v Ženeve alebo iných oblastiach a do Morzine sa vracali len zriedkavo.⁴⁸²

Morzine sa dotkli politickej udalosti spojené s procesom zjednocovania Talianska. Na Apeninskom polostrove po roku 1849 rozšírilo svoj vplyv Rakúsko. V priamej držbe malo Benátsko a Lombardiu, vedľajšie línie Habsburgovcov vládli v Toskánsku a Modene a na Rakúsku boli úplne závislé Parma a Kráľovstvo obojakej Sicílie. Jediným štátom s domácou vládnuou dynastiou bolo Sardínske kráľovstvo zahŕňajúce aj územie Savojska. V 50. rokoch 19. storočia zažilo Sardínske kráľovstvo hospodársky rozmach.⁴⁸³ Počas zjednocovania Talianska Camilio Cavour, premiér Sardínskeho kráľovstva, navrhol v januári 1860, aby mužské obyvateľstvo Toskánska, Parmy, Modeny a pápežského štátu v plebiscite rozhodlo o spojení rozdrobených talianskych štátov. Francúzsky cisár si však pre súhlas s uskutočnením plebiscitu vymohol podmienku, že o svojom osude budú môcť rozhodnúť aj obyvatelia Nice a Savojska. V apríli roku 1860 tak obyvatelia týchto území odhlasovali pripojenie k Francúzsku a Francúzsko celý región v rovnakom roku anektovalo.⁴⁸⁴ Prechod pod francúzsku vládu sa uskutočnil asi rok pred vrcholom kolektívnej posadnutosti a reflektovali ho aj dobové periodiká. V končnom dôsledku viedla táto zmena aj k vyslaniu Dr. Constansa do Morzine a k ukončeniu „epidémie“.

Morzine nebolo jediným prípadom hromadného posadnutia v 19. storočí, avšak predstavuje prípad najznámejší.⁴⁸⁵ Podobne ako v Morzine, aj v iných prípadoch hromadných posadnutí, pripisovali postihnutí vinu za posadnutie očarovaniu. Takéto obvinenia však v 19. storočí nevedli k prenasledovaniu čarodejníc a boli svetskými autoritami potlačené. Aj keď sa hromadné posadnutia v 19. storočí vyskytovali, išlo najmä o prípady z prvej polovice 19. storočia. Levack poznamenal, že k posadnutosti v Morzine došlo v relatívne neskorom období. Jedným dychom však dodáva, že nešlo o posledný prípad tohto typu (napr. Verzeignis vo Furlansku v roku 1878) v 19. storočí.⁴⁸⁶

⁴⁸² Tamže, s. 455-456.

⁴⁸³ SKŘIVAN, Aleš – DRŠKA, Váslav – STELLNER, František. *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1648 - 1914*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1994, s. 161.

⁴⁸⁴ Tamže, s. 164.

⁴⁸⁵ DEVLIN, *The Superstitious Mind*, s. 136.

⁴⁸⁶ LEVACK, *The Devil Within*, s. 229.

Charakteristika článkov

Články zahrnuté v tejto štúdií vyšli v rokoch 1857 až 1865. V prípade novín (*Linzer Tages-Post*⁴⁸⁷, *Gemeinde-Zeitung unabhängiges politisches Journal*⁴⁸⁸, *Ost-Deutsche Post*⁴⁸⁹ a *Innsbrucker Nachrichten*) vydali periodiká dva až štyri články.

Najdôslednejší a najdetailnejší reprodukciu udalostí ponúkla pronemecky orientovaná *Ost-Deutsche Post*, (*Linzer Tages-Post* a *Gemeinde-Zeitung. Unabhängiges politisches Journal* (ďalej len „*Gemeinde-Zeitung*“). V roku 1865 vydali spolu sedem článkov zachytávajúcích začiatok morzinskej „epidémie“. Texty článkov sú do veľkej miery zhodné, avšak vyskytlo sa aj niekoľko rozdielov, na ktoré v texte poukážem. Rozdiely je možné nájsť aj v rozložení článkov. Kým *Ost-Deutsche Post* priniesla jeden dlhý článok (najdlhší zo skúmaných článkov) vydaný 26. septembra 1865, *Gemeinde-Zeitung* a (*Linzer Tages-Post* publikovali podobný text v troch oddelených dieloch. Tie sa líšili aj v mieste, kde text článku skončil a pokračoval v ďalšom čísle. Ako uvidíme, miesto textu, kde článok skončil, mohlo slúžiť na zvýraznenie niektorých informácií.

Články pochádzajú z viacerých rokov trvania údajného posadnutia. Prvé texty vyšli v roku 1858, teda zhruba rok po začiatku celého prípadu. Zdá sa, že potom sa tlač vychádzajúca na území habsburskej monarchie o udalostiach v Morzine na čas odmlčala. Ďalšie články sa v novinách objavili v roku 1864, najmä v súvislosti s činnosťou Dr. Constansa. Posledné články zahrnuté do štúdie vyšli v roku 1865. Zatiaľ čo v prvých článkoch z roku 1858 sa nachádzalo len málo detailov konštruujúcich začiatok hromadného posadnutia, články z roku 1865 boli omnoho podrobnejšie, uviedli aj mená, konkrétne situácie, kedy došlo k prvým záchvatom a ďalšie informácie. Tieto texty zároveň prvý raz priniesli detailnú charakteristiku začiatku morzinského prípadu a chronologický priebeh morzinskej „epidémie“ posadnutia.

V *Gemeinde-Zeitung* mali všetky tri po sebe nasledujúce články názov *Vom Teufel besessen* (Diablom posadnutí).⁴⁹⁰ *Linzer Tages-Post* nazvali všetky tri články *Die Teufel in Morzine* (Čerti v Morzine).⁴⁹¹ Články v iných periodikách vyšli pod rôznymi názvami.

⁴⁸⁷ Tento denník vychádzal v rokoch 1866 až 1944 v Linzi (LANG, *ORBI*, Reihe 2, Band 2, s. 300).

⁴⁸⁸ Vychádzali vo Viedni v rokoch 1862 až 1890 trikrát týždenne, v rokoch 1874 – 1875 a 1876 – 1890 denne (LANG, *ORBI*, Reihe 2, Band 3, s. 250).

⁴⁸⁹ Periodikum vychádzajúce vo Viedni v rokoch 1848 až 1866 denne. Centralistický denník, zástanca tzv. großdeutsch (veľkonemecký) smeru, ktorý presadzoval spojenie všetkých nemecky hovoriacich teritórií do jednej krajiny. Liberálne periodikum (LANG, *ORBI*, Reihe 2, Band 3, s. 173).

⁴⁹⁰ *Ost-Deutsche Post*, *Ein „besessenes“ Dorf*, 26. 9. 1865, s. 1-2; *Gemeinde-Zeitung unabhängiges politisches Journal*, *Vom Teufel besessen*, 29. 4. 1865, s. 6.

⁴⁹¹ (*Linzer Tages-Post*, *Die Teufel in Morzine*, 27. 4. 1865, s. 4; (*Linzer Tages-Post*, *Die Teufel in Morzine*, 6. 5. 1865, s. 3; (*Linzer Tages-Post*, *Die Teufel in Morzine*, 11. 5. 1865, s. 3-4.

*Fremden-Blatt*⁴⁹² nazvali článok jednoducho *Besessene*.⁴⁹³ Prvý článok vydaný v *Ost-Deutsche Post* v roku 1858 bol pomenovaný *Vierzig besessene Mädchen* (Štyridsať posadnutých dievčat).⁴⁹⁴ Ďalší článok v *Ost-Deutsche Post* vyšiel pod názvom *Ein „besessenes“ Dorf* (Posadnutá dedina). V *Grazer Zeitung*⁴⁹⁵ vyšiel článok pod názvom *Eine entsetzliche Frauenkrankheit* (Príšerná choroba žien)⁴⁹⁶, v *Innsbrucker Nachrichten* pod názvom *Die Spuckerei*⁴⁹⁷, v *Morgen-Post*⁴⁹⁸ pod názvom *Die Spuckgeisterei* (Strašenie)⁴⁹⁹. Vo viacerých prípadoch nemal článok titul.⁵⁰⁰

Analýza reflexie Morzine v dobových periodikách

Odľahlé a romantické prostredie Morzine

Už v úvode niektorých článkov som identifikoval prvý diskurz. Časť článkov ešte pred uvedením konkrétnych detailov morzinských udalostí upozornila na fakt, že Morzine je relatívne odľahlá obec. *Deutsche Allgemeine Zeitung*⁵⁰¹ predstavili v prvom článku Morzine ako odľahlé miesto obkolesené romantickými horami.⁵⁰² V ďalšom článku rozšírili svoj pohľad na odľahlosť Morzine: „*Dedina sama je celkom od sveta odstrihnutá. Žiaden cudzinec nevkročil na toto územie.*“⁵⁰³ Podobne *Innsbrucker Nachrichten* napísali, že ľudia v Morzine boli odrezaní od ostatného sveta.⁵⁰⁴

Z ďalších textov nepriamo vyplýva snaha vykresliť polohu Morzine romanticky. *Gemeinde-Zeitung* v prvom z trojice článkov z roku 1865 písali o umiestnení Morzine v malej doline dookola obkolesenej veľmi vysokými a husto zalesnenými kopcami. Jedným dychom autor dodal, že obyvatelia Morzine boli prísni, ale usilovní.⁵⁰⁵ *Ost-Deutsche Post* v úvode dlhého

⁴⁹² Vychádzal v rokoch 1847 až 1919 vo Viedni denne, od roku 1866 dva krát denne (LANG, *ORBI*, Reihe 2, Band 3, s. 276).

⁴⁹³ *Fremden-Blatt, Besessene*, 28. 5. 1864, s. 6.

⁴⁹⁴ *Ost-Deutsche Post, Vierzig besessene Mädchen*, 4. 9. 1858, s. 3.

⁴⁹⁵ Pôvodne *Grätzer Zeitung*. Vychádzali v rokoch 1787 až 1866 najskôr štyrikrát týždenne, neskôr denne a potom dvakrát denne v Grazi. Podobne ako v prípade *Brünner Zeitung* išlo o úradné noviny (LANG, *ORBI*, Reihe 2, Band 2, s. 308; OLECHOWSKI, *Die Entwicklung*, s. 417).

⁴⁹⁶ *Grazer Zeitung, Eine entsetzliche Frauenkrankheit*, 29. 5. 1864, s. 3.

⁴⁹⁷ *Innsbrucker Nachrichten, Die Spuckgeisterei*, 22. 9. 1858, s. 1696.

⁴⁹⁸ Vychádzali vo Viedni v rokoch 1854 až 1886 ako denník (LANG, *ORBI*, Reihe 2, Band 2, s. 503).

⁴⁹⁹ *Morgen-Post, Eine Spuckgeschichte*, 1. 9. 1858, s. 2.

⁵⁰⁰ *Deutsche Allgemeine Zeitung*, bez názvu, 11. 8. 1858, s. 2.

⁵⁰¹ Vychádzali v Lipsku v rokoch 1845 až 1859 (Österreichische Nationalbibliothek, *Historische österreichische Zeitungen und Zeitschriften* [online]. Dostupné na internete: https://anno.onb.ac.at/info/dea_info.htm [cit. 27. 7. 2019]).

⁵⁰² *Deutsche Allgemeine Zeitung*, bez názvu, 11. 8. 1858, s. 2.

⁵⁰³ „Das Dorf selbst ist völlig von der Welt abgeschnitten; kein Fremder betritt diese Gegend“ *Deutsche Allgemeine Zeitung*, bez názvu, 5. 9. 1858, s. 2.

⁵⁰⁴ „... von der übrigen Welt ganz abgesonderten Leute übrig...“ *Innsbrucker Nachrichten, Die Spuckgeisterei*, 22. 9. 1858, s. 1697.

⁵⁰⁵ *Gemeinde-Zeitung unabhängiges politisches Journal, Vom Teufel besessen*, 29. 4. 1865, s. 6.

článku predstavili čitateľovi cestu vedúcu do Morzine. Dostať sa tam dalo pešou chôdzou po poľnej ceste asi dve hodiny od biskupského sídla Annecy. Nad dedinou sa vypínal husto zalesnený kopec ohraničujúci Morzine z južnej strany.⁵⁰⁶ Podobný interpretáciu uverejnili aj (*Linzer*) *Tages-Post*.⁵⁰⁷ *Wiener Kirchenzeitung für Glauben, Wissen, Freiheit und Gesetz* zase o Morzine písali ako dedine obkolesnej „divokými romantickými horami“.⁵⁰⁸ *Linzer Tages-Post* a *Ost-Deutsche Post* vykreslili obyvateľov Morzine ako rozumných a čestných, avšak nápadne nábožensky založených ľudí.⁵⁰⁹ *Gemeinde-Zeitung* citovali Dr. Constansa a uviedli, že dôstojný výraz tváre Morzinčanov odrážal okolitú drsnú prírodu.⁵¹⁰

Väčšinu periodík vyzdvihujúcich odľahlosť a romantické prostredie Morzine môžeme zaradiť do skupiny médií bez zjavnej afinity alebo ideologického vyhranenia. Výnimkou je najmä klerikálne *Wiener Kirchenzeitung für Glauben, Wissen, Freiheit und Gesetz*. Romantické prostredie mohlo slúžiť na umocnenie dojmov čitateľa. Morzine si mal čitateľ predstaviť ako malú odľahlú obec medzi zalesnenými horami. Môžeme usudzovať, že práve odľahlosť Morzine interpretovali doboví autori ako jeden z dôvodov prežívania povier. Články vyzdvihujúce odľahlosť Morzine zároveň prisudzovali, ako uvidíme v kapitole 3, vieru v posadnutosť poverčivosti alebo zaostalosti Morzinčanov.

Morzine ako zdroj senzácie

Najvýraznejšie sa pri informovaní o Morzine v dobových periodikách vyskytla snaha vnímať túto udalosť ako zaujímavosť a senzáciu. Prvý článok o Morzine publikovala *Die Presse* v auguste roku 1858 v rubrike *Vermischtes* (Zmiešané).⁵¹¹ Morzine charakterizovali ako v celku veľkú dedinu ležiacu v piemontskej provincii Chablais (Morzine geograficky leží v Savojsku, pozn. autora). Už na začiatku článku boli vykreslené príznaky dievčaťa z prvého prípadu ako nezvyčajné a zaujímavé: „...v marci 1857 upadlo deväťročné dievča do podivného spánku, denne upadalo do hlbokého spánku trvajúceho od 15 do 30 minút. Počas tohto času sa jej telo vyrovnalo ako mrtvola, končatiny boli uvoľnené a bez života. Po jednom mesiaci sa

⁵⁰⁶ *Ost-Deutsche Post*, *Ein "besessenes" Dorf*, 26. 9. 1865, s. 1.

⁵⁰⁷ (*Linzer*) *Tages-Post*, *Die Teufel in Morzine*, 27. 4. 1865, s. 4.

⁵⁰⁸ „Morzine ist ein ziemlich großes Dorf im Dransethal,... rings umgeben von wildromantischen Gebirgen.“ *Wiener Kirchenzeitung für Glauben, Wissen, Freiheit und Gesetz*, bez názvu, 11. 8. 1858, s. 6.

⁵⁰⁹ „Die Einwohner sind verständige Leute, und ihr ehrlicher, offener und religiöser Charakter fällt den unter dieselben kommenden Fremden auf.“ (*Linzer*) *Tages-Post*, *Die Teufel in Morzine*, 27. 4. 1865, s. 4; *Ost-Deutsche Post*, *Ein "besessenes" Dorf*, 26. 9. 1865, s. 1.

⁵¹⁰ „Sie haben eine würdevolle und ernste Miene, die ein Reflex der sie umgebenden rauhen Natur zu sein scheint...“ (*Linzer*) *Tages-Post*, *Die Teufel in Morzine*, 27. 4. 1865, s. 4; *Ost-Deutsche Post*, *Ein "besessenes" Dorf*, 26. 9. 1865, s. 1.

⁵¹¹ *Die Presse*, bez názvu, 3. 8. 1858, s. 5.

dostavili exaltácie, oči dieťaťa sa točili v jamkách, vydral sa z nej výkrik.“⁵¹² Autor uviedol, že po ochorení ďalšieho dievčaťa obe tvrdili, že ich posadli démoni. Pokus obecného duchovného o exorcizmus dopadol podľa autora neúspešne.⁵¹³

Die Presse napísala, že vo februári 1858 sa mal konať ďalší exorcizmus. Autor opäť uviedol aj príznaky vyhánaných osôb. O celej udalosti sa mali šíriť zvláštne zvesti: „Najpodivnejší chýry sa dostali do obehu, ako napr. že niektoré dievčatá rozprávali v cudzích jazykoch, jedna v latinčine, ďalšia v nemčine, v ktorých tvrdili: ich démon je nejaký Rakušan.“⁵¹⁴ Snahu o vykreslenie zvláštnosti prípadu odzrkadľuje aj informácia o cudzincoch prichádzajúcich sa pozrieť na toto „šialenstvo“.⁵¹⁵ Článok pokračoval reprodukciami ďalších príznakov: „Tieto deti bežali, keď dostali záchvaty, do poľa a do lesa, vystúpili s neuveriteľnou rýchlosťou na najvyššie stromy a odvážili sa s kaskadérskou obratnosťou ‚ako veвериčky‘ na vrchol najtenších jedlí.“⁵¹⁶ Aj keď sa *Die Presse* v celom príspevku obmedzila skôr na charakterizovanie príznakov, na záver odsúdila obyvateľov Morzine za ich zatemnenosť: „Do týchto najtemnejších povier upadnutú dedinu Morzine, ale postihuje šialenstvo stále viac.“⁵¹⁷ Rovnaký text uverejnili aj *Leitmeritzer Wochenblatt*⁵¹⁸ vychádzajúce v Litoměřicih. *Wiener Kirchenzeitung für Glauben, Wissen, Freiheit und Gesetz* v rovnakom znení ako *Die Presse* vykreslila ich zvláštne schopnosti v lezení na stromy. Po upozornení, že niektoré deti boli konečne odvedené na lekárske vyšetrenie do Ženevy, autor označil udalosti v Morzine za šialenstvo.⁵¹⁹

⁵¹² „...gerieth im März 1857 ein neunjähriges Mädchen in einen eigenthümlichen Schlaf; es verfiel täglich in einen tiefen Schlaf von 15 bis 30 Minuten Dauer. Während dieser Zeit glich sein Körper einer Leiche, die Glieder waren schlaff und leblos. Nach einem Monat stellten sich Exaltationem ein, die Augen des Kindes rollten in ihren Höhlen, es stieß wildes Schrei aus.“ *Die Presse*, bez názvu, 3. 8. 1858, s. 5.

⁵¹³ Tamže, s. 5.

⁵¹⁴ Die seltsamsten Gerüchte kamen in Umlauf, so z. B. sollen einige der Mädchen in fremden Zungen geredet haben, die eine Lateinisch, eine andere Deutsch, indem sie behauptete: ihr Dämon sei ein Atrichien.“ Tamže, s. 5.

⁵¹⁵ „Fremde kamen und kommen in Menge ins das Gebirgsdorf, um den Wahnsinn mit anzusehen, der hiedurch nur noch neue Unterstützung fand.“ Tamže, s. 5.

⁵¹⁶ „Dieser Kinder liefen, wenn sie ihre Anfälle bekamen, in das Feld und in den Wald, stiegen mit unglaublicher Schnelligkeit auf die höchsten Bäume und wiegten sich mit equilibristischer Geschicklichkeit „wie Eichhörnchen“ in den Spitzen der riesigsten Tannen.“ Tamže, s. 5.

⁵¹⁷ „In dem dem finstersten Aberglauben verfallenen Dorf Morzine aber greift der Wahnsinn immer weiter um sich.“ Tamže, s. 5.

⁵¹⁸ *Leitmeritzer Wochenblatt*, bez názvu, 14. 8. 1858, s. 262-263. Vychádzali v rokoch 1856 až 1910 v Litoměřicih. Založil ich Wilhelm Medau, neskôr prešli do vlastníctva Wilhelma Morauera, ktorý z nich vytvoril silne konzervatívne cirkevné médium, v dôsledku čoho vznikli v roku 1871 *Leitmeritzer Zeitung* (KUBÍČEK, *CERBI*, řada 1, díl 2, část 2, s. 29; PRZEDAK, A. G. *Geschichte des deutschen Zeitschriftenwesens in Böhmen*. Heidelberg: C. Winter, 1904, s. 217).

⁵¹⁹ „In den Dorfe Morzine aber greift der Wahnsinn immer weiter um sich...“ *Wiener Kirchenzeitung für Glauben, Wissen, Freiheit und Gesetz*, bez názvu, 11. 8. 1858, s. 6.

Liberálny *Der Humorist*⁵²⁰ uverejnil len krátku správu, v ktorej napísal, že v Piemonte v provincii Chablais deväťročná dievča upadalo denne na 15 – 30 minút do hlbokého bezvedomia. Po mesiaci sa jej začali prevracat' oči a začala kričať. Neskôr podobnými symptómami začalo trpieť aj ďalšie dievča. Za krátko trpelo posadnutosťou 22 dievčat a jeden trinásťročný chlapec.

Podľa *Deutsche Allgemeine Zeitung* išlo v Morzine o fenomén, ktorý museli preveriť viacerí lekári. Išlo o chorobu, ktorá dosiahla vrchol, keď bolo napočítaných 40 posadnutých dievčat.⁵²¹ Navzdory tomu, že autor hovoril o chorobe, o postihnutých hovoril aj ako o posadnutých, a to napríklad v súvislosti s ich schopnosťami: „... o výnimočných schopnostiach posadnutých bolo napísané, že napr. s istotou a rýchlosťou veвериčky lezú na a zo stromov alebo že so zručnosťou rozprávali v cudzích jazykoch.“⁵²² Zároveň zdôraznili, že sa na prípad ako na šílenstvo chodili pozerat' cudzinci.⁵²³ Prípad dali do súvislosti s chodobou, nekvalitným vzdelávaním a dávajú tieto pomery do kontextu s poverčivosťou a následnými poruchami.⁵²⁴

Ost-Deutsche Post publikovali prvý text o prípade v Morzine 4. septembra 1858 s názvom *Vierzig besessene Mädchen* (Štyridsať posadnutých dievčat). Podľa autora článku vypukla v Morzine zvláštna choroba – démonománia.⁵²⁵ Dôveryhodnosť článku mala pravdepodobne zvýšiť informácia, že vychádzal zo správy lekárov z Turína vyslaných danú vec vyšetriť. Podľa autora sa v dobe vrcholu epidémie vyskytlo 40 prípadov osôb vykazujúcich príznaky v obci so 150 obyvateľmi.⁵²⁶ Z odbornej literatúry a ďalších článkov vieme, že v období vrcholu šírenia „nákazy“ malo príznaky až 200 ľudí a v Morzine žilo v 50. rokoch 19. storočia viac než 2000 obyvateľov. Otázne je, či bol autor nesprávne informovaný alebo sa snažil touto informáciou zvýrazniť rozsah udalostí. Autor článku opísal príznaky počas

⁵²⁰ *Der Humorist, Teufelspuck*, 5. 8. 1858, s. 3. Vychádzal v rokoch 1837 až 1926 vo Viedni s podtitulom *Eine Zeitschrift für Scherz und Ernst, Kunst, Theater, Geselligkeit und Sitte*. Najprv vychádzal štyrikrát týždenne, od roku 1844 každý pracovný deň. Neskôr vydávaný ako týždenník. Liberálne satirické periodikum (LANG, *ORBI*, Reihe 2, Band 2, s. 342).

⁵²¹ „Aus ihren Berichten ergibt sich nun, daß, als die Krankheit ihren Höhenpunkt erreicht hatte, in dem kleinen Alpendorfe nich weniger als 40 Besessene zu zählen waren; fast alle Mädchen unter 20 Jahren.“ *Deutsche Allgemeine Zeitung*, bez názvu, 5. 9. 1858, s. 2.

⁵²² Tamže, s. 2.

⁵²³ *Deutsche Allgemeine Zeitung*, bez názvu, 11. 8. 1858, s. 2.

⁵²⁴ „Die in manchen Gegenden zunehmende Armuth, das noch heute greulich verwehrte Schulwesen, neben unsinnigster Bigotterie und finsterstem Aberglauben eine äußerst lare Moral, die in einigen Städten und Dörfern als größte Unsittlichkeit austritt, das stnd vielleicht Mängel, die noch dringendere Abhilfe verlangen als die politische Lage des «italienischen Gesamtlandes», die in Turin so viel zu schaffen macht.“ Tamže, s. 2.

⁵²⁵ „...eine merkwürdige Krankheit um sich gegriffen, nämlich die Dämonomanie.“ *Ost-Deutsche Post, Vierzig besessene Mädchen*, 4. 9. 1858, s. 3.

⁵²⁶ „In einem Dorfe von 150 Eiwohnern!“ Tamže, s. 3.

záchvatov.⁵²⁷ Záhľadnosť choroby v Morzine zvýraznil upozornením, že záchvaty spúšťali veci spojené s náboženstvom.⁵²⁸ Podľa neho to miestnym obyvateľom stačilo na posilnenie viery v diabla a malo to za následok, že obyvatelia obce požadovali zariekanie a uskutočňovali verejné modlitby. Článok bol písaný v čiastočne sarkastickom tóne, čo dokazuje napríklad upozornenie, že vyliečiť sa bolo možné aj pomocou obyčajného zaucha: „*Aj často používaná facka prinášala zárzraky a naučila čertovo kopýtko bežať. Utrpenie teraz takmer vyhaslo a dúfa sa, že ten s chvostom tichú dolinku s dedinkou nechá napokoji.*“⁵²⁹

Ako som uviedol vyššie, najrozsiahlejší súbor informácií bol publikovaný v roku 1865 v troch periodikách *Gemeinde-Zeitung* (3 články), *Linzer Tages-Post* (tri články) a *Ost-Deutsche Post* (jeden článok zo septembra 1865). Vo všetkých týchto textoch je badateľná snaha vzbudiť u čitateľa dojem senzačnosti. Všetky tri periodiká detailne opísali začiatok celej epidémie. Prvé príznaky sa vyskytli u Peronne Tavernier počas jej prípravy na prvé sväté prijímanie. Následne sa príznaky rozšírili aj na Marie Plagnat a ďalšie deti.⁵³⁰ V článkoch nasledoval výpočet Peronniných symptómov: „*Deti začali gestikulovať, nesúvisle rozprávať a kliali a rúhali sa proti všetkým. Ich údy sa mykali, tak že traja muži slabú Peronne pri jej záchvatoch nedokázali udržať.*“⁵³¹ Autori upozornili, že deti predpovedali udalosti, ktoré sa vyplnili.⁵³² *Ost-Deutsche Post* nazvali stavy Marie Plagnat ako extázy, počas ktorých obviňovala mužov v dedine, že ju očarovali.⁵³³ Táto časť článkov bola písaná neutrálne, skôr v snahe priniesť zaujímavú správu než hodnotiť počínanie údajne posadnutých dievčat alebo ostatných dedinčanov.

Za ďalší podivuhodný prípad označili uvedené periodiká stav päťnásťročnej Juliane Plagnat, ktorá tvrdila, že je posadnutá siedmymi čertami. Nasledovala krátka charakteristika jej

⁵²⁷ „Die Krankheit äußerte sich durch Konvulsionen, Krämpfe, hysterische Zuckungen, Brennen im Leib, Stocken in der Sprache, eine unruhige Physiognomie, Rollen der Augen, doch ohne Pulsveränderung.“ Tamže, s. 3.

⁵²⁸ „Die Anfälle wurden entweder von dem Läuten der Kirchenglocken oder durch Anrufung im Namen Christi oder der Heiligen, oder durch Gespräche über religiöse gegenstände hervorgerufen.“ Tamže, s. 3.

⁵²⁹ „Auch wohl applizirte Ohrfeigen thaten Wunder und lernten den Pferdefuß laufen. Das Uebel ist nun fast erloschen, und es ist zu hoffen, daß der Geschwänzte das stille Alpenthal fortan in Ruhe lassen wird.“ Tamže, s. 3.

⁵³⁰ *Gemeinde-Zeitung unabhängiges politisches Journal, Vom Teufel besessen*, 29. 4. 1865, s. 6; *Ost-Deutsche Post, Ein "besessenes" Dorf*, 26. 9. 1865, s. 1; (*Linzer*) *Tages-Post, Die Teufel in Morzine*, 27. 4. 1865, s. 4.

⁵³¹ „Die Kinder fingen an zu gestikuliren, umzusammenhängend zu sprechen und Flüche sowie Lästerungen auszustoßen gegen Alle, die man sie verehren gelehrt hatte. Ihre Glieder geriethen in Zuckungen, so daß drei Männer die sonst so schwache Peronne in ihren Anfällen nicht halten konnten.“ *Gemeinde-Zeitung unabhängiges politisches Journal, Vom Teufel besessen*, 29. 4. 1865, s. 6; *Ost-Deutsche Post, Ein "besessenes" Dorf*, 26. 9. 1865, s. 1; (*Linzer*) *Tages-Post, Die Teufel in Morzine*, 27. 4. 1865, s. 4.

⁵³² „Unter Anderem sagten sie auch voraus, daß zwei andere Mädchen und Peronne's Vater ebenso befallen werden würden, wie sie selbst, und daß der Vater sterben werde. Diese Voraussagungen gingen in Erfüllung.“ *Gemeinde-Zeitung unabhängiges politisches Journal, Vom Teufel besessen*, 29. 4. 1865, s. 6.

⁵³³ „In ihren Ekstasen beschuldigten sie Männer im Dorfe, sie behext zu haben.“ *Ost-Deutsche Post, Ein "besessenes" Dorf*, 26. 9. 1865, s. 1.

príznakov, ale viac priestoru autori všetkých troch článkov venovali stavu Josefa Taverniera, brata Peronne. Chlapca v článkoch vykreslili ako zdravého, rozumného dvanásťročného chlapca.⁵³⁴ Josef mal dostávať záchvaty hrôzy, správať sa iracionálne (bezdôvodné búchanie palicou do vody) či šplhať na vysoké stromy.⁵³⁵ Senzačnosť Josefových príznakov malo podtrhnúť aj to, že nedokázal jesť, pričom tvrdil, že keď je hladný a skúša jesť, diabol mu bráni k blízkosti úst priniesť potravu. Zatvorí mu zuby, keď mu niekto chce jedlo vložiť do úst.⁵³⁶ Prezentácia Josefových príznakov vygradovala správou, že po troch mesiacoch schudol na kosť a zomrel.⁵³⁷ Správou o smrti Josefa Taverniera skončil článok v *Linzer Tages-Post* zo dňa 27. 4. 1865. *Ost-Deutsche Post* a *Gemeinde-Zeitung* pokračovali plynulo ďalej. V charakteristike postihnutých detí je možné sledovať snahu vykresliť ich ako zdravé a rozumné deti, ktoré zrazu postihli nevysvetliteľné príznaky. Gradovanie informácií o záhadných príznakoch vyvrcholilo informáciou o smrti mladého chlapca z dôvodu odmietania potravy. Články sú v niektorých pasážach rovnaké, avšak časť textu je odlišná. Texty sa mierne líšia v použitých formuláciách. Napríklad *Linzer Tages-Post* písala, že dedinčanov postihli preludy, *Ost-Deutsche Post* písala o halucináciách a *Gemeinde-Zeitung* použili pojem úkazy.⁵³⁸ V tomto prípade je vidieť mierne odlišný prístup periodík. Kým pojem „*Erscheinungen*“ (úkazy) je skôr neutrálny, „*Sinnestäuschungen*“ (preludy) a „*Hallucinationen*“ (halucinácie) evokujú vymyslenosť alebo nereálnosť celej epidémie.

Na zvýraznenie záhadnosti choroby a nezvyčajných schopností chorých žien mal pravdepodobne slúžiť aj citát rímsko-katolíckeho kňaza. Tento kňaz bol vraj zvyknutý na bežné

⁵³⁴ *Gemeinde-Zeitung unabhängiges politisches Journal, Vom Teufel besessen*, 29. 4. 1865, s. 6; *Ost-Deutsche Post, Ein "besessenes" Dorf*, 26. 9. 1865, s. 1; (*Linzer*) *Tages-Post, Die Teufel in Morzine*, 27. 4. 1865, s. 4.

⁵³⁵ „Eines Tages schien er plötzlich in Furcht und Bestürzung zu gerathen, er nahm einen Stock, ging in die Mitte eines nahen Baches, schlug auf das Wasser los und drehte eine Viertelstunde lang die Steine um. Nachher ließ er sich ohne Widerstand nach Hause führen. An einem anderen Tage, als er von dem Leichenbegängnisse seines Vaters zurückkehrte,... , hatte der Knabe einem Anfall der namenlosen Krankheit, die reißend schnell epidemisch wurde. Unter dem Einfluß derselben lief er ...einem 80 Fuß hohen Tannebaum hinauf.“ *Gemeinde-Zeitung unabhängiges politisches Journal, Vom Teufel besessen*, 29. 4. 1865, s. 6; *Ost-Deutsche Post, Ein "besessenes" Dorf*, 26. 9. 1865, s. 1; (*Linzer*) *Tages-Post, Die Teufel in Morzine*, 27. 4. 1865, s. 4.

⁵³⁶ „Er ward melancholisch und klagte, daß, wenn er hungrig sei und zu essen versuche, der Teufel ihn hindere, die Nahrung an seinen Mund emporzubringen. Er schloß seine Zähne, wenn Andere ihm Speise eingeben wollten.“ *Gemeinde-Zeitung unabhängiges politisches Journal, Vom Teufel besessen*, 29. 4. 1865, s. 6; *Ost-Deutsche Post, Ein "besessenes" Dorf*, 26. 9. 1865, s. 1; (*Linzer*) *Tages-Post, Die Teufel in Morzine*, 27. 4. 1865, s. 4.

⁵³⁷ „Nach drei Monaten war er zu einem Skelett abgemagert und starb.“ *Ost-Deutsche Post, Ein "besessenes" Dorf*, 26. 9. 1865, s. 1; (*Linzer*) *Tages-Post, Die Teufel in Morzine*, 27. 4. 1865, s. 4. V *Gemeinde-Zeitung* je namiesto troch mesiacov uvedené len „Nach kurzer Zeit...“ *Gemeinde-Zeitung unabhängiges politisches Journal, Vom Teufel besessen*, 29. 4. 1865, s. 6.

⁵³⁸ „Wir wollen nicht bei den verschiedenen Sinnestäuschungen verweilen, die selbst Einige von denen unter den Dorfbewohnern befiehlt...“ (*Linzer*) *Tages-Post, Die Teufel in Morzine*, 27. 4. 1865, s. 3; „Wir wollen nicht bei den verschiedenen Hallucinationen verweilen, die selbst einige von denen unter den Dorfbewohnern befiehlt...“ *Ost-Deutsche Post, Ein "besessenes" Dorf*, 26. 9. 1865, s. 1; „Wir wollen nicht bei den verschiedenen Erscheinungen verweilen, die selbst Einige von denen unter den Dorfbewohnern befiehlt...“ *Gemeinde-Zeitung unabhängiges politisches Journal, Vom Teufel besessen*, 29. 4. 1865, s. 6.

choroby, ale po pohľade na paroxysmus (silný záchvat choroby, pozn. autora) jednej z morzinských žien ešte hodinu pociťoval nezvyčajné vzrušenie nervov.⁵³⁹ *Ost-Deutsche Post* a *Linzer Tages-Post* publikovali výpoveď kňaza. Duchovný autorov uistil: „*že videl desaťročného dieťa spadnúť z výšky 17 stôp z vetvy stromu na kamenistú zem, bez toho, aby pri tom utrpelo najmenšie zranenia.*“⁵⁴⁰ Touto časťou skončil druhý článok v *Linzer Tages-Post* ešte dodávajúc: „*Nie je nám známe, ako bol tento úkaz vysvetlený.*“⁵⁴¹

Záverečné časti správ o Morzine sa zamerali na pokusy savojského prefekta vyriešiť morzinskú „epidémiu“ v roku 1864.⁵⁴² *Ost-Deutsche Post* a *Linzer Tages-Post* napísali, že po zásahu Dr. Constansa mala „epidémiá“ ustúpiť. Nasledujúci rok však znova zúrivo vypukla a bola pripisovaná prítomnosti diablov.⁵⁴³ Oba články ďalej pokračovali vykreslením, ako mal prefekt napomínať ženy, aby sa vrátili k ich predchádzajúcim zbožným zvyklostiam. Náhodné slovo však spôsobilo, že dovtedy pokojné ženy dostali ďalší záchvat a zaútočili na prefekta. Badateľná je snaha zvýrazniť opäť záhadnosť prípadu, keďže ženám autori prisúdili nadprirodzenú silu, mali mať penu okolo úst a skrúcať sa do neprirodzených polôh.⁵⁴⁴ Neobyčajné schopnosti ilustrovali články na základe výpovede svedka. Ten opísal konflikt posadnutých žien a francúzskych žandárov. Ženy boli vraj zúrivé, mali veľkú silu a driapali nechtami tváre žandárov. Zvláštne podľa *Gemeinde-Zeitung* bolo najmä, že nemali po tomto súbaji žiadne škrabance a zranenia.⁵⁴⁵

⁵³⁹ „Ein römisch-katholischer Priester, an gewöhnliche Krankheit wohl gewöhnt, erzählte uns, daß er nach dem Anblick des Paroxismus einer der Morziner Frauen noch einige Stunden lang nachher eine ungewöhnliche Nerven-Erregtheit empfunden habe.“ *Gemeinde-Zeitung unabhängiges politisches Journal, Vom Teufel besessen*, 16. 5. 1865, s. 6.

⁵⁴⁰ „Ein Genfer Geistlicher versichert uns: er habe ein zehnjähriges Kind 17 Fuß hoch aus einem Stock auf einen Steinboden herabfallen gesehen, ohne daß dasselbe die geringste Verletzung davon getragen.“ *Ost-Deutsche Post, Ein „besessenes“ Dorf*, 26. 9. 1865, s. 2; (*Linzer*) *Tages-Post, Die Teufel in Morzine*, 6. 5. 1865, s. 3.

⁵⁴¹ Es ist uns nicht bekannt, daß und wie man diese Ercheinung erklärt hat.“ (*Linzer*) *Tages-Post, Die Teufel in Morzine*, 6. 5. 1865, s. 3.

⁵⁴² *Gemeinde-Zeitung unabhängiges politisches Journal, Vom Teufel besessen*, 16. 5. 1865, s. 6.

⁵⁴³ „Während seiner einige Monate dauernden Anwesenheit schien die Krankheit an Kraft zu verlieren; allein im folgenden Jahre fanden, zur Bestürzung der weltlichen wie der geistlichen Verwaltungsbehörden von Ober-Savoyen, neue wüthende Ausbrüche statt, die man der Anwesenheit von grausameren Tuefeln zuschrieb.“ *Ost-Deutsche Post, Ein „besessenes“ Dorf*, 26. 9. 1865, s. 2; (*Linzer*) *Tages-Post, Die Teufel in Morzine*, 11. 5. 1865, s. 3.

⁵⁴⁴ „Da verfielen sie alle in gleichzeitige Konvulsionen, umringten den Präfekten und überhäuften ihn mit Schimpfworten, Flüchen und Lästerungen. Sie traten ihn mit den Füßen und schlugen ihn, und geberdeten sich, als ob sie ihn in Stücke reißen wollten und sprangen mit unnatürlicher Kraft hoch in die Luft, schäumend am Munde und ihrem Leib verbrehend, wie Niemand zuvor es gesehen hatte.“ *Gemeinde-Zeitung unabhängiges politisches Journal, Vom Teufel besessen*, 16. 5. 1865, s. 6.

⁵⁴⁵ „Ein Zuschauer versichert uns, daß die Frauen diese starken Männer in die Höhe hoben, als wären dieselben Kinder gewesen. Die wüthenden Weiber drückten die Gendarmen an die Wände des Zimmers, ihre Nägel in das Fleisch der Gesichter der Männer pressend. Es ist eingenthümlich, daß die Besessenen, trotz der Gewalt, die sie anwandten, den Überwältigten keine Kratzwunde beibrachten.“ *Tamže*, s. 6.

Linzer Tages-Post začali posledný článok o Morzine správou, ako sa Dr. Constans vrátil do Morzine vybavený mocou diktátora a zakročil novými opatreniami.⁵⁴⁶ Znenie článkov sa v tomto mieste rozdelilo do troch samostatných textov.

Zdá sa, že *Ost-Deutsche Post* a *Linzer Tages-Post* akoby čiastočne súcitili s Morzinčanmi. Constansove dekréty označili ako despotické. Constans mal osobám trpiacim kŕčmi hroziť blázincom a vyhnaním. Dal pokutu každému, kto niekoho obvinil z kúzelníctva.⁵⁴⁷ Autori však nezabudli podotknúť, že aj Constansom vyhnané osoby mali vraj aj potom záchvaty, pričom sa nachádzali ďaleko od Morzine.⁵⁴⁸ K ukončeniu morzinskej „epidémie“ *Ost-Deutsche Post* napísali: „*Ostáva ešte dokázať, či strach prispel k zastaveniu duševnej epidémie, ako strach asistoval pri jej vzniku.*“⁵⁴⁹ Opakovane sa vraj pýtali, či u pacientov niekto postrehol nedostatok pravdumilovnosti. Všetci jednohlasne tvrdili, že v žiadnom prípade udalosti neskreslovali.⁵⁵⁰ Lekársky názor na morzinskú „epidémiu“ označili *Ost-Deutsche Post* za nejasný a epidémiu samotnú za harlekýnsku chorobu zhodujúcu sa symptómami s príznakmi hystérie, epilepsie, šialenstva a gastrickej poruchy. Podľa *Ost-Deutsche Post* však absentovali hlavné príznaky menovaných chorôb. Osoby s príznakmi sa tešili podľa autora počas období medzi záchvatmi výbornému zdraviu.⁵⁵¹

Gemeinde-Zeitung v poslednom treťom článku vydanom v máji 1865 opísali v úvode návštevu prefekta v Morzine. Následne sa venovali príchodu biskupa Magnina v roku 1864. Ako píše, prišiel s celým sprievodom duchovných. *Gemeinde-Zeitung* citovali list očitého svedka udalostí po príchode do Morzine uverejnený v *Union Medicale* v júli 1864. Magnin sa šiel pozrieť na „slávnych posadnutých“ (*berühmte Besessenen*) a podľa jeho slov by si jeho „obrazotvornosť nedokázala tak strašný pohľad nikdy predstaviť.“⁵⁵² Pisateľ bol prítomný v kostole priamo pri exorcizme.

⁵⁴⁶ (Linzer) Tages-Post, *Die Teufel in Morzine*, 11. 5. 1865, s. 3.

⁵⁴⁷ „Mit den Vollmachten eines Diktators ausgerüstet, kehrte er dahin zurück und erließ, unterstützt durch eine frische Abtheilung von sechzig Soldaten, eine Brigade Gendarmen und einen neuen Pfarrer, despotische Dekrete, drohte mit Irrenanstalten und in jedem Fall mit Deportation für die in Zuckungen Gerathenen. Er belegte mit Geldbuße eine jede Person, welche Andere der Zauberei beschuldige oder auf irgend eine Weise die vorherrschende Idee eines übernatürlichen Übels fördere.“ *Ost-Deutsche Post*, *Ein „besessenes“ Dorf*, 26. 9. 1865, s. 2.

⁵⁴⁸ „... allein wir hörten, daß viele derselben auch jetzt noch wo sie fern von Morzine sind, Anfälle haben.“ Tamže, s. 2.

⁵⁴⁹ „Ob Furcht dazu beigetragen hat, der Seistesseeuche Einhalt zu thun, wie unzweifelhaft Furcht zu ihrem Entstehen mitgewirkt, bleibt noch zu beweisen...“ Tamže, s. 2.

⁵⁵⁰ „Wir haben wiederholentlich mit den Ereignissen in Morzine bekannte Leute gefragt, ob sie bei den Patienten Mangel an Wahrheitsliebe wahrgenommen hätten. Einstimmig erklärten sie, daß sich dieselben in keiner Weise verstellten. Nichts könne schrecklicher wahr sein als das Elend, von dem sie befallen seien.“ Tamže, s. 2.

⁵⁵¹ Tamže, s. 2.

⁵⁵² „Meine Einbildungskraft hätte sich einen so entseßlichen Anblick nie vorstellen könne.“ *Gemeinde-Zeitung* unabhängiges politisches Journal, *Vom Teufel besessen*, 16. 5. 1865, s. 6.

Jednou vetou sa o Morzine zmienil Lumír⁵⁵³ v článku s názvom *Animismus v lékařství národním*. Článok je všeobecným pojednaním o liečbe chorôb v spojitosti s predstavami o nadprirodzene v rôznych častiach sveta. O Morzine sa dočítame len na konci, kde autor napísal, že v Morzine zúrila epidémia posadnutosti.⁵⁵⁴

Ako sme mohli vidieť, *Die Presse, Leitmeritzer Wochenblatt, Ost-Deutsche Post, Linzer Tages-Post a Gemeinde Zeitung* priniesli správy o, podľa nich podivných, príznakov Morzinčanov. *Deutsche Allgemeine Zeitung* spolu s vyššie uvedenými periodikami oboznámili čitateľa so schopnosťami posadnutých liezť bez strachu na vysoké stromy a skákať na vetvách. Práve detailný reprodukcia správania a symptómov, používanie slov ako nezvyčajný, podivný, zvláštny, malo v čitateľovi vzbudiť záujem. Senzačnosť dotvárali informácie o neobyčajných schopnostiach „posadnutých“ liezť na stromy a pod. Záujem čitateľa mal pravdepodobne podnietiť aj vykreslenie detí trpiacich príznakmi, ako rozumných a zdravých.

Zvláštnosťou je, že konzervatívne kresťanské periodikum *Wiener Kirchenzeitung für Glauben, Wissen, Freiheit und Gesetz* označili Morzine za šialenstvo a podporili snahu priviesť posadnutých k lekárom na liečbu. Ako šialenstvo označila morzinskú „epidémiu“ aj *Die Presse a Leitmeritzer Wochenblatt*. Zaujímavosť ich príbehu podporili tvrdením, že sa naň chodia pozerat' aj cudzinci.

Kritický alebo výsmešný postoj periodík

Viacero článkov sa k udalostiam v Morzine postavilo negatívne. Asi najkritickejšie stanovisko zaujali *Deutsche Allgemeine Zeitung*. Podľa lekárov nielen „*pacienti*“ (*Patienten*), ale celá dedina verila v túto chorobu – posadnutie.⁵⁵⁵ Ľudia v Morzine prepadli poverám a starým vieram prežívajúcim v tejto oblasti v plnej sile. Dedina bola tak odľahlá, že sem nechodili ani cudzinci. Dokonca označili Morzinčanov za úbohých idiotov.⁵⁵⁶ Podľa autora tu mohla existovať akási predispozícia pre duševné choroby. Z článku implicitne vyplýva, že autor

⁵⁵³ Beletristický časopis. Začal ho vydávať Ferdinand Břetislav Mikovec v roku 1851 v Prahe. V 50. rokoch bol jediným beletristickým časopisom. V roku 1862 zanikol. Následne bol obnovený v roku 1865 na jeden rok. Potom bol vydávaný od 1. 1. 1873 do roku 1940. Názov pochádza z pomenovania postavy z Rukopisu Královohradeckého. Informoval o kultúrnom dianí na vidieku. Publikoval básne, humoresky, fejetony, poviedky, novely, štúdie, a informácie o kultúrnom dianí (BERÁNKOVÁ, *Ďejiny československé žurnalistiky*, s. 130, s. 342; BEDNAŘÍK – JIRÁK – KÖPPOVÁ, *Ďejiny českých médií*, s. 106).

⁵⁵⁴ Lumír, *Animismus v lékařství národním*, 1874, s. 203-204.

⁵⁵⁵ „... das gesammte Dorf an dem Übel der Besessenheit laudet.“ *Deutsche Allgemeine Zeitung*, bez názvu, 5. 9. 1858, s. 2.

⁵⁵⁶ „Unwissendere, dem finstersten Aberglauben verfallene Leute sollen nicht zu finden sein.... Der alte Glauben an Gespenster, an den Gottseibeius, an der gute und böse Geister, an Geisterbeschwörer lebt hier noch in seiner ganzen Stärke. Dieser Glauben wird von den Landesgeistlichen getreulich gepflegt und die Phantasie dieser armen Idioten mit den schrecklichsten Ausmalungen der Hölle und ihrer Bewohner erhißt.“ Tamže, s. 2.

spájaj prežívanie poverčivosti a zaostalosť miestnych s predispozíciou na duševné choroby. Zatemnenosť miestneho obyvateľstva sa snažil článok zdôrazniť aj tým, že namiesto „volnomyšlienkárskech“ lekárov sa ľudia obrátili na farára, ktorý posvätil obydlia posadnutých.⁵⁵⁷ *Innsbrucker Nachrichten* na záver vieru Morzinčanov v posadnutosť zosmiešnil, keď podobne ako v iných článkoch, napísali, že pri liečbe zoberala aj facka.⁵⁵⁸

Wiener Kirchenzeitung für Glauben, Wissen, Freiheit und Gesetz sa odvolávajú na článok uverejnený v periodiku *Merkur*. Už v úvode článku list označuje posadnutie v Morzine za strašný príbeh. Za udalosti v Morzine odsudzuje cirkev: „*Keďže všetko musí mať príčinu, nesie vinu za túto posadnutosť – úplne prirodzene – savojské zemské duchovenstvo, najpravdepodobnejšie jezuiti, ktoré pestovalo starú vieru na strašidlá, na čerta, na dobrých a zlých duchov, čím fantáziu týchto úbohých idiotov strašnými výjavmi pekla a jeho obyvateľov rozpálili.*“⁵⁵⁹ Autor výsmešne poznamenal, že ešte úžasnejšie než vyliečenie bolo, že po uzdravení dvoch pacientiek sa zrazu uzdravili aj ďalší. Vyliečenie označil za nákazlivé.⁵⁶⁰ O výskyte takéhoto bláznovstva alebo posadnutia *Merkur* našiel dostatok príkladov v niektorých krajinách.⁵⁶¹

O Morzine sa len okrajovo vyjadrili v článkoch s rovnakým znením zameraných na prípady vo Val di Torre *Morgen-Post* aj *Innsbrucker Nachrichten*. Autori v oboch článkoch píše, že strašenie duchov sa zdá byť v Piemotne v móde: „*Sotva boli posadnuté panny z Morzine a kamene vrhajúce strašidlo z Lerici utišené, tak dvojnásobné strašidlo začalo sa rovnako prejavovať pred bránami hlavného mesta.*“⁵⁶² V mierne odlišnom článku *Kais. Königl. Schlesische Troppauer-Zeitung*⁵⁶³ napísali: „*Sotva boli zlí duchovia z tela 40 posadnutých*

⁵⁵⁷ „Die Ärzte wurden anfänglich nur misstrauisch zugelassen; man fürchtete sich vor diesen Freigeistern, wie man sie nannte, und wandte sich lieber an den Pfarrer, welcher die Wohnungen der Besessenen aussegnete.“ Tamže, s. 2.

⁵⁵⁸ *Innsbrucker Nachrichten*, bez názvu, 6. 9. 1858, s. 1597.

⁵⁵⁹ „Weil nun aber Alles eine Ursache haben muß, so tragen an dieser Besessenheit – ganz natürlich – die savoyischen Landesgeistlichen, höchst wahrscheinlich Jesuiten, Schuld, weil sie den alten Glauben an Gespenster, an den Gottseibeius, an gute und böse Geister treulich pflegen, ja die Phantasie dieser armen Idioten mit den schrecklichsten Ausmalungen der Hölle un ihrer Bewohner erhitzen.“ *Wiener Kirchenzeitung für Glauben, Wissen, Freiheit und Gesetz, Von der savoyischen Grenze*, 15. 9. 1858, s. 13.

⁵⁶⁰ „... die Ärzte trieben die Teufel durch Magnetismus aus und was noch wunderbarer ist: Mit der Heilung zweier Patientinnen wurde auch die Heilung gleichsam ansteckend und zur Stunde wird der ganze Spuck sein Ende erreicht haben.“ *Innsbrucker Nachrichten*, bez názvu, 6. 9. 1858, s. 1597; *Wiener Kirchenzeitung für Glauben, Wissen, Freiheit und Gesetz, Von der savoyischen Grenze*, 15. 9. 1858, s. 13.

⁵⁶¹ *Wiener Kirchenzeitung für Glauben, Wissen, Freiheit und Gesetz, Von der savoyischen Grenze*, 15. 9. 1858, s. 13.

⁵⁶² „Die Spuckgeisterei scheint jetzt im aufgeklärten Piemont Mode werden zu wollen. Kaum sind die besessenen Jungfern von Morzine besänftigt und der Steine werfende Spuckgeist von Lerici zur Ordnung gebracht, so beginnt ein doppelter Spuck so zu sagen von der Thoren der Hauptstadt.“ *Innsbrucker Nachrichten, Die Spuckgeisterei*, 22. 9. 1858, s. 1696; *Morgen-Post, Die Spuckgeisterei*, 19. 9. 1858, s. 2.

⁵⁶³ Vydávané v rokoch 1806 až 1848 ako *Kaiserlich königliche schlesische Troppauer Zeitung* v Opave. Od 1853 len ako *Troppauer Zeitung*. Vychádzali do 1917. Potom premenované na *Deutsche Post für Sudetenland*, ktoré

v Morzine v Savojsku vykázaní, tak sa objavili na tejto strane Álp v malej dedinke Val di Torre v provincii Turín.“⁵⁶⁴

Vereinigte Laibacher Zeitung v krátkom článku pomenovali udalosti v Morzine ako epidémiu, ktorá mala byť v značnej miere diskutovaná aj v odbornej literatúre. Najavo vyšli najzvláštnejšie úkazy.⁵⁶⁵ Obyvatelia v Morzine boli v článku označení za poverčivý ľud: „Poverčivý ľud pripísal vec posadnutosti, snád' s príchodom francúzskej polície vyčíňanie skončí. Avšak kúzlo odolalo i francúzskym žandárom...“⁵⁶⁶ Článok upozornil, že niektorí postihnutí privezení do francúzskej nemocnice sa vyliečili. *Vereinigte Laibacher Zeitung*⁵⁶⁷ tiež upozornili na vplyv duchovných, keď uviedli, že konanie biskupa z Annecy zase obnovilo prudkosť epidémie. Morzine na konci pomenoval článok ako očarovanú dedinku (*bezaubertes Dorf*).⁵⁶⁸

Istý náznak výsmechu môžeme nájsť aj v článkoch trojice periodík *Gemeinde-Zeitung*, *Linzer Tages-Post* a *Ost-Deutsche Post*. *Gemeinde-Zeitung* v druhom z trojice článkov publikovaných v roku 1865 opísali spôsob, akým sa obyvatelia Morzine chceli s chorobou vysporiadať: „Presvedčení, že stav žien a dcér pochádza z očarovania, začali tí najobratnejší žiadať potrestanie niektorých ľudí, ktorí boli podozriví, že vstúpili do zväzku so Satanom.“⁵⁶⁹ (Spojenie zväzok so Satanom bolo v texte zvýraznené.) Rovnaký text môžeme nájsť aj v článkoch publikovaných v *Ost-Deutsche Post* a *Linzer Tages-Post* zo 6. mája 1865, avšak bez zvýraznenia tohto spojenia. Text je vo všetkých troch periodikách rovnaký. Výsledkom bolo, že „vlny všeobecnej zlosti konečne dosiahli tak vysoko, že život jedného údajného čarodejníka bol v nebezpečenstve.“⁵⁷⁰ V tejto časti je badateľné pohoršenie nad počínaním ľudí. Z kúzelníctva bol obvinený tučný starý obuvník Johann Berger, ktorý podľa autorov

vychádzali do roku 1945 (KUBÍČEK, Jaromír et al. *Česká retrospektivní bibliografie (CERBI)*, řada 1, díl 1 část 1: Noviny České republiky od počátku do roku 1918. Brno: Sdružení knihoven České republiky, 2008, s. 163).

⁵⁶⁴ Kais. Königl. Schlesische Troppauer-Zeitung, bez názvu, 24. 9. 1858, s. 2.

⁵⁶⁵ Vereinigte Laibacher Zeitung, bez názvu, 1. 6. 1864, s. 3.

⁵⁶⁶ „Das abergläubische Volk schrieb die Sache einer Besessenheit zu; man hoffe, daß mit dem Einzuge der französischen Polizei das Unwesen eine Ende nehmen würde. Allein auch den französischen Gendarmen widerstand der Zauber...“ Tamže, s. 3.

⁵⁶⁷ Vychádzali v Lubľane v rokoch 1778 až 1918 (Österreichische Nationalbibliothek, *Historische österreichische Zeitungen und Zeitschriften* [online]. Dostupné na internete: https://anno.onb.ac.at/info/lbz_info.htm [cit. 27. 7. 2020]).

⁵⁶⁸ Vereinigte Laibacher Zeitung, bez názvu, 1. 6. 1864, s. 3.

⁵⁶⁹ „Überzeugt, daß der Zustand der Frauen und Töchter von Verzauberungen herrühre, fingen selbst die Gewandtesten an, die Bestrafung gewisser Personen zu verlangen, von denen man argwöhnte, daß sie **mit dem Satan im Bunde** stünden.“ *Gemeinde-Zeitung unabhängiges politisches Journal, Vom Teufel besessen*, 2. 5. 1865, s. 6.

⁵⁷⁰ „... und endlich gingen die Wogen des allgemeinen Zornes so hoch, daß Leben eines der muthmaßlichen Hexenmeister in beständiger Gefahr schwebte.“ *Gemeinde-Zeitung unabhängiges politisches Journal, Vom Teufel besessen*, 2. 5. 1865, s. 6; *Ost-Deutsche Post, Ein "besessenes" Dorf*, 26. 9. 1865, s. 1; (*Linzer*) *Tages-Post, Die Teufel in Morzine*, 6. 5. 1865, s. 3.

nepredstavoval ideálneho kúzelníka.⁵⁷¹ *Gemeinde-Zeitung* opäť zvýraznili pojem „obuvník“. Články uviedli, že ďalšieho podozrivého z čarodejníctva, miestneho mlynára, prinútili ľudia zavrieť mlyn.

Všetky tri články sa potom zamerali na ďalšie súvislosti. Reflektovali historické udalosti (aj keď pokračujúc v mierne výsmešnom tóne), keď upozornili, že v tejto dobe „*Francúzsko anektovalo Savojsko a „veľký národ“ sa zaujímal o svoju novú provinciu.*“⁵⁷² Do horského údolia tak prišla záplava parížskeho osvietenstva,⁵⁷³ čo môžeme interpretovať ako protiklad osvietenského centra a zaostalej periférie alebo ako zdôraznenie francúzskej vyspelosti oproti zaostalosti horskej anektovanej oblasti. Zvyšok článkov je venovaný činnosti Dr. Constansa vyslaného francúzskou vládou vyriešiť morzinskú „epidémiu“. V dobe jeho príchodu bolo podľa všetkých troch článkov v Morzine 120 prípadov „posadnutosti“. Constans podľa autorov začal s vedeckým pozorovaním, čo prinieslo zaujímavé výsledky.⁵⁷⁴ Činnosti Dr. Constansa sa venujeme v kapitole zameranej na medicínsky rozmer posadnutia v Morzine.

Ako môžeme vidieť v tejto podkapitole, kritický postoj k Morzine zaujali rôzne ideovo zamerané periodiká. Morzine odsúdili nemecké nacionalistické médiá *Deutsche Allgemeine Zeitung* a *Ost-Deutsche Post* aj periodiká bez jasne definovanej zamerania ako *Gemeinde-Zeitung*, *Linzer Tages-Post*, *Innsbrucker Nachrichten*, *Kais. Königl. Schlesische Troppauer-Zeitung*, *Morgen-Post* a *Vereinigte Laibacher Zeitung*. Výsmešné komentáre môžeme vidieť napríklad pri hodnotení obuvníka obvineného z čarovania alebo pri liečení chorých fackou a vyhrážkami.

Negatívne hodnotili dianie v Morzine aj *Wiener Kirchenzeitung für Glauben, Wissen, Freiheit und Gesetz*, teda kresťanské konzervatívne médium. Za pôvodcu dokonca označili miestne duchovenstvo a Morzinčanov nazvali úbohými idiotmi. Označenie Morzinčanov ako úbohých idiotov môžeme vidieť aj v *Deutsche Allgemeine Zeitung*.

⁵⁷¹ „Er war ein feister ältlicher Schuhmacher, Johann Berger mit Namen, und repräsentirte keineswegs den idealen Zauberer.“ *Gemeinde-Zeitung unabhängiges politisches Journal, Vom Teufel besessen*, 2. 5. 1865, s. 6; *Ost-Deutsche Post, Ein „besessenes“ Dorf*, 26. 9. 1865, s. 1; (*Linzer*) *Tages-Post, Die Teufel in Morzine*, 6. 5. 1865, s. 3.

⁵⁷² „... Mittlerweile hatte Frankreich Savoyen annektirt und die „große nation“ interessirte sich für ihre neue Provinz.“ *Gemeinde-Zeitung unabhängiges politisches Journal, Vom Teufel besessen*, 2. 5. 1865, s. 6; *Ost-Deutsche Post, Ein „besessenes“ Dorf*, 26. 9. 1865, s. 1; (*Linzer*) *Tages-Post, Die Teufel in Morzine*, 6. 5. 1865, s. 3.

⁵⁷³ „Man beschloß unverzüglich frische Fluten der Pariser Aufklärung in das Bergthal sich ergießen zu lassen.“ *Gemeinde-Zeitung unabhängiges politisches Journal, Vom Teufel besessen*, 2. 5. 1865, s. 6; *Ost-Deutsche Post, Ein „besessenes“ Dorf*, 26. 9. 1865, s. 1; (*Linzer*) *Tages-Post, Die Teufel in Morzine*, 6. 5. 1865, s. 3.

⁵⁷⁴ *Gemeinde-Zeitung unabhängiges politisches Journal, Vom Teufel besessen*, 2. 5. 1865, s. 6; *Ost-Deutsche Post, Ein „besessenes“ Dorf*, 26. 9. 1865, s. 1; (*Linzer*) *Tages-Post, Die Teufel in Morzine*, 6. 5. 1865, s. 3.

Posadnutosť v Morzine interpretovaná ako choroba mladých žien

Autori článkov si často všimli, že „epidémia“ v Morzine postihovala takmer výlučne ženy. Hlbšie však túto problematiku články nerozvádžali. Napríklad *Fremden-Blatt* popísali morzinskú „epidémiu“ ako chorobu, ktorá je charakteristická tým, že postihuje najmä ženy a tie sú potom označované za posadnuté.⁵⁷⁵ Prisúdenie prípadu v Morzine ženám je viditeľný najmä v prípade *Gemeinde-Zeitung*, ktoré označili Morzine za chorobu žien priamo v názve článku - *Eine räthselhafte Frauenkrankheit* (Záhadná ženská choroba). Ďalej uviedli, že išlo najmä o ženy a dievčatá vo veku deväť až 16 rokov.⁵⁷⁶ Podľa *Vereinigte Laibacher Zeitung* sa choroba podobala najprv na tanec sv. Víta a postihovala hlavne mladé dievčatá vo veku od deväť do 16 rokov.⁵⁷⁷ *Die Presse* informovala, že choroba postihla 22 posadnutých, všetky ženského pohlavia, okrem jedného trinásťročného chlapca.⁵⁷⁸ Rovnakú informáciu uviedla aj *Wiener Kirchenzeitung für Glauben, Wissen, Freiheit und Gesetz*.⁵⁷⁹ K vytvoreniu obrazu prípadu v Morzine ako choroby mladých žien sa pridali aj *Innsbrucker Nachrichten*, keď uviedli, že pri posadnutých išlo o dievčatá do 20 rokov.⁵⁸⁰

Morzine v kontexte zbožnosti a spájanie s cirkvou

Pri prípadoch údajného posadnutia se malo za to, že prejavy tohto stavu spúšťala blízkosť predmetov alebo osôb spojených s náboženstvom. Morzine nebolo výnimkou. Túto skutočnosť postrehli aj dobové periodiká. Vo viacerých článkoch sa objavil charakteristika začiatku celej „epidémie“, čo bolo spájané s prvým svätým prijímaním. V tejto kapitole si však všimame aj ďalšie zmienky o úlohe cirkevných predstaviteľov v celej afére a spôsob, akým ich tlač prezentovala.

V septembri 1858 uverejnili *Morgen-Post* o Morzine článok s názvom *Spuckgeschichte* (Strašidelný príbeh). V Morzine sa mal vskytnúť záhadný úkaz. Autor upozornil, že už asi dva mesiace o tomto prípade informovala domáca a zahraničná tlač. Osoby trpiace príznakmi nazval autor ako takzvané posadnutých (*sogennante Besessene*) a upozornil, že záchvaty vyvolávali kostolné zvony, meno Krista alebo svätcov atď.⁵⁸¹ *Deutsche Allgemeine Zeitung*

⁵⁷⁵ *Fremden-Blatt, Besessene*, 28. 5. 1864, s. 6.

⁵⁷⁶ *Gemeinde-Zeitung unabhängiges politisches Journal, Eine räthselhafte Frauenkrankheit*, 31. 5. 1864, s. 4.

⁵⁷⁷ *Vereinigte Laibacher Zeitung*, bez názvu, 1. 6. 1864, s. 3.

⁵⁷⁸ *Die Presse*, bez názvu, 3. 8. 1858, s. 5.

⁵⁷⁹ „Die Krankheit griff nun schnell um sich, schon im Sommer v. J. zählte man 22 Besessene, alle weiblichen Geschlechts bis auf einen dreizehnjährigen Knaben.“ *Wiener Kirchenzeitung für Glauben, Wissen, Freiheit und Gesetz*, bez názvu, 11. 8. 1858, s. 6.

⁵⁸⁰ *Innsbrucker Nachrichten*, bez názvu, 6. 9. 1858, s. 1597.

⁵⁸¹ *Morgen-Post, Eine Spuckgeschichte*, 1. 9. 1858, s. 3.

upozornili, že záchvaty vyvolávali kostolné zvony, vyslovenie Kristovho mena a mien svätcov.⁵⁸² *Innsbrucker Nachrichten* a *Wiener Kirchenzeitung für Glauben, Wissen, Freiheit und Gesetz* napísali, že po počutí zvuku kostolných zvonoch alebo mene svätého začali postihnúť hrozne kliat' a nadávať (*gräuliches Schimpfen und Fluchen*).⁵⁸³

Fremden-Blatt, *Grazer Zeitung*, *Illustrierte Zeitung* a *Mährischer Correspondent Brünn*⁵⁸⁴ tvrdili, že choroba dosiahla hrôzuvzbudzujúce proporcie. Vinu za rozmach autori nepriamo prisúdili Monsignorovi Magninovi, biskupovi z Annecy. Poukázali totiž, že počas požehnania administrovaného biskupom došlo k vypuknutiu príznakov. Detaily choroby však v článku označili za nevysvetliteľné.⁵⁸⁵

Podobne ako vyššie uvedené periodiká aj *Gemeinde-Zeitung* upozornili na vplyv biskupa: „*Ked' chcel udeliť sväté požehnanie, tu vypukla hrozná choroba u viacerých v kostole prítomných žien hrôzuvzbudzujúcim spôsobom*“.⁵⁸⁶

Gemeinde-Zeitung, *Linzer Tages-Post* a *Ost-Deutsche Post* dali začiatok „epidémie“ do súvislosti s prípravou na prvé sväté prijímanie. „Epidémia“ začala na jar roku 1857 u desaťročnej Peronne Tavernier počas jej prípravy na prvé sväté prijímanie. Autori opísali dievča ako neobyčajne rozumné a jemné (*ungemein verständig und sanftmüthig*). Náboženskými myšlienkami sa zaoberala celý deň a noc a so svojimi kamarátmi hovorila len o nastávajúcej udalosti.⁵⁸⁷ Prvý záchvat dali autori do súvislosti s cestou domov zo spovede v kostole. Peronne na ceste videla spadnúť dievča do rieky a neskôr v škole upadla do bezvedomia. Ďalší záchvat dostala v kostole.⁵⁸⁸ Záchvaty začala dostávať aj Marie Plagnat, ktorá s Peronne pásala kozy. Mali sa vyskytovať u oboch päť až šesť krát denne.

⁵⁸² *Deutsche Allgemeine Zeitung*, bez názvu, 5. 9. 1858, s. 2.

⁵⁸³ *Innsbrucker Nachrichten*, bez názvu, 6. 9. 1858, s. 1597; *Wiener Kirchenzeitung für Glauben, Wissen, Freiheit und Gesetz*, *Von der savoyischen Grenze*, 15. 9. 1858, 11(37), s. 13.

⁵⁸⁴ Vychádzal v rokoch 1861 až 1870 v Brne. Od roku 1877 vychádzal ako *Mährisch-Schlesischer Korrespondent* do roku 1917 (KUBÍČEK, *CERBI*, řada 1, díl 1 část 1, s. 195).

⁵⁸⁵ „In diesem Jahre nun scheint die Krankheit wahrhaft grausenerregende Proportionen angenommen zu haben. Thatsache ist, daß sie in dem Augenblicke, in welchem Monsignore Magnin den heiligen Akt der Einsegnung administrirte, in der Kirche selbst zum Ausbruche kam.“ *Fremden-Blatt*, *Besessene*, 28. 5. 1864, s. 7; *Grazer Zeitung*, *Eine entsetzliche Frauenkrankheit*, 29. 5. 1864, s. 3; *Illustrierte Zeitung*, bez názvu, 4. 6. 1864, s. 10; *Mährischer Correspondent Brünn*, *Die Actionspartei; die Besessenen*, 28. 5. 1864, s. 3.

⁵⁸⁶ Als er eben den h. Segen ertheilen wollte, da kam die furchtbare Krankheit bei mehreren in der Kirche anwesenden Frauen in grausenerregender Weise zum Ausbruche.“ *Gemeinde-Zeitung unabhängiges politisches Journal*, *Eine räthfelhafte Frauenkrankheit*, 31. 5. 1864, s. 4.

⁵⁸⁷ „Religiöse Gedanken beschäftigen sie Tag und Nacht, und sie konnte fast nur von der Freunde sprechen, die ihr das bevorstehende Ereigniß mache.“ *Gemeinde-Zeitung unabhängiges politisches Journal*, *Vom Teufel besessen*, 29. 4. 1865, s. 6.

⁵⁸⁸ „Eines Tages – es war am 14. März, als sie nach der Beichte aus der Kirche kam – sah sie ein kleines Mädchen in dem Fluß fallen, und fühlte einen großen Schrecken bei diesem Anblick. Einige Studen später, als sie in der Schule saß, sank sie plötzlich auf die Bank nieder und mußte nach Hause gebracht werden, wo sie eine Zeit lang in einem todähnlichen Zustande verblieb. Drei oder vier Tage später ereignete sich dasselbe in der Kirche,...“ *Tamže*, s. 6.

Záhadnosť morzinského prípadu mali dokreslovať ďalšie detaily. Napríklad niektoré ženy v dedine ustavične obťažoval čierny pes a jedno dievča vraj videlo muža premeniť sa na vtáka a uletieť.⁵⁸⁹ *Gemeinde-Zeitung* napísali, že nepochybovali o dobrej viery týchto oznámení. Nie je prekvapujúce, že dedinčania chceli použiť zaklínanie diabla. S úspechom mali pomôcť púte za obrazmi svätcov v susedstve.⁵⁹⁰ Podľa autorov je isté, že: „...*Leikárstvo bolo neúčinné a ostala pozoruhodná príčina a bolesti a krčie pribúdali, keď použili najjednoduchší prostriedok na ukludnenie nervov.*“⁵⁹¹ Ľudia sa preto obrátili na podľa nich najúčinnjší prostriedok - zaklínanie diabla. Ľudia mali žiadať dokonca vymietanie dobytká a domácich zvierat, čím sa článok z 29. 4. 1865 uverejnený v *Gemeinde-Zeitung* skončil.⁵⁹² *Ost-Deutsche Post* pokračovali v dlhom článku ďalej. Rovnaký text ako *Ost-Deutsche Post* uverejnili aj *Linzer Tages-Post*. V oboch článkoch je uvedené: „*Veríme dokonca, že tieto zázraky videli, tak mocná ja sila predstavivosti. Veríme, že v ich prípade, tak ako vo veľa iných prípadoch, viera ich zmysly potlačila a že vnímanie bolo ich predstavivosti úplne podriadené.*“⁵⁹³ Podľa autorov nie je teda vôbec prekvapujúce, že dedinčania požadovali exorcizmus. „Epidémiu“ autori prisúdili sile predstavivosti v spojení so silnou vierou.

Exorcizmus v Morzine bol podľa článkov vykonaný so všetkými obvyklými ceremóniami: „*Zaklínacie formuly, hrozné v každom čase, boli vrúcne opakované, keď explózia príznakov prerušila vyhánanie diabla.*“ Služiacich duchovných zasypalo rúhanie a nadávky. Situáciu zhodnotili autori ko príbeh zo stredoveku.⁵⁹⁴ Cirkevný exorcizmus tak mal ostať vo väčšine prípadov bez úspechu.⁵⁹⁵

⁵⁸⁹ „Es gab Frauen, die beständig von einem schwarzen Hunde behelligt wurden, und ein Mädchen erklärte, daß sie einem Mann sich in einem Vogel verwandeln und wegfliegen sah.“ *Gemeinde-Zeitung* unabhängiges politisches Journal, *Vom Teufel besessen*, 29. 4. 1865, s. 6; (*Linzer*) *Tages-Post*, *Die Teufel in Morzine*, 6. 5. 1865, s. 3; *Ost-Deutsche Post*, *Ein „besessenes“ Dorf*, 26. 9. 1865, s. 1.

⁵⁹⁰ „Auch Wallfahrten nach benachbarten Heiligenbildern wurden versucht und dieselben sollen in einigen Fällen wirklich Erfolg gehabt haben.“ *Gemeinde-Zeitung* unabhängiges politisches Journal, *Vom Teufel besessen*, 29. 4. 1865, s. 6.

⁵⁹¹ „Gewißt ist, daß Arznei wirkungslos war, und es bleibt eine merkwürdige Thatsache, daß die Schmerzen und krampfhaften Zuckungen zunahmen, wenn die einfachsten Mittel zur Veruhigung der Nerven angewendet wurden.“ Tamže, s. 6.

⁵⁹² Tamže, s. 6.

⁵⁹³ „Wir glauben, daß sie diese Wunder sahen, so mächtig ist die Einbildungskraft. Wir glauben, daß in ihren Fall, wie in so vielen anderen, der Glaube ihre Sinne bedrückte, und daß ihre Wahrnehmungen ihren Einbildungneg völlig diensbar wurden.“ (*Linzer*) *Tages-Post*, *Die Teufel in Morzine*, 6. 5. 1865, s. 3; *Ost-Deutsche Post*, *Ein „besessenes“ Dorf*, 26. 9. 1865, s. 1.

⁵⁹⁴ „Die Geistlichen wurden mit Lästerungen und Scheltworten überschüttet, und es folgte ein Schauspiel von krampfhaften Gliederverrenkungen aller Art, gleich denen, von welchen die Geschichte des Mittelalters berichtet.“ (*Linzer*) *Tages-Post*, *Die Teufel in Morzine*, 11. 5. 1865, s. 3; *Ost-Deutsche Post*, *Ein „besessenes“ Dorf*, 26. 9. 1865, s. 2.

⁵⁹⁵ „Die Exorcismus wirkten wohl die und da – aber größentheils blieben sie ohne Erfolg.“ *Gemeinde-Zeitung* unabhängiges politisches Journal, *Vom Teufel besessen*, 2. 5. 1865, s. 6.

Cieľom tejto podkapitoly bolo uviesť, ako vnímali dobové médiá súvislosť medzi „epidémiou posadnutosti“ v Morzine a cirkvou, resp. náboženstvom. Ako sme videli v podkapitole venujúcej sa kritike morzinského prípadu, *Wiener Kirchenzeitung für Glauben, Wissen, Freiheit und Gesetz* prisúdili vinu lokálnemu duchovenstvu. *Vereinigte Laibacher Zeitung, Fremden-Blatt, Grazer Zeitung, Illustrierte Zeitung a Mährischer Correspondent Brunn* pripísali vinu za zhoršenie epidémie biskupovi a jeho príchodu do Morzine. Viaceré články si tiež všímali, že aj keď sa ľud obrátil na vyhánanie diabla, exorcizmy boli neúspešné.

Obyvateľov Morzine predstavovali niektoré periodiká ako rozumných a zbožných ľudí. Aktívnejšia zbožnosť a s tým spojená hlbšie zakorenená viera obyvateľov Morzine mohla prameniť z polohy obce. Harrisová argumentuje, že Chablais v období protireformácie v 16. a 17. storočí predstavovalo oblasť brániacu reformácií šíriacej sa z kalvínskej Ženevy, vzdialenej od Morzine asi 50 kilometrov.⁵⁹⁶ Oblasť Chablais sa najmä v 17. storočí stala epicentrom konfliktu medzi katolíckou cirkvou a protestantizmom. Obe vierovyznania sa snažili obrátiť obyvateľstvo na svoju stranu.⁵⁹⁷ V Ženeve sa v roku 1536 usadil Ján Kalvín, jedna z najvýznamnejších osôb reformácie, a zostal v nej až do konca života. Vďaka jeho aktívnej činnosti sa Ženeva v polovici 16. storočia stala medzinárodným centrom reformácie.⁵⁹⁸ Následkom bolo presťahovanie sídla biskupa ženevskej diecézy do Annecy. V rokoch 1602 až 1622 bol biskupom Francois de Sales, jedna z popredných osobností katolíckej protireformácie.⁵⁹⁹ Podobne ako v iných európskych krajinách, viera v existenciu čarodejníc pretrvala vo Francúzsku aj po skončení novovekých honov na čarodejnice. Pretrvávanie viery v čarodejnice a očarovanie vo Francúzsku 19. storočia bolo spojené s rozšírením jednotlivých konfesíí. Viera a strach z čarodejníc boli vo väčšine oblastí s dominujúcim protestantským obyvateľstvom slabšie. Naopak, ostali veľmi silné v protestantských oblastiach obývaných kalvínmi a v katolíckych komunitách.⁶⁰⁰ Vo Francúzsku okolo roku 1870 sa k protestantom hlásilo asi 600 000 obyvateľov z celkového počtu 36 miliónov.⁶⁰¹

⁵⁹⁶ HARRIS, *Possession on the Borders*, s. 458.

⁵⁹⁷ TULCHIN, Allan. Church and State in the French Reformation. *The Journal of Modern History*. 2014, 86(4), s. 851.

⁵⁹⁸ Tamže, s. 836.

⁵⁹⁹ Tamže, s. 851.

⁶⁰⁰ GIJSWIJT - HOFSTRA, Marijke. Witchcraft after Witchtrials. In ANKARLOO, Bengt – CLARK, Stuart, (eds.). *Witchcraft and Magic in Europe: The Eighteenth and Nineteenth Centuries*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1999, s. 118; DAVIES, *Witchcraft accusations*, s. 109.

⁶⁰¹ DAVIES, *Witchcraft accusations*, s. 109.

Lekársky kontext

Ako som uviedol vyššie, v dobových článkoch sa striedali rôzne pomenovania udalostí v Morzine. Najčastejšie však bola „epidémia“ v Morzine označovaná ako choroba. *Deutsche Allgemeine Zeitung* postihnutých nazývali pacientmi.⁶⁰² Viaceré periodiká priniesli detailný sumár príznakov Morzinčanov. Prezentácia symptómov je vo všetkých článkoch podobná. Chorí v Morzine trpeli podľa článkov predovšetkým konvulziami, resp. kŕčmi. Vyskytovali sa aj ďalšie symptómy ako hysterický smiech, pálenie v tele, zajakávanie v reči, nepokojná fyziognómia a gúľanie očami.⁶⁰³ Okrem toho som sa pri publikovaní prvého prípadu posadnutia v Morzine stretol aj s upadáním do hlbokého spánku. Tieto príznaky označili skúmané periodiká za nezvyčajné.⁶⁰⁴

Pri viacerých periodikách som sa preto pri konštruovaní morzinského prípadu stretol so snahou uchopiť Morzine aj z lekárskeho hľadiska. Snahu zasadiť Morzine do lekárskeho kontextu môžeme sledovať v troch líniách. Prvou je citovanie lekárov a opieranie sa o ich výpovede pri písaní článkov. Druhou líniou je najmä uvádzanie odborne znejúceho výčtu príznakov a prípadne telesných funkcií postihnutých osôb. Tretiu líniu predstavuje snaha odhaliť príčinu morzinskej „epidémie“ a stotožniť príznaky s nejakou chorobou. Niekedy sa všetky tri línie prekrývali.

Napríklad *Morgen-Post* spojili reprodukciu už vyššie uvedených príznakov s vyjadrením lekára, pričom uviedli aj informácie o pulze: „*Podľa názoru lekára pôsobila choroba cez konvulzie a kŕče hysterického pôvodu, cez pálenie v tele, zajakávanie sa v reči, nepokojnou fyziognómiou a gúľaním očí. Pulz bol pri tom všetkom viac menej normálny. Pôvod tejto choroby môže byť ako pri väčšine chorôb z oblasti duševna len približne pomenovaný.*“⁶⁰⁵ Zdá sa teda, že *Morgen-Post* zastávali názor, že v Morzine vypukla duševná choroba. Svoj názor sa snažili dokázať ďalej informáciou, že jeden otec mal svoju dcéru vyliečiť z tejto choroby fackou a iný tým, že ju počas záchvatu chytil za vlasy a strašil ju sekerou. Chorobu v Morzine nazvali *Morgen-Post* poverčivosťou. Noviny tiež napísali, že hlavy niektorých

⁶⁰² Deutsche Allgemeine Zeitung, bez názvu, 5. 9. 1858, s. 2.

⁶⁰³ „Konvulsionen und Krämpfe, hysterisches Gelächter, Brennen im Leibe, Stocken im Sprechen, unstäte Physiognomien, rollende Bewegung der Augen.“ Wiener Kirchenzeitung für Glauben, Wissen, Freiheit und Gesetz, *Von der savoyischen Grenze*, 15. 9. 1858, s. 13; Deutsche Allgemeine Zeitung, bez názvu, 5. 9. 1858, s. 2.

⁶⁰⁴ Wiener Kirchenzeitung für Glauben, Wissen, Freiheit und Gesetz, bez názvu, 11. 8. 1858, s. 6; Die Presse, bez názvu, 3. 8. 1858, s. 5.

⁶⁰⁵ „Nach dem Urtheil der Ärzte äußerte sich die Krankheit durch Krämpfe und Konvulsionen hysterischen Ursprungs, durch Brennen im Leibe, Stocken in der Sprache, unstäte Physiognomie und Rollen der Augen. Der Puls ging bei allen mehr oder minder regelmäßig. Die Quelle dieser Krankheit kann wie bei den meisten Krankheiten aus dem Gebiet des Geistes nur annähernd bezeichnet werden.“ *Morgen-Post, Eine Spuckgeschichte*, 1. 9. 1858, s. 3.

pacientov boli naplnené čarodejnicami a strašidlami. To nás vedie k záveru, že článok prisudzoval poverčivosti vplyv na vznik alebo rozvoj duševnej choroby v Morzine. Autor na konci článku výsmešne poznamenal, že najlepším liekom pre posadnutých bol výsmech.⁶⁰⁶

Fremden-Blatt nazývali udalosti v Morzine ako epidémiu a chorobu: „Každý pozná smutnú a podivnú chorobu, ktorá už roky obec Morzine postihuje a ktorej nie je možné dať meno. Tí, ktorých choroba postihla boli označovaní za posadnutých a veľa obyvateľov verilo, že to spôsobilo kúzlo.“⁶⁰⁷ Rovnaký text publikovali *Grazer Zeitung*,⁶⁰⁸ *Illustrierte Zeitung*⁶⁰⁹ v rubrike *Gesundheitspflege und Bäder* (Zdravotná starostlivosť a kúpele)⁶¹⁰ a *Mährischer Correspondent Brunn*⁶¹¹ v rubrike *Ausland* (Zahraničie).⁶¹²

Gemeinde-Zeitung v prvom článku týkajúcom sa Morzine z mája roku 1864 nenazývali osoby vykazujúce príznaky v Morzine priamo za posadnuté, ale uviedli, že sú za posadnuté označované.⁶¹³ Ženy podľa nich fantazirovali a boli nebezpečené svojmu okoliu. Obyvatelia to považovali s istotou za kúzelníctvo.⁶¹⁴

Podľa článkov však ani Dr. Constans nebol schopný (a sám to vraj pripustil) dostatočne vysvetliť fyzické príčiny morzinskej „epidémiu“.⁶¹⁵ *Gemeinde-Zeitung* tvrdili, že časť príznakov Constans prisúdil obrazotvornosti postihnutých. V článku sú potom opísané ďalšie príznaky, resp. problémy niektorých postihnutých.⁶¹⁶ Po charakteristike záhadných príznakov

⁶⁰⁶ „... nach den Aussagen der Ärzte war der beste Helfer bei den Kuren der Spott, den die Besessenen sich von den vielen Neugierigen, ..., gefallen lassen mußten.“ Tamže, s. 3.

⁶⁰⁷ „Von gewisser Seite hat man diese Krankheit, welche hauptsächlich die Frauen befällt, zu charakterisiren geglaubt, indem man die von ihr Befallenen Besessene nannte. In der That glauben viele der Einwohner der Gemeinde, daß auf ihrem Orte irgend ein Zauberspruch ruhe.“ *Fremden-Blatt, Besessene*, 28. 5. 1864, s. 7.

⁶⁰⁸ *Grazer Zeitung, Eine entsetzliche Frauenkrankheit*, 29. 5. 1864, s. 3.

⁶⁰⁹ Vychádzali v rokoch 1843 až 1944 v rôznych mestách. Hlavným miestom vydania bolo Lipsko. Vychádzali tiež v Berlíne, Viedni, Budapešti a New Yorku (*Historische österreichische Zeitungen und Zeitschriften* [online]. Dostupné na internete: https://anno.onb.ac.at/info/izl_info.htm [cit. 27. 7. 2020]).

⁶¹⁰ *Illustrierte Zeitung*, bez názvu, 4. 6. 1864, s. 10.

⁶¹¹ Vychádzal v rokoch 1831 až 1870 v Brne. Od roku 1877 vychádzal ako *Mährisch-schlesischer Korrespondent* v Brne do roku 1917 (KUBÍČEK, *CERBI*, řada 1, díl 1, část 1, s. 195.).

⁶¹² *Mährischer Correspondent Brunn, Die Actionspartei; die Besessenen*, 28. 5. 1864, s. 3.

⁶¹³ „Man nennt die von derselben heimgesuchten Personen 'besessen'.“ *Gemeinde-Zeitung unabhängiges politisches Journal, Eine räthselhafte Frauenkrankheit*, 31. 5. 1864, s. 4.

⁶¹⁴ „... Frauen und Mädchen von 9-16 Jahren befallen, welche fantasiren, nach allen Seiten herumschlagen und in diesen unbewußten schrecklichen Zustände selbst ihrer Umgebung gefährlich werden. Seltsamerweise zeigt sich dieselbe nur in der Gemeinde Morzine und die Einwohner derselben behaupten steif und fest, es müsse auf denselben irgend ein Zauberspruch lasten.“ Tamže, s. 4.

⁶¹⁵ „Sofort machte er sich daran, 64 derselben wissenschaftlich zu beobachten. Sein bericht ist außerordentlich interessant. Doch auch er konnte diese seltsamen Erscheinungen, wie er selbst zugibt, nicht genügend durch die physischen Ursachen erklären.“ *Gemeinde-Zeitung unabhängiges politisches Journal, Vom Teufel besessen*, 2. 5. 1865, s. 6.

⁶¹⁶ „Wir sehen z. B., daß ein Löffel voll Wasser „gräßlichen Schmerz“ hervorbrachte. Eine Frau, die sich für behext hielt von Wein, welchen ihr einer der als Teufelskünstler Beargwöhnten gegeben hatte, erbrach sich ein Jahr lang später täglich und erklärte das Erbrochene sei der nämliche Wein und sie könne den Schmeck desselben nicht los werden.“ Tamže, s. 6.

nasledoval naopak pohľad z lekárskeho hľadiska.⁶¹⁷ Ďalej však pokračoval na konkrétnych prípadoch výčet nezvyčajných vlastností a príznakov - pocity zvonov na míle ďaleko, necitlivosť na bolesť, absencia zranení aj napriek prudkým pohybom počas záchvatov alebo pádom z veľkej výšky.⁶¹⁸

Ost-Deutsche Post a *Linzer Tages-Post* sa venovali aj ďalším podrobnostiam. Opísali vek posadnutých a poukázali na to, že vek nesúvisel s výskytom paroxizmov alebo s priebehom krčovitých záchvatov. Nasledovalo vymenovanie konkrétnych príznakov, podľa autorov spôsobených chorobou predstavivosťou posadnutých, pretože pri skvelom stave ich fyzického zdravia nebolo možné tieto príznaky vysvetliť.⁶¹⁹ Schopnosti hovoriť cudzími jazykmi autori interpretovali, ako dôsledok veľmi dobrej pamäte: „*Je pravdepodobné že si nejaké frázy pamätala, ktoré si pri nejakej zabudnutej príležitosti jej rozum zapamätal a že tieto počas neprirodzených duševných záchvatov s odstupom reprodukovala.*“⁶²⁰ Rovnako ako *Gemeinde-Zeitung* upozornili obe periodiká na „*ešte mimoriadnejšiu nezraniteľnosť*“.⁶²¹

Gemeinde-Zeitung, *Ost-Deutsche Post* aj *Linzer Tages-Post* (hneď v úvode tretieho článku) upozornili, že Constansova snaha bola márna aj napriek rozsiahlym kompetenciám, ktoré mal od vlády, a opatreniam ako pokutovanie osôb s príznakmi alebo posielanie chorých do iných okresov.⁶²² Na konci článku však autori odsudzujúco poznamenali, že Morzinčania

⁶¹⁷ „Der Anfall hat eine Dauer von zehn Minuten bis zu einer halben Stunde; der Puls ist nicht beschleunigt, sonder eher langsam und schwach und die Extremitäten werden kalt, trotz der überaus heftigen Bewegungen, die sie ausführen.“ Tamže, s. 6.

⁶¹⁸ Tamže, s. 6.

⁶¹⁹ „In einzelnen Fällen ging ihnen allerdings innerlicher Schmerz, Verlust des Appetits und Verdauungsstörung voran; allein die kranke Einbildungskraft der Besessenen erzeugte wahrscheinlich Gefühle, die sich bei dem vortrefflichen Zustand ihrer physischen Gesundheit sonst nicht erklären ließen.“ *Ost-Deutsche Post*, *Ein „besessenes“ Dorf*, 26. 9. 1865, s. 1; (*Linzer*) *Tages-Post*, *Die Teufel in Morzine*, 6. 5. 1865, s. 4.

⁶²⁰ „Auch das Gedächtniß der Bessenen ist wunderbar entwickelt. Viele derselben sollen fremde Sprachen gesprochen haben – einige englisch, andere deutsch, einer redete im französischen Dialekt der Auvergne, und von einem Anderen glaubte man, daß er arabisch spreche. Es ist wahrscheinlich daß sie sich einzelner Phrasen erinnerten, die sich bei irgend einer vergessenen Gelegenheit ihrem Gehirn eingepägt hatten, und daß diese nun während des unnatürlichen Zustände der Geistesfähigkeiten in den Besessenen sich reproduzirten.“ *Ost-Deutsche Post*, *Ein „besessenes“ Dorf*, 26. 9. 1865, s. 1; (*Linzer*) *Tages-Post*, *Die Teufel in Morzine*, 6. 5. 1865, s. 4.

⁶²¹ „Die Unverwundbarkeit ihrer Haut war noch außerordentlicher...“ *Ost-Deutsche Post*, *Ein „besessenes“ Dorf*, 26. 9. 1865, s. 1; (*Linzer*) *Tages-Post*, *Die Teufel in Morzine*, 6. 5. 1865, s. 4.

⁶²² „Vergeblich versetzte Dr. Cosntans, der von der französischen Regierung unbedingte Vollmacht bekommen hatte, die schlimmsten Kranken nach Hospitälern in andern Bezirken, vergeblich flöbte er den Leuten Furcht ein durch eine Brigade von vierzig Gendarmen und eine Abtheilung Infanterie. Er versuchte die Wirkung der Trommeln und Pfeifen, veranlaßte einen Personenwechsel im Pfarramt und drohte Allen, welche es wagen würden, öffentlich in einem Paroxismus zu gerathen, mit Strafe. Gleiches Mißlingen hatte jede seiner ferneren Maßnahmen.“ *Gemeinde-Zeitung* unabhängiges politisches Journal, *Vom Teufel besessen*, 2. 5. 1865, s. 6; *Ost-Deutsche Post*, *Ein „besessenes“ Dorf*, 26. 9. 1865, s. 1; (*Linzer*) *Tages-Post*, *Die Teufel in Morzine*, 11. 5. 1865, s. 4.

lekárom nedôverovali a požadovali pomoc cirkvi. Avšak aj počas kázne sa prejavili príznaky u 80 osôb a „scény ktoré nasledovali boli hrôzostrašnejšie než predtým.“⁶²³

Innsbrucker Nachrichten na začiatku prvého článku venovaného Morzine uviedli, že sa veľa písalo o veľkom počte „takzvané posadnutých v Morzine“, ďalej však používali pri označení príznakov pojem choroba. Podľa autora malo ísť o duševnú chorobu, ktorá je ťažko identifikovateľná. Aj v tomto článku autor opísal príznaky postihnutých a skutočnosť, že sa im nemenil pulz.⁶²⁴

Noviny reflektovali ďalšie formy liečby údajne posadnutých v Morzine. Podľa *Innsbrucker Nachrichten*⁶²⁵ mala veľmi dobre zaberat' liečba magnetizmom⁶²⁶. O úspešnosti liečby magnetizmom sa stručne zmienili *Wiener Kirchenzeitung für Glauben, Wissen, Freiheit und Gesetz*⁶²⁷, *Deutsche Allgemeine Zeitung*⁶²⁸, *Ost-Deutsche Post*⁶²⁹ a *Morgen-Post*⁶³⁰. *Die Presse* o liečbe magnetizmom napísala že: „*Viaceré tieto deti bolo konečne vzaté do Ženevy, aby sa podrobili lekárskeму ošetrovaniu; štyri z nich boli vďaka použitiu magnetickej kúry uzdravené.*“⁶³¹

Dr. Constans bol v dobe vyslania do Morzine hlavným správcom francúzskych liečební pre choromyseľných. Keďže francúzska vláda sa rozhodla vyslať na miesto práve jeho, je pravdepodobné, že predpokladala potrebu prítomnosti osoby vzdelanej v oblasti duševných chorôb. Starostlivosť o duševne chorých však v 19. storočí prechádzala dynamickým vývojom.

V prípade hodnotenia Morzine v medicínskom kontexte môžeme sledovať odlišný prístup periodík. Noviny ako *Morgen-Post*, *Fremden-Blatt* a *Grazer Zeitung* usudzovali, že v Morzine vypukla duševná choroba zasahujúca veľký počet osôb, najmä mladých dievčat. Pripúšťali, že je ťažké ju pomenovať, pretože príznaky nezodpovedajú presne konkrétnej chorobe, ale môže ich spôsobovať viacero rôznych ochorení. *Vereinigte Laibacher Zeitung* uviedli, že sa postihnutí vyliečili, keď boli poslaní do nemocnice. Naopak *Ost-Deutsche Post*

⁶²³ „Die Szenen, die folgten, waren furchtbarer als je Gemeinde-Zeitung unabhängiges politisches Journal, *Vom Teufel besessen*, 16. 5. 1865, s. 6.

⁶²⁴ *Innsbrucker Nachrichten*, bez názvu, 6. 9. 1858, s. 1597.

⁶²⁵ Tamže, s. 1597.

⁶²⁶ Viedenský lekár Andreas Mesmer (1734 – 1815) začal v druhej polovici 18. storočia používať magnet na liečbu vo svojej praxi. Zistil, že úspešnosť jeho liečby závisela skôr na jeho osobe než na použitom magnet. Preto prisúdil účinky živým organizmom a prišiel s teóriou o živočíšnom magnetizme (SCHMIDBAUER, Wolfgang. *Cesta psychoterapie*. Praha: Portál, 2013, s. 150).

⁶²⁷ *Wiener Kirchenzeitung für Glauben, Wissen, Freiheit und Gesetz, Von der savoyischen Grenze*, 15. 9. 1858, s. 13.

⁶²⁸ *Deutsche Allgemeine Zeitung*, bez názvu, 5. 9. 1858, s. 2.

⁶²⁹ *Ost-Deutsche Post, Vierzig besessene Mädchen*, 4. 9. 1858, s. 3.

⁶³⁰ *Morgen-Post, Eine Spuckgeschichte*, 1. 9. 1858, s. 3.

⁶³¹ „Mehrere diese Kinder endlich wurden nach Genf gebracht, um sie ärztlicher Behandlung zu unterwerfen; vier derselben sind durch Anwendung einer magnetischen Cur geheilt worden.“ *Die Presse*, bez názvu, 3. 8. 1858, s. 5.

a *Linzer Tages-Post* upozornili na skvelé zdravie Morzinčanov a označili „epidémiu“ za ťažko vysvetliteľnú chorobu. Aj tieto médiá pomenovávali prípad v Morzine ako chorobu, avšak z kontextu sa zdá, že hlavným cieľom bolo priniesť senzačnú správu a u čitateľa vzbudiť pocit záhadnosti Morzine.

Analýza mediálneho obrazu prípadu v Morzine

Môžeme konštatovať, že prístup periodík k morzinskému prípadu bol rôzny. Neprekvapujúcim záverom je, že najviac periodík, spolu 11, spájalo údajné posadnutie s cirkvou, resp. jej predstaviteľmi alebo objektmi. Viaceré médiá, spolu deväť, sa pokúsilo o zasadenie Morzine do medicínskeho kontextu. Rovnaký počet periodík sa k prípadu vyjadril kriticky a výsmešne. Tieto periodiká hodnotili celý morzinský prípad ako prežívajúcu poverčivosť. Vo väčšine prípadov je možné v článkoch zaznamenať viacero diskurzov. Napríklad noviny píšeuce o odľahlosti Morzine zároveň označili prípad v Morzine za prežívajúcu poverčivosť a upozornili na zaostalosť Morzinčanov. Pri označení posadnutia v Morzine niektoré noviny využívali zjemňujúce až zosmiešňujúce výrazy ako Spuck alebo Gespenster. *Innsbrucker Nachrichten* publikovali článok *Die Spuckgeistererei* a *Morgen-Post* pod názvom *Eine Spuckgeschichte*.

S výnimkou *Troppauer-Zeitung* charakterizovali noviny prípad v Morzine ako chorobu. Aj keď *Troppauer-Zeitung* nepoužili v texte slovo choroba, pripustili, že by sa týmto prípadom mali zaoberať lekári. Niektoré noviny, ako napr. *Innsbrucker Nachrichten*, pripúšťali, že ide o hromadnú duševnú chorobu, ktorej pôvod sa ťažko vysvetľoval.

Noviny nepripúšťali reálnosť posadnutia v Morzine, avšak upozornili na záhadnosť príznakov a samotnej choroby. Pripúšťali však, že v prípade duševných chorôb sa pôvod dal niekedy len ťažko identifikovať (*Morgen-Post*). O prípade sa médiá vyjadrovali ako o nezvyčajnom, zaujímavom alebo nevysvetliteľnom úkaze. Tlač si všímala príznaky spájané so stavmi posadnutia ako hovorenie cudzými jazykmi. Noviny opísali nezraniteľnosť a odolnosť voči bolesti údajne posadnutých. Badateľná bola dokonca snaha o akúsi gradáciu príbehu (*Linzer Tages-Post*). Na druhú stranu však stále písali o chorobe a posadnutých ako o pacientoch, ktorí prepadli poverám. Aj klerikálne *Wiener Kirchenzeitung für Glauben, Wissen, Freiheit und Gesetz* kritizovali miestne duchovenstvo a zaostalosť obyvateľov.

Podľa *Deutsche Allgemeine Zeitung* mala poloha Morzine vplyv na rozvoj duševnej choroby, keďže tu mohla existovať predispozícia pre rozvoj duševných chorôb. *Deutsche Allgemeine Zeitung* a *Morgen-Post* uvádzali, že niektorí pacienti v Morzine verili už pred

vykazovaním príznakov na čarodejnice a strašidlá. Môžeme teda usudzovať, že práve táto pretrvávajúca viera mala podľa nich vplyv na to, akú podobu mal morzinský prípad.

Podobnosť niektorých článkov naznačuje, že noviny správy od seba prevzali alebo vychádzali zo spoločného zdrojového článku. Na druhú stranu v prípade Morzine sa s výnimkou *Illustrirte Zeitung* (ktoré publikovali rovnaký článok ako *Mährischer Correspondent Brünn* o sedem dní skôr) nevyskytujú doslovne prevzaté články a v každom z príspevkov sa nachádza vstup autora z daného periodika.

Morzine v ostatných prameňoch

Morzinskému prípadu sa vo svojich prácach počas jeho trvania venovalo viacero francúzskych lekárov. Niektorí sa dotkli Morzine len okrajovo, iní publikovali hlbšiu analýzu. Dr. Chiara vo svojej práci zameranej na Morzine už v úvode napísal, že tento prípad čitateľa približuje fantastickým legendám stredoveku. Prípad mala podľa neho spôsobiť pretrvávajúca viera v posadnutie a diabolské kúzla zrodená v minulosti nevedomosťou a poverčivosťou, živená a rozvíjaná náboženským fanatizmom. Niektoré krajiny ostali, podľa Chiari, stále pod rovnakým vplyvom náboženstva ako pred dvoma storočiami.⁶³² Chiara upozornil na odľahlosť Morzine a problémy s komunikáciou s vonkajším prostredím. Obyvateľstvo Morzine opísal ako inteligentné, čestné, a pracovité. Muži boli zväčša murári alebo kamenári a takmer všetci odchádzali na jar do Francúzska alebo Švajčiarska.⁶³³ Títo muži tvorili jadro osôb neveriacich na povery, na ktorých epidémia nemala vplyv.⁶³⁴ Ďalší francúzsky lekár, Cavalier, uviedol, že v prípade Morzine zohrala svoju úlohu neuróza, preto bola táto epidémia označovaná ako hystero – démonopatia.⁶³⁵ Žena trpiaca hystériou je podľa neho vhodná pre rozvoj viery v kúzla.⁶³⁶

K Morzine sa vrátil Gabriel Legué v knihe o posadnutí v Loudone. Podľa Leguého s pokrokom vedy začal Satan miznúť zo scény sveta. Od polovice 17. storočia sa vyskytli tri veľké epidémie hystero – démonopatie, a to v Sainte-Baume, v Loudone a v Morzine. Vo

⁶³² „En lisant ce titre, vous croirez sans doute que je vais vous recoller aux légendes fantastiques du moyen-âge... La foi aux possessions et aux sortilèges diaboliques, enfantée Autrefois par l'ignorance et la superstition, entretenue et développée par le fanatisme religieux.“ Chiara, M. *Les diables de Morzine en 1861, ou Les nouvelles possédées*. Lyon, 1861, s. 5.

⁶³³ Tamže, s. 6.

⁶³⁴ „... ceux-ci forment la partie saine des habitants, ou le camp des incrédules, des rouget...; l'épidémie n'a point de prise sur eux.“ Tamže, s. 7.

⁶³⁵ CAVALIER, Caliste. *Etude medico-psychologique sur la croyance aux sortilège*. Montpellier: Montpellier Médical, 1868, s. 323.

⁶³⁶ Tamže, 1868, s. 323.

všetkých troch prípadoch bola choroba rovnaká a vyznačovala sa rovnakými príznakmi.⁶³⁷ Morzinskú epidémiu hystero - démonopatie označil za výbornú analógiu loudonskému prípadu z roku 1634. Aj keď príčiny oboch epidémií boli rozdielne, symptómy boli rovnaké. Pri oboch epidémiách sa záchvaty vyskytovali častejšie cez deň než cez noc. V Morzine spôsobovali záchvaty pohľad na kňaza, lekára, na akýkoľvek požehnaný predmet, na kríž alebo na ruženec.

Chorí trpeli okrem bolestí aj poruchami trávenia.⁶³⁸ Pri epidémií v Morzine sa lekári zhodli, že je výsledkom náboženských praktík.⁶³⁹

Podľa Andrevetana sláva okolo prípadu v Morzine prekrúcala fakty. Novinári sa chodili pozerať na úbohé panny ako keď ľudia chodia do zverinca vzácnych zvierat.⁶⁴⁰ Všimol si tiež ich novinami zdôrazňovanú schopnosť šplhať na stromy ako veвериčka.⁶⁴¹

Philibert Burlet v diele *Du spiritisme considéré comme cause d'aliénation mentale* dal morzinskú epidémiu, pomenovanú v jeho diele ako hysteriodemonopatia, do súvislosti s démonolatriou alebo vampyrizmom z minulosti. Dôvodom podľa neho bola spoločná poverčivosť. Nejde podľa neho o vlastnosť len tejto doby, ale ide o spoločný rys všetkých krajín a období. Človek je podľa neho náchylný veriť nadprirodzeným silám a inklinuje k náboženstvu.⁶⁴²

Veľmi hodnotným prameňom pri skúmaní Morzine je správa Adolpha Constansa, ktorý mal za úlohu celý prípad vyriešiť. V úvode Constans opisuje všeobecný kontext života v Morzine, napríklad počasie a polohu obce.⁶⁴³ Morzine opísal ako nedostupnú a relatívne chudobnú obec. Mladí muži každý rok odchádzali na šesť až osem mesiacov za prácou.⁶⁴⁴ Okrem toho opísal aj obydlia, stravu (ktorú hodnotil ako nekvalitnú), finančné príjmy, úroveň gramotnosti (90 % dospelaj populácie boli aliteráti) a počet detí (veľa žien mala viac než 8 detí) Morzinčanov.⁶⁴⁵ Pri posudzovaní mužov pre službu v armáde zistil, že 60 % mužov je

⁶³⁷ LEGUÉ, Gabriel. *Documents pour servir à l'histoire médicale des possédées de Loudun*. Paris: Adrien Delahaye, 1874, s. 5.

⁶³⁸ Tamže, s. 39.

⁶³⁹ Tamže, s. 67.

⁶⁴⁰ „Les journalistes en égayaient leurs abonnés; on allait à Morzine voir ces pitoyables vierges, comme on va visiter une ménagerie de bêtes rares et curieuses.“ ANDREJETAN, *Lamentations sur l'état déplorable*, s. 5.

⁶⁴¹ Tamže, s. 6.

⁶⁴² BURLET, Philibert. *Du spiritisme considéré comme cause d'aliénation mentale*. Lyon: Hachette Livre, 1863, s. 28.

⁶⁴³ „Les hivers sont longs et rigoureux, la neige toujours abondante ; la température, rarement élevée, est dans la même journée extrêmement variable, car la présence du soleil, matin et soir, caché par les montagnes, est de courte durée, relativement aux pays de plaines; les orages sont fréquents et l'air ordinairement humide. Abrisée des autres côtés, Morzines ne peut recevoir que les courants qui viennent du nord et du nord-est; aussi, quand le vent souffle d'un autre point, est-elle rarement sans brouillards ou sans être enveloppée de nuages qui ne peuvent s'élever davantage ou qui se trouvent arrêtés dans leur marche par les montagnes.“ CONSTANS, *Relation*, s. 2.

⁶⁴⁴ Tamže, s. 4.

⁶⁴⁵ CONSTANS, *Relation*, s. 5-9.

nespôsobilých na službu kvôli nedostatočnej výžive a zdraviu. Morzinčania bežne trpeli chronickými chorobami, najmä tráviaceho traktu.⁶⁴⁶ Obyvateľov opísal ako tvrdohlavých ľudí, ktorí len veľmi ťažko menia názor. Považoval ich však za úprimných a veľmi zbožných.⁶⁴⁷ To korešponduje s opisom Morzinčanov uverejneným v niektorých článkoch, kde noviny upozornili na ich nápadnú zbožnosť.⁶⁴⁸

Constans dal, v súlade s periodikami⁶⁴⁹, vznik epidémie do súvislosti s dvoma veľmi zbožnými, inteligentnými dievčatami. Upozornil, že obe boli nízkeho vzrastu. Mávali krčové záchvaty, ktoré začal reprodukovat' veľký počet detí.⁶⁵⁰ Na ďalších stranách uviedol prepis vyhlásenia svedkov záchvatov niektorých osôb. Najmladšia mala 10 rokov, najstaršia 22. Všetky boli fyzicky zdravé a boli zo zbožných rodín s dobrou povest'ou. Podľa výpovedí svedkov uvádza, že počas záchvatov boli nepriateľské voči komukoľvek, vrátane členov svojej rodiny. Vtedy boli zúrivé a drzé (aj keď v normálnom stave boli jemné a hanblivé). Hnev v nich vyvolávalo všetko spojené s náboženstvom. Vedeli odpovedať na otázky v latinčine a nemčine. Počas záchvatov mali silu neúmernú ich veku, takže ich ani traja alebo štyria muži nevedeli udržať. Vedeli s ľahkosťou vyliezť do výšky 50 metrov a v tej výške preskočiť na iný strom. Končatiny sa im krútili, deti padali, ale neublížili si. Svedkovia považovali tieto príznaky za nadprirodzené a vyhlásili, že veria v skutočnosť posadnutia diablom.⁶⁵¹

Constans na niekoľkých nasledujúcich stranách uverejnil výpoveď otca prvého chorého dievčaťa. Epidémia začala, keď Peronne Tavernier videla 14. marca 1857 počas cesty do kostola spadnúť do vody iné dievča, ktoré sa takmer utopilo. To ju vystrašilo. Neskôr dostala záchvat a následne dostávala záchvaty niekoľkokrát denne. Symptómy začali prejavovať aj jej dve sestry. Raz Peronne vyliezla na strom a otec ju ťahal za nohu dole. Podľa otca potom akoby diabol v nej povedal, aby jej neublížoval, pretože už ju nebude trápiť a nebude ju nútiť liezť na stromy. Odvtedy mala byť zdravá.⁶⁵² Obe ostávajúce dcéry vzal ich otec k lekárom do Ženevy a Lausanne. Kapucíni v Saint-Maurice ich dokonca exorcizovali. Uzdravili sa však sami bez ďalších zásahov, tri mesiace po tom, čo sa ich otec prestal snažiť ich vyliečiť.⁶⁵³

⁶⁴⁶ Tamže, s. 10.

⁶⁴⁷ Tamže, s. 13.

⁶⁴⁸ „Die Einwohner sind verständige Leute, und ihr ehrlicher, offener und religiöser Charakter fällt den unter dieselben kommenden Fremden auf.“ (Linzer) Tages-Post, *Die Teufel in Morzine*, 27. 4. 1865, s. 4; Ost-Deutsche Post, *Ein "besessenes" Dorf*, 26. 9. 1865, s. 1.

⁶⁴⁹ Gemeinde-Zeitung unabhängiges politisches Journal, *Vom Teufel besessen*, 29. 4. 1865, s. 6; Ost-Deutsche Post, *Ein "besessenes" Dorf*, 26. 9. 1865, s. 1; (Linzer) Tages-Post, *Die Teufel in Morzine*, 27. 4. 1865, s. 4.

⁶⁵⁰ CONSTANS, *Relation*, s. 17.

⁶⁵¹ Tamže, s. 18-21.

⁶⁵² Tamže, s. 27.

⁶⁵³ Tamže, s. 29.

Podľa Constansovej správy postihla choroba od marca do novembra roku 1857 spolu 27 ľudí, najmä mladých dievčat. Viaceré mali halucinácie, kŕče, pocit dusenia a rozrušený žalúdok. Svoju chorobu pripisovali vplyvu očarovania.⁶⁵⁴ Morzinčania za príčinu označovali päť alebo šesť osôb, najmä Jeana Bergera a muža menom Chauplanaz, ktorí ich mali očarovať.⁶⁵⁵ Constans vo svojej správe nekomentoval iba zdravotné aspekty morzinského prípadu. Upozornil aj na náboženský kontext, najmä vo vzťahu k sociálnemu postaveniu posadnutých osôb. Rendu, biskup z Annecy (*1789 – †1859) odmietol žiadosť morzinského farára o exorcizmus pretože podľa neho išlo o chudobné choré ženy. Tie by uverili farárovi, že sú posadnuté, aj keby neboli. Napriek tomu farár vykonával exorcizmy už od začiatku prípadu v roku 1857. Exorcizmy boli vykonávané aj na zvieratách. Mali určitý efekt a vo februári 1858 bolo 17 osôb uzdravených. Jedno z dievčat vyliečil jej otec vyhrážkami, že ak neprestane tak ju zabije (pričom držal sekeru).⁶⁵⁶ Túto udalosť reflektovali aj periodiká.⁶⁵⁷ Biskup už bol starý a nedokázal si presadiť v diecéze autoritu (zomrel o rok neskôr, pozn. autora). Preto Morzinčania pristúpili dokonca k verejnému hromadnému exorcizmu. Dôsledkom však boli záchvaty priamo v kostole, preto opäť pristúpili k exorcizmom jednotlivcov.⁶⁵⁸ Po všeobecnom exorcizme sa začala choroba rýchlo šíriť.

Constans vo svojej práci používal pojem choroba, z čoho môžeme usudzovať, že za príčinu morzinského prípadu považoval skôr ochorenie než napríklad náboženskú poverčivosť. Podľa Constansových záverov trpeli niektorí pacienti hystériou už pred epidémiou a záchvaty mali už v rannom detstve. Niektoré postihnuté mali chorobný vzhľad, opísal ich ako vychudnuté, sotva urobili niekoľko pohybov.⁶⁵⁹ Jeho správa obsahuje analýzu symptómov posadnutých. Na začiatku všetci trpeli kŕčovitými záchvatmi líšiacimi sa iba v dĺžke a intenzite.⁶⁶⁰ Záchvaty začínali pomalými trhanými pohybmi. Postupne sa zrýchľovali a naberali na sile. Zrenice sa rozširovali a zužovali.⁶⁶¹ Constans tiež posudzoval zmeny ich výrazu a správania, keď mal hovoriť z posadnutých údajný diabol. Krk im niekedy opuchol, v tvári mali zúrivosť, tvár im zčervenala alebo naopak zbledla, niektorým vychádzala z úst pena a stávali sa agresívnymi.⁶⁶² Záchvat trval 10 až 20 minút. Prítomnosť cudzej osoby, najmä kňaza, predlžovala trvanie. Záchvat potom náhle ustúpil a chorí museli odpočívať. Pulz počas

⁶⁵⁴ Tamže, s. 32.

⁶⁵⁵ Tamže, s. 33.

⁶⁵⁶ Tamže, s. 35.

⁶⁵⁷ Innsbrucker Nachrichten, bez názvu, 6. 9. 1858, s. 1597; Morgen-Post, *Eine Spuckgeschichte*, 1. 9. 1858, s. 3.

⁶⁵⁸ CONSTANS, *Relation*, s. 36.

⁶⁵⁹ Tamže, s. 48.

⁶⁶⁰ Tamže, s. 51.

⁶⁶¹ Tamže, s. 52.

⁶⁶² Tamže, s. 53.

záchvatu sa spomaľoval.⁶⁶³ Na rozdiel od podobných prípadov, v Morzine nezohrávali podľa Constansa žiadnu úlohu erotické predstavy. Väčšina posadnutých si záchvaty nepamätala. Niektorí tvrdili, že vedeli, že za nich hovorí a koná diabol.⁶⁶⁴ Niektorí boli necitliví na bolesť. Podľa Constansa išlo o analgézu, pretože síce necítili bolesť, ale cítili dotyk a teplotu predmetu.⁶⁶⁵ Pri niektorých chorých pomáhalo, keď zjedli obľúbenú potravinu, napr. cukor alebo karamel.⁶⁶⁶ Táto skutočnosť môže byť zaujímavá v súvislosti s interpretáciou posadnutia v 19. storočí. Weber tvrdí, že prípady posadnutia alebo zjavení v 19. storočí dávali prostému ľudu pocit významnosti a sily. Predstavovali príležitosť na odpor a vzrušenie v otupenej rutine. To podľa Webera vysvetľuje aj dôvod, prečo väčšina postihnutých v Morzine boli ženy a deti. Išlo totiž o najzanedbanejšie skupiny spoločnosti.⁶⁶⁷ Zlú sociálnu situáciu si kompenzovali údajne posadnutí rôznymi výhodami. Napríklad posadnutie sa v 19. storočí niekedy prejavovalo odmietaním lokálnych pokrmov a vyžadovaním pochutín spojených s luxusnejším životom v mestách, napr. čokolády.⁶⁶⁸ Vyžadovanie karamelu alebo iných potravín na utlmenie záchvatu spomínané Constansom korešponduje s Weberovou teóriou.

Za možnú príčinu morzinského prípadu považoval Constans strach z diabla, ktorý pravdepodobne zhoršil už existujúcu chorobu. Väčšina chorých boli dievčatá od 15 do 25 rokov.⁶⁶⁹ Pri jednom z chorých, ktorý tvrdil že má záchvaty usúdil Constans, že ide o alkoholika upadajúceho do delirium tremens.⁶⁷⁰ Spolu s ďalšími chorými mal problém s jedením. Títo chorí trpeli bolesťami brucha a nechutenstvom. Constansa zaujalo, že v roku 1863, keď písal svoju prácu, bolo chorých z 2000 obyvateľov Morzine asi 120 žien. Podľa neho však na všetkých pôsobili rovnaké podmienky prostredia.⁶⁷¹ Constans upozornil na závery Benedict-Auguste Morela. V svojom diele *Traité des dégénérescences physiques, intellectuelles et morales de l'espèce humaine* z roku 1857 určil za príčinu úpadku stravu a prirovnal životné podmienky a stravu (s výnimkou rýb) Savojska k Švédsku. Constans za ďalší možný faktor považoval pokrvné manželstvá.⁶⁷² V rodine Peronne, prvej pacientky, sa podľa Constansa vyskytovali duševné choroby. Jej matka trpela záchvatmi a jej bratranec Germain skončil v

⁶⁶³ Tamže, s. 54.

⁶⁶⁴ Tamže, s. 55.

⁶⁶⁵ Tamže, s. 64.

⁶⁶⁶ Tamže, s. 66.

⁶⁶⁷ WEBER, Eugen. Religion and Superstition in Nineteenth-Century France. *The Historical Journal*. 1988, 31(2), s. 412.

⁶⁶⁸ GOLDSTEIN, Jan. *Hysteria Complicated by Ecstasy: The Case of Nanette Leroux*. Princeton: Princeton University Press, 2010, s. 126.

⁶⁶⁹ CONSTANS, *Relation*, s. 70.

⁶⁷⁰ Tamže, s. 72.

⁶⁷¹ Tamže, s. 76.

⁶⁷² Tamže, s. 77.

blázinci. Výskyt duševných chorôb sa potvrdil aj v rodinách ďalších chorých. Zo 120 pacientov malo 59 pacientov v rodine výskyt duševnej choroby. Pri tých, ktorí nepriznali duševné choroby v rodine mohlo podľa Constansa dôjsť k vyblednutiu spomienok.⁶⁷³

Dvaja lekári sa snažili chorobu už od jej počiatku liečiť, avšak neúspešne. Po liečbe sa práve situácia zhoršila, čo Constans označil ako nešťastie, pretože to utvrdilo názor dedinčanov, že ide o nadprirodzený jav.⁶⁷⁴ V októbri roku 1858 bol vládou poverený lekár Tavernier z Thononu, aby prípad preskúmal. Tavernier dal izolovať chorých. Niekoľko otcov chorých dievčat sa obrátilo na známeho magnetizéra zo Ženevy M. Lafontiane. Na jeseň roku 1860 bol počet chorých 110.⁶⁷⁵ Constans prišiel do Morzine podľa vlastných slov 26. apríla. Našiel obyvateľov v stave hlbokkej sklúčenosti a v strachu z napadnutia diablom. Osem dní pred jeho príchodom nahnevaný dav 30 až 40 ľudí napadol zástupcu starostu Jeana Bergera. Podarilo sa mu však uniknúť.⁶⁷⁶

Viacero chorých podľa Constansa svoje príznaky predstieralo, resp. sa vžili do svojej role. Napríklad bol privolaný k žene, ktorá vraj hovorila arabsky, ale keď ju vyzval, aby hovorila pred ním, odpovedala mu, že je príliš zvedavý. Ostatní svedkovia však navzdory tomu verili ďalej, že dokáže hovoriť cudzým jazykom.⁶⁷⁷ Správy o údajnom hovorení cudzými jazykmi (xenoglossií) priniesli aj perodiká.⁶⁷⁸ Constans bol však skeptický. Schopnosť hovoriť cudzými jazykmi vychádzala podľa neho z dávno vypočutých alebo čítaných textov, ktoré sa potom v celých statiach vynárali z pamäti. Mozog totiž dokáže stimulovať emócie a zvýšiť jeho intelektuálnu aktivitu. Vtedy podľa neho dochádza k dočasnému zvýšeniu inteligencie.⁶⁷⁹

Ďalšími pokusmi tiež Constans potvrdil schopnosť vyvolať záchvat sugesciou. Záchvaty vyvolávali dotyky požehnaných predmetov. Keď však povedal pacientovi, že sa ho dotknú relikviou z Ríma, pričom išlo o obyčajné hodinky, dostal silný záchvat. Pacienti nevedeli prejsť okolo kríža bez toho, aby nedostali záchvat.⁶⁸⁰ Magnetizéri vysvetľovali podľa Constansa prípad v Morzine ako dôsledok sugescie.⁶⁸¹ Jedna z chorých mala počuť v 60 kilometrov vzdalenej Ženeve kostolné zvony z Morzine, čo potvrdili aj svedkovia. Túto udalosť považoval Constans za náhodu alebo vykonštruovaný príbeh.⁶⁸²

⁶⁷³ Tamže, s. 78-83.

⁶⁷⁴ Tamže, s. 37.

⁶⁷⁵ Tamže, s. 38.

⁶⁷⁶ Tamže, s. 43.

⁶⁷⁷ Tamže, s. 88.

⁶⁷⁸ Die Presse, bez názvu, 3. 8. 1858, s. 5; Deutsche Allgemeine Zeitung, bez názvu, 5. 9. 1858, s. 2.

⁶⁷⁹ CONSTANS, *Relation*, s. 96.

⁶⁸⁰ Tamže, s. 92.

⁶⁸¹ Tamže, s. 94.

⁶⁸² Tamže, s. 98.

Viacere články priniesli senzačnú správu o schopnosti posadnutých liezť na stromy a ich nezraniteľnosť pri pádoch.⁶⁸³ Pri správach o schopnosti mladého Taverniera liezť ako veвериčka na 50 metrov vysoký strom a skákať po ňom požiadali Constans údajných svedkov, aby ho k stromu zaviedli. Zabezpečil, aby spolu nemohli jednotliví svedkovia komunikovať. Každý z nich ho doviedol k inému stromu. Keď jeho matka určila správny strom, Constans ho donútil zopakovať svoj výstup. Strom mal nakoniec len 25 metrov a chlapca počas lezenia nebolo vidieť. Aj jeho najvyššie vetvy boli pomerne hrubé (asi ako zápästie) a vetvy boli blízko seba, takže podľa Constansa nebolo na strom až také ťažké vyliezť a udržať sa na ňom. Potrebné bolo zbaviť sa strachu, čo zabezpečil stav námesačnosti počas záchvatu.⁶⁸⁴

Constans sa na konci svojej správy opäť vrátil k životným podmienkam v Morzine. Opísal ho ako miesto s drsnou klímou a premennými teplotami. Jedlo tu bolo nekvalitné, jednotvárne a často aj pokazené, čo mohlo spôsobiť problémy s trávením. Množstvo obyvateľom trpelo dedičnými predispozíciami na rôzne choroby.⁶⁸⁵ Posadnutí často nevideli, ale skôr cítili posadnutie démonom, napr. vo svojich črevách alebo žalúdku. Podľa Constansa zažívali ilúzie a viscerálne halucinácie. Po prvom takomto zážitku už tento pocit ostal v ich mysli ako reálny stav. To viedlo nakoniec ku krčom, delíriu a stratám vedomia a osobnosti.⁶⁸⁶ Constans experimentoval s niektorými liečivami, ale jeho pokusy boli neúspešné. Veľa z chorých liečbu odmietlo a tí, ktorí s ňou súhlasili, trpeli po podaní liekov bolesťami. Constans niektorým podal iba vodu predstavenú chorému ako liečivo. Aj po podaní tejto vody dostávali pacienti záchvaty bolesti.⁶⁸⁷ Podľa vlastných slov skúsil všetky dostupné prostriedky. Sám však neveril v úspech.⁶⁸⁸ Už na začiatku 19. storočia Philippe Pinel opísal rôzne gastrointestinálne symptómy ako dôsledok neurózy. Francois Joseph Victor Broussais v roku 1828 tvrdil, že veľa neuróz má pôvod v tráviacom trakte. Jeho koncepty mali veľký vplyv počas nasledujúcich desaťročí.⁶⁸⁹ Constans preto mohol predpokladať, že zlá strava a predispozície k chorobám sa mohli podieľať na vypuknutí epidémie.

Constansova správa neupadla do zabudnutia. V roku 1902 ju citovala aj kniha *Dějiny racionalizmu v Evropě*. Pri rozbere novovekých honov na čarodejnice autor upozornil na

⁶⁸³ Die Presse, bez názvu, 3. 8. 1858, s. 5; Deutsche Allgemeine Zeitung, bez názvu, 5. 9. 1858, s. 2; Gemeinde-Zeitung unabhängiges politisches Journal, *Vom Teufel besessen*, 29. 4. 1865, s. 6; Ost-Deutsche Post, *Ein "besessenes" Dorf*, 26. 9. 1865, s. 1; (Linzer) Tages-Post, *Die Teufel in Morzine*, 27. 4. 1865, s. 4.

⁶⁸⁴ CONSTANS, *Relation*, s. 99-100.

⁶⁸⁵ Tamže, s. 103.

⁶⁸⁶ Tamže, s. 105.

⁶⁸⁷ Tamže, s. 107.

⁶⁸⁸ Tamže, s. 108.

⁶⁸⁹ Weiner, Herbert. The concept of psychosomatic Medicine. In: WALLACE, Edwin – GACH, John (eds.). *History of psychiatry and Medical Psychology*. New York: Springer, 2008, s. 500.

„svrchovaně zajímavou správu o nové epidemii tohto druhu v malé vesnici nazvané Morzine“. Autor podotkol, že Savojsko bývalo vždy výrazne zaťažené „onou epidemii šílenství“. ⁶⁹⁰

Devlin, podobne ako Weber, interpretovala chovanie údajne posadnutých v Morzine ako vzburu voči autorite a snahu chudých a nevypočutých získať významnejšie postavenie v komunite, resp. ako kompenzáciu ich zlého a slabého postavenia v spoločnosti. ⁶⁹¹ Aj nezasiahnutí obyvatelia podporovali posadnutých v ich viere a konaní. Štátne autority chceli problém vyriešiť najprv zastrašovaním. „Epidémiu“ zastavil až Constans. Jeho opatrenia mali skôr sociálny a politický charakter. Neboli založené na liečbe, ale fungovali. ⁶⁹² Podľa Portera Morzine ukázalo, ako sa ľudové zvyklosti môžu stať nástrojom pri vyjadrení lokálnych protestov a nespokojnosti. Zároveň sa podľa neho prejavila schopnosť niektorých osôb, pochádzajúcich z nižších vrstiev, využiť prežívajúce tradície vo svoj prospech. ⁶⁹³

5.1.2. Wemding

Prípád údajného posadnutia vo Wemdingu vzbudil najväčšiu pozornosť tlačených médií zo všetkých skúmaných prípadov. Mesto Wemding leží v bavorskom okrese Donau - Ries. Podľa informácií dostupných v novinových článkoch v utorok 10. februára roku 1891 začal desaťročný Michael Zilk z rodiny miestneho mlynára vykazovať zvláštne príznaky, ako výbuchy zlosti pri približovaní svätých predmetov alebo pri modlení. ⁶⁹⁴ V dňoch 13. a 14. júla roku 1891 páter Aurelian (vlastným menom Andreas Gesner) z neďalekého kapucínskeho kláštora vykonal vyhánanie diabla z Michaela Zilka. ⁶⁹⁵ O exorcizme následne spísal správu pôvodne určenú pre provinciálny archív v Altöttingu a pre kláštorný archív. ⁶⁹⁶ Správu obdržal aj subrektor Ferber z Lohru. Na jej šírenie nemal síce povolenie, ale ani zákaz a páter Aurelian mu dovolil ukázať správu majorovi Pfeillschifterovi. ⁶⁹⁷ O tomto mužovi viac informácií

⁶⁹⁰ LECKY, William – HARTPOLE, Edward. *Dějiny racionalismu v Evropě 1*. Praha: Josef Pelci, 1902, s. 25.

⁶⁹¹ DEVLIN, *The Superstitious Mind*, s. 136.

⁶⁹² Tamže, s. 138.

⁶⁹³ PORTER, Roy. The Disenchantment of the World in the Nineteenth Century. In: ANKARLOO, Bengt – CLARK, Stuart. *Witchcraft and Magic in Europe: The eighteenth and nineteenth centuries*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1999, s. 260; HARRIS, *Possession on the Borders*, s. 464.

⁶⁹⁴ „...eigenthümliche Erscheinungen als Wuthausbrüche bei Annäherung heiliger Gegenstände, beim Beten und dergl.“ Innsbrucker Nachrichten, *Ein „Hexenprozess“*, 22. 11. 1892, s. 4. *Innsbrucker Nachrichten* vychádzali v rokoch 1854 až 1945, najskôr každý pracovný deň, v rokoch 1914 až 1916 dva krát denne. Od roku 1917 s dodatkom *Unabhängiges Tagblatt für Tirol und Vorarlberg*. Od roku 1938 boli orgánom strany NSDAP (LANG, *ORBI*, Reihe 2, Band 2, s. 372).

⁶⁹⁵ (Linzer) Tages-Post, *Am Ende des 19. Jahrhunderts!*, 13. 5. 1892, s. 3.

⁶⁹⁶ Bukowinaer Nachrichten, *Eine „Teufelaustreibung“ im Jahre 1892*, 14. 6. 1892, s. 1. Vychádzali denne v rokoch 1884 až 1892 a potom 1913 až 1914 (Österreichische Nationalbibliothek, *Historische österreichische Zeitungen und Zeitschriften* [online]. Dostupné na internete: http://anno.onb.ac.at/info/bkn_info.htm [cit. 28. 7. 2019]).

⁶⁹⁷ „Hierauf erfolgt die Einvernahme des Subrektore Ferber von Lohr, welcher ebenfalls den Bericht erhalten hat. Zur Weiterverbreitung hatte er keine Erlaubniß, aber auch kein Verbot; jedoch gestattete es ihm Pater Aurelian,

v novinách nenachádzame. Obaja muži sa mali stretnúť v hostinci, avšak major na stretnutie neprišiel a preto nechal Ferber správu u krčmárky, aby ju majorovi, keď príde, odovzdala.⁶⁹⁸ Správu uvidel Dr. Horn, bývalý redaktor novín, a vzal si ju.⁶⁹⁹ Horn síce Aurelianovu správu vrátil, vyhotovil však kópiu a zaslal ju do *Kölnische Zeitung*⁷⁰⁰ a tie ju následne zverejnili. Správa o exorcizme sa tak náhodou dostala na verejnosť. Páter Aurelian v nej opisuje, ako chlapec za príčinu svojho posadnutia označil svoju susedku, pani Herzovú.⁷⁰¹ Posadnutie chlapca mala podľa jeho vlastnej výpovede spôsobiť preto, lebo ako protestantka neschvaľovala prechod na katolícku výchovu v rodine Zilkovcov. Zilkovci žili pôvodne v konfesijne zmiešanom manželstve (matka protestantka a otec katolík), ale rodina sa hlásila k protestantizmu a v protestantskej viere vychovávali Zilkovi aj svoje deti. Michael Zilk počas exorcizmu označil Herzovú za čarodejnicu.⁷⁰² Lina Herzová sa cítila verejne ponížená a celá udalosť sa nakoniec dostala na súd, kde Herzová obvinila pátra Aureliana z urážky na cti. Súd dal v roku 1893 za pravdu Herzovej a uložil pátrovi Aurelianovi pokutu 50 mariek.⁷⁰³

Historický kontext

Wemding sa nachádza v západnom Bavorsku. V poslednej tretine 19. storočia bolo Bavorsko prevažne katolícke a väčšina obyvateľstva žila na vidieku (asi 85 %).⁷⁰⁴ Po vzniku zjednoteného Nemecka v roku 1871 sa začal rozvíjať náboženský ekumenizmus – snaha o zjednotenie konfesií. Stúpenci nemeckej konfesionalnej jednoty tvrdili, že Nemecko nemôže byť ako národ jednotné, kým nie sú urovnané konfesionalne rozpory medzi katolíckmi

die Abschrift, die er sich genommen, dem Major Pfeilschifter lesen zu lassen.“ *Salzburger Chronik für Stadt und Land, Ein Nachspiel zur Teufelaustreibung in Wemding*, 28. 11. 1892, s. 1. Tieto noviny vychádzali v Salzburgu od roku 1865 do roku 1938, najprv týždenne, potom 3 krát týždenne. Išlo o katolícky orientovanú tlač (LANG, *ORBI*, Reihe 2, Band 3, s. 227).

⁶⁹⁸ „Er nahm dieselbe in das Gasthaus mit, ...und da der Major nicht kam, bis er ging, lies er sie der Wirthin zurück mit dem Auftrage, es dem Major zu geben, wenn dieser kommt.“ *Tanze*, s. 1.

⁶⁹⁹ *Tanze*, s. 1.

⁷⁰⁰ *Kölnische Zeitung* vychádzali v rokoch 1802 až 1945 a patrili medzi najvýznamnejšie nemecké noviny s veľkou čitateľskou základňou a dosahom (Deutsche Forschungsgemeinschaft, *Digitalisierung historischer Zeitungen: Digitalisierung der "Kölnischen Zeitung"* [online]. Dostupné na internete: <https://gepris.dfg.de/gepris/projekt/422769434?context=projekt&task=showDetail&id=422769434> [cit. 27. 7. 2019]). Radili sa medzi liberálne periodiká, ktoré spojovali liberálny prístup k politike aj náboženstvu (MCLEOD. *Sekularizace v západní Evropě*, s. 120).

⁷⁰¹ *Neue Warte am Inn, Teufelaustreibung in Bayern*, 28. 5. 1892, s. 1. Toto periodikum vychádzalo s podtitulom *unabhängige Wochenzeitung für Oberösterreich mit den Nachrichten aus dem Salzburg Flachgau*. Vydávané bolo v Braunau v rokoch 1881 až 1945 a 1946 až 1988. Orientované katolícko - konzervatívne a neskôr kresťansko - socialisticky (LANG, *ORBI*, Reihe 2, Band 3, s. 49).

⁷⁰² *Bukowinaer Nachrichten, Eine „Teufelaustreibung“ im Jahre 1892*, 14. 6. 1892, s. 1.

⁷⁰³ *Vorarlberger Volksblatt*, bez názvu, 7. 12. 1892, s. 3.

⁷⁰⁴ BROWN, John – GUINNANE, Timothy. Fertility transition in a rural, Catholic population: Bavaria, 1880–1910. *Population Studies*. 2002, 56(1), s. 35.

a protestantmi.⁷⁰⁵ Ešte v 70. rokoch 19. storočia sa preto liberáli a protestanti zamerali na schválenie legislatívy v rámci tzv. Kulturkampfu⁷⁰⁶, ktorej cieľom bolo prinútiť katolíkov integrovať sa do nemeckej (teda v podstate protestantskej) spoločnosti a kultúry. To malo za následok uzavieranie katolíckych seminárov, rušenie biskupstiev, zákaz katolíckej náboženskej výučby v štátnych školách či konfiškáciu cirkevného majetku.⁷⁰⁷ Z 11 pruských biskupov päť strávil niekoľko mesiacov vo väzení. Katolíci neboli prijímaní do štátnej služby, duchovní nedostávali plat. Kulturkampf v Nemecku nebol namierený iba proti katolíckej cirkvi samotnej, ale tiež proti katolíckej politickej strane Centrum, ako hlavnému politickému reprezentantovi katolicizmu. Zákony namierené proti katolicizmu boli sprevádzané protežovným protestantizmom a podporou kňazov neúshliacich s Vatikánom.⁷⁰⁸ V roku 1872 bol prijatý zákon, ktorým bol každý člen jezuitského rádu vykázany z krajiny. Rovnako boli zakázaní redemptoristi, lazaríni alebo sestry najsvätejšieho srdca Ježišovho.⁷⁰⁹ Tieto opatrenia však náboženský rozbroj medzi protestantmi a katolíkmi ešte prehĺbili.⁷¹⁰ Zároveň však aj podporili súdržnosť katolíkov a pomohli zväčšiť politickú základňu strany Centrum.⁷¹¹ U príslušníkov katolíckej konfesie bola dôsledkom Kulturkampfu rastúca nedôvera v nemecký štát a sústreďovanie do vlastných sociálnych organizácií.⁷¹² Konflikt medzi katolicizmom a protestantizmom bol založený na troch hlavných elementoch. Prvým bol predpoklad, že perfektný národ je nábožensky homogénny. Druhým bola dominancia protestantizmu, keďže po vzniku reformácie v 16. storočí protestantizmus, vzhľadom na historický vývoj, do veľkej miery definoval čo je „nemecké“. Tretím pilierom bola vízia nemeckej budúcnosti, v ktorej bolo náboženstvo stotožnené s ideou národa.⁷¹³ Pri budovaní nemeckého národa mal zohrať významnú úlohu Luther, keďže jeho Biblia mala významnú úlohu pri rozvoji nemeckého jazyka a jeho odpor pápežovi bol chápaný ako významný počin pri budovaní nemeckej nezávislosti.⁷¹⁴

⁷⁰⁵ LANDRY, Stan. *That All May Be One? Church Unity and the German National Idea, 1866-1883. Church History.* 2011, 80(2), s. 282.

⁷⁰⁶ Kulturkampf nebol jedinečný len pre Nemecko a prejavoval sa aj v ďalších krajinách, vrátane českých krajín, ako konfrontácia liberalizmu (reprezentujúceho údajný národný zámer) a katolíckej cirkvi, resp. pápeža, zastupujúcej nadnárodný záujem cirkvi (FASORA et al. *Papežství*, s. 252). Pojem Kulturkampf začal používať Rudolf Virchow, lekár a patológ na Berlínskej univerzite (MCLEOD. *Sekularizace v západní Evropě*, s. 121). V rámci habsburskej monarchie kultúrny boj prebiehal najmä na západe v oblastiach ako je Tirolsko. V Predlitavsku však nebol tak intenzívny ako v Nemecku, keďže nemal podporu vládnucej dynastie (BALÍK, *Český antiklerikalismus*, s. 48-49).

⁷⁰⁷ LANDRY, *That All May Be One*, s. 285.

⁷⁰⁸ BALÍK, *Český antiklerikalismus*, s. 45.

⁷⁰⁹ Tamže, s. 46.

⁷¹⁰ LANDRY, *That All May Be One*, s. 285.

⁷¹¹ BALÍK, *Český antiklerikalismus*, s. 46.

⁷¹² Tamže, s. 285.

⁷¹³ HARRINGTON, Joel – SMITH, Helmut. Confessionalization, Community, and State Building in Germany, 1555-1870. *The Journal of Modern History.* 1997, 69(1), s. 93.

⁷¹⁴ MCLEOD. *Sekularizace v západní Evropě*, s. 94.

V roku 1872 boli z Nemecka vyhnaní jezuiti a ďalšie rehoľné rády a v roku 1873 boli prijaté májové zákony. Obsahovali nariadenia o vzdelávaní duchovných a uľahčovali výstup z katolíckej cirkvi. V roku 1875 boli zastavené všetky štátne platby katolíckej cirkvi. Tieto opatrenia vzbudili odpor nielen u klerikov, ale aj u bežných katolíckych laikov.⁷¹⁵ Konfesijný rozmer mal čiastočne aj wemdingský exorcizmus, keďže exorcizmus administroval kapucínsky mních a za príčinu posadnutia bola označená protestantská susedka vyháňaného chlapca Herzová. Na konflikt medzi katolíkmi a protestanmi upozornili aj viaceré články. Dôvodom konania Herzovej malo byť rozhodnutie otca Michaela Zilka poslať do katolíckej školy. V Nemecku od 70. rokov 19. storočia prebiehala snaha zaviesť medzikonfesijne školy. Táto snaha vyvolala odpor katolíkov ako aj konzervatívnych protestantov. Výsledkom bolo, že až do prvej svetovej vojny v nemeckom základnom školstve prevládali konfesijne školy.⁷¹⁶

Mediálny obraz Wemdingu

Správy o Wemdingu som objavil spolu v 26 periodikách. Väčšina periodík, ako napríklad *Neue Warte am Inn* alebo *Jörgel Briefe*⁷¹⁷, o Wemdingu napísali len v jednom článku. Najviac článkov o Wemdingu, celkovo deväť, vyšlo v novinách *Salzburger Chronik für Stadt und Land*. Päť z nich tvorí dlhý text rozdelený na časti reprodukovúcej priebeh súdneho pojednávania proti Aurelianovi. S druhým najväčším počtom nasleduje *Bregenzer Vorarlberger Tagblatt*⁷¹⁸. V piatich naväzujúcich článkoch podobne opísal priebeh súdneho pojednávania. Väčšina článkov (spolu 36) vyšla v roku 1892. Ďalších päť nasledovalo na začiatku roku 1893. Vo februári 1893 zomrel páter Aurelian, o čom informovali dva články v periodikách *Das Vaterland*⁷¹⁹ a *Grazer Volksblatt*⁷²⁰. V dobe smrti mal mať 36 rokov. *Grazer Volksblatt*⁷²¹ navyše publikoval pastiersky list biskupa z Eichstättu vzťahujúci sa na wemdingský prípad.⁷²²

⁷¹⁵ FRANZEN, August. *Malé církevní dějiny*, Praha: Zvon, 1995, s. 257.

⁷¹⁶ MCLEOD. *Sekularizace v západní Evropě*, s. 91-92.

⁷¹⁷ Celým názvom *Komische Briefe des Hans-Jörgels von Gumpoldskirchen*. Vnikli v roku 1832 vo Viedni a vychádzali raz mesačne do roku 1931 (LANG, *ORBI*, Reihe 2, Band 3, s. 130).

⁷¹⁸ *Bregenzer Tagblatt* vychádzal v Bregenz v rokoch 1886 až 1915. Od roku 1907 s podtitulom *Deutschfreisinniges Organ für das Land Vorarlberg* (LANG, *ORBI*, Reihe 2, Band 2, s. 159).

⁷¹⁹ *Das Vaterland, Todesfälle*, 7. 2. 1893, s. 5.

⁷²⁰ *Grazer Volksblatt, Gegen den Erlass des protestantischen Ober-Consistoriums*, 9. 2. 1893, s. 6. Vychádzal denne v Grazi v rokoch 1868 až 1939. *Grazer Volksblatt* bol kresťansko – sociálny list. Obsahoval viaceré katolícke prílohy (LANG, *ORBI*, Reihe 2, Band 2, s. 315).

⁷²¹ Kresťansko – sociálny denník vychádzajúci v Grazi v rokoch 1868 až 1939 (LANG, *ORBI*, Reihe 2, Band 2, s. 315).

⁷²² *Grazer Volksblatt, Gegen den Erlass des protestantischen Ober-Consistoriums*, 29. 12. 1892, s. 5.

O Wemdingu sa vyskytli správy aj v novinách vychádzajúcich na českom území. Už v máji 1892 o wemdingskom vyhánaní informovali *Národní listy* a *Čech*⁷²³. Na začiatku júna 1892 sa Wemding objavil v *Červánkách* a *Obrane víry*⁷²⁴. V roku 1919 spomenuli Wemding v článku s názvom *Hexenprozesse* (Čarodejnícke procesy) *Brünner Zeitung*⁷²⁵. Noviny upozornili, že ešte na konci 19. storočia sa mohli vyskytovať posadnutia diablom. Aj keď nedali prípad z Wemdingu priamo do súvislosti s čarodejníckymi procesmi, z kontextu celého článku vyplýva snaha odsúdiť tieto prejavy poverčivosti.⁷²⁶

Noviny informujúce o Wemdingu, patrili do rôznych politických prúdov a tematických smerov. Napríklad *Neue Warte am Inn* patrili medzi konzervatívne katolícke listy. Do katolíckej tlače môžeme zaradiť aj *Salzburger Chronik für Stadt und Land* (ktoré, ako uvádzame vyššie, vydali k Wemdingu najviac článkov). Katolícky orientované boli *Vorarlberger Volksblatt*⁷²⁷. Z česky píšucich novín to bol *Čech*. Nábožensky orientované boli aj *Evangelische Kirchen-Zeitung für Österreich*⁷²⁸ reprezentujúce protestantskú konfesiu. Z tlačových orgánov politických strán vydali články k Wemdingu napríklad *Grazer Tagblatt*⁷²⁹, ako noviny ľudovcov. Z českého prostredia zase *Lidové noviny* alebo *Národní listy*. Medzi periodiká sociálnej demokracie patrili *Hlas lidu*⁷³⁰ alebo *Arbeiterwille*.

Wemding ako symbol zastaralosti a poverčivosti

Prvý článok zahrnutý do vyšiel v *(Linzer) Tages-Post* 12. mája 1892 s názvom *Eine Teufelaustreibung in Baiern* (Vyhánanie diabla v Bavorsku). Išlo o krátky článok v rubrike *Tagesneuigkeiten* (Novinky dňa). Autor uviedol, že článok vznikol na základe cirkevných

⁷²³ Vychádzal v Prahe v rokoch 1869 až 1937 ako orgán politického katolicizmu. V rokoch 1897 až 1904 vychádzal pod názvom *Katolícké listy*. Ako orgán Národnej strany katolíckej v kráľovstve Českom (LANG, *ORBI*, Reihe 2, Band 2, s. 169).

⁷²⁴ Vychádzala v rokoch 1884 až 1917 s podnázvom časopis venovaný zájmom katolícko-politickým (Moravská zemská knihovna, *Digitální knihovna Kramerius* [online]. Dostupné na internete: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/periodical/uuid:c5e114d0-fad5-11e7-816d-5ef3fc9bb22f> [cit. 15. 7. 2019]).

⁷²⁵ Vychádzali v rokoch 1848 až 1921 (Moravská zemská knihovna, *Digitální knihovna Kramerius* [online]. Dostupné na internete: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/periodical/uuid:eb3adc60-dd58-11e2-9923-005056827e52> [cit. 12. 7. 2019]).

⁷²⁶ *Brünner Zeitung*, *Hexenprozesse*, 29. 3. 1919, s. 2.

⁷²⁷ Vychádzal ako denník v rokoch 1887 až 1972 v Bregenz ako orgán Österreichische Volkspartei (LANG, *ORBI*, Reihe 2, Band 3, s. 376).

⁷²⁸ Vychádzali 1884 až 1919 v Bielitz ako náboženské noviny (Österreichische Nationalbibliothek, *Historische österreichische Zeitungen und Zeitschriften* [online]. Dostupné na internete: http://anno.onb.ac.at/info/ekz_info.htm [cit. 25. 7. 2019]).

⁷²⁹ Slúžil ako orgán Deutsche Volkspartei für die Alpenländer. Vychádzal v Grazi v rokoch 1891 až 1919 každý pracovný deň. Liberálne periodikum (LANG, *ORBI*, Reihe 2, Band 2, s. 314; OLECHOWSKI, *Die Entwicklung*, s. 508).

⁷³⁰ Vychádzal v rokoch 1886 až 1948. Slúžil ako orgán českej Národnej demokratickej strany a neskôr Československej sociálne demokratickej strany ťelníckej (KUBÍČEK, *Noviny a časopisy*, s. 172).

Kölnische Zeitung a považoval postup kapucína „za tak podivný a pripomínajúci prípady z temnejšieho obdobia, že sa človek vystrašene pýta, ako sa niečo podobné mohlo v dnešnej dobe udiat“.⁷³¹ Článok neodsúdil priamo katolícku cirkev, ale postup pátra Aureliana (v článku premenovaného na Ambrosius, pozn. autora). Výsmešne poznamenal, že ju „bohužiaľ nie je viac možné podľa ríšskych zákonov upáliť“. Podotkol, že exorcizmus bol úspešný.⁷³² Článok skončil citátom: „Bože ochraňuj nás, aby takýto duch niekedy získal väčší vplyv v ľudovej výchove“.⁷³³ Navzdory tomu, že počínanie pátra Ambrosia (Aureliana, pozn. autora), podľa autora článku, chlapca vyliečilo, jeho postoj bol skôr kritický a odsúdil wemdingský exorcizmus ako prežitok patriaci do minulosti.

Podobným spôsobom bol písaný ďalší článok v (*Linzer*) *Tages-Post* vydaný na druhý deň. Išlo o pomerne dlhý odstavec v rubrike *Tagesneuigkeiten* (Novinky dňa) vyjadrujúci už svojím názvom *Am Ende des 19. Jahrhunderts!* (Na konci 19. storočia!) prekvapenie nad tým, že sa podobná udalosť mohla ešte odohrať. Článok pokračoval v kritickom tóne aj ďalej: „Čitatelia sa prekvapene pýtajú, či je takéto stredoveké počínanie ešte vôbec možné“.⁷³⁴ Nasledovala krátka reprodukcia príznakov „úbohého“ chlapca. Rodičia v tomto smutnom stave svojho syna hľadali pomoc najprv u lekárov, ale márne.⁷³⁵ Podobne ako v ďalších článkoch, veľkú časť ďalšieho textu zaberalo citovanie Aurelianovej správy uverejnenej v *Kölnische Zeitung*. Tu sa spomínala prvý raz Lina Herzová, ako pôvodkyňa chlapcovho posadnutia: „Zaklinal som ho preto (údajného diabla, ktorý mal Michaela posadnúť, pozn. autora), že nesmie vstúpiť ani do žiadnej z prítomných osôb, ani iného živého tvora, ani Herzovej (stará pani, ktorá chlapca „zakliala“).“⁷³⁶ Výňatky z Aurelianovej správy tvorili pomerne veľkú časť textu a tak sa hodnotenie celého prípadu v tomto článku obmedzilo iba na jeho začiatok. Ďalší, avšak veľmi krátky, článok v (*Linzer*) *Tages-Post* vyšiel 24. mája 1892 rovnako v rubrike

⁷³¹ „Die Schilderung von dem Verfahren des Kapuzinerpaters, ..., ist so seltsam und erinnert so sehr an die Vorkommnisse der finstersten Zeit, dass man sich erschreckt fragt, wie dergleichen heutzutage noch vorkommen könne.“ (*Linzer*) *Tages-Post*, *Eine Teufelaustreibung in Baiern*, 12. 5. 1892, s. 3.

⁷³² „Die Anstifterin der Besessenheit des glücklich durch den Pater Ambrosius gehaltenen 10 jährigen Knaben ist eine protestantische Frau, die man leider nach den Reichsgesetzen nicht mehr als Hexe verbrennen kann,...“ Tamže, s. 3.

⁷³³ „Gott behüte uns, ..., daß ein solcher Geist jemals in unserer Volkserziehung noch grösseren Einfluß gewinnen könne.“ Tamže, s. 3.

⁷³⁴ „... die Leser erstaunt fragen werden, ob solch mittelalterliches Treiben am Ende des 19. Jahrhunderts noch möglich sei.“ Tamže, s. 3.

⁷³⁵ „Der arme Junge „konnte“, wie es in dem Schriftstücke heißt (myslené v správe uverejnenej v *Kölnische Zeitung*, pozn. autora), nicht nur kein Gebet mehr verrichten, sondern auch von anderen kein Gebet sprechen hören, ohne in ganz außerordentliche Wuthausbrüche zu verfallen... Die Eltern suchten in diesem traurigen Zustande ihres Kindes zunächst Hilfe bei einem Arzte, doch vergebens!“ Tamže s. 3.

⁷³⁶ „Als der Teufel das erstmal bekannt, er wolle den Knaben verlassen, da beschwor ich ihn, er dürfe weder in eine der hier anwesenden Personen, noch in ein anderes Geschöpf, auch nicht in die „Herzen“ (die „Herzen“ ist eine alte Frau, die den Knaben Zilk „verslucht“ hatte) hineinfahren.“ (*Linzer*) *Tages-Post*, *Am Ende des 19. Jahrhunderts!*, 13. 5. 1892, s. 3.

Tagesneuigkeiten (Novinky dňa). Jednou vetou tu bolo spomenuté preloženie Aureliana do kláštora v Lohre. Noviny nezabudli podotknúť, že Aurelian bol známy vďaka vyhánaniu diabla.⁷³⁷ Podľa uvedených článkov môžeme zhodnotiť, že (*Linzer*) *Tages-Post* prípad vo Wemdingu považovali na konci 19. storočia za prežitok. Kriticky vyznieva aj článok v *Bukowinaer Nachrichten* s názvom *Eine „Teufelaustreibung“ im Jahre 1892* (Vyháňač diabla v roku 1892),⁷³⁸ ktorý značnú časť textu prevzal z (*Linzer*) *Tages-Post*. Aj v tomto prípade je pohoršenie alebo snaha vzbudiť senzáciu viditeľná už v samotnom názve. Podľa autora článku prípad ukázal s ohromujúcou jasnosťou deštruktívnu silu povery.⁷³⁹

Kritické, až satirické hodnotenie priniesli *Jörgel Briefe*.⁷⁴⁰ Autor písal o svojej viere v diabla a že sa veľa naučil, ako si zachovať čistú dušu. Článok začínal uvedením autora ako verného predplatiteľa píšuceho zo Salzburgu. V jednom klerikálnom kníhkupectve videl visieť obraz „mladého, pekného a veľmi inteligentne vyzerajúceho kapucína“. Pod ním bola kniha s názvom „*Autentická správa o vyhánaní diabla, ktoré sa uskutočnilo 13. a 14. júla 1891 vo Wemdingskom kapucínskom kláštore*“. Autor písal, že mal pred diablom veľký rešpekt a knihu si kúpil (zdôrazňuje, že za „10 kreuzer!“). Poznamenal, že sa veľa naučil pre svoj budúci život aj svoju spásu.⁷⁴¹ Napríklad nikdy nevedel, že mladý kapucín môže so starým diablom viesť rozhovory. V desaťročnom chlapcovi bolo, podľa správy, 10 diablov, čo autor komentoval, že to predstavovalo diabla na každý rok. Spomínaný kapucín naozaj vyhnal týchto, ako sa ukázalo, hlúpych diablov, z dieťaťa.⁷⁴² Dopisovateľ ďalej sarkasticky poznamenal, že mu bola neznáma kresťanská náuka, že diabol mohol nad úbohým chlapcom získať úplnú moc vďaka zmiešanému manželstvu rodičov. Autor nevedel, že sa v Bavorsku dodnes nachádzajú hlúpi ľudia stále ešte veriaci v niečo také. Takisto nevedel, že v Bavorsku niekto také dačo môže vytlačiť alebo v Rakúsku šíriť.⁷⁴³

*Montags Zeitung*⁷⁴⁴ nazvali Wemding ako „niečo kabalistické zo stredoveku“ (etwas kabalistisches aus Mittelalter). To, že Wemding patrí do stredoveku zdôraznili viackrát (Zeit:

⁷³⁷ (*Linzer*) *Tages-Post*, bez názvu, 24. 5. 1892, s. 5.

⁷³⁸ *Bukowinaer Nachrichten*, *Eine „Teufelaustreibung“ im Jahre 1892*, 14. 6. 1892, s. 1.

⁷³⁹ Tamže, s. 1.

⁷⁴⁰ *Jörgel Briefe*, bez názvu, 1. 7. 1893, s. 8.

⁷⁴¹ Tamže, s. 8.

⁷⁴² „... zum Beispiel hab'ich bisher halt net g'wußt, daß ein junger Kapuziner sogar im Stand'is, mit ein'alten Teufel langmächtige Gespräche zu führen, in denen sich der alte Teufel, - den der junge Kapuziner, von zehn Teufeln besessenen zehnjährigen Knaben (kommt also g'rad' auf jed's Jahr ein Teufel!) in Bayern wirklich ausgetrieben hat.“ Tamže, s. 8.

⁷⁴³ Tamže, s. 8.

⁷⁴⁴ Vychádzali v rokoch 1891 až 1922 týždenne vo Viedni (LANG, *ORBI*, Reihe 2, Band 2, s. 500).

Mittelater, so um das 12. Jahrhundert herum). Z textu badať výsmešný tón: „Nieкто by nás mohol obviniť, že vtedy predsa žiadni protestatni neboli...“⁷⁴⁵

Wemding – konflikt katolíkov a protestanov

Bukowinaer Nachrichten spomínané vyššie uverejnili článok s názvom *Eine „Teufelaustreibung“ im Jahre 1892* (Vyháňanie diabla v roku 1892) priamo na titulnej strane.⁷⁴⁶ V tomto prípade sa nachádzal v rubrike *Feuilleton*. Hneď na úvod informovali, že *Kölnische Zeitung* uverejnili správu kapucínskeho pátra o exorcizme. V článku bolo opísané aj stretnutie Michaela Zilka a jeho otca s biskupom Pancratiom z Augsburgu (*1811 – †1894). Biskup bol totiž v čase chlapcových problémov na návšteve Wemdingu. Autor článku písal: „Otec poľutovaniahodného chlapca, ktorý o tejto návšteve dostal správu, sa snažil o audienciu u velebného biskupa. V okamihu, kedy otec so synom vošli k biskupovi, okamžite bol biskup v plnom vedomí svojej biskupskej moci a prehovoril k čertovi: Mňa neoklameš nečistý duch.“⁷⁴⁷ Zdá sa, že *Bukowinaer Nachrichten* značnú časť článku doslovne prevzali z článku (*Linzer Tages-Post*, z dňa 13. mája. Podobne ako v zdrojovom článku, aj tu sa nachádzala citácia časti Aurelianovej správy. Podľa tejto správy bolo príčinou posadnutia zmiešané manželstvo katolíka a protestantky, ktorí boli protestantsky zosobášení. Deti mali byť Zilkovcami vychovávané v duchu protestantskej viery. Pred dlhším časom poslal Zilk svoje tri deti do katolíckej školy v Dürrwagene. Aurelian to vo svojej správe interpretoval ako snahu o napravenie otcovej chyby vychovávať deti v protestantizme. To vzbudilo hnev protestantov. Celá ich snaha vraj smerovala k zruinovaniu týchto mlynárov.⁷⁴⁸ *Innsbrucker Nachrichten* tiež poukázali na zmiešané manželstvo Zilkovcov. Podľa autora malo byť zavedenie katolíckej výchovy dôvodom na počarenie zo strany Herzovej.⁷⁴⁹

Evangelische Kirchen-Zeitung für Österreich upozornili, že oblasť Dürrwagenu bola obývaná predovšetkým katolíkmi, ale okolité obce boli skôr protestantské. Viera v diabla a jeho výstrelky v tejto oblasti bola bez rozdielov v konfesii veľmi rozšírená. Protestanti sa však so žiadosťou o pomoc neobrátili na svojich, ale na katolíckych duchovných. Väčšina katolíckych duchovných ľudí odmietala. To spravil podľa tvrdenia článku aj katolícky vikár z Dürrwagenu,

⁷⁴⁵ *Montags Zeitung*, bez názvu, 5. 12. 1892, s. 2.

⁷⁴⁶ *Bukowinaer Nachrichten*, *Eine „Teufelaustreibung“ im Jahre 1892*, 14. 6. 1892, s. 1.

⁷⁴⁷ Tamže, s. 1.

⁷⁴⁸ Tamže, s. 1.

⁷⁴⁹ „... von der Nachbarsfrau Herz durch Verwünschung und durch ihm geschenkte „Hußeln“ aus Zorn darüber dass der gemischter Ehe lebende Zilk seine protestantische Kinder katholisch erziehen ließ, besessen gemacht worden.“ *Innsbrucker Nachrichten*, *Ein „Hexenprozess“*, 22. 11. 1892, s. 4.

ešte energetickejšie katolícky kňaz z Feuchtwangenu poverený Michaelovými rodičmi nájdením lekára na túto chorobu.⁷⁵⁰

To, že exorcizmus uskutočnil katolícky duchovný, ale zo spôsobenia posadnutia bola obvinená protestantka si všimli aj iné periodiká.⁷⁵¹ Pri reprodukcii súdneho procesu noviny uverejnili aj výpovede manželov Herzovcov. Herzová vypovedala, že medzi ňou a Zilkovcami stále vládlo porozumenie a tvrdila, že protestanti pri poslednom mletí mleli u Zilkovcov a spravili dobrý obchod. Ani potom, čo chlapec prestal chodiť do protestantskej školy, necítila ona ani jej muž proti Zilkovcom žiadnu nenávisť.⁷⁵²

Spor katolíckej tlače a liberálnej tlače

Česká tlač priniesla o Wemdingu správy pomerne skoro. Krátko po prvom článku v (*Linzer*) *Tages-Post* z 12. mája 1892 sa objavila správa o Wemdingu v *Národných listech*. V rubrike *Různé zprávy* vyšiel 18. mája 1892 článok s názvom *Kus středověku na konci 19. století*. Článok mal dlhší rozsah a kritizoval Aurelianovo počínanie. Uvádzal, že chlapca počas exorcizmu bili a celá udalosť vzbudila u ľudí pohoršenie.⁷⁵³ Podľa autora ani katolícka tlač neschvaľovala Aurelianovo počínanie. Ako príklad uviedol klerikálne periodikum *Kölnische Volkszeitung*, ktoré Aurelianovo chovanie odsúdilo. Kritizoval najmä absenciu lekárskeho posudku, takže nebolo možné zistiť, či nešlo iba o zaujímavý prípad tanca sv. Víta alebo mužskej hystérie spojenej s náboženským blúznením. Aurelian nebol schopný podať objektívny, jasný obraz založený na faktoch. Aj *Národní listy* sa priklonili k názoru, že Aurelian prijal chlapcovo posadnutie bez akýchkoľvek pochyb.⁷⁵⁴ Článok ďalej citoval časti Aurelianovej správy týkajúce sa Herzovej, ktoré pokladali za kľúčovú v celom prípade.⁷⁵⁵ Podľa autorovho vedomia bola Herzova bezúhonná a preto odsúdil, že Aurelian takto nekriticky prevzal obvinenie desaťročného chlapca. Ani slovom totiž Aurelian neprotestoval proti obvineniu Herzovej. Katolík, podľa autora, len mohol vyjadriť sústrasť a poľutovanie nad takým konaním. Tvrdil, že noviny zastupovali v článku názor mnohých katolíkov a duchovných.⁷⁵⁶

⁷⁵⁰ Evangelische Kirchen-Zeitung für Österreich, *Eine Teufel-Austreibung*, 1. 6. 1892, s. 165.

⁷⁵¹ Napr. (*Linzer*) *Tages-Post*, *Eine Teufelaustreibung in Baiern*, 12. 5. 1892, s. 3.

⁷⁵² Salzburger Chronik für Stadt und Land, *Ein Nachspiel zur Teufelaustreibung in Wemding*, 28. 11. 1892, s. 1.

⁷⁵³ „Případ ten, jenž vyšel na jevo teprve nyní vzbuzuje u veřejnosti velké pohoršení a žada se všeobecne o zakročení soudní.“ *Národní listy*, *Kus středověku na konci 19. století*, 18. 5. 1892, s. 5.

⁷⁵⁴ „... vymítač ďabla nebyl schopen podat určitý, přesný obraz, zakládající se na objektivním pozorování... ani mu nenapadá, že je především třeba nejkrasnejší nedůvěry a nejpřísnější opatrnosti...“ Tamže, s. 5.

⁷⁵⁵ Tamže, s. 5.

⁷⁵⁶ Tamže, s. 5.

Odozvu na tento článok uverejnil katolícky orientovaný *Čech* 27. mája 1892 priamo na titulnej strane. Článok niesol názov *Zlý duch z Wemdingu*. Začínal upozornením na biblické pasáže o zlých duchoch a ich neschopnosti spočinúť na mieste. Preto vraj putujú. Tento krát sa zlí duchovia, podľa autora, nevrátili do Wemdingu. N.L. (*Národní listy*) si nenechali ujsť zlého ducha z Wemdingu a priniesli o ňom celý referát z *Kölnische Zeitung*. Autor písal, že v ich redakcii mlčali lebo nemali spoľahlivé správy.⁷⁵⁷ Autor kritizoval protestantskú cirkev. Zlého čerta nebolo treba vraj opisovať, lebo Luther ho opísal tak podrobne, že ho rozpozná ľahko každé protestantské dieťa. Protestantská teológia sa nezaoberala v 16. a 17. storočí takmer ničím iným než zlými duchmi. Z protestantskej teológie prešlo štúdium diabla do literatúry, kde diabol v divadle a knihách zdomácnel.⁷⁵⁸

Čech v reakcii na *Národní listy* písal, že *Kölnische Zeitung* kvôli pikantnosti nezabudli do Wemdingu poslať zvláštneho spravodajcu. Neopatrnosťou kňaza sa dostala správa do *Kölnische Zeitung*.⁷⁵⁹ Článok satiricky upozornil na šok niektorých novín.⁷⁶⁰ Nakoniec uviedol posudok dvoch liberálnych periodík – *Neues Münchener Tagblatt* a *Berliner Tagblatt*. Autor prvého písal, že prišiel do Wemdingu deň po exorcizme. V kostole boli aj protestanti a videli zmenu v chlapcovi. Neboli rozhorčení nad kapucínom, naopak, boli vraj vďační a uznanliví. Presvedčil sa, že protestanti aj katolíci verili v zlého ducha. Dopytoval sa, prečo nezverili chlapca lekárom. Vraj im to jeden ponúkol, ale nemohli si to dovoliť. Lacnejšie (zadarmo) vyšlo nechať to kapucínom.⁷⁶¹

Národní listy na tento článok reagovali 28. mája 1892 vydaním kratšieho článku s názvom *K vymítání d'ábla ve Wemdingách*. Na tomto mieste ustúpil exorcizmus vo Wemdingu do pozadia. *Národní listy* v článku obvinili *Čecha*, že o udalosti pojednával dosť oneskorene a napadal ich. *Čech* podľa autora, ako obyčajne, použil klamstvo a „vyjel“ na *Národní listy*.⁷⁶² *Čech* uviedol, že správu prevzali z *Kölnische Zeitung*. *Národní listy* však použili klerikálne *Kölnische Volkszeitung*, čo doslovne uviedli. Práve ich názor považovali za zaujímavý. Je potrebné podotknúť, že *Čech* a *Národní listy* sa dostali do konfliktu už omnoho skôr, v roku

⁷⁵⁷ „Tentokráté musíme konstatovati, že ta společnost' zlých duchů nevrátila se na své staré místo, do Wemdingu, nýbrž že rozhostila se v redakcích židovsko-liberláních listů a to nejdříve ve staré Koliňačce a pak dál a dále do Hamburku, Berlína, Vídně a rozumí se, že neminula ani v Praze ulici Mariánskou a nevíme, které ještě.“ *Čech, Zlý duch z Wemdingu*, 27. 5. 1892, s. 1.

⁷⁵⁸ Tamže, s. 1.

⁷⁵⁹ „Neopatrností některého kněze dostal se celý protokol, jenž pro veřejnosť určen nebyl, do Kolínských novin a z nich pak ten zlý duch vyjžděl do všech novin židovských a liberálních.“ Tamže, s. 1.

⁷⁶⁰ Tamže, s. 1.

⁷⁶¹ Tamže, s. 1.

⁷⁶² „Nevšimli bychom si toho (útoku zo strany *Čecha*, pozn. autora), kdyby ctihodný ten orgán neuzil po svém obyčejném způsobu, jako vždy, kde to nejde jinak – lži.“ *Národní listy, K vymítání d'ábla ve Wemdingách*, 28. 5. 1892, s. 3.

1869, a tento konflikt udržiavali počas celej doby spoločnej existencie. Počas tohto obdobia viedli spoločné polemiky na rôzne témy, napríklad pápežstvo alebo pohľad na českú refomáciu.⁷⁶³

Po tomto konflikte sa správa o Wemdingu objavila 1. júna 1892 aj v *Červánkach*. Text bol umiestnený v rubrike *Feuilleton* pod názvom *Čert se zase objavil na zemi*. Išlo o dlhý článok rozdelený do viacerých častí. Udalosť (vyháňanie vo Wemdingu, pozn. autora) sa stala minulý rok, ale nebolo o nej nič počuť, lebo až tento rok nemeckí „klerikálové“ začali pôsobiť, aby presadili svoje požiadavky aj keď v rozpore s liberálmi. Ako dôkaz uviedli *Červánky* zaujímavú scénu z predchádzajúceho roka. Uviedli ju doslovne preloženú, aby si čitatelia urobili názor, ako sa „páni v kutnách robia smiešnymi“. Nasledovala Aurelianova správa.⁷⁶⁴

O niekoľko dní, 5. júna 1892, vyšla správa aj v *Obrane víry*. Článok s názvom *Zlý duch ve Wemdingách v Bavorích* začínal na titulnej strane a pokračoval na troch stranách. Noviny sa vrátili k nedávnomu článku o pôsobení zlých duchov, kvôli udalosti, o ktorej písal aj *Čech*. Už 4. júna publikovali informáciu, že *Obrana víry* zverejnila zaujímavý článok. Nutné je podotknúť, že článok v *Čechovi* je datovaný na 4. jún, ale článok v *Obrane víry* vyšiel až 5. júna. Číslo a ročník v odkaze však súhlasí.⁷⁶⁵ Táto udalosť podľa autora poplašila židovsko - liberálne noviny. Literáti sa snažili „článok víry o jsoucnosti duchů“ vymazať tým, že ho v dráme a literatúre zosmiešnili. Preto v nich udalosť vo Wemdingu spôsobila veľký rozruch. *Čech* o tom mal informovať 24. mája (zlý dátum – až 27. mája, pozn. autora). Nasledoval kompletne a doslovne prevzatý článok z *Čecha*. Autor tvrdil, že žiaden liberálny list si netrúfal tvrdiť, že by Aurelian spáchal nejaký podvod. Nevedeli vôbec, čo o udalosti súdiť. Ako katolíci v rámci periodika ľutovali, že vrchnosť nenariadila prísnejšie vyšetrovanie, aby sa potvrdila činnosť zlého ducha, pretože pochybovačná a posmešná doba všetko strhovala do blata všednosti. Citovali potom farára Kneippa. Podľa neho bolo v podobných prípadoch nutné uchovať si triezvu a zdravú myseľ. V mnohých prípadoch, kde príbuzní hľadali zlého ducha, stačili na jeho vyhnanie (domnelého ducha) dve studené sprchy. Potom noviny komentovali, že učenie cirkvi o pôsobení zlých duchov musí ostať nedotknuté. Článok zakončil prehlásením (zvýraznené iným písmom), že chlapec bol od tej doby zdravý.⁷⁶⁶

⁷⁶³ FASORA et all. *Papežství*, s. 225.

⁷⁶⁴ *Červánky*, *Čert se zase objavil na zemi*, 1. 6. 1892, s. 41.

⁷⁶⁵ *Čech*, bez názvu, 4. 6. 1892, s. 4.

⁷⁶⁶ *Obrana víry*, *Zlý duch ve Wemdingách v Bavorích*, 5. 6. 1892, s. 161.

Katolícky *Vorarlberger Volksblatt*⁷⁶⁷ už v júli 1892 spomenul Wemding vo vŕahu ku kázni nového farára, ktorý na konci upozornil na „švábske vyhánanie diabla“.⁷⁶⁸

Interpretácia prípadu z Wemdingu ako choroby

Ako chorobu interpretovali Wemding *Evangelische Kirchen-Zeitung für Österreich* v článku s názvom *Eine Teufel – Austreibung* (Vyhánanie diabla).⁷⁶⁹ Hneď na úvod autor písal, že nebolo možné vziať do ruky bavorské noviny bez toho, aby nenarazil na túto udalosť. Autor článku namiesto slova posadnutie používal slová choroba a fyzický problém. Za najneuveriteľnejšiu časť považoval označenie Herzovej za pôvodkyňu posadnutia. To, že viera vo vyhánanie diabla bola ešte tak rozšírená (aj medzi protestantmi), považoval autor za poľutovaniahodné.⁷⁷⁰ *Evangelische Kirchen-Zeitung für Österreich* písali o jedenásťročnom chlapcovi z rodiny Zilk „s množstvom príznakov zapríčinených chorobou. A síce z oblasti hysterických chorôb, teda z oblasti, v ktorej aj vynikajúci lekári sú udivení, a ktorá nie je ešte úplne prebádaná.“ Najčastejšie tomuto typu chorôb, podľa autora, podliehali ženy, avšak mnoho prípadov dokázalo, že aj chlapci v období vývoja môžu ochorieť na hystériu.⁷⁷¹ Autor článku namiesto slova posadnutie používal slová choroba a fyzický problém. Rodičia priviedli chlapca k lekárovi. Autor konštatoval, že nebolo možné ani u najlepších lekárov v tak krátkej dobe dosiahnuť zmiernenie choroby. Neboli známe detaily použitého terapeutického prostriedku. Každopádne sa úspech nedostavil a to utvrdilo rodičov v presvedčení, že je chlapec posadnutý. Boli v tom utvrdení svojimi priateľmi a susedmi katolíckeho aj protestantského vyznania.⁷⁷² Článok reflektoval aj samotný exorcizmus. Za najneuveriteľnejšiu časť považoval označenie Herzovej za pôvodkyňu posadnutia. To, že viera vo vyhánanie diabla bola ešte tak

⁷⁶⁷ Vychádzal ako denník v rokoch 1887 až 1972 v Bregenz ako orgán rakúskej ľudovej strany - Österreichische Volkspartei (LANG, *ORBI*, Reihe 2, Band 3, s. 376).

⁷⁶⁸ *Vorarlberger Volksblatt*, bez názvu, 19. 7. 1892, s. 6.

⁷⁶⁹ *Evangelische Kirchen-Zeitung für Österreich, Eine Teufel-Austreibung*, 1. 6. 1892, s. 164.

⁷⁷⁰ „Dass der Galube an Teufelseinwohnungen und Teufelsaustreibungen, wie wir aus dem Mitgetheilten sehen, noch immer so sehr verbreitet ist – und leider auch unter Protestanten – ist gewiss auf das tiefste zu bedauern.“ Tamže, s. 165.

⁷⁷¹ „Zeit Juli 1891 zeigten sich an dem 11 Jahre alten Knaben der Müllereheleute Zilk,..., eine Anzahl Erscheinungen, deren Ursachwohl ein körperliches Leiden war, und zwar aus dem reichen Gebiete der hysterischen Leiden, einem Gebiete, dessen Erscheinungen bis zur Stunde hervorragende Aerzte in Erstaunen versetzen, auch noch nicht ganz aufgehellt sind. Meistens sind es weibliche Individuen, die von dieser Art Leiden befallen werden, indes sind doch viele Fälle erwiesen, dass auch Knaben in der Entwicklungszeit (Pubertät) an Hysterie erkranken.“ Tamže, s. 164.

⁷⁷² Tamže, s. 165.

rozšírená (aj medzi protestantmi), považoval autor za poľutovaniahodné.⁷⁷³ Autor neodsúdil priamo katolícku cirkev, ale skôr prežívajúcu vieru v posadnutosť u oboch konfesíí.

Aj katolícka *Salzburger Chronik* pri reprodukcii súdneho procesu s Aurelianom použila pre označenie prípadu pojem choroba. Ide však len o prepis vyjadrenia manžela pani Herzovej, ktorý na súde hovoril o chorobe a vyliečení chlapca.⁷⁷⁴

Wemding a viera v čarodejnice

Aurelian vo svojej správe citovanej viacerými článkami zaznamenal, že exorcizovaný Michael ako pôvod svojho posadnutia označil čarovanie Herzovej. Na toto obvinenie poukázali viaceré médiá. Napríklad *Salzburger Chronik* napísala, že Herzová bola po tomto obvinení označovaná ako „Hexe“ (čarodejnica).⁷⁷⁵ *Grazer Tagblatt* v článku *Ein Hexenprozess in neunzehnten Jahrhundert* (Čarodejnicky proces v 19. storočí) upozornil, že pod týmto senzačne znejúcim názvom informovali ríšsko-nemecké listy („Blätter“) o obvinení z urážky na cti vznesenom Linou Herzovou proti pátrovi Aurelianovi, pretože ju v správe o vyhánaní diabla vo Wemdingu označil za čarodejnicu a táto správa sa objavila v *Kölnische Zeitung*. Počas súdneho pojednávania bol celý tento príbeh o exorcizme znovu prejednaný.⁷⁷⁶

Dlhú správu reprodukovajúcu súdny proces s Aurelianom publikovali *Bregenzer Vorarlberger Tagblatt* pod názvom *Ein Hexenprozess in 19. Jahrhundert* (Čarodejnicky proces v 19. storočí).⁷⁷⁷ Názov článkov napovedá, že Wemding dávali do súvislosti s vierou v čarodejnice. Noviny sa najprv obmedzili na prepis výpovedí aktérov vyhánania, svedkov a prizvaných expertov a stručnú reprodukciu samotného pojednávania. V prvom čísle venujúcom sa Wemdingu tvrdia, že súd nechal Aurelianovu správu na pojednávaní prečítať. *Bregenzer Vorarlberger Tagblatt* uverenil časť správy zachycujúcej priamo akt exorcizmu aj so slovami Aureliana a vyháňaného chlapca. Nasledoval Aurelianov výsluch.⁷⁷⁸ Jeho prepis pokračoval aj v nasledujúcom čísle. Potom noviny uverejnili výpoveď Herzovej.⁷⁷⁹ Väčšiu

⁷⁷³ Dass der Galube an Teufelseinwohnungen und Teufelsaustreibungen, wie wir aus dem Mitgetheilten sehen, noch immer so sehr verbreitet ist – und leider auch unter Protestanten – ist gewiss auf das tiefste zu bedauern.“ Tamže, s. 165.

⁷⁷⁴ „Von der Krankheit des Knaben habe er nicht viel gehört, blos daß der Knabe manchmal todsüchtig sei und die Stunde, wann das eintrete, voraussagte.“ *Salzburger Chronik für Stadt und Land, Ein Nachspiel zur Teufelaustreibung in Wemding*, 28. 11. 1892, s. 1.

⁷⁷⁵ Tamže, s. 1.

⁷⁷⁶ *Grazer Tagblatt, Ein Hexenprozess in neunzehnten Jahrhundert*, 22. 11. 1892, s. 9.

⁷⁷⁷ č. 2065 z 30. 11. 1892, č. 2066 1. 12. 1892, č. 2067 z 2. 12. 1892, č. 2068 z 3. 12. 1892, č. 2069 z 4. 12. a č. 2070 z 6. 12. 1892.

⁷⁷⁸ *Bregenzer Vorarlberger Tagblatt, Ein Hexenprozeß im 19. Jahrhundert*, 30. 11. 1892, s. 1.

⁷⁷⁹ *Bregenzer Vorarlberger Tagblatt, Ein Hexenprozeß im 19. Jahrhundert*, 1. 12. 1892, s. 1-2.

pozorost' venovali spôsobu, ako sa Aurelianova správa zverejnila.⁷⁸⁰ Počas pojednávania svedkovia opísali chlapcov stav a následne noviny na základe výpovedí svedkov opísali priebeh exorcizmu. Vo štvrtom čísle venovanom Wendingu tiež vysvetloval *Bregenzer Vorarlberger Tagblatt* aj niektoré teoretické aspekty katolíckeho exorcizmu a viery v posadnutie. Dokonca spomenuli aj maleficium⁷⁸¹, teda škodlivé čarovanie.⁷⁸² V ďalšom čísle pokračovali výpovede o priebehu exorcizmu.⁷⁸³ Posledné číslo začína úvahou nad zmyslom celého procesu. Ide však o prepis rozsudku nad pátrom Aurelianom, ktorý uvádza napríklad že „česť jednej osoby stojí nad zákonom... Aké záujmy mal obžalovaný? Mal možno úradom nahlásiť, že Herzová chlapca očarovala? Nie!“⁷⁸⁴

Podobne pomenovali svoj článok z dňa 22. novembra 1892 *Innsbrucker Nachrichten*. Článok sa nachádzal v rubrike *Aus aller Welt* (Z celého sveta) s názvom *Ein Hexeprozeß* (Čarodejnický proces). Opäť išlo o kratšiu, skôr informatívnu, správu bez zjavnej snahy akokoľvek hodnotiť udalosť.⁷⁸⁵

Herzová na súde tvrdila, že so Zilkovcami udržiavala dobré vzťahy. To dokazoval, podľa nej aj fakt, že deti Zilkovcov prišli na fašiangy v maskách aj k nim.⁷⁸⁶ Deti obdarovala prostredníctvom svojej slúžky, teda nie fyzicky ona sama. Noviny opäť informovali aj o detailoch. Pani Herzová plačúc vysvetľovala súdu, že kvôli tejto potupe bývala v hostinci a školákmi označovaná za čarodejnicu.⁷⁸⁷

⁷⁸⁰ *Bregenzer Vorarlberger Tagblatt, Ein Hexenprozeß im 19. Jahrhundert*, 2. 12. 1892, s. 2.

⁷⁸¹ Maleficium je chápané ako zločin, zlý skutok, ktorý je vykonaný pomocou čarovania, teda čarovanie za účelom spôsobenia škody alebo ublíženia (BAILEY, Michael. *From Sorcery to Witchcraft: Clerical Conceptions of Magic in the Later Middle Ages. Speculum*. 2001, 76(4), 960-990).

⁷⁸² „Die zweite Frage ist die, ob P. Aurelian verurteilt war, die Besessenheit zurückzuführen auf maleficium... Die Ursache, warum der Teufel nicht herauskommen kann, war die, weil die Person das maleficium fortsetzt.“ *Bregenzer Vorarlberger Tagblatt, Ein Hexenprozeß im 19. Jahrhundert*, 3. 12. 1892, s. 2.

⁷⁸³ *Bregenzer Vorarlberger Tagblatt, Ein Hexenprozeß im 19. Jahrhundert*, 4. 12. 1892, s. 1.

⁷⁸⁴ „Die Ehre einer Person steht höher als das Recht... Welche Interessen hat denn der Angeklagte gewahrt. Hat er vielleicht der Behörde Anzeige erstattet, dass die Herz den Knaben verwünscht habe? Nein!“ *Bregenzer Vorarlberger Tagblatt, Ein Hexenprozeß im 19. Jahrhundert*, 6. 12. 1892, s. 1.

⁷⁸⁵ *Innsbrucker Nachrichten, Ein „Hexenprozess“*, 22. 11. 1892, s. 4.

⁷⁸⁶ Zeugin Lina Herz, die Ehefrau des Vorigen, bekundet ebenfalls, daß zwischen ihnen und den Zilk's stets ein gutes Einvernehmen geherrscht habe, daß überhaupt die Protestanten bei den letzteren mahlen ließen und dieselben ein gutes Geschäft machten. Auch nachdem die Knaben nicht mehr in die Schule gingen, habe sie und ihr Mann keinen Haß auf die Zilk's gehabt, aber erbaut seien sie als Protestanten darüber nicht gewesen. Das gute Einvernehmen beweist insbesondere der Umstand, daß die Zilk'schen Kinder am Fastnachtsdienstage zu ihnen maskiert gekommen seien.“ *Salzburger Chronik für Stadt und Land, Ein Nachspiel zur Teufelaustreibung in Wending*, 28. 11. 1892, s. 1.

⁷⁸⁷ Weinend erzählt sie dann, daß dieser Schimpf böse Früchte getragen habe, im Wirthshause und von den Schulkindern werde sie als Hexe und als Trud bezeichnet“ Tamže, s. 1.

Interpretácia prípadu ako zázračného uzdravenia

Článok uverejený v katolíckej *Salzburger Chronik für Stadt und Land* bol pretlmočením správy istého Wendelsteina.⁷⁸⁸ S týmito novinami sa ešte stretneme, keď v novembri 1892 priniesli detailnú reprodukciu súdnej dohry s Aurelianom. Na rozdiel od neskorších článkov o Wemdingu v týchto novinách, nebola správa na titulnej strane, ale v rubrike *Vermischtes* (Zmiešané). Noviny predpokladali všeobecnú známosť prípadu: „*Ohladne chlapca Zilka z Wemdingu, na ktorom, ako je známe, P. Aurelian na nariadenie oboch biskupov, z Eichstättu a Augsburgu, ako aj na poverenie provinciála kapucínov, vykonal vyhánanie diabla...*“.⁷⁸⁹ Michaela Zilka opísali noviny ako normálne vyvinutého, zdravého a silného chlapca. Text sa zameriaval najmä na možnosť, či chlapec netrpel nejakým ochorením ako hystéria alebo tanec sv. Víta. Ako ďalej písali: „*Inými slovami či naozaj posadnutie existovalo*“.⁷⁹⁰ Vyšetrenie chlapca, podľa autora článku, takéto podozrenia vyvrátilo. Tým je podľa *Salzburger Chronik* opäť dokázané, že u chlapca skutočne posadnutosť existovala.⁷⁹¹

V marci 1893 *Salzburger Chronik für Stadt und Land* na titulnej strane uverejnila článok s názvom *So ist der Aberglaube zu finden*. Článok sa venoval hypnóze a satanizmu. Predstavoval reakciu na skeptický článok uverejený v periodiku *Figaro*⁷⁹². Autor písal o vyhánaní diabla vo Wemdingu, ako o udalosti vyvolávajúcej veľký rozruch v „najvdzelanejšom“ Nemecku, rovnako, ako vyvolávalo ohŕňanie nosa medicínsky vzdelaného sveta, keď sa hovorilo o zázraku v Lourdoch.⁷⁹³ Podľa autora v Lourdoch aj vo Wemdingu došlo vďaka Božej všemohúcnosti ku skutočnému vyliečeniu.⁷⁹⁴ Redaktorov *Figara* nazval obhajcami nedôvery oblečených do pláštika vedy. Vtedajšiu dobu označil za obdobie skepticizmu a nedôvery. V tomto prípade sa katolícke periodikum ohradilo voči skeptickému periodiku. Svoju argumentáciu *Salzburger Chronik* postavila na fakte, že chlapec Zilk sa uzdravil a jeho príznaky nevylicili lekári. V oboch článkoch chcel autor naznačiť, že po exorcizme všetky nevysvetliteľné príznaky zmizli a teda neexistuje dôvod na skepticizmus.

⁷⁸⁸ *Salzburger Chronik für Stadt und Land, Teufelsaustreibung*, 9. 7. 1892, s. 3.

⁷⁸⁹ „Bezüglich des Knaben Zilk in Wemding, an welchen, wie bekannt, P. Aurelian auf Anordnung der beiden Bischöfe von Eichstätt und Augsburg, sowie im Auftrage des P. Provinzial der Kapuziner die Teufelsaustreibung vorgenommen hat...“ Tamže, s. 3.

⁷⁹⁰ „Es sollte durch die Untersuchung festgestellt werden, ob der – nebenbei gesagt kräftige und normal entwickelte – Knabe nicht etwa an Hysterie oder Veitstanz gelitten habe, mit anderen Worten, ob wirklich Besessenheit vorhanden war.“ Tamže, s. 3.

⁷⁹¹ Tamže, s. 3.

⁷⁹² Vychádzal vo Viedni v rokoch 1857 až 1919 s podtitulom *Humoristisches Wochenblatt*. (Österreichische Nationalbibliothek, *Historische österreichische Zeitungen und Zeitschriften* [online]. Dostupné na internete: http://anno.onb.ac.at/info/fig_info.htm [cit. 15. 9. 2019]).

⁷⁹³ *Salzburger Chronik für Stadt und Land, Wo ist der Aberglaube zu finden?*, 15. 3. 1893, s. 1.

⁷⁹⁴ „In Lourdes werden wirkliche Heilungen erzielt durch Gottes Allmacht, wie schlagend nachgewiesen ist, und auch in Wemding wurde, was eine unbestreitbare Thatsache ist, der exorzisierte Knabe geheilt.“ Tamže, s. 2.

Salzburger Chronik ako jediná k wemdingskému prípadu zaujala v podstate kladný postoj. Úspešný exorcizmus sa snažila predstaviť ako motiváciu pre protestantov na návrat ku katolíckej viere.

Do istej miery pozitívne hodnotil Zilkove uzdravenie aj konzervatívny *Das Vaterland* v článku *Die Wemdinger Teufelsaustreibung*. Napísal, že redaktor *Kölnische Zeitung* van der Loos v poradí obžalovaný po pátrovi Aurelianovi kvôli zverejneniu jeho správy o exorcizme. Pred asi rokom bavorský kapucín P. Aurelian v kostole diecézy Eichstädt s povolením ordinariátu a pod dohľadom všetkých vzťahujúcich sa predpisov vykonal exorcizmus na chlapcovi, ktorého excentrické správanie odolalo všetkým snahám o liečbu a dalo sa vysvetliť len diabolským posadnutím. Exorcizmus dopadol úplným úspechom. Chlapec bol po dvojnásobnom použití exorcizmu úplne uzdravený a aj dnes je stále úplne zdravý, bez poňatia o predchádzajúcom stave a exorcizme.⁷⁹⁵ Aurelian dospel k záveru, že za diabolský vplyv na chlapca môže protestantská žena.⁷⁹⁶ Svoj názor zachytil v správe, ktorá bola publikovaná a viedla k žalobe. I keď noviny vyzdvihli úplné uzdravenie chlapca a označili ho za úspech exorcizmu, do istej miery sa javí, akoby *Das Vaterland* prisudzoval vinu za celú situáciu Aurelianovi a jeho úsudku. Ďalej však článok uvádza, že Aurelian len veril katolíckej náuke potvrdzujúcej skutočnosť posadnutia.⁷⁹⁷

Komparácia Wemdingu s inými prípadmi alebo kultúrami

Zdá sa, že prípad vo Wemdingu podnietil autorov k širšej analýze povier o diablovej a posadnutí. Niektoré články sa zaoberali čarodejníckymi procesmi, duševnými chorobami alebo predstavami prírodných národov a Wemdingu sa venovali iba okrajovo. Wemding sa ako príklad vyhánania diabla objavil v novinách aj po niekoľkých rokoch. *Čech* v roku 1898 upozornil v článku s názvom *Protestantský „Wemding“* na iný prípad na severe Nemecka. Vyháňanie diabla v tomto prípade vykonal protestantský pastor. *Čech* vo svojej reakcii upozornil na veľký rozruch okolo Wemdingu a že si čitatelia dobre pamätajú „rámus“

⁷⁹⁵ „Der Knabe war nach zweimaliger Vornahme des Exorcismus vollkommen gehielt und ist auch heute noch vollkommen gesund, ohne von seinem früheren Zustande oder von dem vorgenommenen Exorcismus ein Bewußtsein zu haben.“ *Das Vaterland, Die Wemdinger Teufelsaustreibung*, 1. 12. 1892, s. 4.

⁷⁹⁶ „Gewisse Vorgänge während des Exorcismus brachten P. Aurelian auf die Ansicht: der diabolische Einfluß auf den Knaben rühre von den Verwünschung einer protestantischen Frau her, bei der der Knabe öfter auf Besuch war und die ihm Backwerk verbrachte.“ Tamže, s. 4.

⁷⁹⁷ „Beide (Dompropst a Theologieprofessor ako svedkovia procesu, pozn. autora) ließ die Person jener Frau begreif licherweise aus dem Spiele, erklärten aber ganz entschieden, daß P. Aurelian nach dem vorliegenden Sachverhalte an Besessenheit glauben mußte, deren Möglichkeit und Wirklichkeit katoholische Lehre sei.“ Tamže, s. 4.

spôsobený liberálnou tlačou kvôli Wemdingu. Kritizoval, že vtedy išlo o katolíka, čo vzbudilo toľko pozornosti, zatiaľ čo pri protestantovi bola liberálna tlač ticho.⁷⁹⁸

V *Arbeiterwille* bol v júni 1906 v rubrike *Was gibt's neues* (Čo je nové) publikovaný krátky článok *Die Heilkraft des Weihwasser* (Liečivá sila svätenej vody). Autor písal, ako na konci 80. rokov rozvírilo v Nemecku v klerikálnej tlači veľa prachu vyhánanie diabla.⁷⁹⁹ Posadnutý mal byť vtedy deväťročný chlapec (chybne uvedené obdobie a vek chlapca, pozn. autora). Klerikálne noviny boli podľa autora z úspechu vyhánania tak nadšené, že svätenej vode prisúdili zázračné účinky.⁸⁰⁰ Príležitostné posledné pojednávania pred porotným súdom proti inžinierovi Aug. Richterovi z hornobavorského porotného súdu kvôli „priestupku proti náboženstvu“ pripomenulo znovu aj vyhánanie diabla vo Wemdingu. Autor ďalej uviedol: „*Ak ešte majú existovať ľudia, ktorí o liečivých účinkoch svätenej vody pochybujú, tým by chcel autor prezradiť, že z bývalého stelesneného čertovského chlapca – sa stal ochranný anjel, ochranný anjel nie s krídlami a svätožiarou, ale s prilbou, že bývalý satanáš je policajt v Mníchove.*“ Autor ukončil článok zvolaním: „*Kto by sa teraz odvážil pochybovať o liečivých účinkoch svätenej vody?*“⁸⁰¹ Článok sa tak vysmieval viere v zázračné účinky svätenej vody a sarkasticky dokazoval jej vplyv na premenu Michaela Zilka z posadnutého chlapca na policajta.

Ďalším príkladom bol článok *Besessene und Geisteskranke* (Posadnutí a duševne chorí) uverejnený v *Arbeiterwille*. Autor sa čiastočne venoval aj Wemdingu. Článok je, ako napovedá aj názov, venovaný predstavám, podľa ktorých duševné choroby spôsobujú zlí duchovia. Takýto výklad pôvodu duševných chorôb považoval autor za primitívny.⁸⁰² Tvrdil, že stále nevymizla predstava o démonickom pôvode epilepsie, hystérie a iných nervových a duševných chorôb. Ich symptómy naivnému pohľadu museli prísť nepochopiteľné. Vyháňaním zlého ducha tak mohlo byť ospravedlnené ťažké týranie duševne chorej osoby.⁸⁰³ Takýmito poverami mohli byť, podľa autora, motivované aj prípady, o ktorých noviny aj vo vtedajšej dobe prinášali hrôzostrašné detaily. To, že viera v posadnutie ešte nevymizla, pripisoval katolíckej cirkvi a ortodoxným protestantským cirkvám. Ľud, a obzvlášť niektorí katolícki kňazi, sa podľa

⁷⁹⁸ Čech, *Protestantský „Wemding“*, 8. 7. 1898, s. 4.

⁷⁹⁹ *Arbeiterwille*, *Die Heilkraft des Weihwassers*, 23. 6. 1906, s. 4.

⁸⁰⁰ „Die klerikale Presse war über den Erfolg der Teufelsaustreibung derart entzückt, daß sie dem Weihwasser eine wunderbare Wirkung zuschob.“ Tamže, s. 4.

⁸⁰¹ „Und wenn es noch Leute geben sollte, die an der Heilkraft des Weihwassers zweifeln sollten, denen wollen wir verraten, daß aus dem ehemaligen leibhaftigen Teufelsbuben ein – Schutzengel geworden ist, allerdings ein Schutzengel nicht mit Flügeln und Glorienschein, sondern mit der Pickelhaube, denn der ehemalige Satanus ist heute wohlbestallter – Polizeimann in München. Wer wagt es nun noch an der Heilkraft des Weihwassers zu zweifeln?“ Tamže, s. 4.

⁸⁰² *Arbeiterwille*, *Besessene und Geisteskränke*, 2. 4. 1909, s. 1.

⁸⁰³ Tamže, s. 1.

novozákonnej predlohy snažili vyhnat' démona choroby všelijakými zaklínadlami.⁸⁰⁴ Autor uviedol, že vyhánanie z Wemdingu bolo známe. Exorcizmus bol úspešný len podľa predstáv exorcistu Aureliana.⁸⁰⁵ Čoskoro bola pani Herzová v celej oblasti považovaná za čarodejnicu, vďaka čomu obchod jej muža značne upadal.⁸⁰⁶

V článku boli spomenuté aj iné prípady posadnutia, s ktorými som sa v periodikách stretol, napr. Gif, mestečko pri Versailles, kde devätnásťročné dievča trpelo psychickou chorobou, kvôli čomu bola považovaná za posadnutú diablom. Ďalším uvedeným príkladom posadnutia bol prípad kabardskej ženy z Kaukazu uverejnený napr. v *Pester Lloyd* 22. júla 1902 a *Mährisch-Schlesische Presse*⁸⁰⁷ 26. júla 1902. Žena bola exorcizovaná na radu duchovného nad horúcim ohňom. Spomínaný tu bol aj prípad v Montelepre na Sicílii z roku 1893, autorom charakterizovaný ako „barbarská scéna“, pretože sedemnásťročné dievča trpiace bolestivou chorobou bolo označené za posadnuté a počas vyhánania zomrelo. Tieto príklady mohli, podľa autora, slúžiť ako dôkaz, že náhľad katolíckej a protestantskej ortodoxie sa presadil tiež v praxi.⁸⁰⁸ Článok do istej miery priniesol sumár niekoľkých známejších prípadov exorcizmov z predchádzajúceho obdobia.

Naposledy sa Wemding v novinách objavil v roku 1919, kedy sa k prípadu vracajú *Brünner Zeitung*. V rubrike *Feuilleton* priniesli 29. marca 1919 článok s názvom *Hexenprozesse* (Čarodejnícke procesy). Týkal sa čarodejníckych procesov v 16. a 17. storočí. Začínal počtom obetí procesov a tým, kedy bola popravená prvá čarodejnica. Písal tiež o poslednej popravenej čarodejnici. Potom sa jednou vetou zmienil o Wemdingu, pretože s pobúrením uviedol, že ešte v roku 1894 sa uskutočnilo vyhánanie diabla vo Wemdingu (autor článku tu uviedol nesprávny rok, pozn. autora).⁸⁰⁹

Reprodukcia súdneho procesu s pátrom Aurelianom

Zdá sa, že viac než samotný exorcizmus vo Wemdingu, upútal pozornosť novín súdny proces s pátrom Aurelianom na jeseň roku 1892. Väčšina nájdených článkov priniesla správu až v dobe konania súdu a niektoré správy podrobne informovali o samotnom procese.

⁸⁰⁴ Tamže, s. 1.

⁸⁰⁵ „Der Kapuziner Pater Aurelian nahm eine dämonische Krankheit als Ursache an, nahm an dem Knaben den Exorzismus vor und zwar, wie er glaubte, mit wollem Erfolg...“ Tamže, s. 1.

⁸⁰⁶ Tamže, s. 2.

⁸⁰⁷ Týždenník vychádzajúci v rokoch 1892 až 1938 s podtitulom *Unabhängige deutsche Zeitung für Stadt und Land*. V rokoch 1884 až 1891 vychádzala pôvodne ako *Mährisch-Schlesische Rundschau* (KUBÍČEK, *CERBI*, řada 1, díl 1, část 1, s. 197).

⁸⁰⁸ Arbeiterwille, *Besessene und Geisteskränke*, 2. 4. 1909, s. 3.

⁸⁰⁹ Brünner Zeitung, *Hexenprozesse*, 29. 3. 1919, s. 2.

Dlhý článok rozdelený do niekoľkých čísel publikovala napríklad katolícka *Salzburger Chronik für Stadt und Land*.⁸¹⁰ Hneď v prvom článku *Salzburger Chronik für Stadt und Land* priniesla krátku správu v rubrike *Vermichtes* (Zmiešané). Článok sa volal *Ein Teufelsaustreibung in Wemding* (Vyháňanie diabla vo Wemdingu). Informoval, že dňa 18. novembra bola vznesená obžaloba od pani Herzovej na pátra Aureliana za urážku, kvôli protokolu k známemu exorcizmu.⁸¹¹ O niekoľko dní neskôr, 24. novembra, bola informácia o procese s Aurelianom uverejnená na titulnej strane pod čiarou s názvom *Ein Nachspiel zur Teufelsaustreibung in Wemding* (Dohra vyhánania diabla vo Wemdingu). V článku sa nachádzal aj prepis časti Aurelianovej správy.⁸¹²

V čísle z dňa 26. novembra *Salzburger Chronik* detailne opísala priebeh pojednávania. Dozvedeli sme sa mená účastníkov súdu (sudcu, obhajcu a žalobcov) a niekoľko detailov zo života pátra Aureliana, ako rok jeho narodenia (1857). Samotný exorcista na súde, podľa autora, vypovedal potichu, ale bolo vidieť jeho vnútorné rozrušenie.⁸¹³ Pokračovanie článku o procese vyšlo opäť 28. novembra. V tejto časti noviny priniesli výpoveď manžela pani Herzovej. O chlapcovej chorobe toho vraj veľa nepočul, len že občas mal samovražedné sklony a dokázal predpovedať hodiny, kedy mal dostať záchvat.⁸¹⁴ Podľa článku si Aurelian neuvedomoval, že by sa pri svojom konaní dopustil nejakého priestupku.⁸¹⁵ Prezentácia pojednávania pokračovala v článku z 30. novembra 1892. V tejto časti nájdeme informácie z vypočutia prizvaných odborníkov, dómskeho prepošta z Eischstättu a dr. Schneida, člena kapituly z Regensburgu. Prepošt potvrdil, že nad skutočnosťou posadnutia v danej dobe nie je žiadna pochybnosť.⁸¹⁶ Pred vyhánaním mal Aurelian povinnosť skutočné posadnutie Zilka ešte potvrdiť podľa cirkevných kritérií. Prepošt tvrdil, že ide o napr. veľkú silu, ktorú však chlapec pri svojich záchvatoch vykazoval alebo hagiofóbia – strach zo svätenín. Ďalej prepošt tvrdil, že aj starý biskup z Augsburgu osobne chlapca prehliadol a že osemdesiatročný biskup má veľké skúsenosti. Vypovedal, že príčinou posadnutia mohlo byť maleficium. Aurelian mal pociťovať povinnosť niečo so stavom chlapca urobiť. Noviny potom prešli od výpovede prepošta

⁸¹⁰ č. 264 z 22. 11. 1892, č. 267 z 24. 11. 1892, č. 269 z 26. 11. 1892, č. 270 z 28. 11. 1892, č. 272 z 30. 11. 1892 a č. 273 z 1. 12. 1892.

⁸¹¹ *Salzburger Chronik für Stadt und Land, Zur Teufelsaustreibung in Wemding*, 21. 11. 1892, s. 4.

⁸¹² „Durch diese Aeußerungen fühlte sich die Frau Herz beleidigt, und die Staatsanwaltschaft glaubte ein öffentliches Interesse verletzt und erhob *ex officio* die Klage wegen Beleidigung gegen den P. Aurelian.“ *Salzburger Chronik für Stadt und Land, Ein Nachspiel zur Teufelsaustreibung in Wemding*, 24. 11. 1892, s. 1.

⁸¹³ *Salzburger Chronik für Stadt und Land, Ein Nachspiel zur Teufelsaustreibung in Wemding*, 26. 11. 1892, s. 1.

⁸¹⁴ „Von der Krankheit des Knaben habe er nicht viel gehört, blos daß der Knabe manchmal todsüchtig sei und die Stunde, wann das eintrete, voraussagte.“ *Salzburger Chronik für Stadt und Land, Ein Nachspiel zur Teufelsaustreibung in Wemding*, 28. 11. 1892, s. 1.

⁸¹⁵ Tamže, s. 1.

⁸¹⁶ *Salzburger Chronik für Stadt und Land, Ein Nachspiel zur Teufelsaustreibung in Wemding*, 30. 11. 1892, s. 1.

k vlastným úvahám. Výsledkom exorcizmu bolo uzdravenie chlapca, pretože démon bol donútený sa pred autoritou a mocou cirkvi skloniť.⁸¹⁷ Oprávnenosť konania Aureliana potvrdil aj druhý znalec Shneid. Ako dôvod správnosti Aurelianovho konania uviedol, že chlapec reagoval len na svätenú vodu a na obyčajnú nie, rovnako reagoval chlapec, keď páter Aurelián čítal latinskú modlitbu a nie keď čítal niečo z klasickej literatúry. V článku z 1. decembra noviny zhrnuli záver pojednávania a posledné svedectvá. Opísali, ako Aurelian obhajoval presvedčenie o správnosti svojho konania.⁸¹⁸

Dňa 22. novembra 1892 o súdnom procese uverejnili správu *Innsbrucker Nachrichten*. Článok sa nachádzal v rubrike *Aus aller Welt* (Z celého sveta) s názvom *Ein Hexeprozess* (Čarodejnický proces). Opäť išlo o kratšiu, skôr informatívnu správu bez zjavnej snahy akokoľvek hodnotiť udalosť. Noviny uviedli, že išlo o proces s kapucínom kvôli ohováraniu pani Herzovej. Správa z exorcizmu sa týkala Michaela Zilka, ako noviny píše, na ktorom boli pozorované zvláštne javy ako výbuchy zlosti pri približovaní svätých predmetov a modlení.⁸¹⁹ Aj tieto noviny poukázali na zmiešané manželstvo Zilkovcov. Podľa autora malo byť zavedenie katolíckej výchovy dôvodom na počarenie zo strany Herzovej.⁸²⁰ V rovnaký deň uverejnil správu aj *Grazer Tagblatt*. V článku v rubrike *Gerichtsaal* uviedli, že išlo o urážku na cti, pretože v správe o vyhánaní diabla Aurelian označil pani Herz za čarodejnicu. Rozsudok uznal Aureliána vinným z prečinu urážky a uložil mu peňažný trest 50 mariek alebo odňatie slobody na 5 dní. A taktiež zaplatiť súdne trovy. Odôvodnenie bolo založené na tom, že Aurelian správu sám viackrát šíril a ako duchovný si bol vedomý protizákonnosti svojho konania.⁸²¹

Noviny priniesli výpovede rôznych svedkov prizvaných na súd. Napríklad manžel pani Herzovej vypovedal, že všeobecne boli obchodné dôsledky menšie než bola poškodená jeho česť. Noviny priniesli aj výpoveď samotnej pani Herzovej. Vypovedala, že medzi ňou a Zilkovcami stále vládlo porozumenie a tvrdila. Ani potom, čo chlapec prestal chodiť do protestantskej školy, necítila ona ani jej muž proti Zilkovcom žiadnu nenávisť. Noviny citovali výpoveď Herzovej, že ťažko trpela obvinením z čarodejníctva a keby nemala dobrých známych, ktorí ju utešovali, upadala by dávno do smútku. V článku nasledovala reprodukcia,

⁸¹⁷ Salzburger Chronik für Stadt und Land, *Ein Nachspiel zur Teufelaustreibung in Wending*, 30. 11. 1892, s. 1.

⁸¹⁸ Salzburger Chronik für Stadt und Land, *Ein Nachspiel zur Teufelaustreibung in Wending*, 1. 12. 1892, s. 2.

⁸¹⁹ Innsbrucker Nachrichten, *Ein „Hexenprozess“*, 22. 11. 1892, s. 4.

⁸²⁰ „... von der Nachbarsfrau Herz durch Verwünschung und durch ihm geschenkte „Hußeln“ aus Zorn darüber dass der gemischter Ehe lebende Zilk seine protestantische Kinder katholisch erziehen ließ, besessen gemacht worden.“ Tamže, s. 4.

⁸²¹ *Ein Hexenprozess in neunzehnten Jahrhundert*, Grazer Tagblatt, 22. 11. 1892, s. 9.

ako sa správa vlastne dostala na verejnosť. Nasledovala výpoveď chlapcovho otca. Josef Zilk vo svojej výpovedi poprel záväzok vychovávať deti v protestantskej viere.⁸²²

V rubrike *Aus dem Gerichtsaale* (Zo súdnej siene) informovali o súdnom procese s Aurelianom aj *(Linzer) Tages-Post*.⁸²³ Správa niesla jednoduchý názov *Eine Teufelaustreibung* (Vyháňanie diabla). Noviny upozornili, že k procesu boli prizvaní katolícki duchovní ako znalci („Sachverständige“). Hlavný priestupok spáchaný Aurelianom spočíval v tom, že správu o vyháňaní diabla, zahŕňajúcu aj pani Herzovú, nechal čítať iné osoby. Zároveň sám šíril informáciu, že vyháňaný chlapec označil Herzovú za čarodejnicu.⁸²⁴ Aj v tomto článku bolo zaznamenané emočné dojatie pani Herzovej. V prívale slz Herzova vysvetlila, čo sa jej vlastne kvôli obvineniu z čarodejníctva stalo.⁸²⁵ V článku bolo uvedené stanovisko znalca a chrámového prepošta z Eichstättu, že posadnutosť bola z cirkevného hľadiska nesporná. Aurelian podľa prepošta rozpoznal známky posadnutia a postupoval správne.⁸²⁶

Neie Freie Presse priniesla článok *Ein Geistlicher wegen Verleumdung geklagt* (Duchovný obžalovaný z urážky na cti). Článok tvorí prepis textu z novín *Neuesten Nachrichten* vydávaných v Mníchove. Na začiatku len stručne opísali dôvod konania súdu. Autor uviedol, že súdna sieň bola plná. Celý článok v podstate v krátkosti sumarizuje prípad vo Wemdingu.⁸²⁷ *Salzburger Volksblatt* prevzal informáciu o Wemdingu tiež z mníchovských *Neuesten Nachrichten*. Stredne dlhá správa o súdnom pojednávaní. V podstate len v skratke uvádzajú kto a z čoho bol obžalovaný po čom nasledovala informácia o Aurelianovej správe a krátka charakteristika priebehu pojednávania.⁸²⁸

Nielen samotný proces, ale aj jeho výsledok a páter Aurelian boli centrom záujmu novín. *Der Vorarlberger* reagoval ešte v decembri na článok v „*Volkfreund*“. Ktorý informoval, že známy vyháňač diabla Aurelian bol odsúdený k pokute 50 mariek. *Der Vorarlberger* to nazval klamstvom (Nun das ist eine Lüge). Článok v podstate v dvoch vetách sumarizuje

⁸²² Salzburger Chronik für Stadt und Land, *Ein Nachspiel zur Teufelaustreibung in Wemding*, 28. 11. 1892, s. 1.

⁸²³ (Linzer) Tages-Post, *Eine Teufelaustreibung*, 24. 11. 1892, s. 5.

⁸²⁴ Tamže, s. 5.

⁸²⁵ „Unter einer Flut von Tränen erzählt Frau Herz, was sie unter der Beschuldigung Pater Aurelians, daß sie eine Hexe sei, auszustehen hatte.“ Tamže, s. 5.

⁸²⁶ „Sachverständiger Dompropst Pruner von Eischstätt erklärt die Bessesenheit sei nach der Kirchenlehre unbestreitbar, und erläutert die Dämonenlehre. Aurelian hätte die Anzeichen der Besessenheit richtig gedeutet und correct behandelt.“ Tamže, s. 6.

⁸²⁷ Neue Freie Presse, *Ein Geistlicher wegen Verleumdung geklagt*, 21. 11. 1892, s. 3-4. Vychádzali vo Viedni v roku 1864 až 1939, pôvodne 12 krát týždenne, neskôr ešte pribudlo večerné číslo. Boli popredným rakúskym liberálnym periodikom (LANG, *ORBI*, Reihe 2, Band 3, s. 34; MELISCHEK – SEETHALER, *Die Tagespresse*, s. 182).

⁸²⁸ Salzburger Volksblatt unabh. Tageszeitung f. Stadt u. Land Salzburg, *Ein Geistlicher wegen Verleumdung geklagt*, 22. 11. 1892, s. 2-3.

prípado. Herzová vraj mala Zilka „prekliat“, pričom slovo prekliat' je v úvodzovkách, čím noviny naznačujú, že nemalo ísť o skutočné prekliatie.⁸²⁹ Článok chce korigovať textu z *Volksfreund* a uvádza, že Aureliana súd uznal za zverejnenie správy nevinným, ale pokutu mu dal za to, že dal správu iným osobám, kvôli čomu došlo nepriamo k jej zverejneniu. Na konci podotýka, že súd sa nezaoberal vyhánaním diabla uvedeným v správe.⁸³⁰

Neutrálne hodnotenie wemdingského prípadu

Fremdenblatt - Organ für die böhmischen Kurorte v rubrike *Literatur* v článku pod názvom *Eine Teufelsaustreibung in Bayern* (Vyhánanie diabla v Bavorsku) informoval o pláne vydať protokoly uverejnené v *Kölnische Zeitung* pod názvom „Záver 19. storočia. Vyhánanie diabla, ktoré sa udialo vo Wemdingu“ vo vydavateľstve Hugo Klein v Barmen (v roku 1929 spojené s inými mestami do sídla Wuppertal ležiacom pri Düsseldorfe, pozn. autora). Noviny čitateľa upozornili na, podľa nich, nanajvýš zaujímavý kúsok súčasných dejín.⁸³¹

Analýza mediálneho obrazu Wemdingu

Väčšina novinových článkov týkajúcich sa Wemdingu zaujala negatívny postoj a exorcizmus vo Wemdingu často predstavoval symbol poverčivosti a prežitkov z minulosti. I keď bol exorcizmus vykonaný katolíckym duchovným, kritika cirkvi sa zdá byť vo väčšine prípadov skôr sekundárna a viac sa periodiká sústredili na odsúdenie poverčivosti všetkých aktérov exorcizmu. Výnimkou sú všeobecne proticirkevne, resp. liberálnejšie zamerané médiá, ako napríklad *Červánky*, ktoré využili Wemding ako nástroj kritiky cirkvi. Medzi periodiká kritizujúce wemdingský prípad patrili predovšetkým tlačoviny bez konkrétneho zaradenia v rámci politického alebo náboženského spektra.

Politicky orientovaná tlač nebola vo svojom prístupe jednotná. Predstavitel' politického katolicizmu *Čech* kritizoval, a to aj neskôr v prípade Wahrmondovej aféry analyzovanej v ďalšej kapitole, ostatné médiá za negatívne hodnotenie wemdingského prípadu. Z pohľadu *Čecha* bol veľký mediálny ohlas spôsobený tým, že exorcizmus vykonal katolícky duchovný, čím sa otvoril priestor na kritiku katolicizmu. Wemdingský prípad tak poskytol *Čechovi*, ale aj ďalším listom, priestor na kritiku tlače ideologických oponentov. *Čech* bol ostro klerikálne

⁸²⁹ „In dem Berichte (správa uverejnená v *Kölnische Zeitung*, prvé zverejnenie Aurelianovej správy, pozn. autora) kommt vor, die Ehefrau Herz habe den Knaben Zilk 'verflucht'. Die Frau ließ diese Beschuldigung nicht auf sich liegen und klagte den Pater Aurelian, weil sie annahm, der Pater habe diesen Bericht in die Zeitung gegeben.“ *Der Vorarlberger*, bez názvu, 16. 12. 1892, s. 8.

⁸³⁰ Tamže, s. 8.

⁸³¹ *Fremdenblatt - Organ für die böhmischen Kurorte, Eine Teufelsaustreibung in Bayern*, 8. 7. 1892, s. 5.

zameraný a v politických otázkach vystupoval ostro až neznášateľivo. Liberálne orientované médiá ako *Národní listy* v ňom preto videli spiatočnicke alebo až fanatické náboženské periodikum.⁸³² *Čech* však neakceptoval výsledok exorcizmu automaticky a vo svojej kritike tvrdil, že pre objektívne zhodnotenie bolo potrebné prípad dôkladnejšie preskúmať.

Naopak, kritický postoj zaujali periodiká reprezentujúce na českom území liberálny alebo sociálno - demokratický prúd. Napríklad *Národní listy*, ktoré sa kvôli Wemdingu dostali do konfliktu s *Čechom*, podotkli, že Aurelianovo počínanie odsúdili aj katolícke periodiká. Mimo českého prostredia zase *Arbeiterwille*, ako sociálno - demokratický list, ešte v roku 1906 použila Wemding na kritiku kresťanskej viery v nadprirodzené účinky svätenej vody. V inom článku *Arbeiterwille* odsúdila interpretáciu duševných chorôb ako posadnutia ako posadnutia. Vyháňanie mohlo podľa autora tohto článku ospravedlniť týranie chorých osôb. Články v *Arbeiterwille* boli však myslené ako všeobecná kritika prežívania starých povier a Wemding v nich bol použitý na ilustráciu tvrdení autora.

Nie všetky politické noviny sa snažili k Wemdingu zaujať nejaké stanovisko. Niektoré sa obmedzili iba na stručné informovanie o diani. *Grazer Tagblatt* publikoval v roku 1892 článok iba stručne informujúci o publikovaní Aurelianovej správy a súdom pojednávaní.

Kriticky sa k Wemdingu vyjadrovali liberálne a antiklerikálne *Červánky*. V *Bukowinaer nachrichten* sa Wemding dostal na titulnú stranu, pričom noviny upozornili na konfesijný konflikt tohto prípadu. Podrobnejšia analýza textu v tomto prípade nebola adekvátne, keďže väčšina textu bola prevzatá z (*Linzer*) *Tages-Post*. Negatívne hodnotenie Wemdingu noviny ukázali na konci článku, keď upozornili, že exorcizmus Michaela Zilka ukázal deštruktívnu silu povery.

Ambivalentný prístup zaujali k Wemdingu nábožensky orientované periodiká. Medzi prokatolícke periodiká patrili *Neue Warte am Inn*, *Das Vaterland*, *Grazer Volksblatt*, *Obrana víry* a najmä *Salzburger Chronik für Stadt und Land*. Katolícka tlač sa stavala k Wemdingu skôr pozitívne, aj keď autori článkov boli vo svojich vyjadreniach relatívne zdržanliví a sústredili sa najmä na priebeh a výsledok exorcizmu. *Neue Warte am Inn* v dlhom článku vykreslila chlapcove príznaky, priebeh exorcizmu a jeho úspešný koniec. Článok bol písaný neutrálne, avšak z niektorých častí textu je badateľná snaha ukázať exorcizmus v pozitívnom svetle (chlapcovi nakoniec vytriskli slzy, pobozkal relikviu, nasledovala spoločná modlitba a pod.). *Salzburger Chronik* sa pokúsila o obhajobu Aureliana založenú na skutočnosti, že exorcizovaný chlapec bol pôvodne zdravý a silný. Jeho príznaky nedokázala vtedajšia medicína

⁸³² FASORA et al. *Papežství*, s. 225.

rozpoznať a úspešne liečiť, ale po vykonaní exorcizmu sa stratili.⁸³³ Uzdravenie chlapca teda využili katolícke periodiká ako propagandu katolicizmu a zdôraznili úmysel niektorých protestantov v oblasti Wemdingu po úspešnom exorcizme prestúpiť na katolicizmus. Takýto prístup, resp. interpretácia exorcizmu nie sú novinkou. Už od obdobia reformácie v 16. storočí slúžili úspešné exorcizmy na propagáciu správnosti katolíckeho rituálu a často aj na diskreditáciu protestantov.⁸³⁴ *Salzburger Chronik* sa dokonca v rámci snahy vykresliť prípad pozitívne pustila do kritiky iných periodík (ako *Figaro*) a skepticizmus či kritiku označila pri Wemdingu za prehnanú nedôveru prezlečenú do plášťa vedy. *Grazer Volksblatt* samotný prípad v podstate nekomentoval a priniesol len stručnú informáciu o Aurelianovom úmrtí.

Vzhľadom na konfesijný konflikt, tvoriaci do istej miery kulisu wemdingského exorcizmu, neprekvapí kritický postoj protestantského periodika ako *Evangelische Kirchen-Zeitung für Österreich*. Na rozdiel od katolícky orientovaných novín sa autor snažil posadnutie Michaela Zilka opísať ako duševnú chorobu. Dôvod neúspechu liečby mal spôsobiť nedostatok času a zložitosť určovania diagnózy pri duševných chorobách. Kriticky sa tieto noviny postavili najmä k faktu, že za príčinu posadnutia bola označená protestantka.

V rámci wemdingského prípadu je možné sledovať dva konflikty. Z pohľadu väčšiny dobových periodík išlo v prvom rade o stret zastaralých povier z minulosti a modernity konca 19. storočia. Tento stret sa odohrával na pozadí nevyriešených konfesijných sporov v zjednotenom Nemecku. Z analyzovaných materiálov nie je možné určiť právy dôvod averzie Zilkovcov voči Herzovcom, ktorý nakoniec viedol k obvineniu Herzovej z očarovania. Aj zmenu protestantskej výchovy na katolícku ako dôvod údajného očarovania je potrebné vnímať ako výklad samotného exorcistu. Ako dôležitejší aspekt tohto prípadu sa v očiach tlače ukazuje publikovanie Aurelianovej správy o exorcizme. Táto správa predstavovala príležitosť nahliadnuť do inak neverejného rituálu a pre mnohé médiá otvorila možnosť kritiky viery v posadnutie.

Wahrmundova aféra a Wemding

I keď sa wemdingský prípad udial v roku 1892 a exorcista páter Aurelian bol už po smrti, v roku 1908 prípad upútal opätovne pozornosť tlače. Dôvodom bola publikácia brožúry Ludwiga Wahrmunda (*1860 – †1932) a s ňou súvisiaca tzv. Wahrmundova aféra. Wahrmund

⁸³³ *Salzburger Chronik für Stadt und Land, Ein Nachspiel zur Teufelaustreibung in Wemding*, 1. 12. 1892, s. 1.

⁸³⁴ WALKER, Anita – DICKERMAN, Edmund. "A Woman under the influence": A case of alleged possession in Sixteen-century France. In: LEVACK, Brian. *Possession and Exorcism*. New York – London: Carland Publishing, Inc., 1992, s. 194.

pôsobil na univerzite v Innsbrucku ako profesor kanonického práva na Právnickej fakulte. Spočiatku bol považovaný za veriaceho katolíka a pre svoju funkciu bol doporučený brixenským biskupom. Wahrmund však na svojich prednáškach často vystupoval proti cirkvi a jej postojom, a to nie len pred študentami, ale aj pred širokou verejnosťou.⁸³⁵

V Tirolsku, kde v roku 1908 Wahrmund pôsobil, mala katolícka cirkev pomerne významné postavenie. V Tirolskom zemskom sneme so 68 poslancami mala rímskokatolícka vrchnosť silné zastúpenie. Virilný hlas mali traja cirkevní hodnostári a rektor univerzity v Innsbrucku. V sneme zasadali ďalší štyria duchovní volení cirkevnými inštitúciami. Aj na samotnej univerzite mala veľký vplyv Teologická fakulta.⁸³⁶ V roku 1901 sa kresťanskí socialisti stali najsilnejšou tirolskou stranou a od roku 1909 začali užšie spolupracovať s konzervaticami, čím si získali vyššiu stabilitu pri moci.⁸³⁷ Tirolská tlač bola v proticirkevných vyjadreniach skôr zdržanlivejšia.⁸³⁸

Wahrmundova aféra vypukla krátko po inom konflikte medzi cirkvou a protiklerikálnym hnutím, tzv. Konečného afére.⁸³⁹ Začiatkom Wahrmundovej aféry bola jeho prednáška, v roku 1908 vydaná ako brožúra pod názvom *Katholische Weltaunschaung und freie Wissenschaft* (v češtine vyšla pod názvom *Katolícky názor svetový a svobodná veda*). Wahrmund sa v nej snažil opísať, čo je to katolícky svetonázor a prečo a ako ho veda postupne odmieta.⁸⁴⁰ Katolicizmus spolu s kresťanstvom boli vo Wahrmundových očiach pre vedu historickým vyjadrením náboženského princípu, ktorých ľudstvo zažilo a zažije veľa. Katolicizmus po dlhom historickom vývoji skončil ako súdobý ultramontánný katolicizmus

⁸³⁵ CORETH, Emerich. Die Philosophie an der Theologischen Fakultät Innsbruck 1857—1957. *Zeitschrift für katholische Theologie*. 1958, 80(1), s. 157.

⁸³⁶ FASORA, *Podoby socialistického antiklerikalismu*, s. 8.

⁸³⁷ Tamže, s. 9.

⁸³⁸ Tamže, s. 13.

⁸³⁹ Jej počiatkom bola snaha Aloisa Konečného stať sa riadiacim učiteľom v roku 1907 v Bludově v okrese Šumperk. O tento post mali záujem aj cirkevní predstavitelia. Konečný bol do funkcie vybraný školskou radou v Zábrehu. Proti jej rozhodnutiu sa odvolal starosta Bludova František Březina. Do sporu vstúpilo aj olomoucké arcibiskupské konzistórium, ktoré žiadalo zemskú školskú radu o Konečného odstránenie alebo napomenutie. Znovu sa do pozornosti dostala aj žaloba katolíckeho administrátora Antonína Číhala. Končený totiž viedol civilný pohrebný obrad svojho kolegu Libora Tapy zosnulého v roku 1907. Na pohrebe obvinil Číhala, že jeho kolegu uštvá na smrť za čo na neho Číhal podal žalobu. Konečný mal k účasti na pohrebe prinútiť aj školské deti. Číhal, ktorý prišiel vykropiť hrob, bol násilne odvedený z cintorína. Konečný bol navyše neúspešným kandidátom do zemského snemu a kvôli politickej kampani niekoľkokrát skrátil vyučovanie, čo bolo neskôr interpretované ako zanedbávanie školy - Moravská zemská školská rada 8. marca 1908 rozhodla v Konečného neprospech. Nielenže nebol potvrdený na svojom poste, ale dokonca bol preradený na nižšiu pozíciu než zastával doposiaľ. Konečný sa odvolal k ríšskemu ministerstvu kultu a vyučovania. Toto pomerne prísne rozhodnutie zmeskej školskej rady vyvolalo množstvo demonštrácií a podporných akcií Konečného priaznivcov. Ministrom bol v tom čase liberál Gustav Marchet, ale právo rozhodnúť v danej veci si vyhradil ministerský predseda Max Wladimir von Beck. Ten potvrdil rozhodnutie školskej rady, avšak jej trest zmiernil. Stanislav BALÍK, *Kulturní boj v českých zemích a politický katolicizmus*, in: *Teorie a praxe politického katolicizmu 1870-2007*, Brno 2008, s. 83-87.

⁸⁴⁰ WAHRMUND, Ludwig. *Katolícky názor svetový a svobodná veda*, Praha 1908, s. 10.

odmietaný množstvom kresťanov. Ďalej Wahrmund kritizoval kresťanskú tendenciu upúšťať od monoteizmu a vytvárať akýsi panteón zo svätcov okolo trojjediného Boha.⁸⁴¹

V reakcii na brožúru zasiahol pápežský nuncius žiadajúc Wahrmundovo odstránenie z katedry. Svoju požiadavku odôvodnil tým, že autor pamfletov namierených proti Rímu nie je vhodný na vyučovanie cirkevného práva. Wahrmunda sa zastal minister vzdelávania Marchet, avšak na Innsbruckej univerzite došlo k študentským nepokojom a preto minister zastavil Wahrmundove prednášky. Študentské zhromaždenia na Wahrmundovu podporu, ale aj podujatia kresťanských študentov proti Wahrmundovi sa rozšírili na ďalšie univerzity (Viedeň, Graz) a v júni bol vyhlásený štrajk liberálnych študentov. Cela aféra bola prerokovaná aj v parlamente vo Viedni a nakoniec viedla k odvolaniu Wahrmunda z katedry. Wahrmund však neprišiel o profesúru, ale získal miesto na univerzite v Prahe, kde žil do svojej smrti v roku 1932.⁸⁴²

Wahrmund označil katolicizmus za monoteistický len v teórii, v praxi holdujúci mnohobožstvu (kvôli pridávaniu a uctievaniu svätcov, anjelov, prorokov a pod.). Wahrmundova aféra na prvý pohľad so zameraním tejto práce nesúvisí. Wahrmund sa však vo svojej brožúre, okrem kritiky katolíckeho sklonu k akémusi polyteizmu, zamerak na úlohu diabla v kresťanstve. Čert hral podľa Wahrmunda v súkromnom a verejnom katolíckom živote väčšiu úlohu než sám Boh.⁸⁴³ Ako príklad, na ktorom chcel demonštrovať svoje tvrdenie, si vybral posadnutie vo Wemdingu. Wahrmund sarkasticky poznamenal, že realitu spojenia ľudí s čertom a získavania čarovných síl dokázali teológovia aj výpovede mnohých mučených v kacírskych procesoch. Nedávno to nezvratne dokázal páter Aurelian, ktorý si vybavil povolenie dvoch biskupov a vlastnoručne vyhnal čerta z chlapca a 15. augusta 1891 o tom spísal „autentickú správu“.⁸⁴⁴

Ako reakciu na Wahrmundovu brožúru vydal jezuitský páter Leopold Fonck vlastný text s názvom *Katholische Weltanschauung und seine Wissenschaft. Das wissenschaftliche Arbeiten. Professor Wahrmunds kritisch beleuchtet* (Katolícky svetonázor a jeho veda. Vedecká práca. Profesor Wahrmund kriticky objasnený). Fonck bol Wahrmundov kolega z univerzity v Innsbrucku.⁸⁴⁵ Fonck obvinil Wahrmunda z použitia nekvalitných prameňov a nedostatočného preukázania zdrojov. Upozornil na podobnosť s letákmi sociálno-

⁸⁴¹ Tamže, s. 12.

⁸⁴² CORETH, *Die Philosophie*, s. 158.

⁸⁴³ WAHRMUND, *Katolícky názor svetový*, s. 13.

⁸⁴⁴ Tamže, s. 14.

⁸⁴⁵ MASARYK, Tomáš G. *Freie wissenschaftliche und kirchlich gebundene Weltanschauung und Lebensauffassung*, Wien, 1908, s. 8.

demokratickej strany. Voči Fonckovej kritike sa Wärmund ohradil v druhej brožúre pod názvom *Ultramontan: Eine Abwehr in vier Artikel* (Ultramontan: Obrana v štyroch článkoch). Ako názov naznačuje, brožúra mala štyri časti. V tretej časti sa Wärmund opäť zaoberal vyhánaním diabla vo Wemdingu. V úvode celého dokumentu písal, že Fonckova brožúra mala zjavný účel - cez klam zničiť vplyv jeho prvej brožúry. Odmietol autorovi odpovedať rovnakým tónom a ako sám uviedol, plne mu prenechal v očiach vzdelaného sveta možnosť zosmiešňovať sa.⁸⁴⁶ V odpovedi na Fonckovu kritiku vo svojej druhej brožúre Wärmund v treťom bode zverejnil celú správu, ktorú Aurelian spísal v roku 1892 ako dôkaz svojich tvrdení.⁸⁴⁷

Wärmunda sa zastal aj Tomáš Garrigue Masaryk. Podľa Masaryka bolo možné si všimnúť, ako sa z Wärmundovej aféry kvôli novinárom a agitácii rýchlo stalo niečo iné, než bol pôvodný zámer. Masaryk tvrdil, že Wärmund bol systematicky prenasledovaný už od roku 1902 kvôli prednáške o pápežskej bule *Unam Sanctam*.⁸⁴⁸ Podtkol, že sa Wärmund snažil ukázať neprekonateľný rozpor medzi kresťanským a vedeckým svetonázorom. Problematický podľa neho nebol ani tak obsah brožúry ako skôr jej forma.⁸⁴⁹ Vyvrátil niektoré Fonckove názory a jeho knihu označil za slabú. Obvinil ministerstvo vzdelávania aj samotnú fakultu, lebo sa Wärmundovi snažili postaviť do cesty prekážky kvôli vyjadreniu jeho presvedčenia.⁸⁵⁰

Konflikt medzi Wärmundom a Fonckom sa odrazil v mediálnom priestore. Keďže Wärmund zverejnil Aurelianovu správu o exorcizme, novinové články sa nevenovali len afére, ale opätovne nachádzame články zamerané aj na samotný prípad posadnutia. *Grazer Tagblatt* uverejnil článok s názvom *Eine Teufelsaustreibung* informujúci, že Wärmundova brožúra „*Ultramontan*“ slúžila ako odpoveď Wärmunda proti kritike pátra Foncka. Fonck obvinil Wärmunda, že o vyhánaní diabla bavorským kapucínom informoval zo socialnodemokratického letáku.⁸⁵¹ Prof. Wärmund vytlačil ako odpoveď na tieto obvinenia „autentickú správu“ o vyhánaní diabla z 13. a 14. júla 1891 vo Wemdingskom kapucínskom kláštore. Ako môžeme vidieť, článok obsahuje už vyššie uvedený popis vývoja celej aféry. Autor citoval Wärmunda, podľa ktorého sa Aurelianova správa objavila v roku 1892 vo vydavateľstve A. Hellmuth vo Wemdingu. Krátko po publikovaní bola stiahnutá. Exemplár,

⁸⁴⁶ WAHRMUND, Ludwig. *Ultramontan: Eine Abwehr in vier Artikel*, München, 1908, s. 4.

⁸⁴⁷ Tamže, s. 20.

⁸⁴⁸ MASARYK, *Freie wissenschaftliche und kirchlich gebundene Weltanschauung*, s. 3.

⁸⁴⁹ Tamže, s. 10.

⁸⁵⁰ „Und nicht nur das Gericht, auch das Ministerium und durch das Ministerium auch die Fakultät und Universität in Innsbruck wollen Wärmund in der Äußerung seiner Überzeugung Hindernisse in den Weg stellen.“ (Tamže, s. 21).

⁸⁵¹ Sie ist eine Erwiderung auf eine Kritik, die P. Fonck gegen die erste Broschüre Prof. Wärmunds veröffentlicht hatte. Unter den Vorwürfen, die P. Fonck erhebt, befindet sich auch jener, daß Prof. Wärmund sich über eine Teufelsaustreibung durch einen bayrischen Kapuzinerpater aus sozialdemokratischen Flugschriften unterrichtet habe.“ *Grazer Tagblatt, Eine Teufelsaustreibung*, 23. 4. 1908, s. 21.

ktorý Wahrmund vlastnil, mohol byť podľa autora preto unikát. Zvyšok článku citoval Aurelianovu správu o priebehu exorcizmu a chlapcových príznakov.⁸⁵² Obmedzil sa iba na strohé citácie bez snahy hodnotiť celú udalosť. *Vorarlberger Volksfreund* uverejnil článok *Autentischer Bericht über eine Teulefsaustreibung. Im Jahre - 1891!* Článok bol totožný so správou uverejnenou v *Grazer Tagblatt*.⁸⁵³ *Bregenzer Voralberger Tagblatt* stručne informovali, že Wahrmund vo svojej brožúre Ultramntan oponuje Fonckovi, spochybňuje ultramntánú morálku a opisuje uctievanie relikvií.⁸⁵⁴

Salzburger Volksblatt unabh. Tageszeitung f. Stadt u. Land Salzburg publikovali v rubrike *Tagesneuigkeiten* článok s názvom *Der katholische Priester als Teufelsbanner*. Uviedli, že vo svojej obrane proti jezuitovi Fonckovi hovoril profesor Wahrmund o známom vyhánaní diabla kapucínom Aurelianom vo Wemdingu a spozoroval pritom, že v tlači vydaná autentická správa „skoro po svojom vyjdení bola kvôli príliš veľkej veselosti, ktorú všade vzbudzovala, stiahnutá a zničená“.⁸⁵⁵

O Wahrmundovej afére informovala aj česká tlač. Najpodrobnejšie sa Wahrmundovi venoval časopis *Červánky*. *Červánky* ako antiklerikálne sociálno-demokratické periodikum sa prirodzene stavali na Wahrmundovu stranu a často pomerne ostro kritizovali cirkev a jej snahy zasahovať do vzdelávania. O proticirkevnom zameraní periodika svedčia aj ďalšie články s hanlivými proticirkevnými názvami ako *Mravní knežouri*, *Ejhle klerikál*⁸⁵⁶ a pod. Už v marci 1908 uverejnili *Červánky* článok s názvom *Kde jsou vinníci*. Autor dával útok na Wahrmunda do súvislosti s Konečného aférou z Moravy. Všade sa podľa *Červánkov* konali schôdze, pretože „klerikálovia pchali svoje prsty do škôl“.⁸⁵⁷ Výraz „klerikál alebo klerikálovia“ používali *Červánky* pomerne často a vo veľkej miere sa vyskytoval aj v ďalších citovaných článkoch. Byrokracia s „klerikálmi“ podľa *Červánkov* spolupracovala a preto mohli rozhodovať, ktorý učiteľ môže na škole vyučovať. Na prianie „klerikálov“ bolo v poslednom čase suspendovaných množstvo učiteľov. Klerikálne snahy už nezasahovali len do obecných

⁸⁵² Tamže, s. 21.

⁸⁵³ *Vorarlberger Volksfreund*, *Autentischer Bericht über eine Teulefsaustreibung. Im Jahre - 1891!*, 25. 4. 1908, s. 10.

⁸⁵⁴ *Bregenzer Voralberger Tagblatt*, *Professor Dr. Wahrmund*, 26. 4. 1908, s. 2.

⁸⁵⁵ „In seiner Abwehr gegen den Jesuiten Fonck spricht Prof. Wahrmund auch von der bekannten Teulefsaustreibung des Kapuzinerpaters Aurelian in Wemding und bemerkt dabei, daß der im Druck erschienene authentische Bericht „bald nach seiner Drucklegung, wegen der allzu großen Heiterkeit, welche er überall erregte, wieder eingezogen und vernichtet worden sei.“ *Salzburger Volksblatt unabh. Tageszeitung f. Stadt u. Land Salzburg*, *Der katholische Priester als Teufelsbanner*, 7. 5. 1908, s. 5. Vychádzali v Salzburgu v rokoch 1870 až 1942, 1950 až 1979 a 1985 až 1991 (Österreichische Nationalbibliothek, *Historische österreichische Zeitungen und Zeitschriften* [online]. Dostupné na internete: http://anno.onb.ac.at/info/svb_info.htm [cit. 15. 6. 2019]).

⁸⁵⁶ *Červánky*, *Prátele pokroku*, 15. 4. 1908, s. 188.

⁸⁵⁷ *Červánky*, *Kde jsou vinníci*, 25. 3. 1908, s. 145-146.

a stredných škôl, ale na rade boli aj vysokoškolskí profesori.⁸⁵⁸ Podľa *Červánkov* Wahrmund v prednáške z 18. januára 1908 s názvom „*O katolíckom svetovom názore a svobode vedy*“ a svojej brožúre potvrdil, že náboženstvo už prestalo byť výchovným prostriedkom. Upozornil na rozpor cirkevných dogiem a vedeckých objavov. *Červánky* tvrdili, že asi po dvoch mesiacoch bola na popud pápežského nuncia brožúra skonfiškovaná. Celá táto snaha nebola mierená hlavne proti Wahrmundovi, ale proti ministrovi vyučovania Marchetovi. Wahrmundova aféra mala za úlohu spôsobiť krízu na ministerstve a to malo umožniť „klerikálom“ presadiť tam svojho človeka.⁸⁵⁹ Na konci tohto čísla sa nachádzala ešte krátka správa s názvom *Jen v Rakousku možno*. *Červánky* sa tu vrátili k úvodnému článku. Autor napísal, že Wahrmundova aféra trochu otriasla zhnitým svedomím nemeckého liberálneho meštianstva. Vraj bolo celkom isté, že celá aféra začala na popud vatikánskeho vyslanca Granita del Belmonte, ktorý intervenoval u ministra zahraničia. Ministerský predseda Beck potvrdil rozhovor o Wahrmundovi, ale tvrdil, že nuncius žiadne prianie nevyjadril. Belmonte však podľa *Červánkov* tvrdil, že požiadal o Wahrmundovo odvolanie. Keby sa to stalo v nejakom inom štáte, podľa autora by musel nuncius odísť.⁸⁶⁰

Červánky vydali vo viacerých číslach Wahrmundovu brožúru *Katolícky názor svetový a svobodná veda*. Prvý raz sa výňatok z brožúry objavuje 22. apríla 1908 s názvom *Prof. Wahrmund o náboženstvi*.⁸⁶¹ Nasledovali ďalšie časti v číslach 19 až 22 a 26 až 31. Popri týchto dlhších článkoch sa sporadicky vyskytovali kratšie texty uverejnené v rubrikách ako *Směs* alebo *Různé správy*, ktoré navyše prinášajú čitateľovi prehľad o vývine celej aféry. V čísle 20 z 13. mája 1908 uviedli, že Wahrmund už nebude prednášať na univerzite, čo *Červánky* zhodnotili ako ústupok „klerikálom“.⁸⁶² Alebo v správe z čísla 21 vydaného 20. mája 1908 *Červánky* informovali, že pápežský nuncius by mal byť odvolaný.⁸⁶³

Červánky sa dostali kvôli Wahrmundovi do sporu s *Čechom*. Útočili na *Čecha* obávajúceho sa, že by sa Wahrmund mohol objaviť na univerzite v Prahe. *Čech* tvrdil, že Wahrmund nemal dostatočnú kvalifikáciu a mal sa vzdať profesúry. *Červánky* oplácali kritiku upozornením na *Čechových* podporovateľov, ktorí boli súdne vyšetřovaní.⁸⁶⁴ V reakcii na

⁸⁵⁸ *Červánky, Jen v Rakousku možno*, 25. 3. 1908, s. 145.

⁸⁵⁹ Tamže, s. 146.

⁸⁶⁰ „...musil by sebrati svých pět švestek a odtáhnouti.“ Tamže, s. 150.

⁸⁶¹ *Červánky, Prof. Wahrmund o náboženstvi*, 22. 4. 1908, s. 218.

⁸⁶² *Červánky, Prof. Wahrmund o náboženstvi*, 13. 5. 1908, s. 229.

⁸⁶³ *Červánky, Prof. Wahrmund o náboženstvi*, 20. 5. 1908, s. 242.

⁸⁶⁴ „Čech je síce ten poslední, který by mohl rozhodovat o kvalifikaci univerzitních profesorů, ale když již svou svěcenou křídovou vymezuje tak přísně cizí kompetence, měl by také vyškrtnouti ze svého vlastního katalogu všechny ty učitele svatého náboženství – od monsignora Drozda až po strážce hluchonemé čistoty P. Kokty – jichž kvalifikace učitelská, namočená žalostne ve vlnách hříšného Gangu suší se na plotě soudního vyšetřování.“ *Červánky*, bez názvu, 15. 7. 1908, s. 344.

Čecha písali, že Wahrmund neznásilňoval slobodnú vedu, ale „klerikálovia“ znásilňovali rímsku aj laickú morálku a malé deti. Čecha a podobné časopisy označili za „žurnalistickú háved“.⁸⁶⁵ Tento článok bol reakciou na správu uverejnenú v *Čechovi* 8. júla 1908 pod názvom *Praho, téš se! Čech* v ňom kritizoval presadenie Wahrmunda do Prahy.⁸⁶⁶ Bol pobúrený najmä Wahrmundovou pozíciou učiteľa cirkevného práva a jeho aktivitami namierenými proti cirkvi.⁸⁶⁷ Nakoniec, v januári 1909, *Červánky* v snahe dokázať, že katolícki kňazi sú rovnako poverčiví ako boli v minulosti,⁸⁶⁸ uverejnili pod názvom *Vymýtaní d'ábla* český preklad Aurelianovej správy o vyhánaní vo Wemdingu.

Okrem *Červánkov* a *Čecha* o Wahrmundovej brožúre informovali aj ďalšie české noviny. *Lidové noviny* v článku s názvom *Nová brožura profesora Wahrmunda* informovali o vydaní novej protiklerikálnej brožúry, v ktorej sa pojednávalo mimo iné o vyhánaní diablov a o uctievaní ostatkov.⁸⁶⁹ Na druhý deň v *Lidových novinách* vyšiel druhý článok s názvom *Jak vymítali v r. 1891 kapucínském klášteře deset d'áblu*. Článok nadviazal na správu z predchádzajúceho dňa. Informoval ako Wahrmunda obvinil jezuitský mních Fonck, že sa nedrží pravdy. Ako odpoveď vydal Wahrmund pôvodnú správu o vyhánaní od dotýčných mníchov. Článok nezaujato popisoval štruktúru a obsah Aurelianovej správy.⁸⁷⁰

Až na konci autor vyjadril istotu, že „klerikáli“ budú chcieť celý prípad vylíčiť ako ojedinelú a prílišnú mníšsku horlivosť. Avšak schválenie dvoma biskupmi dokazovalo, že hierarchia sama udržovala a schvaľovala hnusné a hlúpe povery zo stredoveku.⁸⁷¹

Kriticky sa vzhľadom k Wahrmundovej brožúre postavila k vyhánaniu vo Wemdingu aj *Rovnost*. V rubrike *Různé zprávy* uverejnila krátky článok s názvom *Vymítaní d'ábla*. Autor písali, že vyhánanie diabla vo Wemdingu z roku 1891 bolo vzácnym dokumentom udržiavania povery v tak pokročilej dobe. Správa spísaná Aurelianom bola vydaná v tisícoch exemplárov, avšak kňazi zistili, že by im spôsobila veľkú hanbu a zabezpečili, aby neunikla na verejnosť.

⁸⁶⁵ „To znamená, že orgán pražského arcibiskupa odkladá kropáč a sahá po klacku, čili vybízí své věrné k páchaní činů protizákonných – on, největší tlučhuba o křesťanském míru a rakouské loyaltě.“ Tamže, s. 344.

⁸⁶⁶ Čech, *Praho, téš se!*, 8. 7. 1908, s. 4.

⁸⁶⁷ „Věc přímo nepochopitelná: professor, jenž přednáší církevní právo, současně štvě pro vyloučení kněze ze školy a proti katolickému náboženství. Může voda a oheň spolu obstáti? Kdyby Wahrmund měl jen trošku charakteru, vzdal by se sám stolice universitní, k níž mu schází všechna vnitřní kvalifikace.“ Tamže, s. 4.

⁸⁶⁸ „Případ o který se jedná, dokazuje, že kněžstvo na konci devatenáctého století holduje pověře právě tak, jako ve století patnáctém...“ Červánky, *Vymýtaní d'ábla*, 6. 1. 1909, s. 1.

⁸⁶⁹ Lidové noviny, *Nová brožura profesora Wahrmunda*, 22. 4. 1908, s. 1.

⁸⁷⁰ Lidové noviny, *Jak vymítali r. 1891 v kapucínském klášteře deset d'áblů*, 23. 4. 1908, s. 2.

⁸⁷¹ Nepochybujeme o tom, že klerikálové budou se snažit vylíčit vše jako ojedinelý případ přílišné horlivosti mníšské, ale sankce dvou biskupů k vymítaní d'áblů v XIX. století je prece jen příliš makavým důkazem, že hierarchie sama dosud udržuje a schvaluje hnusné a hloupé pověry středověké.“ Tamže, s. 2.

Uniklo niekoľko exemplárov. Túto „kultúrnu prácu“ kňazstva citoval aj prof. Wahrmund.⁸⁷² Úplne rovnaký článok vyšiel 9. januára v *Hlase lidu*⁸⁷³ a 14. januára v *Solidarite*.⁸⁷⁴

V rámci Wahrmundovej aféry bola veľká pozornosť opäť venovaná samotnému Wemdingu. Viaceré periodiká pomenovali články názvami ako *Vymítaní d'ábla (Rovnost)*, *Der katolische Priester als Teufelsbanner (Salzburger Volksblatt unabh. Tageszeitung f. Stadt u. Land Salzburg)* alebo *Autentischer Bericht über eine Teulefsaustreibung. Im Jahre - 1891! (Vorarlberger Volksfreund)*. Wahrmundova aféra tak skutočne znovu vzbudila záujem o tento prípad exorcizmu.

5.1.3. Čím sa tieto prípady odlišujú od ostatných?

Morzinský aj Wemdingský prípad vzbudili v dobovej tlači z mene známych prípadov posadnutia v druhej polovici 19. storočia najväčšiu pozornosť. Prípady vo Wemdingu venovali noviny ešte viac pozornosti než prípad v Morzine, ktoré postihlo niekoľko desiatok ľudí a trvalo od roku 1857 až do roku 1865 (celkovo 28 článkov).

Výnimočnosť Morzine

Význam morzinského prípadu dokazuje aj jeho citovanie v neskoršom období. Napríklad v roku 1886 *Wiener Allgemeine Zeitung* v článku s názvom *Die Hexen und die Medien: Eine culturgeschichtliche Parallele* uverejnili pomerne rozsiahly článok venujúci sa viere v čarodejnice a ďalším nadprirodzeným úkazom. Autor spomenul, že pri posadnutých deťoch Morzine boli pozorované ich úteky do lesa a šplhanie na najvyššie vetvy stromov. Ich stav dal do súvislosti so somnambulizmom.⁸⁷⁵ Ďalšie články sa objavili aj na začiatku 20. storočia. V roku 1907 vydal *Neues Wiener Journal* článok *Ansteckender Wahnsinn* (Nákazlivé šialenstvo), v ktorom vykresľuje epidémiu šialenstva. Podľa autora v určitom zmysle epidemické posadnutia súvisia s tancom sv. Jána alebo sv. Víta. Nasledujú prípady týchto „epidémií“ od stredoveku. Morzine označil ako epidémiu hystérie. Okrem Morzine spomenul autor aj posadnutie z Verzegnis z roku 1878. Oba prípady nazýva epidémiami, ktoré sa navyše

⁸⁷² „Vymítaní d'ábla z 10 letého hochu se svolením biskupa r. 1891 ve Wemdingu páterem Aurelianem předsevaté, jest vzácným dokumentem holdování pověře v době tak pokročilé.“ *Rovnost*, *Vymítaní d'ábla*, 8. 1. 1908, s. 4.

⁸⁷³ *Hlas lidu*, *Vymítaní d'ábla*, 9. 1. 1909, s. 5.

⁸⁷⁴ *Solidarita*, *Vymítaní d'ábla*, 14. 1. 1909, s. 4. Vychádzala s podtitulom *Orgán československých dělníků sklářských, porcelánových, hlinářských, cihlářských a spřízněných odborů v Rakousku-Uhersku v letech 1902 až 1920* (KUBÍČEK, *Noviny a časopisy*, s. 266).

⁸⁷⁵ *Wiener Allgemeine Zeitung*, *Die Hexen und die Medien*, 6. 4. 1886, s. 3.

veľmi podobali. Obe začali hysterickými záchvatmi mladých dievčat. Ich krče boli pre ich okolie tak úchvatné, že sa niektorí ďalší nakazili.⁸⁷⁶

Morzine reprezentuje v mojej práci jediný prípad hromadného posadnutia. Za posadnutých sa označili desiatky ľudí. Navyše prípad trval niekoľko rokov. Morzine sa zapísalo do povedomia súčasníkov a slúžilo ako ilustračný príklad pre novinové články o posadnutí v ďalších desaťročiach. Príčina prípadu nebola jasná, niektoré noviny písali o hystérii. Avšak celý prípad zahaľovalo rúško tajomna. Z Morzine sa stala atrakcia, na ktorú sa chodili pozerat ľudia zo širokého okolia. Noviny využili situáciu a písali články o nezraniteľnosti „posadnutých“, o ich zvláštnych fyzických schopnostiach a tým podporovali záujem o celý prípad. Hlavným dôvodom, prečo si Morzine získalo tak veľkú pozornosť novín je z môjho pohľadu to, že bol pre novinárov atraktívny. Išlo o neuzvyčajnú situáciu bez jasného vysvetlenia, vyznačovala sa záhadnými úkazmi, ktoré noviny neváhali čitateľom prezentovať a trval dlho, takže bolo možné sledovať jeho vývoj v čase a poskytovať nové informácie.

Výnimočnosť prípadu vo Wemdingu

Pri medializovaných prípadoch posadnutia mohli väčšiu pozornosť vzbudiť prípady, kedy vyhánaná osoba utrpela újmu na zdraví alebo dokonca pri exorcizme zahynula (napríklad prípady v Ponte de Ema). Michal Zilk však prežil bez fyzických následkov.

Dôvodov, prečo sa Wemdingu dostalo tak veľkej miery verejnej pozornosti bolo pravdepodobne viacero. Pri udalostiach vo Wemdingu zohral značnú úlohu konfesijný spor medzi katolíckymi a protestantmi. Páter Aurelian vo svojej správe tvrdil, že posadnutie spôsobila protestantská susedka rodiny Zilkových, Herzová, lebo protestantov nahnevalo rozhodnutie otca poslať deti do katolíckej školy. Na konfesijný rozmer prípadu poukázalo aj viacero periodík. Protestantické noviny vnímali prípad vo Wemdingu ako snahu o propagáciu katolíckej cirkvi a jej úspechov. *Evangelische Kirchen-Zeitung für Österreich* obvinili Aureliana zo snahy získať si protestantskú matku posadnutého chlapca a jej deti pre katolícku vieru.⁸⁷⁷ Snahu propagovať katolícku vieru dokladujú aj tvrdenia niektorých katolíckych novín. Ako som uviedol vyššie, *Salzburger Chronik für Stadt und Land* písala o exorcizme vo Wemdingu ako o skutočnom vyliečení exorcizovaného chlapca.⁸⁷⁸ Podľa Aurelianovej správy, ktorej prepis

⁸⁷⁶ Neues Wiener Journal, *Aufsteckender Wahnsinn*, 28. 3. 1907, s. 1-2.

⁸⁷⁷ „Er benutzte diese Umstand, um die Frau Zilk nebst ihren bisher protestantischen Kindern zum Uebetritt in die katholische Kirche zu veranlassen.“ *Evangelische Kirchen-Zeitung für Österreich, Eine Teufel-Austreibung*, 1. 6. 1892, s. 165.

⁸⁷⁸ „...in Wemding wurde, was eine unbestreitbare Thatsache ist, der exorzisierte Knabe geheilt“ *Salzburger Chronik für Stadt und Land, Wo ist der Aberglaube zu finden?*, 15. 3. 1893, s. 2.

publikovali niektore analyzované médiá, Herzovú z čarovania obvinil sám Michael Zilk počas exorcizmu. Aurelian tvrdenie desaťročného chlapca, podľa informácií dostupných v novinových článkoch, v podstate akceptoval. Naskytá sa otázka, čo mohlo viesť Zilka k vzneseniu takéhoto obvinenia. Z výpovede samotnej Herzovej počas súdneho konania vyplýva, že medzi oboma rodinami neboli predtým nezhody. Vzhľadom na zameranie predkladanej štúdie a s tým spojeným typom analyzovaných materiálov na túto otázku nebude možné odpovedať. Vzhľadom na značnú pozornosť venovanú autormi článkov konfesijnému rozmeru prípadu je pravdepodobné, že sa dobové spory medzi katolíkmi a protestantmi v Nemecku odzrkadlili aj do tohto prípadu. Vyhrotenie konfliktu medzi katolíkmi a protestantmi do „očarovania“ chlapca však nepovažujeme za primárny dôvod senzačnosti prípadu.

Súdiac podľa počtu článkov, ktoré priniesli správu o súdnom spore medzi Aurelianom a Herzovou je pravdepodobné, že samotná súdna dohra prispela k zvýšenej popularite Wemdingského exorcizmu. Wemding nie je jediný prípad, v ktorom som sa stretol so zásahom súdu. Napríklad v roku 1925 *Illustrierte Kronen Zeitung*⁸⁷⁹ informovali o prípade, kedy slabomyselný Vincent Tokar zabil staršiu ženu mysliac si, že do nej vstúpil diabol, za čo bol odsúdený. Súd zasiahol aj v prípade v úvode spomínaného prípadu z Montelepre, kedy samozvaných exorcistov obžaloval súd z vraždy. Bližšie informácie však v uvedených prípadoch o súdnom pojednávaní nemáme.

Prečo teda v prípade Wemdingu noviny priniesli dokonca prepisy výpovedí svedkov a podrobne informovali o priebehu celého pojednávania? Hlavným dôvodom je z môjho pohľadu správa pátra Aureliana. Prepisy z tejto správy sa objavili vo väčšine článkov, ktoré sa neobmedzili len na krátky informatívny text. Zverejnená Aurelianova správa, ako oficiálna správa exorcistu o výsledku vyhánania diabla, predstavuje unikátny dokument. Náhodné publikovanie tejto správy a následne možnosť čerpať informácie o exorcizme priamo z exorcistovej správy z môjho pohľadu významne prispeli k zviditeľneniu celého prípadu.

5.2.1. Ďalšie prípady

Okrem Morzine a Wemdingu som identifikoval ďalšie prípady vyskytujúce sa vo viacerých periodikách. Tieto prípady však reprezentuje len niekoľko článkov, často sa texty článkov opakujú takmer alebo úplne doslovne, čo značne limituje možnosť hlbšej analýzy. Tri z týchto prípadov sa udiali v roku 1893, teda v roku kedy doznievali správy o wemdingskom

⁸⁷⁹ *Illustrierte Kronen Zeitung, Eine Teufelsaustreibung mit tragischem Ausgang*, 19. 9. 1925, s. 2..

prípade. Tento ročník tak predstavuje rok s najvyšším počtom článkov zastúpených v tejto práci.

Pusterthal

Prípad sa udial v roku 1874. Analyzoval som spolu päť článkov o tomto prípade. Rovnaký text publikovali *Fremden-Blatt* a *Gemeinde-Zeitung*. Iný text vydali spoločne *Innsbrucker Tagblatt*, *Laibacher Tagblatt* a *Salzburger Volksblatt unabh. Tageszeitung f. Stadt u. Land*.

V údolí Pusterthal na Rakúsko – Talianskej hranici sa podľa novín objavila údajne posadnutá mladá žena. Noviny dali jej stav do kontrastu so skeptickým dedinským farárom, ktorý neveril na čarodejnice ani posadnutie. Práve jeho skepticizmus uvádzajú všetky články už na začiatku textu. Farára noviny nazvali rozumným mužom útočiacim na povery a jeho počínanie označili ako originálne.⁸⁸⁰ Aj keď sa text líši, postoj novín je zrejmý – nesúhlas s vierou v posadnutie alebo čarodejnice a pochvala farárovho zdravého rozumu. Aj keď išlo o prípad údajného posadnutia, *Fremden-Blatt* dávali prípad do súvislosti s vierou v čarodejnice, čo dokazujú nielen zmienky priamo v texte, ale aj titulok *Zum Hexenglauben*. V ostatných prípadoch bol článok pomenovaný *Auch eine Teufelsaustreibung*. *Fremden-Blatt* a *Gemeinde-Zeitung* tiež hneď na úvod upozornili, že Pusterthal mal svoje čarodejnicke procesy a aj v súčasnej dobe sa tu udržuje poverčivosť.⁸⁸¹

Fremden-Blatt a *Gemeinde-Zeitung* správanie posadnutej ženy nazvali divadlom. Z času načas mala predviesť predstavenie, z ktorého mali všetci strach a hrôzu.⁸⁸² Aj keď sa noviny nevysmievajú Pusterthalčanom priamo, z použitých výrazov ako „Zeit zu Zeit“ a „Spektakel“ je cítiť isté odsúdenie. Ostatné noviny s istým sarkazmom písali o „občasnom producírovaní posadnutej“. Posadnutú ženu nazvali strašidlom. Slová posadnutá a nešťatník

⁸⁸⁰ „Dieser Mann glaubte an Hexen gar nicht und an die einmal so beliebten „Besessenen“ blutwenig.“ *Fremden-Blatt*, *Zum Hexenglauben*, 13. 9. 1873, s. 14; *Gemeinde-Zeitung unabhängiges politisches Journal*, *Selungene Teufelsaustreibung*, 18. 9. 1873, s. 7. A podobne „Wo man aber einen Teufel nur hinphantasiert, dort läßt sich auch keiner wejagen, das hat vor mehreren jahren ein vernünftiger Pfarrer im Pusterthal auf originelle Art dargesthan.“ *Innsbrucker Tagblatt*, *Auch eine Teufelsaustreibung*, 11. 9. 1873, s. 2; *Laibacher Tagblatt*, *Auch eine Teufelsaustreibung*, 15. 9. 1873, s. 3; *Salzburger Volksblatt unabh. Tageszeitung f. Stadt u. Land Salzburg*, *Auch eine Teufelsaustreibung*, 16. 9. 1873, s. 3.

⁸⁸¹ „Pusterthal hatte zwar auch seine Hexe- und Zauberer-Prozesse und erfreut sich noch gegenwartig eines ganz stattlichen Aberglaubens...“ *Fremden-Blatt*, *Zum Hexenglauben*, 13. 9. 1873, s. 14; *Gemeinde-Zeitung unabhängiges politisches Journal*, *Selungene Teufelsaustreibung*, 18. 9. 1873, s. 7.

⁸⁸² „Aber gerade in seiner Gemeinde (myslené v obci rozumného farára, pozn. autora) trat eine solche Besessene auf, welche trotz normaler Liebenswürdigkeit von Zeit zu Zeit doch solche Spektakel machte, daß Alles von Furcht und Entsetzen ergriffen wurde.“ *Fremden-Blatt*, *Zum Hexenglauben*, 13. 9. 1873, s. 14; *Gemeinde-Zeitung unabhängiges politisches Journal*, *Selungene Teufelsaustreibung*, 18. 9. 1873, s. 7.

dali autori *Innsbrucker Tagblatt*, *Laibacher Tagblatt* a *Salzburger Volksblatt* do úvodzoviek.⁸⁸³ Z toho môžeme usudzovať, že ženu v skutočnosti nepovažovali za obeť. Aj keď články odsúdili poverčivosť, nekritizovali konkrétne cirkev (ako vidíme aj z opisu farára), ale skôr zatemnenosť jednotlivcov. Predstavitel' cirkvi má dokonca rolu osvietenej osoby.

Noviny neinformovali, ako sa posadnutie prejavovalo alebo aké príznaky žena predvádzala. Zamerali sa najmä na vzťah skeptického farára a jeho kooperátora a následne na spôsob, akým sa farár s prípadom vysporiadal. Kooperátora *Fremden-Blatt* a *Gemeinde-Zeitung* vykreslili ako mladíka z Brixenu s nadšením viac pre duchovno než pre vedu, súcitiaceho s posadnutou.⁸⁸⁴ Ostatné noviny ho opísali ako fanatika prosiaceho rozumného farára o vykonanie exorcizmu.⁸⁸⁵ Dlho sa neveriaci farár priečil. Aby presvedčil svoje okolie, rozhodl sa farár konať. Posadnutá mu pobožne pobožkala ruku a farár začal so svojimi humánnymi úmyslami mladú chorú liečiť. S vážnym výrazom tváre chytil v náprsnej taške svojej košele svoj amulet a vytiahol predmet a „liečil“ ním posadnutú. Tvrdil, že ide o najsvätejšiu vec, ktorá jej pomôže. V momente, keď zbadala tento posvätený predmet, prejavili sa všetky príznaky posadnutia. To bolo na farára príliš. Otvoril amulet a ukázal všetkým prítomným, že najsvätejšia vec, ktorá čerta priviedla do vzrušenia, nie je nič iné ako dolník z kartovej hry zavinutý do šatky.⁸⁸⁶ *Fremden-Blatt* a *Gemeinde-Zeitung* napísali, že sa posadnutá cítila odmaskovaná a preto podvodníčka bila nahnevaného farára jeho trstenicou. Od tej doby nemala obec žiadnu posadnutú. Ostatné noviny sarkasticky doplnili, že tak bol diabol vyhnaný a hlúpy kooperátor zahanbený.⁸⁸⁷ Išlo teda o prípad údajného posadnutia, kedy aj hlavný aktér prípadu neveril v existenciu posadnutia rovnako ako noviny konštruujúce tento prípad.

⁸⁸³ „In der Pfarre desselben produzierte sich bisweilen eine „Besessene“. Alles entsetzte sich über den Spuk, welchen der Teufel in der „unglücklichen“ Person spielte,...“ *Innsbrucker Tagblatt*, *Auch eine Teufelaustreibung*, 11. 9. 1873, s. 2; *Laibacher Tagblatt*, *Auch eine Teufelaustreibung*, 15. 9. 1873, s. 3; *Salzburger Volksblatt* unabh. Tageszeitung f. Stadt u. Land Salzburg, *Auch eine Teufelaustreibung*, 16. 9. 1873, s. 3.

⁸⁸⁴ „Der junge Herr Kooperator, welcher von Brixen mit mehr Seeleneifer als Wissenschaft ausgestattet eben ins praktische Leben getreten und von großem Mitleiden für die junge Besessene erfüllt war, machte seinem Pfrarrer die dringendsten Vorstellungen, die Unglückliche durch einen kräftigen Exorzismus zu befreien.“ *Fremden-Blatt*, *Zum Hexenglauben*, 13. 9. 1873, s. 14; *Gemeinde-Zeitung* unabhängiges politisches Journal, *Selungene Teufelaustreibung*, 18. 9. 1873, s. 7.

⁸⁸⁵ „...Kooperator, einen jungen, fanatischen Brixner Wildfang...“ *Innsbrucker Tagblatt*, *Auch eine Teufelaustreibung*, 11. 9. 1873, s. 2; *Laibacher Tagblatt*, *Auch eine Teufelaustreibung*, 15. 9. 1873, s. 3; *Salzburger Volksblatt* unabh. Tageszeitung f. Stadt u. Land Salzburg, *Auch eine Teufelaustreibung*, 16. 9. 1873, s. 3.

⁸⁸⁶ *Fremden-Blatt*, *Zum Hexenglauben*, 13. 9. 1873, s. 14; *Gemeinde-Zeitung* unabhängiges politisches Journal, *Selungene Teufelaustreibung*, 18. 9. 1873, s. 7; *Innsbrucker Tagblatt*, *Auch eine Teufelaustreibung*, 11. 9. 1873, s. 2; *Laibacher Tagblatt*, *Auch eine Teufelaustreibung*, 15. 9. 1873, s. 3; *Salzburger Volksblatt* unabh. Tageszeitung f. Stadt u. Land Salzburg, *Auch eine Teufelaustreibung*, 16. 9. 1873, s. 3.

⁸⁸⁷ *Innsbrucker Tagblatt*, *Auch eine Teufelaustreibung*, 11. 9. 1873, s. 2; *Laibacher Tagblatt*, *Auch eine Teufelaustreibung*, 15. 9. 1873, s. 3; *Salzburger Volksblatt* unabh. Tageszeitung f. Stadt u. Land Salzburg, *Auch eine Teufelaustreibung*, 16. 9. 1873, s. 3.

Ako môžeme vidieť, v tomto prípade išlo o podvod, teda predstierané posadnutie. Noviny sa nezaoberali príznakmi posadnutia ani dôvodom, prečo žena posadnutie predstierala. Cieľom článkov, zdá sa, bolo poukázať na pretrvávajúcu poverčivosť v oblasti, ale hlavne vyzdvihnúť postoj rozumného farára a odsúdiť hlúpeho kooperátora. Všetky texty sú v jemne výsmešnom tóne a snažia sa prezentovať príbeh skôr ako anekdotu ukazujúcu ľudskú hlúposť. Analyzovať do akej miery ideové ukotvenie novín ovplyvnilo ich hodnotenie prípadu nie je možné, keďže tieto noviny neboli orgánom ani politických strán a nepodarilo sa mi dohľadať žiadne bližšie informácie o ich zameraní.

Ponte a Ema

V roku 1893 viacero novín publikovalo články o prípade v Taliansku v obci Ponte a Ema neďaleko Florencie. Noviny vydali spolu osem článkov, avšak v siedmych nemeckojazyčných novinách ide o takmer totožný text. Ôsmy článok vyšiel v českom jazyku v *Národních listoch*. Vzhľadom na podobnosť textov sú možnosti porovnania limitované. Pre analýzu textu využijeme článok *Eine Teufelsaustreibung bei Florenz* uverejnený v *Grazer Tagblatt*. Prípad sa týkal mladej ženy. Noviny v tomto prípade dievča nazývali chorou a vyhýbali sa označeniu posadnutá. Už na začiatku zároveň stanovili svoju vlastnú diagnózu – hystériu. Žena prekričala celé noci a celý dom bol kvôli jej halucináciám vystrašený. Otec sa vypytoval viacerých lekárov. Neboli jej však schopní pomôcť. V poslednom čase sa záchvaty znásobili a miestny farár otcovi povedal, že by mohlo ísť o čertovinu (Teufelei). O otcovi dievčať a noviny písali ako o sedliakovi, čo môže implikovať prepojenie na vidiek, často novinami chápaný ako zaostalejší oproti mestám. Sedliak preto odviezol svoju dcéru do Florencie, kde bývala slávna čarodejníca (berúhmte Hexenmeisterin) vo Via Pitti. Čarodejnici oznámil, že jeho dcéra je očarovaná (verhext) a pomôcť jej dokáže len čarodejníca. Nie je jasné, ako chápali rolu tejto ženy samotní aktéri prípadu, avšak noviny ju v celom texte označujú ako Hexenmeisterin, die Alte alebo Wahrsagerin.⁸⁸⁸

Čarodejníca mu oznámila, že bežné zaklínanie stojí 5 lír ale príliš nepomôže. Zaklínanie Belzebuba stojí 25 lír, ale určite pomôže. Sedliak teda zaplatil 25 lír. Čarodejníca spustila veľký rev. Sedliak sledoval s veľkou dôverou celú procedúru v temnej miestnosti osvetlenej len dvoma sviečkami.⁸⁸⁹ Konečne zaklínanie skončilo a podľa slov čarodejníce zaúčinkovalo. Otec

⁸⁸⁸ Grazer Tagblatt, *Eine Teufelsaustreibung bei Florenz*, 7. 3. 1893, s. 7.

⁸⁸⁹ Der Bauer zählte die 25 Lire auf und nun begann auch sofort die Beschwörung, die darin bestand, dass die Alte auf den Knien umherrutschte und ein unbändiges Geheul anschlug, ein Vorgang, der den Bauer, da er sich in einem finsternen, nur von zwei Wachskerzen erleuchteten Raum abspielte, mit großem Zutrauen erfüllte.“ Tamže, s. 7.

s dcérou žiarili od šťastia. Čarodejnica im povedala, že už nemusia nič robiť len ísť domov a tam rozpáliť pec na pečenie. Prvá osoba, ktorá k nim príde ja tá, kvôli ktorej je dievča choré. Ak túto osobu zneškodnia, choroba zmizne. Preto akonáhle táto osoba vojde cez dvere, majú ju strčiť do pece. S týmito pokynmi sa odobrali domov a sedliak okamžite zapálil oheň tak ako mu to „čarodejnica“ („Hexe“) prikázala. Celú noc oheň udržovali, ale nikto nezaklopal. Až nadránom sa ozvalo klopanie a prosba „o kúsok chleba pre zmilovanie Božie“.⁸⁹⁰

Noviny ďalej pokračovali v reprodukcii udalostí.⁸⁹¹ Sedliak otvoril a pred ním stála stará od hladu a mrázu trasúca sa vdova. Bez chvíľky rozmýšľania ju schytil oboma rukami a vhodil do rozpálenej pece. Krik nešťasnej žobráčky počuli dvaja okoloidúci mliekari. Krik bol čím ďalej tým horší a sedliak nechcel otvoriť. Vyrazili dvere a starú žobráčku viac mŕtvu než živú vytiahli z pece. Aktéri tejto drámy (Schauerdrama) sa podľa novín dostali do rúk spravodlivosti.⁸⁹² Okrem textu publikovaného v *Grazer Tagblatt* sa rovnaký text vyskytol aj v ďalších médiách, avšak rozšírený o dve vety na konci článku. V článkoch *Ueber eine Teufelsaustreibung* v *Arbeiterinnenzeitung*⁸⁹³, *Eine Teufelsaustreibung* v *Mährisches Tagblatt*⁸⁹⁴, *Wieder eine Teufelsaustreibung* v *Salzburger Volksblatt unabh. Tageszeitung f. Stadt u. Land Salzburg*⁸⁹⁵, *Eine Teufelsaustreibung* v *Troppauer Zeitung*⁸⁹⁶ a článok v *Deutsches Volksblatt*⁸⁹⁷ na konci článkov nachádzame ešte nasledujúce vety: „Případ v osvietenom meste Florencia vyvolal hrôzu. Nie sú to storočia trvajúce účinky fanatického náboženstva, ktorému za takéto veci môžeme pod'akovať?“⁸⁹⁸

⁸⁹⁰ Tamže, s. 7.

⁸⁹¹ „Die Scene, die diesen Worten folgte, ist haarsträubend.“ Tamže, s. 7.

⁸⁹² Tamže, s. 7.

⁸⁹³ Arbeiterinnenzeitung, *Ueber eine Teufelsaustreibung*, 17. 3. 1893, s. 8. Vychádzali s podtitulom *Sozialdemokratisches Organ für Frauen und Mädchen* vo Viedni v rokoch 1892 až 1924 dva krát mesačne, v rokoch 1921 až 1924 ako mesačník. Sociálno-demokratické periodikum (LANG, *ORBI*, Reihe 2, Band 2, s. 109).

⁸⁹⁴ Mährisches Tagblatt, *Eine Teufelsaustreibung*, 10. 3. 1893, s. 6. Vychádzal v Olomouci v rokoch 1880 až 1945. Išlo o popredné české liberálne médium (KUBÍČEK, *CERBI*, řada 1, díl 1 část 1, s. 197; FASORA et al. *Papežství*, s. 345).

⁸⁹⁵ Salzburger Volksblatt unabh. Tageszeitung f. Stadt u. Land Salzburg, *Wieder eine Teufelsaustreibung*, 7. 3. 1893, s. 3.

⁸⁹⁶ Troppauer Zeitung, *Eine Teufelsaustreibung*, 9. 3. 1893, s. 3. Vychádzali v Opavě v rokoch 1811 až 1918. Do roku 1853 vydávané ako *Kaiserlich königliche schlesische Troppauer Zeitung*. Potom premenované na *Deutsche Post für Sudetenland*, ktoré vychádzali do roku 1945. Na začiatku 19. storočia získali dominantné postavenie v Sliezske. Hlásili sa k pruskému Sliezske a odmietali spojenie s Moravou a Čechami. Podobne ako v prípade *Brünner Zeitung* išlo o úradné noviny (WEBER, Albert. *Bibliographie deutschsprachiger Periodika aus dem östlichen Europa*. Teil 1: Zeitungen und Zeitschriften. Regensburg: Leibniz-Institut für Ost- und Südosteuropaforschung, 2013, s. 372; KUBÍČEK, *CERBI*, řada 1, díl 1, část 1, s. 33, s. 163; OLECHOWSKI, *Die Entwicklung*, s. 418).

⁸⁹⁷ Deutsches Volksblatt, *Wieder eine Teufelsaustreibung*, 4. 3. 1893, s. 15. Nemecko-nacionálne orientované periodikum. Vznikol vo Viedni v roku 1888 ako tzv. „Boulevardzeitungen“, noviny pre široké masy (MELISCHEK – SEETHALER, *Die Tagespresse*, s. 183; OLECHOWSKI, *Die Entwicklung*, s. 506).

⁸⁹⁸ „Der Fall hat in der so aufgeklärten Stadt Florenz geradezu Entsetzen erregt. Ist es nicht das jahrhundertlange finstere Wirken fanatischer Religion, der solche Dinge zu „verdanken“ sind?“ Arbeiterinnenzeitung, *Ueber eine Teufelsaustreibung*, 17. 3. 1893, s. 8.

Národní listy uverejnili v podstate rovnaký text v českom jazyku. Otca dievčaťa nazývali roľníkom alebo sedliakom a stav dievčaťa hystériou. Ženu vykonávajúcu rituál označili za čarodejnicu, resp. babu. Na konci článku autor píše o Florencii ako osvietenom meste, v ktorom prípad vzbudil zdesenie.⁸⁹⁹

Novinové články označujú prípad za hrôzostrašný. Už na úvod všetkých článkov označili stav dievčaťa za chorobu, resp. hystériu. V textoch sa nevyskytuje žiadna úvaha o príčine stavu dievčaťa, všetky noviny sa zhodli, že ide o hystériu. Noviny síce jednanie aktérov prípadu nekritizovali vo väčšine textu priamo, avšak z toho, že posadnutie ženy nazvali chorobou a udalosti označovali za hrôzostrašné, môžeme usudzovať, že hodnotenie novín bolo skôr negatívne. V označení otca dievčaťa za roľníka alebo sedliaka môžeme vidieť nepriamo odsúdenie zaostalosti vidieka v porovnaní osvieteným mestom.

Článok o prípade v Ponte a Ema uverejnili predovšetkým liberálne periodiká (*Grazer Tagblatt*, *Mährisches Tagblatt* a *Salzburger Volksblatt*), resp. sociálno - demokratické periodikum (*Arbeiterinnenzeitung*) a nemecké nacionálne periodikum (*Deutsches Volksblatt*). Výnimkou sú úradné noviny *Troppauer Zeitung*.

Montelepre

V roku 1893 písali noviny aj o ďalšom prípade z Talianska, z Montelepre ležiacom na Sicílii. Analyzoval som sedem článkov týkajúcich sa tohto prípadu. Na rozdiel od prípadu v Ponte a Ema boli noviny v tomto prípade v hodnotení príkrejšie. Odsúdenie udalosti sa prejavilo aj v titulkoch článkov. *Mährisches Tagblatt*⁹⁰⁰ a *Znaimer Wochenblatt*⁹⁰¹ nazvali článok *Eine barbarische Scene*⁹⁰², *Feldkircher Zeitung*⁹⁰³ *Ueber einen barbarischen Vorgang*⁹⁰⁴, *Grazer Tagblatt* *Ein Stück Aberglauben*⁹⁰⁵, *Prager Tagblatt*⁹⁰⁶ *Ein Opfer furchtbaren Aberglauben*⁹⁰⁷, podobne *Národní listy* a článok *Príšerný čin povery*⁹⁰⁸. Podobne ako pri vyššie uvedených prípadoch boli texty v niektorých periodikách rovnaké. Podobali sa

⁸⁹⁹ *Národní listy*, *Opět vymítání d'ábla*, 5. 3. 1893, s. 10.

⁹⁰⁰ *Mährisches Tagblatt*, *Eine barbarische Scene*, 5. 9. 1893, s. 6.

⁹⁰¹ Vychádzal v Znojme v rokoch 1850 až 1943 s podtitulom *Organ für die Gemeinde-Interessen* dvakrát týždenne. O išlo liberálne a v Znojme dominantné periodikum (KUBÍČEK, *Bibliografie novin*, s. 271; FASORA – HANUŠ – MALÍŘ, *Sekularizace českých zemí*, s. 28).

⁹⁰² *Znaimer Wochenblatt*, *Eine barbarische Scene*, 13. 9. 1893, s. 7.

⁹⁰³ Vychádzali s podtitulom *Stimme der Verfassungsfreunde in Voralberg* vo Feldkirchen v rokoch 1861 až 1906. Išlo o liberálne periodikum vychádzajúce dva krát týždenne (LANG, *ORBI*, Reihe 2, Band 2 s. 250).

⁹⁰⁴ *Feldkircher Zeitung*, *Ueber einen barbarischen Vorgang*, 9. 9. 1893, s. 3.

⁹⁰⁵ *Grazer Tagblatt*, *Ein Stück Aberglauben*, 5. 9. 1893, s. 6.

⁹⁰⁶ Vychádzal v rokoch 1876 až 1939 v Prahe. Išlo o popredné české liberálne médium (FASORA et all. *Papežství*, s. 345; LANG, *ORBI*, Reihe 2, Band 3, s. 198).

⁹⁰⁷ *Prager Tagblatt*, *Obět hrozná pověřivosti*, 5. 9. 1893, s. 10.

⁹⁰⁸ *Národní listy*, *Príšerný čin povery*, 5. 9. 1893, s. 6.

aj tituly článkov. Noviny tak pravdepodobne čerpali z rovnakého zdroja. Spoločný text publikovali *Mährisches Tagblatt*, *Feldkircher Zeitung*, *Znaimer Wochenblatt*, *Grazer Tagblatt* aj *Salzburger Volksblatt unabh. Tageszeitung f. Stadt u. Land Salzburg*⁹⁰⁹. Články sa líšili len v titule, pričom všetky obsahujú negatívne zafarbené výrazy (buď ako príšerný čin alebo ako povera). Odlišný text nachádzame v *Prager Tagblatt* a *Národních listoch*. Začneme preto s hodnotením textu spoločného pre väčšiu časť periodík.

Články celú udalosť od začiatku hodnotili pomerne prísne. Okrem odsúdenia zaostalosti a poverčivosti môžeme sledovať niekoľko diskurzov: „*Neinformovanost', poverčivost', viera v čarodejnice a v diabla má aj na konci 19. storočia svoje obete medzi vidieckym obyvateľstvom Sicílie považovaným za surové a duchovne obmedzené.*“⁹¹⁰ Hneď v úvodnej vete vidíme opäť názor novín, že viera v čarodejnice a v posadnutie sú prepojené. Ďalej autori poukázali na poverčivosť a „neinformovanosť“ vidieka. Je tu viditeľná odsúdenie zaostalosti a zastaranného myslenia, keďže celý príbeh je prezentovaný ako niečo z minulosti (*Am Ende des 19. Jahrhunderts*). Poverčivosť a prežívajúcu vieru v čarodejnice či posadnutie nedávajú autori do súvislosti s cirkvou. Poukazujú na nevzdelanosť a život na vidieku. Noviny kritizovali ponímanie chorôb ako vplyv zlého ducha a odmietanie moderných liečebných postupov.⁹¹¹ Tento postoj je spojený aj s tvrdením, že udalosti v Montelepre boli, podobne ako v Ponte a Ema, spôsobené chorobou.

V Montelepre bolo hlavnou aktérkou prípadu sedemnásťročné dievča. Mala trpieť bolestivou chorobou, ako jej stav pomenovali autori článkov. Zároveň hneď kriticky dodávajú, že jej rodina prirodzene (automaticky, pozn. autora) ihneď spoznala, že ide o posadnutie. Následne sa obrátili na dedinskú čarodejnicu.⁹¹² Stará vdova podala bližšie informácie o schopnostiach a povahe zlých duchov a odporučila 15. august, kedy sa oslavuje sviatok Madony ako obzvlášť vhodný na vyhánanie diabla. V tento deň musela chorá predovšetkým postúpiť horúci kúpeľ. V horúcej vode plávali všade pozoruhodné veci (*merkwürdige Dinge*) ako žihľava, ulity slimákov, račie panciere a krtie kože. Po čase začali príbuzní pod vedením liečiteľky (*Heilkunstlerin*) chorú oblievať. Pred vaňou zapálili jeden a pol funtu kadidla a nešťastnú kúpajúcu sa spolu so svätým dymom prikryli posteľnou plachtou. Svätá ceremónia

⁹⁰⁹ *Salzburger Volksblatt unabh. Tageszeitung f. Stadt u. Land Salzburg, Aberglaube!*, 7. 9. 1893, s. 9.

⁹¹⁰ „Unwissenheit, Aberglaube, Hexen- und Teufelsglaube fordern unter der als sehr roh und geistig beschränkt geltenden sicilischen Landesbevölkerung am Ende des 19. Jahrhunderts noch ihre Opfer.“ *Grazer Tagblatt, Ein Stück Aberglauben*, 5. 9. 1893, s. 6.

⁹¹¹ „Die Heilkunst gilt den biederen Landleuten als gottloser Betrug und die Krankheit wird von ihnen fast immer als die Wirkung des Einzuges eines bösen Geistes in den menschlichen Körper betrachtet.“ Tamže, s. 6.

⁹¹² „...die Vettern und Basen erkannten natürlich sofort, dass die Kranke von einem bösen Geiste besessen sei, und riefen die Hilfe der Dorfhex.“ Tamže, s. 6

sa konala s veľkou slávou a musela trvať dve hodiny.⁹¹³ Autori používajú označenia ako svätá ceremónia, svätý dym a pod. akoby sa stotožnili s aktérmi prípadu, avšak vzhľadom na kontext článkov takéto použitie vyznieva skôr výsmešne, čím znižujú vážnosť s akou na udalosť nahliadala rodina chorej. Zároveň tým nepriamo upozorňujú na liturgický exorcizmus v kresťanstve. Použitie pojmu svätý/svätá sa v jednotlivých periodikách líšil. *Grazer Tagblatt* pojmy heilige pri slovách dym a ceremónia nepoužili. V prípade *Salzburger Volksblatt* bolo spojenie heilige Ceremonie v úvodzovkách. Hodnotenie *Grazer Tagblatt* sa javí o niečo miernejšie, menej satirizujúce alebo výsmešné.

Procedúru noviny nazvali aj trýznením, v čom je jasne badateľné odsúdenie spôsobu takéhoto zachádzania. Dievča nakoniec procedúru neprežilo, čo noviny komentovali s odsudzujúcim tónom.⁹¹⁴ Príbuzní si mysleli, že jej smrť bol zápasiaci diabol: „*Ked' dievča zápasilo so smrťou šepkali si múdri príbuzní, že teraz liečivá sila bojuje so zlým duchom, ktorý sa raz už dobitého územia nechce tak ľahko vzdať.*“⁹¹⁵

Národní listy boli k prípadu tiež kritické. Už v názve hovoria o barbarskom čine. Liečiteľku nazvali dedinskou čarodejnicou alebo bábou. Do značnej miery prinášajú rovnaký text ako nemecky píšuce periodiká.⁹¹⁶

V textoch vidíme rôzne označenia pre čarodenicu. *Prager Tagblatt* ju nazvali ako megera (alte Megäre). Vyskytli sa aj pojmy Heilkunstsletrin a Dorfhexe. O dievčati noviny zásadne písali ako o chorej. Niekedy sa o nej vyjadrujú ako o nešťastnici. Ani raz nezmenili, že išlo o posadnutie. Noviny sa nezaoberali príznakmi, z ich pohľadu bol teda viac podstatný prístup príbuzných chorej, než reálne symptómy. Nesnažili sa upútať pozornosť na samotný stav dievčaťa, ale na jej nešťastnom úmrtí demonštrovali zaostalosť sicílskeho vidieckeho obyvateľstva, ako ho charakterizovali v úvode článkov.

O vyššie uvedených prípadoch písali noviny s rôznym ideologickým ukotvením. V prípade Montelepre boli všetky periodiká liberálne orientované. To sa prejavilo sčasti na

⁹¹³ „Zu derselben Zeit hatten sich unter Führung der Heilkünstlerin die Verwandten der Kranken eingefuddne, die sich vor der Badewanne aufpflanzten, anderthalb Pfund Weihrauch anzündeten und den heiligen Rauch und die unglückliche Badende mit einem Bettuche bedeckten. Die heilige Ceremonie, di mit großer Feierlichkeit vorgenommen wurde, mußte zwei Studen dauern.“ *Mährisches Tagblatt, Eine barbarische Scene*, 5. 9. 1893, s. 6; *Salzburger Volksblatt unabh. Tageszeitung f. Stadt u. Land Salzburg, Aberglaube!*, 7. 9. 1893, s. 9.

⁹¹⁴ „Umsonst suchte sich das junge Mädchen, das immer kraftloser wurde und dem Erstickungstode nahe war, der Quälerei zu widersetzen. Erst als es ohnmächtig wurde, war man so gnädig, es ins Bett zu bringen, wo die Aermste kurz darauf verschieb.“ *Mährisches Tagblatt, Eine barbarische Scene*, 5. 9. 1893, s. 6; *Salzburger Volksblatt unabh. Tageszeitung f. Stadt u. Land Salzburg, Aberglaube!*, 7. 9. 1893, s. 9.

⁹¹⁵ „Als das Mädchen mit dem Tode rang, raunten sich die weisen Verwandten zu, dass jetzt der Kampf der Heilkraft mit dem bösen Geiste stattfinde, der das einmal eroberte Gebet nicht so leicht wieder aufgeben wolle.“ *Mährisches Tagblatt, Eine barbarische Scene*, 5. 9. 1893, s. 6; *Salzburger Volksblatt unabh. Tageszeitung f. Stadt u. Land Salzburg, Aberglaube!*, 7. 9. 1893, s. 9.

⁹¹⁶ *Národní listy, Příšerný čin pověry*, 5. 9. 1893, s. 6.

pomerne ostrej kritike prípadu. Zároveň je možné, že Montelepre zaujalo liberálne noviny práve z dôvodu dôsledkov (smrť vyháňanej osoby), na čom mohli noviny demonštrovať odsúdenie zatemnenosti a poverčivosti.

Gif

Noviny písali v roku 1893 ešte o treťom prípade. Išlo o údajné posadnutie vo francúzskom mestečku Gif. Opäť noviny ako hlavnú aktérku uviedli mladú ženu, ktorú noviny označujú za chorú. K prípadu v Gif som analyzoval sedem článkov. Prvý článok vyšiel 28. júla 1893 v liberálnom *Neues Wiener Tagblatt*⁹¹⁷ pod názvom *Eine Teufelsaustreibung*. Podobnosť článkov medzi jednotlivými periodikami nebola tak výrazná, resp. články neboli totožené, ako v prípade Montelepre. *Národní listy* nazvali článok Vymítaní ďábla. Ďalej článok publikovali *Die Presse* s názvom *O Du armes, armes Mädchen!*, *Kremser Volksblatt* s názvom *Speculation auf Dummheit eigener Leser*, *Mährisches Tagblatt* s názvom *Ueber eine „Teufelsaustreibung“* a *Pester Lloyd*⁹¹⁸ s názvom *Aberglaube*. *Das Vaterland* článok nepomenoval.

Prípad sa udial v mestečku neďaleko Versailles. Posadutá mala byť deväťnásťročná Blanche. *Neues Wiener Tagblatt* tvrdia, že dievča pracovala ako robotníčka v továrni, kedy nastal „nervová kríza“, ktorá prerástla do hystérie.⁹¹⁹ Musela prácu vo farbike zanechať. *Pester Lloyd* v krátkom článku zase hovorí o nervovej horúčke. Lekári boli bezradný a nevedeli jej pomôcť.⁹²⁰ *Neues Wiener Tagblatt* pokračoval ďalej. Hysterické krízy boli čam ďalej ťažšie, až krik Blanche dokonca rušila až susedov.⁹²¹ Podobne ako v prípadoch z Talianska spomenutých vyššie, noviny stanovili diagnózu ako duševnú chorobu, resp. hystériu.⁹²² Hystériu za pôvodcu stavu dievčaťa označili aj ďalšie novinové články.⁹²³ *Neues Wiener*

⁹¹⁷ Liberálne periodikum vychádzajúce v rokoch 1867 až 1945 vo Viedni ako denník (LANG, *ORBI*, Reihe 2, Band 3, s. 63-64; MELISCHEK – SEETHALER, *Die Tagespresse*, s. 183).

⁹¹⁸ Slúžil najmä na informovanie o dianí vo svete: Zameraný bol na obchodné, priemyselné a poľnohospodárske záujmy Uhorska. Išlo o politické promaďarsky orientované noviny, ktoré sa však snažili prilákať aj nemaďarského čitateľa. Vychádzal v Budapešti v rokoch 1854 až 1945 (KUBÍČEK, *CERBI*, řada 1, díl 1, část 2, s. 32; OLECHOWSKI, *Die Entwicklung*, s. 366; RÓZSA, Maria. *Deutschsprachige Presse in Ungarn 1850-1920*, Teil I. München: Oldenbourg Verlag, 2003, s. 2).

⁹¹⁹ „Vor einigen Jahren war Blanche noch in einer Fabrik beschäftigt, infolge eines Streites gerieth sie in nervöse Krisen, die bald in Hysterie ausarteten.“ *Neues Wiener Tagblatt* (Tages-Ausgabe), *Eine Teufelsaustreibung*, 28. 7. 1893, s. 18.

⁹²⁰ *Pester Lloyd*, *Aberglaube*, 29. 7. 1893, s. 7.

⁹²¹ „Die hysterischen Krisen traten immer heftiger auf, so daß die Nachbarschaft durch das Geschrei, das aus dem von Blanche bewohnten Häuschen drang, arg gestört wurde.“ *Neues Wiener Tagblatt* (Tages-Ausgabe), *Eine Teufelsaustreibung*, 28. 7. 1893, s. 18.

⁹²² Tamže, s. 18.

⁹²³ *Kremser Volksblatt*, *Speculation auf Dummheit eigener Leser*, 13. 8. 1893, s. 8; *Die Presse*, *O du armes Mädchen*, 1. 8. 1893, s. 10; *Mährisches Tagblatt*, *Ueber eine „Teufelsaustreibung“*, 1. 8. 1893, s. 6.

Tagblatt upozornil však na bezradnosť lekárov pri liečení jej choroby. To, že niektorí ľudia verili rečiam Blanche o ich minulosti či budúcnosti komentujú noviny tým, že to niekoho pobavilo a u naivných osôb prebudilo poverčivosť.⁹²⁴

O posanutí začal hovoriť prvý miestny farár Perrier.⁹²⁵ Na ich prvom stretnutí ho mala Blanche zaplaviť urážkami. Noviny ďalej píše, že ho toto prijatie utvrdilo v názore, že exorcizmus je nevyhnutelný. Podal biskupovi Monsignoreovi Goux (*1827 - †1904) správu a dostal povolenie na vyhánanie diabla na mladom dievčati.⁹²⁶ Okrem pohoršenia ľudí vyjadrujú svoje pohoršenie aj samotné noviny: „*A tak bolo možné skutočne v našich dňoch v Gif zažiť zriedkavé predstavenie vymietania diabla.*“⁹²⁷ Článok pokračuje reprodukciou samotného exorcizmu. Blanche po príchode farára začala s hrôzostrašným krikom (fürchterliches Geschrei) a pokúsila sa farára udrieť. Ďalej text pokračuje: „*Ale mladý a silnejší abbé jej zovrel ruky a začal vtedy modlitbu – prirodzene v latinčine.*“ Keď na modlitbu *Ora pro nobis* reagovala grimasami, kreatívne označenými autorom ako „nenapodobiteľné výrazy“ (nicht wiederzugebende Ausdrücke), noviny citujú prehlásenie jedného z prítomných kňazov, že to sú démoni, ktorí zúria nad ich prítomnosťou. Posmech z kňazov pokračuje aj ďalej: „*Hej, títo duchovní hneď rozpoznali samotných démonov ako Satan, Lucifer, Beelzebub, Mammon a ďalších.*“⁹²⁸ Ani po exorcizme však choroba (Krankheit) nebola stále vyliečená. Kňazi tvrdili, že vyhnali z dievčaťa 28 000 démonov. Celý prípad *Neues Wiener Tagblatt* nazvali ako mystérium.⁹²⁹ Zdá sa, že prípad vzbudil viac pozornosti, pretože biskup Goux musel vo Versailles obhajovať ako exorcizmus tak samotného farára Perriéra. Biskup ho nazval „*rozumným človekom, ktorý žije vedou a v žiadnom prípade nie je spiritistom, naopak je praktickým človekom.*“⁹³⁰ Stav dievčaťa nazval biskup nenormálnou a neobyčajnou chorobou (die Krankheit des Mädchens von Gif war anormal, so ausergewöhnlich). Lekári boli

⁹²⁴ „In Gif hieß es allgemein, daß das Mädchen auch die Gabe der Prophetin besitze und einigen Personen ganz erstaunliche Dinge über deren Vergangenheit und Zukunft gesagt hätte. Blanche, die „Zauberin von Gif!“ bildete das Tagesgespräch, Jedermann wollte sie sehen und von ihr Weissagungen erhalten, die manchmal Heterkeit hervorriefen, manchmal aber, zumal bei naiven Personen, Barglauben erweckten.“ *Neues Wiener Tagblatt* (Tages-Ausgabe), *Eine Teufelsaustreibung*, 28. 7. 1893, s. 18.

⁹²⁵ „So lebte Blanche eine geraume Zeit hindurch als Prophetin und als Zauberin, bis der Pfarrer der Gemeinde, Perrier, einschritt und die Erklärung abgab, daß Blanche vom Teufel besessen sei.“ Tamže, s. 18.

⁹²⁶ „Als einige religiöse Leute im Interesse des Galubens über diese von dem Bischof ertheilte Erlaubniß ihr Bedauern aussprachen, bedeutete Monsignore Goux: Pah, wenn ihr da nicht müßt, wird es ihr auch nicht schaden.“ Tamže, s. 18.

⁹²⁷ „Und so konnte man thatsächlich in unseren Tagen zu Gif das seltene Schauspiel einer Teufelsaustreibung erleben.“ Tamže, s. 18.

⁹²⁸ „Aber ein junger, kräftiger Abbé umklammert ihre Hände und nun beginnt das Gebet - natürlich in lateinischer Sprache... Ja, dieser Geistliche erkannte sogar die einzelnen Dämonen als Satan, Luzifer, Beelzebub, Mammon und Andere.“ Tamže, s. 19.

⁹²⁹ Tamže, s. 19.

⁹³⁰ „... als einem sehr vernünftigen Menschen bezeichnete, der sogar der Wissenschaft lebe, keineswegs ein Spiritist sei, sondern im Gegentheile ein sehr praktischer Mann.“ Tamže, s. 19.

bezradní a veda bezmocná (die Diagnose der ersten Aertzte vollständig rathlos dastand... die Wissenschaft ohnmächtig shien), preto musel kňaz hľadať útočisko v liturgických modlitbách.⁹³¹

Katolícke *Kremser Volkblatt* sa odvolávajú pri reprodukcii prípadu v Gif na *Österreichische Volks-Zeitung*. V podstate ide o kritiku ich článku. Autor tvrdí, že v *Österreichische Volks-Zeitung* čítal „takúto blbosť“ (folgenden Blödsinn). Nasleduje prerozprávanie článku z *Österreichische Volks-Zeitung* o tom ako počet démonov vypočítali „miestni pobožní“ (Die Frommen der Gegend), o tom ako vyhánanie prebehlo v latinčine a že si vyžiadalo 68 sedení.⁹³² Príbuzní dievčaťa, ktorí mali predtým povest’ „pohanov“, boli zrazu považovaní za „vzor zbožnosti“.⁹³³ Zlepšenie stavu chorej *Österreichische Volks-Zeitung* pripísalo pobytu v nemocnici - čertovi vraj nezapasoval a tak rýchlo zmizol.⁹³⁴ Tu končí odkaz na *Österreichische Volks-Zeitung* a nasleduje kritický postoj *Kremser Volkblatt* voči tomuto článku: „Tolko „pikantný“ príbeh, ktorý vtlačil pečať bezočivej, jasne tendnečenej lži. Časopis musí mať nízku predstavu o inteligencii čitateľa, keď sa odvážil ponúknuť taktýto galimatiáš.“⁹³⁵ Vidíme, že katolícke periodikum sa ohradilo voči kritike prípadu v Gif, avšak bez konkrétnych argumentov, či vyvrátenia tvrdení uverejnených v *Österreichische Volks-Zeitung*.

Biskupa Gouxa sa zastal konzervatívny *Das Vaterland*. Povyk okolo prípadu v Gif dáva za vinu neveriacim a nepriateľom cirkvi.⁹³⁶ *Das Vaterland* nenapísal, narozdiel od ostatných periodík, že deväťnásťročné dievča trpí chorobou, ale „takými kataleptickými záchvatmi, že privolaní lekári museli priznať bezmocnosť.“⁹³⁷ Potom, čo farár rozpoznal posadnutie, biskup mu udelil právomoc vykonať exorcizmus. Noviny sa vôbec nezaoberali príznakmi ani bližšími detailami prípadu.⁹³⁸ Následne sa *Das Vaterland* pustil do kritiky novinárov, ktorí si vraj

⁹³¹ Tamže, s. 19.

⁹³² *Kremser Volksblatt, Speculation auf Dummheit eigener Leser*, 13. 8. 1893, s. 8.

⁹³³ „Die Angehörigen des Mädchens, welche früher als „Heiden“ vershrieen waren, gelten jetzt als „Muster von Frömmigkeit.“ Tamže, s. 8.

⁹³⁴ „Bezeichnend für die plötzliche Besserung der Kranken an dem Tage, wo die Teufel von ihr wichen, ist der Umstand daß sie an dem betreffenden Tage von polizeiwegen, wenn keine nennenswerthe Besserung eintrat. Wahrscheinlich paßte den Teufeln der Aufenthalt im Krankenhause nicht und sie empfahlen sich deshalb schnell.“ *Kremser Volksblatt, Speculation auf Dummheit eigener Leser*, 13. 8. 1893, s. 8.

⁹³⁵ „So weit die „pikante“ Geschichte, welcher der Stempel einer dummdreifen, deutlich tendenziösen Lüge aufgedrückt ist. Offenbar muß so ein Zeitungsblatt keine hohe Vorstellung von der Intelligenz seiner Leser haben, wenn es einen solchen Gallimathias denselben zu bieten mag.“ Tamže, s. 8.

⁹³⁶ „Die Ungläubigen und Kirchenfeinde jeder Art wissen wieder von einem „Schlage ins Angesicht des neunzehnten Jahrhunderts“ zu erzählen.“ Tamže, s. 8.

⁹³⁷ „... ein neunzehnjähriges Mädchen and derartigen, wie es schein, kataleptischen Anfällen, daß die gerufenen Aertzte ihre Ohnmacht eingestehen mußten, mit ihr etwas auszurichten.“ *Das Vaterland*, bez názvu, 30. 7. 1893, s. 5.

⁹³⁸ „Der Exorcismus wurde vorgenommen, das Mädchen beantwortete zuerst die Gebete der Priester mit Beschimpfungen, beruhigte sich aber bald und – war geheilt.“ Tamže, s. 5.

nemohli odpustiť otázku, ako mohol biskup Gaux, rozumný a pokrokový muž (ein so verständiger und sogar fortschrittsfreundlicher Mann) dať kňazovi vo svojej juridickii povolenie na taký stredoveký počin (so mittelalterliches Zeug zu treiben). Noviny ďalej citujú biskupovu odpoveď: „*Ako som ja známe zmocnenie udelil, mal som na to dôvody, ktorých príčiny pochopíte z jednoduchého opisu. Pán farár z Gifu je štyridsaťročný muž, ktorý bol vikárom z Notre-Dame vo Versailles, ktorý vedu miluje a obdivuje a nikdy sa spiritizmu nedodával.*“⁹³⁹ Väčšina článku je tvorená Gouxovou citáciou. V podstate ukazuje, že stav dievčaťa lekári nielenže nevedeli zvrátiť, ale ani nevedeli určiť príčinu. Po exorcizme sa príznaky stratili a z pohľadu novín múdri a pokrokový biskup síce udelil povolenie na exorcizmus, avšak rovnako pokrokovému farárovi. To, že katolícka tlač využila prípad v Gif na svoju popagandu si všimol aj vyššie uvedený *Pester Lloyd*. Uviedol totiž, že ultramontánne listy prišli s informáciou o úplnom zotavení.⁹⁴⁰ *Pester Lloyd* označil vec za nedôveryhodnú a text zakončuje výsmechom, reagujúc na vyhánanie v latinčine, na ktoré dievča malo odpovedať po francúzsky.⁹⁴¹

Naopak, značne kritický článok vydala *Die Presse*. Článok nekritizuje priamo prípad. Zameriava sa na pieseň, ktorá sa šíri vo Francúzsku. Článok začína opisom, ako sa o prípade v Gif už nejaký čas po celej krajine šíria srdcervúce a ušitrhajúce tóny.⁹⁴² Dievča malo podľa *Die Presse* vzbudzovať verejnú sústrasť kvôli pozoruhodným úderom osudu.⁹⁴³ Vzniknutý chanzón získal vraj nezaslúženú popularitu. Text *Die Presse* nazvala idiotskými zlátaninami, refrén ako hlúposť.⁹⁴⁴ Pri svojej kritike piesne však *Die Presse* poznamenala, že vďaka

⁹³⁹ „Als ich die bekannte Ermächtigung gab, hatte ich dazu Beweggründe, die Sie aus der einfachen Darlegung der Thatsachen begreifen werden. Der Herr Pfarrer von Gif ist ein mann von etlichen vierzig Jahren, der Vicar von Notre-Dame in Versailles gewesen ist, der Wissenschaft liebt und bewundert und sich nie mit Geisterseherei abgegeben hat.“ *Das Vaterland*, bez názvu, 30. 7. 1893, s. 5.

⁹⁴⁰ „Der Pfarrer wandte sich an den Bischof Goux von Versailles und mit Genehmigung desselben begab er sich in Begleitung eines anderen Priesters zur Kranken, die nach der gründlich vorgenommenen Teufelaustreibung wie ultramontane Blätter behaupten – nunmehr vollkommen genesen und im Stande sein soll, ihren Obliegenheiten nachzukommen.“ *Pester Lloyd*, *Aberglaube*, 29. 7. 1893, s. 7.

⁹⁴¹ „So wenig glaubwürdig die Sache ist, muß doch auch noch bemerkt werden, daß das unwissende Mädchen auf die bei Teufelaustreibung durch den Ortspfarrer in lateinischer Sprache an sie gerichteten Fragen in französischer Sprache entsprechende Antworten erthielte, woraus erhellt, daß der Teufel auch ein vortrefflicher Sprachmeister sein müsse.“ Tamže, s. 7.

⁹⁴² „Herzbrechend und ohrenzerreißend sind die Klagtöne, in welchen seit einigen Tagen auf den großen Boulevards das Schicksal des „armen, armen Mädchens“ besungen wird. „Aah, la pauvre, pauvre fille!“ von der Madeleine bis zu der Porte St. Martin und noch weiter hinauf versolgt den Spaziergänger dieses Derwisch Heulen der Camelots, die um zwei Sous Text und Musik des neuesten Gassenbauers anbieten.“ *Die Presse*, *O du armes Mädchen*, 1. 8. 1893, s. 10

⁹⁴³ Für welches arme Mädchen das öffentliche Mitleid angerufen wird, was für merkwürdige Schicksalsschläge die Unglückfelige erfahren haben mag – fragt nicht!“ Tamže, s. 10.

⁹⁴⁴ „Der Text der zu völlig unverdienter Popularität gelangten Chansonnette ist – Charenton, und die Musik könnte in der blauen Zelle eines Katz- und Maus-Gespenstern verfolgten Alkoholikers entstanden sein. Und diese idiotische Machwerk findet massenhaften Abfall: ganze Ballen davon werden nach Dieppe und Trouville

vyháňaniu diabla na dievčati vo vysokom štádiu hystérie nemusel autor vhodné motto dlho hľadať.⁹⁴⁵

Z iného úhlu pohľadu sa na Gif pozeral *Mährisches Tagblatt*. Vo svojom článku dal dôraz na medicínsku stránku prípadu. Prípad priniesol akoby z perspektívy lekára. V článku sa dozvedáme, že v Paríži doktor Dumontpallier tvrdil niekoľko mesiacov, že v Gif je dievča s vysokým stupňom hystérie. Dievča mal doktor Dumontpallier dokonca navštíviť, označiť jej chorobu za vyliečiteľnú a mal jej ponúknuť bezplatne svoje služby.⁹⁴⁶ Musela by však byť prevezná do parížskej nemocnice. Rodina jeho ponuku odmietla a na jeho veľké prekvapenie oslovila kňaza.⁹⁴⁷ V texte je badateľný nesúhlas s počínaním rodiny. Článok očividne vyzdvihuje racionálny prístup lekára, ktorý vedel s liečbou pomôcť a stavia, ako uvidíme ďalej, jeho počínanie do kontrastu so spiatočnosťou farára. Je však zaujímavé, že na rozdiel od ostatných novín, *Mährisches Tagblatt* tvrdí, že lekár mal byť schopný Blanche pomôcť. Zdá sa však, že nedostal príležitosť. Článok ďalej píše, že krátko po lekárovej návšteve prišiel farár aj so svojim spoločníkom, obliekli si ceremoniálne rúcha s krucifixom v rukách a odriekali svoje modlitby a litánia.⁹⁴⁸ Duchovní aj príbuzní považovali chorú za posadnutú. Exorcizmus podľa *Mährisches Tagblatt* chorú znervóznil a ešte viac podporil nervovú krízu. Vyháňanie nazval grobiánstvom. Farár ďalej tvrdil, že na konci procedúri vyhnal 28 diablov. Noviny pokračujú pohľadom lekára.⁹⁴⁹ Prípad autor označil ako stredoveký humbuk.

Lekára Dumontpalliera spomínajú aj *Národní listy*. Odvolávajú sa pritom na parížsky časopis Figaro. *Národní listy* v podstate prinášajú podobný detailnejší obraz ako ostatné noviny. Dievča „není obzvlášť krásná, ale v klidu dosti púvabná, za to vypadá príšerně je-li zachváčena křečmi“. Jej stav mal trvať už štyri roky. *Národní listy* upozornili aj na jej údajný prorocký dar. Farár dospel k záveru, že je posadnutá. Po súhlase biskupa sa niekoľko mesiacov mal kňaz nad dievčaťom modliť. Na naliehanie občanov povolal starosta z Paríža lekára

versendet, damit das zur Zeit fern von der Hauptstadt weilende Tout Paris die Fühlung mit dem Herzen der Welt nicht verliere.“ Tamže, s. 10.

⁹⁴⁵ „Für die kritische Besprechung der Teufelsaustreibung welche an einer hochgradig hysterischen zwanzigjährigen Handarbeiterin in Gif vorgenommen wurde, mußte der Verfasser kein passenderes Motto zu finden, als“ „Aaah, la pauvre, pauvre fille“ Die Presse, *O du armes Mädchen*, 1. 8. 1893, s. 10.

⁹⁴⁶ „Vor einigen Monaten wurde ein Doctor Dumontpallier in Paris benachrichtigt, daß sich an gennantem Orte (Gif, pozn. autora) ein hochgradig hysterisches Mädchen befinde. Er reiste dorthin ab und stellte nach kurzer Untersuchung fest, daß die Kranke, ein 19 jähriges Mädchen, zwar zu den sogenannten großen Hysterischen gehöre, ihr Zustand aber nichtsdestoweniger heilbar sei.“ *Mährisches Tagblatt*, *Ueber eine „Teufelsaustreibung“*, 1. 8. 1893, s. 6.

⁹⁴⁷ „Groß aber war das Erstaunen des Arztes, als sein generöses Anerbieten rundweg abgeschlagen wurde und als man anstatt seines Rathes den des Dorfpfarrers in Anspruch nahm.“ Tamže, s. 6.

⁹⁴⁸ „Der Geistliche erschien kurz darauf bei der Kranken in Begleitung des Vorstehers eines Versailler Seminars. Beide legten Amtskleidung an und begannen, ein Kruzifix in der Hand, allerlei Gebete und Litaneien herzusagen.“

⁹⁴⁹ „Der betreffende Arzt war angesichts dieser mittelaltelichen Scene dermaßen unangenehm berührt, daß er es unterließ, öffentliche Mittheilung von dem Geschehenen zu machen.“ Tamže, s. 6.

Dumontpalliera. S ním prišiel aj profesor Pikert. Diagnostikovali rozvinutú hystériu, ktorú je možné liečiť. Rodina však odmietla dať dievča liečiť lekárom a modlenie pokračovalo aj počas ich prítomnosti. Dievča sa v dobe vydania článku úplne uzdravilo. Autor si kladie otázku, prečo by sa nedala hystéria vyliečiť modlením, keď sa lieči hypnózou.⁹⁵⁰

Hodnotenie prípadu z Gifu v novinách je rôznorodejšie než vo vyššie uvedených prípadoch. Niektoré noviny sa dokonca zastali biskupa a kňaza vykonávajúceho exorcizmus, pričom ich označili za pokrokové, vede dôverujúce osoby. Práve zdôraznením tohto faktu sa snažili bojovať s označením najmä liberálnej tlače charakterizujúce Gif ako stredoveké spiatocníctvo. České periodiká navyše zdôraznili medicínsky kontext prípadu a viac sa venovali pohľadu lekárov než pohľadu duchovných.

Kaukaz

Posledným prípadom v mojej práci zastúpeným viacerými novinovými článkami je vyhánanie zlého ducha z kabardskej ženy⁹⁵¹ v bližšie nešpecifikovanej obci na Kaukaze. Články o tomto prípade som analyzoval zo šiestich periodík. Prvý článok publikovali *Pester Lloyd*. Ostatné periodiká uverejnili rovnaký text.

Prípad analyzovaný v tejto práci sa týkal moslimskej časti kabardskej populácie. Je to jediný prípad vyhánania diabla v moslimskej komunite zaradený do tejto práce. Články boli pomerne kritické. Už v spoločnom názve *Barbarische Teufelaustreibung*, noviny dali najavo svoj postoj k danému prípadu posadnutia.⁹⁵² Výnimkou je *Brünner Morgenpost*⁹⁵³, ktorá síce uverejnila textovo rovnaký článok, ale bez názvu, resp. ako názov zvýraznila prvé slová článku *Von finsterem Aberglauben*.⁹⁵⁴ Táto úvodná formulácia pokračuje ďalej tvrdiac, že poverčivosť

⁹⁵⁰ „Ostatně proč by nebylo lze vyléčit hysterii modlením, když se léčí hypnotismem?“ Národní listy, *Vymítání ďábla*, 30. 7. 1893, s. 10.

⁹⁵¹ Kabardí patria medzi jedno z mnohých islamských etník žijúcich v oblasti severného Kaukazu. Väčšina miestneho obyvateľstva vyznáva islam. Výrazne zastúpené je aj pravoslávne kresťanstvo. Kabardí vyznávajúci islam patria medzi sunitských moslimov. V regióne majú hlboké korene predkresťanské a predmoslimské náboženské tradície a predstavy prežívajúce dodnes (KIRZHINOVAL, S.A. et al. Adyghe (Circassian) Religiosity and its Reproduction in Contemporary Prose. *International Journal of Engineering & Technology*. 2018, 7(4), s. 245; BLÄSING, Uwe – ARAKELOVA, Victoria – WEINREICH, Matthias. Between Christianity and Islam: Heathen heritage in the caucasus. In: WEINREICH, Matthias (ed.). *Studies on Iran and The Caucasus*. Amsterdam – Atlanta: Brill Academic, 2015, s. 147).

⁹⁵² *Pester Lloyd*, *Barbarische Teufelaustreibung*, 22. 7. 1902, s. 6; *Ostdeutsche Rundschau*, *Barbarische Teufelaustreibung*, 24. 7. 1902, s. 5; *Salzburger Volksblatt*. unabh. Tageszeitung f. Stadt u. Land Salzburg, *Barbarische Teufelaustreibung*, 24. 7. 1902, s. 3; *Pilsner Tagblatt*, *Barbarische Teufelaustreibung*, 24. 7. 1902, s. 5; *Mährisch-Schlesische Presse*, *Barbarische Teufelaustreibung*, 26. 7. 1902, s. 3.

⁹⁵³ Pôvodne ranná príloha *Brünner Zeitung*. Od roku 1865 vydávané samostatne ako nepolitické lacné periodikum (MALÍŘ, Jiří. Role periodického tisku při přechodu od honoračních stran ke stranám masovým na příkladu moravy. *Acta Universitatis Carolinae - Studia territorialia*. 2013, 13(1–2), s. 89).

⁹⁵⁴ *Brünner Morgenpost*, *Von finsterem Aberglauben*, 2. 8.1902, s. 2.

a surové mravy miestnych ľudí sú príčinou prípadu.⁹⁵⁵ Mladá Kabardka podľa novin ochorela. Noviny nešpecifikujú chorobu, ako sme mohli vidieť vo vyššie uvedených prípadoch. Približujú, že trpela krčmi, na základe čoho si obyvatelia dediny mysleli, že je posadnutá.

Manžel tejto ženy zašiel za miestnym duchovným (Mullah), ktorý mu odporučil vykonať exorcizmus.⁹⁵⁶ Zdá sa, že pri exorcizme bolo prítomných viac osôb, pretože noviny uvádzajú, že jej krik brali prítomní za výkriky strachu satana. Prípad sa dostal aj pred súd, kde miestny muláh potvrdil, že ide o bežne používanú metódu, vďaka ktorej sa viacero „posadnutých“ ako noviny v úvodzovkách píše, uzdravilo.

Prípad sa mal udiať na dedine. Noviny síce kritiku vidieka alebo zaostalosti vidieckeho obyvateľstva explicitne neuviedli, avšak dedina na Kaukaze ako miesto, kde sa prípad udiať, môže u čitateľa evokovať vzdialené, zaostané, od civilizácie odrezané prostredie. Aktérmi prípadu sú predovšetkým mladá posadnutá žena, jej manžel a miestny muláh. Manžela noviny označili za trýzniteľa, zatiaľ čo dievča za nešťastnicu. Úlohu duchovného, ktorý v podstate exorcizmus navrhol však noviny nereflektujú. Chýba kritika zaostalosti duchovného ako predstaviteľa náboženstva, čo môže byť spojené aj s tým, že išlo o moslimského duchovného, nie kresťanského, ktorý predstavoval predovšetkým pre liberálne médiá do istej miery ztelesnenie zaostalosti. Prvý článok publikoval *Pester Lloyd* ako periodikum zamerané na zahraničie a medzinárodné dianie. Ďalej články vyšli v liberálnom *Salzburger Volksblatt*, antiklerikálnom *Ostdeutsche Rundschau*, *Brünner Morgenpost* a *Mährisch-Schlesische Presse* a nemecko - nacionálne orientovanom *Pilsner Tagblatt*. Zdá sa, že aj antiklerikálnym alebo liberálnym médiám ostrosť pôvodného článku stačila a nepotrebovali pridať ďalšie kritické postoje.

Prípady zahrnuté v tejto podkapitole sa odohrali v rokoch 1874 až 1902 (tri z nich v roku 1893) v rôznych častiach Európy, dokonca až na jej hranici (Kaukaz). Napriek tomu môžeme v novinových článkoch sledovať niekoľko spoločných charakteristík. Predovšetkým o prípadoch písali liberálne médiá, ktoré sa k zachádzaniu s duševnými poruchami ako s posadnutím stavali kriticky. Vo všetkých prípadoch nazvali „posadnuté“ osoby ako choré. Stav

⁹⁵⁵ Von finsterem Aberglauben und rohen Sitten der indigenen Bewohner Kaukasiens zeugt folgender von kaukasuschen Blättern gemeldeter Vorfall.“ Tamže, s. 2.

⁹⁵⁶ „Man zündete ein großes Feuer an und als sich eine genügende Menge glühender Kohlen angesammelt hatte, entkleidete man die junge Frau, band ihr die Hände und Füße und hilet sie in diese Zustände so lange über dem Kohlenfeuer, bis sie das Bewußtsein verlor. Vor den grausamen Prezedur flehte die Unglückliche ihre Peiniger an, ihr die entsetzlichen Qaulen zu erlassen.“ *Pester Lloyd*, *Barbarische Teufelsaustreibung*, 22. 7. 1902, s. 6; *Ostdeutsche Rundschau*, *Barbarische Teufelsaustreibung*, 24. 7. 1902, s. 5; *Salzburger Volksblatt*. unabh. Tageszeitung f. Stadt u. Land Salzburg, *Barbarische Teufelsaustreibung*, 24. 7. 1902, s. 3; *Pilsner Tagblatt*, *Barbarische Teufelsaustreibung*, 24. 7. 1902, s. 5; *Mährisch-Schlesische Presse*, *Barbarische Teufelsaustreibung*, 26. 7. 1902, s. 3; *Brünner Morgenpost*, *Von finsterem Aberglauben*, 2. 8. 1902, s. 2.

chorých interpretovali ako hystériu, duševnú chorobu alebo nervovú krízu a toto tvrdenie neváhali uviesť už na začiatku článku. V prípade Pusterthalu a Gif môžeme badať spoločnú snahu niektorých novín dať do kontrastu osvietenej osoby predstavujúcej modernitu 19. storočia s kňazom predstavujúcim spiatocnosť a návrat do stredoveku. Konkrétne v Pusterthale noviny kontrast vytvorili vo vzťahu rozumný osvetený farár a hlúpy nábožensky fanatický kooperátor, zatiaľčo v prípade Gif pokrok predstavoval lekár z Paríža.

Prevládalo negatívne hodnotenie, aj keď v prípade Gif sa objavili aj články obhajujúce kroky biskupa, ktorý povolil exorcizmus. Analogicky k Wemdingu stavajú noviny takúto obhajobu na bezradnosti lekárov a konečnom pozitívnom výsledku exorcizmu – úplnom uzdravení. Niekoľko rysov spája aj samotné prípady. Vo všetkých prípadoch išlo o „posadnutie“ jednotlivcov, konkrétne mladú ženu. Okrem prípadu v Gif nedošlo k cirkevnému exorcizmu, ale aktéri použili ľudové praktiky, čo pre noviny mohol byť dôvod pre odsúdenie zatemnenosti či už vidiečanov alebo poverčivých príbuzných. Viackrát sa v prípadoch vyskytla zmienka o v čarodejnici. V prípade Ponte a Ema a Montelepre to bola práve údajná čarodejnica, ktorá dokonca liečila „posadnutie“.

5.2.2. Prípadové štúdie v odborných periodikách

Časopis lékařů českých je najstarší a v súčasnosti aj prestížny medicínsky časopis v Českej republike. Vznikol už v roku 1862 a vydávaný je dodnes. I keď sa niektorí autori témy posadnutia dotkli, nenachádzame v tomto renomovanom časopise z danej doby vyčerpávajúcu štúdiu konkrétneho prípadu posadnutia alebo exorcizmu. Články sa zameriavali skôr na všeobecnejšiu charakteristiku psychóz alebo hľadanie príčiny vzniku týchto stavov. Uverejnené prípadové štúdie v *Časopise lékařů českých* nie je možné považovať za prípady údajného posadnutia.

Veľmi detailnú a pomerne rozsiahlu štúdiu konkrétneho prípadu viery v posadnutie uverejnila *Revue v neuropsychopathologii, therapii, veřejné hygieně a lékařství sociálním* v roku 1905. Išlo o sadu článkov od Dr. Jaroslava Moureka pod názvom *Vzácný případ náhlé duševní infekce šesti sourozenců*.⁹⁵⁷ Nešlo o klasický prípad posadnutia, ale skôr o prípad duševnej choroby, kde viera v posadnutie zohrala istú úlohu pri udalostiach, ktoré nasledovali. Prvý článok publikoval Mourek v čísle 4 z dňa 15. apríla 1905. Mourek nebol priamo prítomný pri udalostiach. Bol však ošetrovujúcim lekárom hlavnej aktérky prípadu Heleny Lenochovej a jeho výklad je postavený na následných pozorovaniach hospitalizovanej a výpovediach

⁹⁵⁷ MOUREK, Jaroslav. Vzácný případ náhlé duševní infekce šesti sourozenců. *Revue v neuropsychopathologii, therapii, veřejné hygieně a lékařství sociálním*. 1905, 2(12), s. 556.

svedkov a ďalších aktérov prípadu. Uvádzam dlhší prepis Mourkovho textu na ilustráciu, akým spôsobom lekár informoval o prípade týkajúceho sa údajného posadnutia.

Mourek informuje o priebehu celého prípadu. Dňa 5. júna 1904 bola na zemský ústav pre choromyselných v Kosmonosích doručená žiadosť hejtmanství v Litomyšli o prijatie šiestich členov rodiny roľníka Josefa Lenocho (68 rokov) zo Seče. Malo ísť o náhlu náboženskú blúznivosť. Mourek tvrdil, že prípad je psychiatricky a súdne tak zvláštny, že si zasluhuje obširnejší rozbor. Rodina Lenochovcov mala deväť detí, dve najstaršie deti zomreli, najstaršia žijúca dcéra žila v Amerike. Dcéry žijúce v Seči sa volali Helena, Kristina (32 rokov), Marie (35 rokov) a Kateřina (38 rokov) a synovia Josef (31 rokov) a Jan (27 rokov). Mourek konštatoval, že boli poverčiví v miere, aká sa vtedy udržiavala na vidieku, ale neverili v kúzla a čary. Celá rodina bola nábožná, ale nie príliš.

Mourek opísal rodinú anamnézu. Po narodení najmladšej Heleny po dvoch rokoch matka duševne ochorela. Z kázni v kostole si vyberala rôzne časti a spájala ich so svojou osobou. Videla oheň kúte, v ktorom sa krčil diabol. Tvrdila, že diabol vyletel z plameňov rovno do nej. Odvtedy si myslela, že je posadnutá diablom.⁹⁵⁸ Krátko na to bola odvezená do Prahy do ústavu pre choromyselných, kde bola hospitalizovaná v období 25. novembra 1887 až 31. marca 1888. Choroba vraj prišla náhle. Helenina matka sa stala sa nepokojnou, myslela si, že ju Boh opustil, je hriešnica, ktorej nepomôže ani spoveď. Bola presvedčená, že je posadnutá diablom. Diabol pri nej vraj stále stál, našeptával jej a očaroval aj jej dvojročnú dcéru Helenu. Anne sa zjavil diabol aj anjel. Satan jej vošiel do tela, jeho prítomnosť rozpoznávala podľa bolestí v nohe a v páse (podľa Moureka hernia epigastris). Pobádal ju k samovražde. Niekedy si myslela, že z nej diabol vyletel a posadol Helenu. Prepustená bola po polepšení s diagnózou melanchólie. Odvtedy nemala halucinácie a zomrela podľa Moureka pred piatimi rokmi, teda v roku 1899. V rodine matky aj otca Heleny evidoval Mourek alkoholizmus. Inak na oboch stranách rodiny neboli zaznamenané neurózy ani zločinnosť.⁹⁵⁹

Mourek opísal zdravotný a sociálny stav všetkých súrodencov. Fyzický stav všetkých v rodine bol dobrý. Autor zvýraznil v článku informáciu, že najmä Helena sa fyzicky najviac zo sestier podobala na matku. Lenochovcovia navštevovali miesto suchdolského zázraku (údajné zjavenie Panny Márie). Vplyv na deti mali miestne ženy Antonia Krastnerová a matka Kristiny Ringlovej (dieťaťa, ktorému sa mala zjaviť počas zázraku Panna Mária, pozn. autora). Počas

⁹⁵⁸ MOUREK, Jaroslav. Vzácný případ náhlé duševní infekce šesti sourozenců. *Revue v neuropsychopathologii, therapii, veřejné hygieně a lékařství sociálním*. 1905, 2(4), s. 11.

⁹⁵⁹ MOUREK, Jaroslav. Vzácný případ náhlé duševní infekce šesti sourozenců. *Revue v neuropsychopathologii, therapii, veřejné hygieně a lékařství sociálním*. 1905, 2(7), s. 296.

posledných dvoch rokov ostávali pri týchto návštevách cez noc u Ringlovej. Vplyvu oboch žien na Helenu a ostatných súrodencov venoval Mourek značný priestor. Obe ženy nazýval ženštinami.⁹⁶⁰ Pri jednej z týchto pútí ostala Kastnerová s najmladšou Helenou osamote. Mourek píše, že Kastnerová do Heleny doslova hučala o suchdolských zázrakoch. Helena neskôr počas liečby uviedla, že Kastnerová mala mať vtedy počas modlenia pred kaplnkou videnie – všetko videla v zlatej a ružovej farbe a na oblohe Pannu Máriu. Vraj bola na púti už 139 krát a takých videní mala viac. Nasleduje Mourkov prepis výpovede Heleny a opis jej videnia. Helena sľúbila, že ďalšiu nedeľu sa do Suchdolu vráti aj s rodinou. Keď zostupovali k studničke, cítila tiaž v pravej nohe a krívala. Myslela si, že je to trest boží, Ringlová ju poučila, že je to dar od Panny Márie.⁹⁶¹ Mourek ďalej prerozprával Helenine tvrdenia, že počas cesty vlakom mala tak chorobný vzhľad, že vzbudzovala pozornosť cestujúcich. Počas cesty pešo domov zasa začala krívať, ale tvrdila, že keď sa otočí trikrát na päte, tak bolesť prestane. Podľa výpovedí Heleny a jej súrodencov počas liečenia Mourek tvrdí, že považovali sestry Helenu za duševne chorú. Helena celej rodine rozprávala, čo jej nahovorila Kastnerová a čo všetko videla, ako spievala výrazným divným hlasom a búšila sa do hrude. Modlili sa za Helenu počas noci a postupne došli k záveru, že hovorí pravdu.⁹⁶² Ráno 30. júna už boli sestry presvedčené o Heleninej pravde. Bratia boli viac skeptickí a snažili sa sestry rozumnými dôvodmi (ako píše Mourek) presvedčiť. V piatok sestry konzumovali nápoj z kávy a mäty od Kastnerovej. Krátko nato klesla Kristína bezvládne na stoličku, mala kŕče a spievala o Panne Márii. Mária sa začala správať tiež ako Helena. Stav sestier Lenochových označil Mourek za blúznenie. V sobotu 2. júla už mali všetci súrodenci rovnaké videnia dúhy a žiary. Helenu považovali za sväticu a tá im sľubovala, že do troch dní budú v nebi. Rozkázala, aby nikto nič nerobil, aby zaľahli, aby nad nimi nemal zlý duch moc. Ako Mourek ďalej uvádza, jedna zo sestier, Katarína, mala syna Josífka, ktorý mal v danom čase asi štyri týždne. Ďalšia zo sestier, Mária, mala sedemročnú dcéru Aninku. I tieto deti boli spolu s matkami prítomné. Súrodenci sa zhodli, že deti musia „do nebička“ a tiež oni sami musia trpieť, aby sa dostali do neba. Josífka preto položili na zem a všetci ostatní stáli okolo a modlili sa.⁹⁶³

Počas tohto diania sa odtrhol veľký uviazaný pes, preto ho pokladali za satanáša (viac informácií Mourek nepíše, ale túto vetu zvýraznil). Za posadnutého označila Helena malého Josífka. Helena chytila dieťa za nohu a hodila ho o zem tvrdiac, že už je v nebičku a ostal iba

⁹⁶⁰ MOUREK, *Vzácný prípad*, 2(4), s. 12.

⁹⁶¹ MOUREK, Jaroslav. *Vzácný prípad náhlé duševnej infekcie šesti sourozenců. Revue v neuropsychopathologii, terapii, veřejné hygieně a lékařství sociálním*. 1905, 2(6), s. 217.

⁹⁶² Tamže, s. 218.

⁹⁶³ Tamže, s. 219.

satanáš a odniesla ho von. Potom vyviedla von Aninku. Čo s ňou robila ostatní nevedeli. Helena sa potom sama vrátila do miestnosti nahá. Opis udalostí až po túto časť zostavil Mourek z výpovedí samotných súrednov, ich otca a niekoľkých ďalších svedkov, najmä susedov, ktorí si časom začali všimáť nezvyčajné správanie Lenochovcov. O šiestej hodine večer bola ľahko oblečená Helena videná, ako drží Aninku za nohy dole hlavou za stodolou a udiera jej hlavou o kameň. Svedok sa jej spýtal čo robí. Helena odpovedala, že ju obetuje Panne Márii. Slovné zaútočila na svedka, ten sa necítil dostatočne silný, aby ju premohol, preto utiekol zavolať pomoc k starostovi. Odtiaľ pribehlo viacero ľudí, ktorí videli dve nahé deti a nahú Helenu ako skáče po zranenom dievčati. Sused Putnar ju odrazil, načo ho Helena krčovito chytila a zvolajúc „*ty satane Putnarů*“, preto ju prirazili k stromu. Vtedy sa zablysko a Helena vyhlásila, že sa otvárajú nebesá a podarilo sa jej vytrhnúť a uniknúť do domu. Nikto si však netrúfol vojsť dnu, ako Píše Mourek, „*mezi šilence*“. Poslali pre četníka a lekára. Krik zburcoval aj hasičov, ktorí si mysleli, že v budove vypukol požiar. Josef navrhol, aby nečakali na nedeľu a do Suchdolu sa vydali hneď. Vyskákali von oknom a vydali sa na cestu. Josefa chytili ešte v obci, ostatní utekali príliš rýchlo. Mourek písal, že aj napriek porezaným nohám utekali tak rýchlo, že ich ani na povoze nebolo možné dosiahnuť. V obci Hrušová (Mourek zvoláva „*přes 2 a půl hod. cesty!*“) sa skryli do obilia, kde sa do rána modlili. Mourek ich v celom texte nazýva šíalenými. Ráno sa im vrátilo čiastočne uvažovanie, avšak v činnosti chceli pokračovať. Rozhodovali sa, či si zabezpečiť šaty a peniaze na cestu. Ľudom chceli povedať, nech si z ich majetku berú čokoľvek, že sa do Seče nevrátia. Jan si šaty zabezpečil v Nových Sedlech a vrátil sa domov pre peniaze a kone. Nakoniec boli Josefom dopravené domov. Helena ešte stále blúznila a ješť začala až v stredu. Josefa vypočul četník ešte v nedeľu a zanechal na ňom dojem normálneho človeka.⁹⁶⁴

Ešte v nedeľu 3. júla četník vypočúval Josefa, ktorý priznal, že v pomätenosti uniesli deti ako obeť. Helena sa sama ponúkla, že obeť vykoná a uderila hlavou Josífka o zem. Dieťa zomrelo na následky fraktúry lebky. Helena bola videná, ako ním ešte udierala vonku o strom. Aninka malo množstvo pomliaždení a fraktúr, avšak prežila. Súrodencov v nedeľu vyšetril Dr. Drobný z Morašic konštatujúc, že okrem Heleny boli v nedeľu ráno už všetci normálni. Dňa 16. júla 1904 Helenu Josef priviedol do ústavu.⁹⁶⁵ V oblastnom archíve v Prahe je možné nájsť v dokumentoch liečebne v Kosmonosích informáciu o hospitalizácii Heleny Lenochovej, narodenej v roku 1884. Prijatá bola 16. júla 1904, v súlade s informáciami uvedenými

⁹⁶⁴ Tamže, s. 220.

⁹⁶⁵ Tamže, s. 221.

Mourkem. V spise však chýba dátum prepustenia. Bohužiaľ ďalšie informácie o Helene v archíve chýbajú taktiež.⁹⁶⁶

Mourek okrem opisu udalostí v Seči uvádza aj informácie o Helene po jej hospitalizácii v Kosmonosích.⁹⁶⁷ Najprv tvrdila, že je dobre, že dieťa zomrelo, bolo obetované. Hovorila o satanášovi, o mŕtvom dieťati, o ktorom si myslela, že bolo premenené v diabla. Tvrdila, že ju čaká poprava a chce ukončiť to trápenie. Neverila, že druhé dieťa prežilo, neustále tvrdila, že Aninku zabila a prosila lekára o odpustenie.⁹⁶⁸ Mourek uvádza aj Helenino vyjadrenie k udalosti. Vinu pričítala Kasternovej. Myslela, že ak satana premôže, všetky duše budú vyslobodené. Prenasledoval ju strach z upálenia a prepadnutia sa do zeme.⁹⁶⁹

V čísle sedem Mourek opisuje výsluch súrodencov z augusta 1904. Označil Josefa za inteligentného a duševne zdravého muža. O podľahnutí oboch bratov vplyvu Heleny píše ako o infekcií. Súrodenci sa zhodli na škodlivom vplyve Kastnerovej a Ringlovej.⁹⁷⁰ Všetci zhodne tvrdili, že svoj skutok ľutujú, že v suchdolský zázrak už viac neveria a pripustili, že boli oklamaní. Mourek poznamenal, že v Seči nikto okrem Lenochovcov v suchdolský zázrak neveril, čo hodnotí „že udalost tato byla tam správně posuzována.“⁹⁷¹

Mourek ďalej informoval, že všetci súrodenci boli vypočutí pred súdom. Zhodli sa, že po zjedení kávy a cukrovínek nezbadali na sebe žiadne vplyvy. Keďže došlo k blúzneniu toľkých osôb, uvažovalo sa o otrave ruličkom. Súd nariadil preskúmanie predmetov a potravín od Kastnerovej, ale žiaden jed sa nenašiel. Mourek tiež vylúčil intoxikáciu. Spojitosť s predmetmi však videl v oblasti psychickej a prípad označil za psychickú infekciu.⁹⁷² V ďalšom čísle uverejnil preto všeobecnú charakteristiku duševnej infekcie.⁹⁷³ Vo všeobecnom rozbere duševnej infekcie pokračoval aj v nasledujúcich číslach.⁹⁷⁴

Mourek v poslednom článku venovanom Helene a jej rodine citoval aj ďalších autorov venujúcich sa prípadom, kedy celé rodiny považovali niektorého člena za démona a došlo k násiliu. V Bretónsku napríklad päťčlenná rodina mlynárov trpela démonopatickými

⁹⁶⁶ Státní oblastní archiv v Praze: Číslo listu NAD 27, e. č. 75, inv. č. 120, karton 3, Státní psychiatrická léčebna v Kosmonosích.

⁹⁶⁷ MOUREK, *Vzácný případ*, 2(6), s. 221.

⁹⁶⁸ Tamže, s. 222.

⁹⁶⁹ Tamže, s. 223.

⁹⁷⁰ MOUREK, *Vzácný případ*, 2(7), s. 294.

⁹⁷¹ Tamže, s. 295.

⁹⁷² Tamže, s. 296-297.

⁹⁷³ MOUREK, Jaroslav. *Vzácný případ náhlé duševní infekce šesti sourozenců. Revue v neuropsychopathologii, terapii, veřejné hygieně a lékařství sociálním*. 1905, 2(8), s. 355.

⁹⁷⁴ MOUREK, Jaroslav. *Vzácný případ náhlé duševní infekce šesti sourozenců. Revue v neuropsychopathologii, terapii, veřejné hygieně a lékařství sociálním*. 1905, 2(9), s. 398; MOUREK, Jaroslav. *Vzácný případ náhlé duševní infekce šesti sourozenců. Revue v neuropsychopathologii, terapii, veřejné hygieně a lékařství sociálním*. 1905, 2(10), s. 447.

predstavami. Rodinu označil za málo inteligentnú s dedičnými predispozíciami a s prudkou povahou. Najprv ochorel najstarší syn Angelo, potom sestra, brat a matka. Dcéru Ester nemala rodina v láske a obviňovala ju z túžby po svatdbe. Nakoniec sa dala Ester dobrovolne ubiť na smrť bratom Angelom. Následne rodina mrtvolu dobodala, aby mohol diabol výjsť von. Angelo ohrozoval aj matku a susedov vonku, ale bol chytený.⁹⁷⁵ Autor pôvodného článku, ktorého Mourek cituje, upozornil, že v Bretónsku sú takéto výjavy bežné, pretože tu pretrvávajú povery a sú tu rozšírené rôzne psychózy.⁹⁷⁶ Dedinský ľud je tu bigotný a poverčivý. Tretina ženských psychóz a päťina mužským psychóz má podľa autora náboženský základ. Veľká časť prípadov je tvorená „*mamem démonickým*“. Väčšina obyvateľstva sú analfabeti.⁹⁷⁷ Mourek a ostatní autori, ktorých cituje, tak prikladajú význam nízkej úrovni vzdelania, dedinskému prostrediu a bigotným náboženským predstavám. Vplyv na vypuknutie melanchólie alebo psychózy má z Mourekovho pohľadu u žien najmä klimaktérium. Ďalšími vplyvmi sú zanedbaná výchova a prostredie.⁹⁷⁸ Mourek následne opísal niekoľko príkladov hromadných psychóz členov náboženskej sekty zo začiatku 19. storočia.⁹⁷⁹ Napísal, že v psychických epidémiách ide do značnej miery o predispozíciu chorých, keďže k mysticizmu sú priťahované najmä osoby „*neduživé, výstřední, slabomyslné a degenerované*“.⁹⁸⁰ Divoké scény démonopatie sa už takmer nevyskytujú, avšak prežívajú v oblastiach, kde sa zachovali stredoveké pomery. Endémie psychických infekcií sa stále vyskytujú v Rusku. Základným podnetom býva silná emócia, často sa prejavujúca pri chrámových obradoch. Prejavujú sa tu „*psychózy věrně dle středověké demonopathie a lycanthropie: zachvácené osoby se svíjí v křečích, vyrážejí ryky, štěkají a vyjí*“. Časté sú démonopatické infekcie po svadbách, po ktorých nasledovali násilnosti voči údajným čarodejníkom.⁹⁸¹

Mourek stručne spomenul aj prípad v Morzine. Označil ho ako typický príklad epidémie hysterickéj démonopatie. Ako najúčinnější nástroj sa v Morzine ukázalo odstránenie farára a starostu a izolácia chorých. Za príčiny Mourek označil manželstvá pokrvných príbuzných, osamelosť, chudobu, nedostatočnú hygienu, poverčivosť a bigotnú vieru. Rovnaká epidémia trvala v roku 1878 vo Verzegnis v severnom Taliansku. Ďalší prípad sa mal vyskytnúť

⁹⁷⁵ MOUREK, *Vzácný případ*, 2(12), s. 557.

⁹⁷⁶ Tamže, s. 558.

⁹⁷⁷ Tamže, s. 561.

⁹⁷⁸ Tamže, s. 561.

⁹⁷⁹ Tamže, s. 558.

⁹⁸⁰ Tamže, s. 561.

⁹⁸¹ „Psych. epidemie novější doby se již nevyznámenávají tou elementární silou jako historické, povstávají a omezují se na odlehlá zákoutí, kde se středověké poměry zachovaly, a ačkoliv dosud stejné neurosy panují, naskytají se již vzácně ony divoké scény demonopathie, která epidemicky řádila ještě v první polovině XVIII. století. Endemie psych. infekce trvají dosud na Rusi.“ Tamže, s. 562.

v arragonskom meste Jaca počas púte k ostatkom sv. Orosia. Mourek konštatuje, že démonopatické a extatické epidémie sa vyskytovali v 19. storočí aj v iných krajinách, najčastejšie však v horských obciach a v náboženských sektách.⁹⁸²

Mourek vo vyššie uvedených článkoch podal najdlhšiu nami analyzovanú prípadovú štúdiu viery v posadnutie. Jeho text sa zamerail na fyzické vyšetrenie aktérov prípadu, výpovede svedkov aj samotných aktérov. Uviedol postup svetských orgánov a tiež dôsledne informoval o zmenách v stave Heleny počas jej hospitalizácie. Mourek tiež predložil teoretický rámec svojej diagnózy a komparoval daný prípad s inými podobnými udalosťami. Helenin prípad považoval za zvláštny najmä pre jeho rýchlu gradáciu a rozšírenie z jednej osoby na všetkých súrodencov. O udalosti píše ako o duševnej alebo psychickej infekcií,⁹⁸³ a to práve z dôvodu rozšírenia medzi súrodencov. Treba podotknúť, že Mourek viackrát upozornil na vplyv Kastnerovej a Ringlovej a podobne ako samotní Lenochovcí im pripisoval vinu za začiatok celého prípadu. Celý text je skôr vecný a vedecký, súrodencov označuje menami, avšak v niekoľkých prípadoch ich nazýval pomätenými a šialencami. Mourek na viacerých miestach upozornil na vplyv povier v spoločnosti. Už na začiatku opisu prípadu uviedol, že rodina bola poverčivá, ako je to na vidieku bežné. Na konci opisu zase odsúdil zaostalosť a poverčivosť niektorých oblastí Európy. Vplyv povery spojil s Heleniným prípadom a spolu s vplyvom oboch žien tak predstavoval z Mourekovho pohľadu spúšťač celého prípadu. Mourek si všimol úroveň zbožnosti rodiny. Z jeho článkov vidíme, že považoval za dôležité zaoberať sa religiozitou členov rodiny a snažil sa analyzovať možný vplyv viery na celý prípad. Vo svojej práci však dával dôraz na odbornú diagnózu, napr. išlo o matku Heleny a jej bolesti (ktoré podľa nej spôsoboval diabol, ale podľa Moureka išlo o prejav fyzickej choroby). Dôvodom, prečo Mourek venoval tak veľa priestoru tomuto prípadu je, že nezapadal do konceptu duševných chorôb danej doby a prekvapil aj samotného autora svojim rozsahom a rýchlosťou.

5.3. Reflexia ostatných prípadov posadnutia periodikami

Prípadové štúdie reprezentujú prípady údajného posadnutia, ktoré vyvolali viac pozornosti v médiách. Vďaka väčšiemu počtu článkov a periodík bolo možné sledovať rôzne diskurzy v rámci každého prípadu samostatne. Väčšina prípadov v tejto práci nevyvolala tak veľkú odozvu v médiách, resp. nie je reprezentovaná väčším počtom článkov. Zväčša išlo o prípady reprezentované jedným alebo dvoma článkami. Napriek veľkej diverzite prípadov pochádzajúcich z rôznych rokov som identifikoval viacero spoločných diskurzov. Jeden článok

⁹⁸² Tamže, s. 563.

⁹⁸³ MOUREK, *Vzácný prípad*, 2(7), s. 294.

často reprezentoval viac než jeden pohľad na posadnutie, preto je možné nájsť analýzu rovnakého článku vo viacerých podkapitolách.

Pri analýze musíme rozlišovať medzi tým, ako podľa informácií z novín posadnutie a vyhánanie diabla chápali samotní aktéri prípadu, a medzi tým, ako sa priamo alebo nepriamo snažia charakterizovať udalosti autori článkov. Príkladom môže byť napr. medicínsky diskurz, v ktorom musíme rozlišovať, či pri vyhánaní aktéri predpokladali vyhánanie zlého ducha spôsobujúceho chorobu alebo článok samotný charakterizuje stav „posadnutej osoby“ ako chorobný. Vnímanie prípadu jeho aktérmi a autormi článkov sa často odlišujú. Keďže v práci analyzujem mediálny obraz posadnutia a v danej kapitole sa sústredím len na novinové články, náhľad do viery a predstáv aktérov prípadu je nutne obzmedzený pohľadom autora samotného článku. Prioritou teda je analyzovať vnímanie posadnutia v textoch novinových článkov. Nebudem sa preto púšťať do hĺbkovej analýzy dobových povier, ľudových predstáv či cirkevných obradov, pokiaľ to nebude nutné k vysvetleniu kontextu prípadu alebo jeho interpretácie periodikami.

Nasledujúca kapitola je rozdelená na podkapitoly zachycujúce jednotlivé diskurzy. Niektoré diskurzy bolo možné zachytiť vo väčšom množstve článkov, iné sú reprezentované len jedným alebo dvoma článkami. Poslednú podkapitolu tvorí analýza formálnych charakteristík článkov, napr. ich názvov, a novín, kde boli publikované.

5.3.1. Spiatočnosť, zatemnenosť, poverčivosť a výsmech

Postup modernizácie bol spojený s ústupom prejavov zbožnosti a náboženských rituálov do súkromia.⁹⁸⁴ Prenasledovanie čarodejníč bolo už v 19. storočí vo väčšine Európy postavené mimo zákon, resp. ich väčšina trestných poriadkov už ani nepoznala. Hony na čarodejnice boli často spájané so zatemnenosťou a predstavujú symbol toho, ako môže zastarané zmýšľanie uškodiť jednotlivcovi a spoločnosti. Noviny a časopisy reflektovali modernizáciu spoločnosti a prípady posadnutia dávali do kontrastu s týmito zmenami. Jedným zo spôsobov, akým mohli noviny prezentovať posadnutie, bolo preto stotožnenie posadnutia so zastaralosťou a spiatocnosťou. Ide o negatívny postoj, odsúdenie viery v posadnutie, resp. postupu aktérov prípadu. V týchto článkoch autori chápali posadnutie ako relikť z minulosti, ktorý v ich dobe nemal čo pohľadávať. Často vidíme povzdych autora, ako je možné, že takýto prípad sa mohol udiť v jeho dobe. Novinová kritika spiatocnosti odsudzovala aj hlúposť a poverčivosť vyhánáčov diabla.

⁹⁸⁴ HANUŠ, Jiří. *Tradice českého katolicismus ve 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005, s. 25.

Pri sledovaní spôsobu, akým články kritizovali vieru v posadnutie, môžeme rozlíšiť hneď niekoľko charakteristík. V prvom rade môžeme sledovať dĺžku článkov. Aj keď dĺžka článkov nie je špecificky sledovaným znakom len pre tento diskurz, ukazuje sa ako dôležitá kvôli väčšiemu priestoru pri dlhších článkoch prejaviť kritický názor autora. Veľa analyzovaných článkov sa obmedzilo len na stručnú správu bez bližších detailov. Napriek tomu, že krátkosť správy obmedzuje možnosť analýzy, už samotný fakt, že noviny mali záujem o prípadoch posadnutia aspoň stručne informovať ukazuje, že téma posadnutia mohla čitateľa zaujať. Viacero krátkych článkov venuje niekedy viac priestoru odsúdeniu zatemenosti ľudí veriacich v posadnutie než reálnym informáciám o samotnom prípade. *Morawské noviny*⁹⁸⁵ v roku 1868 uverejnili krátky článok o mužovi zo Štajerska z mesta Steinbach trpiacom šialenstvom po smrti svojej ženy. Miestni jeho šialenstvo považovali za posadnutie.⁹⁸⁶ Môžeme si všimnúť, že vieru v posadnutie a zatemenosť dávajú noviny do súvislosti s nevedomosťou. Zároveň autor článku píše, že viera v posadnutie je zakorenená v niektorých oblastiach. Predpokladá tak, že viera v posadnutie je niekde rozšírená viac než inde. Môžeme sa len domnievať či tým myslel rozdiel medzi mestom a vidiekom, alebo mal na mysli konkrétne regióny krajiny, ktoré považoval za zaostalejšie. Z nemecky píšucich novín o prípade informovala *Linzer Tages-Post* avšak bez negatívneho hodnotenia. Toto periodikum položilo prípad skôr do roviny duševnej choroby. Spomínaný muž, často sa vydávajúci za voľnomyšlienára, sa podľa nej nevedel po smrti svojej ženy zbaviť utkvělých predstáv.⁹⁸⁷ Miestny kooperátor predpokladal, že ide o prelud.⁹⁸⁸ O mužovi sa rozšírili klebety, že nešťastník (ako ho *Linzer Tages-Post* nazvala) je posadnutý diablom. Údajne bol už roky duševne chorý (gemüthskranken Personlichkeit). Noviny zakončili článok informáciou, že o kresťanskom ceremonáli vyhánania diabla nebola žiadna reč.⁹⁸⁹

⁹⁸⁵ Vydávané boli v rokoch 1848 až 1872. *Morawské noviny* vydával Moravský zemský sněm. V roku 1851 zanikli. Obnovené boli ako *Moravské národní noviny* pod vedením liberála Františka Matouše Klácela a s podporou vlády. Od roku 1853 do roku 1857 vychádzali ako *Moravský národní list*. Vychádzali naprv dva krát, od roku 1866 trikrát týždenne v Brne (KUBÍČEK, *CERBI*, řada 1, díl 1, část 2, s. 33, s. 40; BERÁNKOVÁ, *Ďejiny československé žurnalistiky*, s. 129).

⁹⁸⁶ „Kterak posud ještě zatemnělost a nevědomost v mnohých místech je zakořeněna, o tom svědčí také ještě víra v posedlost ďáblem, jaká objevila se nedávno v Štýrsku mezi lidem tamějším. Jistý měšťan v Steinbachu upadl po smrti své manželky v šílenost. Mezi lidem rozneslo sa všeobecne, že je posedlý ďáblem a pověst ta spůsobila těměř shluknutí, které pouze rázným zakroěením místní policie jest odvráceno.“ *Morawské noviny*, *Posedlost ďáblem*, 24. 3. 1868, s. 143.

⁹⁸⁷ „Ein Herr zu Steinbach, welcher sich häufig für einen Freigest ausgab, gerieth nach dem Tode seiner Gattin in mißliche Verhältnisse und konnte gewisse fixe Ideen nicht los werten.“ (*Linzer*) *Tages-Post*, bez názvu, 17. 3. 1868, s. 2.

⁹⁸⁸ „Der Herr Kooperator des Ortes vernahm diese Aeußerungen, vermuthete hierbei Sinnestäuschung, und hörte auf Verlangen die Beichte jenes Heren.“ Tamže, s. 2.

⁹⁸⁹ Tamže, s. 2-3.

Kritika spiatocníctva môže mať viacero dôvodov. V prípade *Morawských novin* autor uviedol, že viera v posadnutie je rozšírená v rôznych oblastiach v inej miere. Kritika tak môže smerovať buď na zaostalosť vidieka alebo zaostalosť niektorých častí krajiny. Ďalším základom kritického postoja novín môže byť snaha o odsúdenie inej konfesie. Ako sme videli pri Wemdingu, spory protestantov a katolíkov mohli niekedy viesť k obvineniu z očarovania alebo posadnutia diablom. Katolícky *Čech* publikoval v roku 1907 článok s názvom *Mor modlení k uzdravení*. V predchádzajúcich prípadoch vystupoval *Čech* ako kritik liberálnej tlače odsudzujúcej prípady posadnutia. Ako periodikum politického katolicizmu v tomto článku kritizoval protestantov v Prusku.⁹⁹⁰ Vo Vratislave mal behať muž vydávajúc sa za Krista tvrdiaci, že má liečiteľské schopnosti a dokáže vzkriesiť mŕtvych. Liečil dieťa so záškrtom a zakázal rodičom privolať lekára lebo lekár je posadnutý diablom. Dieťa nakoniec zomrelo. Další jeho pacient spáchal sebevraždu.⁹⁹¹ Môžeme vidieť, že aj periodikum s afiliáciou ku katolíckej cirkvi mohlo uviesť kritiku viery v posadnutie. Táto kritika slúžila ku kritike iných vierovyznaní. I keď *Čech* napr. v prípade Wemdingu kritizoval *Národní listy*, resp. všeobecne liberálne médiá, odsudzujúce vyhánanie diabla, neštil sa rovnako ostro kritizovať podobné praktiky a vieru, ak bola spojená s protestanmi.

Pri kritike inej konfesie ešte zostaneme. V roku 1914 totiž publikoval *Čech* článok s názvom „*Vymítání besov*“. Podľa autora v Petrohradskom predmestí Porochovojo pri chráme sv. Paraskev (Praxedy) sa zhromažďujú robotníci, aby boli svedkami „*zvláštních výjevů*“. Ide v podstate o kritiku ruskej zaostalosti a poverčivosti. Už na úvod autor píše, že sa vyhánanie udialo v pravoslávnom chráme: „*Přivýdělí se tam totiž k onomu dni osoby, o nichž se pověrečný lid domníva, že jsou posedlí ďáblem, při čemž se dějí velice rozrušující scény, svědčící o velké náboženské neuvědomělosti Rusů*“. ⁹⁹² *Čech* sa odvoláva na svedectvo očitého svedka. Nasleduje reprodukcia toho, čo svedok videl. ⁹⁹³ Vyhánanie diabla sa týkalo ženy, ktorú *Čech* nazval chorou (nemocnou). Ďalej poukazuje na to, že zhromaždení boli najmä robotníci a remeselníci, teda skôr nižšia sociálna vrstva. Počas vyhánania do ženy liali svätenú vodu. Žena kričala, že ju topia. Do ženy okrem svätene vody mali liať aj olej a nútili ju bozkávať

⁹⁹⁰ „Mezi protestanty v Prusku nákaza ta šíří se vždy více.“ *Čech, Mor modlení k uzdravení*, 25. 8. 1907, s. 4.

⁹⁹¹ Tamže, s. 4.

⁹⁹² *Čech, Vymítání besů*, 1. 9. 1914, s. 8.

⁹⁹³ „Kolem chrámu kupilo se několik tisíc lidí, většinou dělníků, řemeslníků a maloživnostníků, kteří s napětím hleděli, jak čtyři silní chasníci vyzdvihovali k vyobrazení svatě nemocnou, úplně svlečenou ženu, mající pouze košili s obnaženými rukama, při čemž dva z nich roztahovali jí na obě strany ruce a třetí, drže ze zadu pevně její rozpuštěné vlasy, trhal její hlavou nahoru a dolů, v pravo a v levo a konečně nachýlil její tvář k obrazu, volaje: Líbej, líbej svatou Paraskevu! ...Žena v rotrhané košili sténala a chasník volal dále – Vyjdi, vyjdi satana! Pověz, kde vězíš! – načež trhnul jí za vlasy, obrátil ji obličejem vzhůru a lil jí do úst svčenu vodu, ale patně nečistou, poněvaďž bila nažloutlá.“ Tamže, s. 8

obraz svätice. Musela tiež prezradiť, kto jej privodil takýto stav. Nieкто sa pýtal mužov, prečo všetky osoby vyzliekajú. Vraj lebo nemôže na nich ostať jediný uzlíček, inak by pretrval aj bes.⁹⁹⁴ Článok končí zvolaním: „*Jest věru nepochopitelno, kterak se může pravoslavné duchovenstvo chovati k těmto výstřednostnem zcela lhostejně.*“⁹⁹⁵ Zdá sa, že Čech neváhal kritizovať spôsob akým sa nekatolícke cirkvi postavili k prípadom viery v posadnutie, pokiaľ sa netýkali katolíckej cirkvi. Kritiku smeroval autor predovšetkým k ľudovým praktikám, teda odsúdil pravoslávnych duchovných, že nechávali vyháňať diabla bežný ľud.

Znaimer Wochenblatt v roku 1896 vydali článok o prípade v Neudorfe pri Schauensteine v Bavorsku. Posadnutý mal byť mladý ekonóm Marx, patriaci k sekte Filadelfistov. Už desať rokov pred udalosťou sa kvôli náboženskému poblúzneniu (wegen religiösen Wahnsinns) dostal do ústavu pre choromyselných v Bayreuthe. Aj keď nejde prioritne o kritiku jeho náboženského fanatizmu, zmienka o jeho členstve v sekte a pobyte v ústave napovedá, že ho autor považoval za potenciálne duševne chorého. Článok o ňom píše v celom texte ako o chorom. Rodina ho považovala za posadnutého a preto prizvala „bratov zo sekty“, ktorí dospeli k rovnakému názoru a preto sa rozhodli pre exorcizmus.⁹⁹⁶ Nasleduje reprodukcia vyhánania diabla. Najprv sa pomodlili, prečítali exorcizmus z Nového zákona a potom až do poľnoci spievali. Marxa autor nazýva bláznom (Verrückte). V ďalšej vete ho už nazýva nešťastníkom.⁹⁹⁷ Podobne ho nazýva aj ďalej v článku – úbožiak (arme Mensch). Článok má výsmešný tón. Na nesprávne a odsúdeniahodné chovanie upozorňuje autor pri viacerých scénach. Napríklad hlúposť aktérov posadnutia prezentuje na tom, že Marxovi zakázali sa modliť otčenáš.⁹⁹⁸ I keď neodsudzuje v tejto časti samozvaných exorcistov priamo, upozornením na tento fakt naznačuje, že ide o nepochopiteľný prístup. Podobne možno chápať aj zmienku o tom, ako mu odmietli dať pohár vody.⁹⁹⁹ Takáto pasáž sa dá chápať aj ako upozornenie na nemilosrdenstvo aktérov. Prepojenie na ich vieru, že v skutočnosti nejde o človeka ale diabla nás vedie skôr k záveru, že autor článku sa snažil vzbudiť v čitateľovi

⁹⁹⁴ Tamže, s. 8.

⁹⁹⁵ Tamže, s. 8.

⁹⁹⁶ „Seine Familie war der Ansicht, daß der Kranke vom Tefel besessen sei und sie holte deshalb einige Brüder der Sekte herbei, die zu derselben Ansicht gelangten und deshalb eine regelrechte Teufelsaustreibung vornahmen.“ *Znaimer Wochenblatt, Eine Teufelsaustreibung*, 21. 3. 1896, s. 10.

⁹⁹⁷ „Auch gefesselt wurde der Unglückliche, worauf die Teufelsaustreiber auf ihn niederknieten.“ Tamže, s. 10.

⁹⁹⁸ „Als der arme Mensch in seiner Angst das Vater unser betete, schrie ihn einer der Brüder an: Im Namen des dreieinigen Gottes gebiete ich Dir, kein Vater unser mehr zu beten, dies ist ein Mißbrauch, ein Teufel darf kein Vaterunser beten.“ Tamže, s. 10.

⁹⁹⁹ „Der arme Kranke bat den Nachbar flehentlich um Wasser. „Bist doch immer mein guter Freund gewesen!“ so jammerte er. Als ihm der Nachbar den ersehnten Labetrunk reichen wollte, suchte es die Schwester des Kranken zu verwehren. „Die Seele ist schon aus dem Leibe, die Schlange braucht kein Wasser,“ so erklärte sie.“ Tamže, s. 10.

pohoršenie nad týmto počínaním a zastaranou vierou aktérov vyhánania. V ďalšej vete je označený Marx ako nešťastník (Unglückliche) aj šialenec (Irre) naraz. Autor uvádza, že mu matka podala obraz Krista, ktorý v návale zúrivosti rozhrýzol.¹⁰⁰⁰ Vyháňanie trvalo dva dni. Nakoniec Marx zomrel, čo autor interpretoval ako vyslobodenie chorého z rúk exorcistov. Tí stále verili, že konajú správne.

Články sa líšili aj v spôsobe, akým vieru v posadnutie kritizovali. Kritika nemusela byť obsiahnutá v celom tele článku, ale mohla mať formu hodnotiaceho titulku, resp. kritického zvolania na konci článku, pričom zvyšok textu bol neutrálny. Napríklad rok po článku v *Morawských novinách* publikovali *Národní listy* v rubrike *Literatura a umění* krátky článok s názvom *Ďábel v seminári*.¹⁰⁰¹ Podľa článku v Salzburgu na teologickej fakulte vydal profesor Ondrej Gassner „*kratochvilný spisok, zvláštny otisk nové knihy jeho Modus juvandi afflictos a Daemone jednající o posedlých a o vyhánění d'áblů!*“ Veta je zakončená výkričníkom, čím je zvýraznená jej dôležitosť, resp. zvláštnosť uvedenej informácie. Článok ďalej píše o Gassnerovom pohľade, teda že „podľa pána profesora“ je veľká časť ľudí od narodenia až do smrti posadnutá. *Národní listy* v krátkosti priblížili obsah knihy¹⁰⁰², vrátane príznakov posadnutia identifikovaných Gassnerom.¹⁰⁰³ Článok následne končí zvolaním „*A takovým nesmyslům možno ještě v našem století učit!*“ Aj keď je v celom článku už z označenia autora knihy badateľné zosmiešňovanie jeho názorov (napr. *dúmyselný pan spisovatel, velební pán*), skutočné odsúdenie Gassnerovej knihy nachádzame až v poslednej vete. Zvyšok článku je skôr informatívny, aj keď je z neho patrná snaha vzbudiť u čitateľa pohoršenie nad „nezmyslami“ v Gassnerovej knihe. To malo zabezpečiť napríklad vymenovanie príznakov posadnutia. Článok zároveň upozornil na to, že kniha obsahujúca zastaralé názory môže mať vplyv na vzdelanie.

Neues Wiener Journal v článku s názvom *Teufelsaustreibung in Apulien* publikovali rozhovor s kňazom, ktorý vykonal exorcizmus nad dvoma chlapcami. Celý článok tvorí v podstate prepis rozhovoru kňaza s novinárom. Takýto formát je neštandardný, ešte viac však

¹⁰⁰⁰ „Die Mutter des Unglücklichen hielt ihm ein Christusbild in Glas und Rahmen hin, das der Irre in einem Tobsuchtsanfälle zusammenbiß, wobei er sich mit den Glasscherben im Munde verletzte.“ Tamže, s. 10.

¹⁰⁰¹ *Národní listy*, *Ďábel v seminári*, 4. 8. 1869, s. 2.

¹⁰⁰² „Dále pak uvádí velebný pán případy, kde zlý duch jednotlivé domy znepokojuje aneb od lidí do rozličných nádob uzavřen byl, aniž by se ho pak zbaviti mohli. Konečně zmiňuje sa o díblících a eotcích (spiritus icubus a succubus).“ Tamže, s. 2.

¹⁰⁰³ „Jisté známky posedlosti u dospělých jsou dle pana doktora: Vyvrhování jehel, hřebíků, skla, též pekelný zápach, síra, smůla, uhlí a dým jěž se ústy valí. Někdy slyšeti prý též v těle neobyčejné zvuky podobné kunkání žab atd. U dětí lze pozorovat působení zlého dcha: když několik dní po sobě ničeho nejedí „nec lag sagunt“ jak pan spisovatel stydlivě latinsky připomíná, dále, když nespějí a se děsí, celé noci pláčou, aniž by znalci příčiny znali, když ouzokostlivě kolem sebe patří a pohled kněze snést nemohou, když mlékom žízeň nikterak uhasiti nemohou, když bez příčiny blednou, když na těle u ledvin zčernají aneb na prsou opuchnou!“ Tamže, s. 2.

prekvapuje otvorenosť kňaza s akou o celom prípade rozprával s redaktorom. Noviny do obsahu vo väčšine textu nevstupovali vlastnými komentármi, obmedzili sa len na prepis rozhovoru kňaza a novinára. O tom, že malo ísť o článok ani nie tak informatívny, ako skôr snažiaci sa prilákať čo najviac čitateľov svedčí už podtitul hlásajúci nadprirodzenú tému: „*Prejav Gottsebeiuns. - Interview s pátrom. - Posadnutí diablom – Zaklínanie - Základ a účel posadnutia.*“¹⁰⁰⁴

Posadnutí mali byť dvaja chlapci, bratia Alfredo a Paolo Pansini v Ruvo v Apúlii. Článok predpokladá, že už o nich boli publikované správy aj predtým. Na začiatku autor uviedol, že nejde o chorobu ale o posadnutie. Tým bolo možné upútať už v úvode článku pozornosť čitateľa.¹⁰⁰⁵ Nejde však o stanovisko novín, ale citovanie názoru jezuitu Gabriela Revala, ktorý si chlapcov na čas vzal k sebe, aby použil cirkevné nástroje na ich stav. Musel však priznať, že bez úspechu, pretože podľa neho satan dokáže niekedy odolať všetkým exorcizmom.¹⁰⁰⁶ Zdá sa, že médiá začali mať o prípad rýchlo záujem. Samotný rozhovor kňaza noviny komentujú ako síce nie poučný, ale skôr zábavný znak stavu kultúry v južnom Taliansku.¹⁰⁰⁷ Nasleduje prepis rozhovoru s pátrom Revalom. Novinárovi tvrdil, že keď mu Don Francesco Terlizzi chlapcov priviedol, ihneď rozpoznal posadnutie.¹⁰⁰⁸ Článok cituje kňazovu obhajobu cirkevného exorcizmu.¹⁰⁰⁹ Nasledoval jeho opis vyhánania diabla z chlapcov.¹⁰¹⁰ Opis exorcizmu a správania chlapcov bol pomerne obsírný. Samotná výpoveď

¹⁰⁰⁴ „Eine Kundgebung des Gottsebeiuns – Interview mit dem Pater. – Vom Teufel besessen. – Die Beschwörung. – Grund und Zweck der Besessenheit.“ Neues Wiener Journal, *Eine Teufelaustreibung in Apulien*, 28. 11. 1905, s. 3.

¹⁰⁰⁵ „Erlebnisse kürzlich hier berichtet wurde, handelt es sich nicht, wie Aerzte und Psychologen geglaubt haben, um Nervenstörungen oder Bewußtseinsverdoppelung, auch nicht um Suggestion oder – Schwindel, sondern ganz einfach um eine Kundgebung des Gottsebeiuns.“ Tamže, s. 3.

¹⁰⁰⁶ „Er hat bekennen müssen, daß auch die kräftigsten dieser Mittel fruchtlos geblieben sind, weil – „manchmal der Satan allen Exorzismen widersteht und gegen den stärkeren himmlischen Willen nichts zu machen ist.“ Tamže, s. 3.

¹⁰⁰⁷ „Sie darf wolh wenig erbauliches, aber unterhaltendes Zeichen des Kulturzustandes des italienischen Südens mitgeteilt werden.“ Tamže, s. 3.

¹⁰⁰⁸ „Ich untersuchte die Kinder und sah sofort, haß sie vom Teufel besessen waren, weshalb ich beschloß, Beschwörungen vorzunehmen.“ Tamže, s. 3.

¹⁰⁰⁹ „Die Beschwörungen sind äußerst kräftige Gebete, die den Zweck haben, den Teufel auszutreiben und vorgenommen wenn die Besessenen in die tiefe Bewußtlosigkeit verfallen die von Ihnen als Hypnose bezeichnet wird.“ Tamže, s. 3.

¹⁰¹⁰ „Ich behielt also die Knaben in meiner Nahe. Als sie eingeschlafen waren, hub ich mit den Gebeten an. Ganz, wie ich mir gedacht hatte, begann Alfredo mit ganz veränderter und auffallend starker Stimme in Flüche und die heftigsten Beschimpfungen gegen mich auszubrechen; dabei war sein Körper in furchterlichen Zuckungen; er wand und krümmte sich so, daß ich ihn binden und festhalten lassen mußte... Um ein Haar hätte er mir einen Fußtritt ins Gesicht versetzt; ich mußte die gemeinsten Schimpfworte hinnehmen und wurde sogar bespien... Und beachten Sie noch dies: Als ich vor Alfreds Stirn ein Bild des heiligen Ignatius hielt, antwortete der Teufel in höhnischem Tone: Meister Ignatius — das ist nichts! — Beachten Sie: S. Ignatius wird nur von den Brüdern unseres Ordens „Meister“ gennant, und nur wer den Bartoli gelesen hat, kann es wissen. Ferner sind die Beschwörungsformeln lateinisch; wenn er also darauf mit entsprechenden Beschimpfungen antwortete, so mußte er Lateinisch verstehen – ein Beweis, daß mit Ihren Bewußtseins-Verdoppelungen un Ihrem bewußten und halbbewußten Ich nichts erklärt wird.“ Tamže, s. 3.

kňaza predstavuje farbitý popis vyhánania diabla: „*Na otázku, ako často sa zaklínanie opakovalo, kňaz odpovedal: „Štyrikrát – a prvý raz to bolo strašné. Chlapec vyvinul strašnú fyzickú silu, skrivil sa neuveriteľným spôsobom a jeho črty nadobudli ten najdivokejší výraz a zdeformovali sa na sto spôsobov; vyvaloval oči tak, že úplne zmizli v jamkách a nešťastník miestami vyzeral ako mŕtvola*“¹⁰¹¹ Kňaz neváhal citovať aj údajného diabla: „*Záverečný exorcizmus priviedol Satana k neustálym protestom a protiúsiliu. Počul som, ako veľmi jasne zavolať: „Nevyháňaj ma! Nevyháňaj ma von! Týchto chlapcov musím mať!*“¹⁰¹² Kňaz ďalej tvrdil, že si chlapci po prebudení nič nepamätali. Redaktora zaujímalo, ako je možné, že chlapcov videli v krátkom čase na rôznych, od seba vzdialených miestach.¹⁰¹³ Podľa kňaza nešlo o nič pozoruhodné (Nichts Erstaunliches) a analógie je možné nájsť v Písme. Nasleduje krátka rozprava o moci diabla, jeho pôvodne a porovnanie s anjelmi, pričom autor uštipačne podotkol, že publicista prejavil týmito otázkami plnú neznalosť biblickej mytológie.¹⁰¹⁴ Článok končí povzdychom kňaza, prečo Boh dopustí, aby posadnutím trpeli aj deti. Autor článku v *Neues Wiener Journal* v poslednej vete kriticky odpovedá, že otázkou je skôr ako úrady mohli dopustiť, aby na deťoch mohol takýto šarlatán experimentovať.¹⁰¹⁵ I keď je teda väčšina článku vo forme prepisu rozhovoru, noviny v úvode a na konci vyjadrili svoje znechutenie nad celým prípadom. Kňaza nazvali šarlatánom a jeho vyhánanie ako experiment. Oblasť, kde sa prípad udial považovali nepriamo za zaostalú, a prípad pre autora článku predstavuje ilustráciu kultúrnej úrovne danej oblasti.

Opakom článkov obsahujúcich kritiku len na konci v poslednej vete sú články kritické v celom texte, resp. už v nadpise. Krátky, avšak značne kritický článok publikovali *Delnické listy* v roku 1916 pod názvom *Vláda tmy*.¹⁰¹⁶ Článok sa neobmedzil len na kritické zvolanie na

¹⁰¹¹ „Auf die Frage, wie oft die Beschwörung wiederholt worden sei, antwortete der Pater: „Viermal — und die drei ersten Male war es ganz schrecklich. Der Knabe entwickelte eine furchtbare Körperkraft, krümmte sich auf unglaubliche Weise und seine Züge nahmen den wildesten Ausdruck an und verzerrten sich in hundert Arten; er verdrehte die Augen, daß sie ganz in den Höhlen verschwanden, und zeitweise sah der Unglückliche aus wie eine Leiche.“ Tamže, s. 3.

¹⁰¹² „Der letzte Exorcismus brachte den Satan zu fort dauernden Protesten und Gegenanstrengungen. Ganz deutlich hörte ich ihn rufen: „Treibt mich nicht aus! Treibt mich nicht aus! Ich muß diesen Jungen haben!“ Tamže, s. 3.

¹⁰¹³ „Der wißbegierige Ausfrager wollte von dem so beneidenswert Erfahrenen auch wissen, was von den wunderbaren Ortsveränderungen der Knaben zu halten sei, die manchmal im Verlaufe einer Viertelstunde an weit auseinander gelegenen Orten gesehen worden waren.“ Tamže, s. 3.

¹⁰¹⁴ „Der Hörer zeigte hier seine ganze Unkenntnis der biblischen Mythologie indem er einwarf, es sei sonderbar, daß der Teufel das vermöge, was einem Engel möglich sein kann.“ Tamže, s. 3.

¹⁰¹⁵ „Gott läßt den Teufelsspuk zu, weit sein unerforschlicher Ratschluß auch das Böse zum Guten wenden kann; vielleicht sollen die Eltern der Kinder bestraft werden (!). Warum zu diesem Zwecke auch die Kinder leiden müssen — geziemt uns nicht zu fragen.“ Vielleicht aber dürfte man fragen, warum die Staatsbehörde gestatte, daß zwei unmündige Kranke den unsinnigen Experimenten eltes Sharlatans ausgeliefert werden.“ Tamže, s. 3.

¹⁰¹⁶ *Dělnické listy, vláda tmy*, 31. 5. 1916, s. 6. Vychádzali s podtitulom *První český denník ve Vídni; orgán Československé sociálně-demokratické strany dělnické*. Pôvodne vychádzali v rokoch 1872 až 1876 ako robotnícke noviny v Prahe. V rokoch 1877 až 1883 a 1890 až 1925 boli obnovené vo Viedni, v rokoch 1873 až 1875 opäť v Prahe. Do roku 1894 vychádzali denne, potom týždenne a od roku 1901 šesťkrát týždenne. Preloženie

konci, ale celý text obsahuje kritiku zatemnenosti. Prípád sa udial v sliezskej Lomnej u Jablunkovského prúsmyku. Už v úvode listy čitateľa informujú, že „*sděluje se hrozné svědectví o neuvěřitelné zatemnělosti.*“ Syn lesníckeho robotníka Antonína Bystroňa, pracujúceho pri vypalovaní dreveného uhlia, ochorel a začal prejavovať známky duševnej pomätenosti. Staršie ženy nakoniec presvedčili otca, že chlapec je posadnutý.¹⁰¹⁷ Otec „báby“ počúvol, nažhaval železný prút a vyhánal diabla tak dlho, až syna „za strašných múk“ zabil. Článok končí zvolaním: „*Nikdo by neuvěřil, že středověké exorcismy mohly by obživnouti ve XX. století a v kulturní jinak zemi!*“. Exorcizmus je z pohľadu autora prejavom nekultúrnosti. V tomto prípade navyše nejde o cirkevný exorcizmus ale ľudové praktiky, ktoré článok označuje ako pozostatok stredoveku. *Dělnické listy* chlapca označili za chorého, trpiaceho duševnou pomätenosťou.¹⁰¹⁸

Obdobný prípad vyhánania diabla horúcim železom publikovali viaceré periodiká už v roku 1909. *Pester Lloyd* vydali 6. apríla 1909 krátky článok s názvom *Ein Opfer der Aberglaubens*. V dňoch 7. až 14. apríl nasledovali totožné alebo veľmi podobné články aj v ďalších novinách – článok *Ein Opfer des Aberglaubens* v *Agramer Zeitung*¹⁰¹⁹ a článok bez názvu v *Neues Wiener Journal* zo 7. apríla¹⁰²⁰, *Ein barbarischer Aberglaube* s podtitulom *Den eigenen Sohn geröstet* v *(Neuigkeits) Welt Blatt*¹⁰²¹, *Eine Teufelsaustreibung* v *Pilsner Tagblatt*¹⁰²² a bezmenný článok vo *Vorarlberger Landes-Zeitung* z 8. apríla¹⁰²³, *Eine Teufelsaustreibung* v *Neue Schlesische Zeitung* z 9. apríla¹⁰²⁴ a článok *Eine Teufelsaustreibung* v liberálnom *Znaimer Wochenblatt*¹⁰²⁵. Všetky články začali označením udalosti za „prípád poverčivosti“ (*Ein Fall von Aberglauben*) patriaci do hrozného a temného stredoveku.¹⁰²⁶ Udiat' sa mal pri Sátoraljauhely (slovensky Nové Mesto pod Šiatrom – hraničné mesto

do Viedne bolo spôsobené častými konfiškáciami v Prahe, pretože vo Viedni boli perzekúcie miernejšie. V roku 1884 vyhlásila ministerská rada rozpustenie robotníckych spolkov čo znamenalo aj dočasný zánik novín (LANG, *ORBI*, Reihe 2, Band 2, s. 187; BERÁNKOVÁ, *Ďejiny československé žurnalistiky*, s. 239; BEDNAŘÍK – JIRÁK – KÖPPELOVÁ, *Ďejiny českých médií*, s. 117).

¹⁰¹⁷ „Pověřivé báby počaly ihned vyšetřovati stav nemocného a konečně zdelili ustaranému otci, že jeho syn je posedlý ďáblem a nebýva nic jiného, než ďábla vyhnati z hříšného těla rozžhaveným železem!“ *Dělnické listy*, *Vláda tmy*, 31. 5. 1916, s. 6.

¹⁰¹⁸ Tamže, s. 6.

¹⁰¹⁹ *Agramer Zeitung*, *Ein Opfer des Aberglaubens*, 7. 4. 1909, s. 4.

¹⁰²⁰ *Neues Wiener Journal*, *Ein Fall von Aberglauben*, 7. 4. 1909, s. 8.

¹⁰²¹ *(Neuigkeits) Welt Blatt*, *Ein barbarischer aberglaube (Den eigenen Sohn geröstet)*, 8. 4. 1909, s. 33.

¹⁰²² *Pilsner Tagblatt*, *Eine Tefelsaustreibung*, 8. 4. 1909, s. 5.

¹⁰²³ *Vorarlberger Landes-Zeitung*, bez názvu, 8. 4. 1909, s. 3.

¹⁰²⁴ *Neue Schlesische Zeitung*, *Eine Teufelsaustreibung*, 9. 4. 1909, s. 3.

¹⁰²⁵ *Znaimer Wochenblatt*, *Eine Teufelsaustreibung*, 14. 4. 1909, s. 8.

¹⁰²⁶ „Ein Fall von Aberglauben, wie er fürchterlicher kaum im finsternen Mittelalter vorgekommen ist...“ *(Neuigkeits) Welt Blatt*, *Ein barbarischer aberglaube (Den eigenen Sohn geröstet)*, 8. 4. 1909, s. 33; *Pilsner Tagblatt*, *Eine Tefelsaustreibung*, 8. 4. 1909, s. 5; *Vorarlberger Landes-Zeitung*, bez názvu, 8. 4. 1909, s. 3; *Neue Schlesische Zeitung*, *Eine Teufelsaustreibung*, 9. 4. 1909, s. 3; *Znaimer Wochenblatt*, *Eine Teufelsaustreibung*, 14. 4. 1909, s. 8; *Agramer Zeitung*, *Ein Opfer des Aberglaubens*, 7. 4. 1909, s. 4.

v dnešnom severnom Maďarsku neďaleko Košíc) v dedinke Bágás. Mladý chasník (junger Bauernburch) menom Georg Szerafi sa pomiatol (irrsinning). Jeho otec sa preto obrátil na jednu miestnu ženu, ktorá mala povesť, že dokáže liečiť choroby. Odhalila nešťasnému otcovi, že jeho syn je posadnutý diablom, ktorého je možné vyhnat' žeravým železom. Otec, zaslepený poverčivosťou, poslúchol radu a diabla vyhánal žeravým železom. *Pester Lloyd* doslova napísal, že „*piekol svojho syna na žeravom železe*“. Ďalej uviedol, že diabol bol síce vyhnaný, ale vzal aj život chlapca, ktorý zomrel na „*strašné popáleniny*“ (fürchterlichen Brandwunden).¹⁰²⁷ *Welt Blatt* uviedol informáciu o smrti chlapca už v podtitule „*Upiekol vlastného syna*“. Článok je v podstate rovnaký ako v *Pester Lloyd*. Na konci ešte autor pripojil vetu: „*Smutný dôkaz, ako hlboko vidiecke obyvateľstvo Horného Uhorska sa zamotalo ešte v silnej poverčivosti a koľko tam všeobecná ľudová osveta má čo robiť.*“¹⁰²⁸ Rovnaký článok ako *Pester Lloyd* publikovali *Agramer Zeitung*, *Neues Wiener Journal*. Menšiu úpravu textu na konci spravili *Pilsner Tagblatt*, *Neue Schlesische Zeitung* a *Znaimer Wochenblatt*. Ide o zmenu slovosledu. Zároveň noviny vypustili časť o pečení chlapca a len jednoducho informovali, že chlapec za strašných múk zomrel.¹⁰²⁹ Detailnejšiu informáciu o počínaní otca priniesli ešte *Illustrierte Kronen Zeitung*¹⁰³⁰, ktoré detailnejšie rozvili text v *Pester Lloyd* o spôsobe vyhánania. Otec mal syna spútať a položil ho na rozžhavenú pec a opakovane do jeho tela strkal rozžravenú železnú tyč.¹⁰³¹ *Illustrierte Kronen Zeitung* tak priniesli najdetailnejšiu charakteristiku vyhánania. Zároveň sa v strede článku nachádza aj obrázok ukazujúci spútaného syna ležiaceho na peci. V tomto prípade vidíme odsúdenie hlúposti vidieckeho obyvateľstva. Otca nazvali články zaslepeným poverčivosťou, samotný prípad ako prípad poverčivosti. Opis pečenia chlapca zaživa vzbudzuje u čitateľa pohoršenie až odpor.

¹⁰²⁷ „Sein Vater wandte sich an einige Weiber des Ortes, die in dem Rufe stehen, Krankheiten heilen zu können. Dem unglücklichen Vater machten sie die Eröffnung, sein Sohn sei vom Teufel besessen, der nur durch feuriges Eisen ausgetrieben werden könne. Dieser Weisung folgend, röstete der vom Aberglauben verblendete Vater seinen Sohn auf einem glühenden Eisen. Der Teufel wurde allerdings ausgetrieben, er nahm jedoch das Leben des armen Bauernburchen mit, der den erlittenen fürchterlichen Brabdwunden unter unfällglichen Qualen erlegen war.“ *Pester Lloyd, Ein Opfer des Aberglaubens*, 6. 4. 1909, s. 5.

¹⁰²⁸ „Ein trauriges Zeugnis, wie tief die ländliche Bevölkerung Oberungarns noch im kräftesten Aberglauben verstrickt ist und wieviel dort eine allgemeine Volksbildung noch zu tun hat.“ (Neuigkeits) *Welt Blatt, Ein barbarischer aberglaube (Den eigenen Sohn geröstet)*, 8. 4. 1909, s. 33.

¹⁰²⁹ „Sein Vater wandte sich an einige Weiber des Ortes, die in dem Rufe stehen, Krankheiten heilen zu können. Sie machten dem unglücklichen Vater die Eröffnung, daß sein Sohn vom Teufel besessen sei, den man durch glühendes Eisen austreiben könne. Dieser Weisung folgend, bearbeitete der Vater seinen Sohn mit einem glühenden Eisen derart, daß der Arme unter schrecklichen Qualen starb.“ *Neue Schlesische Zeitung, Eine Teufelsaustreibung*, 9. 4. 1909, s. 3.

¹⁰³⁰ Vychádzali v rokoch 1905 až 1967 vo Viedni. Liberálne médium bez afinity k politickej strane. Od roku 1938 zmena na národno-sociálne periodikum (LANG, *ORBI*, Reihe 2, Band 2, s. 348).

¹⁰³¹ „Dieser Weisung folgend unglücklichen Sohn, nachdem er ihn vorher gefesselt, auf die Platte des stark gehiezten Herdes und stieß ihm, um den Teufel auszutreiben, wiederholt einen zum Gluhen gebrachten Eisenstab in den Leib.“ *Illustrierte Kronen Zeitung, Eine "Teufelsaustreibung" mit tragischem Ausgang*, 8. 4. 1909, s. 7.

S prípadom vyhánania v Lomnej je vidieť podobnosť samotného prípadu aj postoja novín. V oboch prípadoch ochorel syn vidiečana, ktorý požiadal o pomoc miestnu staršiu ženu (babu). Tá rozhodla, že syn je posadnutý a je nutné diabla vyhnať žeravým železom. Noviny v oboch prípadoch už v úvode napísali, že sa chlapec pomiatol. Teda z ich perspektívy išlo o duševnú chorobu. Zároveň už v úvode všetky noviny písali o prípadoch ako zatemnenosti, resp. udalostiach patriacich do temného stredoveku.

Obrázok 2: – Vyháňanie diabla z chlapca pomocou žeravého železa. *Illustrierte Kronen Zeitung, Eine "Teufelsaustreibung" mit tragischem Ausgang*, 8. 4. 1909, s. 7.

Ako sme videli pri prípade vo Wemdingu a časopise Jörgel Briefe, noviny neváhali uverejniť o posadnutí aj výsmešné a satirické články. Tento výsmešný tón nebol samoúčelný. Výsmech predstavoval formu odsúdenia poverčivosti a zatemnenosti. Celú udalosť mohol výsmech bagatelizovať alebo naopak ešte viac podrtnúť nezmyselnosť (z pohľadu autora)

prípade. Namiesto priamej kritiky niektorí autori využívali satiru na zosmiešnenie aktérov prípadu alebo samotnej viery v posadnutie. V takýchto článkoch sa otvorená kritika a výsmech prelínajú. Sarkastické poznámky alebo aj otvorený posmech z aktérov posadnutia sa miešajú s kritikou ich hlúposti. Príkladom otvorenej kritiky a výsmechu je článok s názvom *O strašidlech* v časopise *Světlo* z roku 1882. Autorom je Josef Hosdecký. Už v druhej vete podotkol, že viera v strašidlá má prívržencov v každom národe „*A tak ještě až podnes v nynějšim osvíceném století jest dost lidiček, kteří v strašidla věří.*“¹⁰³² Nešlo o tradičnú reprodukciu prípadu posadnutia a vyhánania diabla, avšak článok do značnej miery súvisí s našou prácou. Noviny neudávajú bližší kontext a ani v predchádzajúcich číslach neboli k tomuto článku ďalšie informácie umožňujúce vysvetliť, čo mal autor na mysli. Nedávno mal „*sám kníže pekél, rohatý ďábel*“ strašiť v Čechách, Sliezske, na Morave a v Nemecku. Navštevoval kostoly a nebál sa krížov ani svätenej vody. Vyhýbal sa bezvercom a kacírom a „*O redakci Světla ani nezavádil, ač jsme jeho návštěvu den co den očekávali.*“ Autor ďalej tvrdí, že kresťanskú vieru, že čerti sú anjeli zvrhnutí z neba cirkevní otcovia svojou obraznosťou okrášlili a doplnili ešte vyhánaním diabla. V celom článku dáva slová vyháňať diabla do úvodzoviek, z čoho sa dá usudzovať, že takéto počínanie nepovažoval za reálne. Mnisi vraj zažívali často perné chvíle, keď sa im diabol zjavoval v podobe „*krásné vlnadné děvy*“. Autor dostal knihu od svojho priateľa s názvom *Magický domácí poklad, čili osvědčena knížeczka černokněžnícka* vydanú v roku 1637 v Krakove. V nej je návod ako vyvolať diabla. Autor priznáva, že „*I zkoušel jsem již na základě této knížky několikráte knížete pekél přivolati, leč týž má patrně před námi kacíři patřičný respekt a neukáže se.*“ Či už odkaz na rohatého diabla mal nadväzovať na nejakú konkrétnu situáciu alebo nie, umožnil autorovi vyjadriť kritiku cirkvi. Celý článok je výsmešný a vieru v posadnutie odsudzuje. Posledný odsek začína zvolaním „*Víra v ďábla ztrácí na ceně.*“ V ňom tvrdí, že prírodné vedy zahnali diabla do oblasti báchorok. Ale stále existuje veľká skupina ľudí, ktorí na diabla a iné povery veria. Článok končí zvolaním „*Blahosalvení chudí duchem!*“¹⁰³³

Podobný tón sa vyskytol aj v ďalších periodikách. V nadväznosti na Morzine publikovali *Innsbrucker Nachrichten* a *Morgen Post* články pod názvom *Die Spuckgeisterei* o posadnutí v talianskom Wal di Torre. Obe periodiká uviedli svoj článok prehlásením, že strašenie je teraz v osvietenom Piemonte v móde.¹⁰³⁴ Autori napísali: „*Sotva boli posadnuté*

¹⁰³² Světlo, *O strašidlech*, 25. 1. 1882, s. 178.

¹⁰³³ Tamže, s. 174.

¹⁰³⁴ „Die Spuckgeisterei sheint jetzt im aufgeklärten Piemont Mode werden zu wollen.“ *Innsbrucker Nachrichten*, *Die Spuckgeisterei*, 22. 9. 1858, s. 4; *Morgen-Post*, *Die Spuckgeisterei*, 19. 9. 1858, s. 2.

panny z Morzine a kamene vrhajúce strašidlo z Lerici utišené, tak dvojité strašidlo sa objavilo pred bránami hlavného mesta, v dedine Wal di Torre pri Turíne. Aj to je horská dedina obývaná výlučne kreténmi.¹⁰³⁵ Tu lomožila každú noc neviditeľná bytosť, ktorá klopala na dvere a skrine spiacich sedliakov, rozbíjala okenné tabule, ľakala mulice a kravy, tak že sa triasli a potili.“¹⁰³⁶ Podobne ako v Morzine mladé ženy začali nadávať a kliat’.¹⁰³⁷ Noviny sa vysmievali „osvietenému Piemontu“, keďže sa v oblasti vyskytlo viacero prípadov v krátkom čase. Strašenie tu preto malo byť v móde. Wal di Torre opísali ako horskú dedinku, podobne ako Morzine. Aj keď sa noviny nevyjadrili otvorene, aj v kontexte prípadu Morzine predpokladáme, že týmto spôsobom naznačovali, že prežívanie povier je spôsobené práve odlúčenosťou oblasti, zaostalosťou vidieka a celkovo prostredím.

Kritika vidieka a výsmech poverčivosti vidieckeho obyvateľstva nájdeme aj v *Neues Fremden-Blatt*. Dňa 17. júla 1869 publikoval krátky článok s názvom *Macht des Exorcismus* (Moc exorcizmu).¹⁰³⁸ Statkár v Pyrenejách mal „trochu poverčivého“ nájomcu (Pächter). Jedného dňa mu odviezol orol z dvora sliepku. Nájomca išiel za farárom a zdôveril sa mu so svojimi útrapami. Ten ho utišil, vzal kňazské rúcho, štólu, kropeničku a svätenú vodu. Na hydínovom dvore požehnal hydinu a vyriekol exorcizmus proti orlovi a celej tejto bande. Potešený nájomca mu dal 100 Sous a sliepku. Navzdory exorcizmu orol na druhý deň bezočivo, ako sarkasticky poznamenáva autor, ukradol aj druhú sliepku. Preto nasledovala nová sťažnosť u farára, nový exorcizmus a ďalšia odmena vo forme sliepky. To sa opakovalo do konca týždňa. Na konci nemal nájomca ani jednu sliepku, polovicu odniesol orol, druhú polovicu dostal farár.¹⁰³⁹ Podobne ako v prípade Wal di Torre nekritizuje článok vieru v posadnutie otvorene.

¹⁰³⁵ Oblasť švajčiarskych Álp mala povest’ lokality s vysokým počtom osôb s duševnou poruchou. V roku 1868 britský medicínsky časopis *The British Medical Journal* vydal krátku správu, v ktorj tvrdí, že v rámci cenzu v švajčiarskych horských oblastiach a dolinách žije 3431 osôb trpiacich kretinizmom (*The British Medical Journal, Switzerland The Home Of Cretinism*, 10. 10, 1868, s. 393). Túto skutočnosť potvrdzuje aj súčasný výskum, podľa ktorého alpské oblasti ako Švajčiarsko, Rakúsko a Bavorsko boli najviac postihnuté kretinizmom (JAHELKA, Tomáš – JANČIGA, Roman (eds.). *Prečo zmizli Ťapákovci? O mimoriadnom úspechu jednej zdravotníckej intervencie*. Bratislava: Faber, 2021, s. 39).

¹⁰³⁶ „Kaum sind die besessenen Jungfern von Morzine befängigt und der Steine werfende Spuckgeist von Lerici zur Ordnung gebracht, so beginnt ein doppelter Spuck so zu sagen vor den Thoren der Hauptstadt. Das Stück spielt in dem einige Studne von Turin entfernten Dorfe Valdi Torre. Auch dieses ist ein Bergdorf und fast ausschließlich von Cretinen gewohnt. Hier lärmt nun allnächtlich ein unsichtbares Wesen, welches an die Thüren und Läden der schlafenden Bauern klopft, Fenstersheiben einschlägt, die Maulthiere, Kühe u Ziegen antigt, so daß sie zittern, stampfen und schwitzen, und allerei anderen Spuck asführt.“ *Innsbrucker Nachrichten, Die Spuckgeisterei*, 22. 9. 1858, s. 4; *Morgen-Post, Die Spuckgeisterei*, 19. 9. 1858, s. 2.

¹⁰³⁷ *Innsbrucker Nachrichten, Die Spuckgeisterei*, 22. 9. 1858, s. 4.

¹⁰³⁸ *Neues Fremden-Blatt, Macht des Exorcismus*, 17. 7 1869, s. 18.

¹⁰³⁹ „Ein Gutsbesitzer in den Pyrenäen besaß einen etwas abergläubischen Pächter. Eines Tages entführte ihm ein Adler aus dem Hofe ein Huhn. Der Pächter eilte zum Pfarrer und klagte ihm sein Leid; dieser hieß ihn ruhig sein, nahm Chorhemd, Stola und Weihwedel nebst Weihwasser, begab sich damit in dem Geflügelhof, besegnete das vorhandene Federvieh und sprach seinen Exorcismus über den Adler und dessen ganze Sippschaft. Erfreut gab der Pächter dem Pfarrer 100 Sous und ein Huhn. Trotz des Exorcismus war der Adler am folgenden Tage so keck ein

Aj keď na začiatku uvádza, že nájomca, ktorému orol vzal sliepky, bol poverčivejší (etwas abergläubischen), avšak celý článok má skôr formu anekdoty. Autor nekritizuje priamo cirkev ani farára. Avšak vysmieva sa dôverčivosti a poverčivosti roľníka, ktorý tak nakoniec vlastnou vinou prišiel o všetky sliepky. Farár svojim pôsobením nakoniec nedosiahol cieľ a autor tak ukázal bezmocnosť rituálu. Článok naberá až formu poučenia pre široké masy, upozorňuje čitateľa, že poverčivosť môže spôsobiť aj finančnú stratu. Túto formu podtrhuje, že ide o relatívne krátky, rýchlo prečítateľný text obsahujúci len základné informácie.

Ďalší anekdotický článok uverejnili *Innsbrucker Nachrichten*. Hlavným aktérom bola hysterická žena. Žena v nemocnici žiadala lekára, aby ju zbavili zlého ducha. Keďže sa im nepodarilo ju odhovoriť pokúsili sa opísať vyhánanie diabla ako životunebezpečnú operáciu. Ani to nepomohlo. Nakoniec použili prístroj na elektrický prúd a tvrdili jej, že diabla vyhnali.¹⁰⁴⁰ Článok neobsahuje žiadnu konkrétnu kritiku. Ženinu predstavu o posadnutí však nazýva šílenstvom a jej celkový stav ako hystériu. Koniec článku je podobný ako v prípade ukradnutých sliepok, žena sa pre vlastnú hlúposť stala terčom posmechu celej obce.

Posadnutie diablom, resp. kritiku jeho aktérov, využili noviny aj v rámci zásahov v politickom boji. V roku 1873 sa uskutočnili voľby do ríšskej rady a zemského snemu v Čechách. Išlo o ostro sledovanú tému. Pozornosť médií vyvolal prípad farára Jana Jungbauera kandidujúceho za prachatický okres. Zatiaľ čo konzervatívne, resp. prokatolícke periodiká ako *Našinec* a *Čech* podporovali jeho kandidatúru, liberálne médiá ako *Národní list*, ho kritizovali. Jungbauer sa objavil v celej rade článkov v rôznych periodikách najmä potom, čo bola jeho voľba 10. decembra 1873 vyhlásená za neplatnú, pretože dostal rovnaký počet hlasov ako protikandidát.¹⁰⁴¹

zweites Huhn zu stehlen. Darauf neue Klage des Pächter beim Pfarrer, neues Exorzieren von Seite des Letzteren und neuer Empfang von einem Huhn als Dankesgabe. Am dritten Tage siehe siehe die Tage eins und zwei; am vierten siehe Tage eins, zwei, drei u. s. w. Am Ende der Woche hatte der Pächter keine Hühner mehr. Die eine Hälfte hatte der Alder, die andere der Exorzist davongetragen.“ Tamže, s. 18.

¹⁰⁴⁰ „In das allgemeine Krankenhaus in Melnik kam dieser Tage ein alles hysterisches Weib, erzählte unter Thränen den ordinirenden Aerzten, daß es vom Teufel besessen sei und bat, man möge es um jeden Preis von dem bösen Geiste befreien. Man suchte vergeblich, das Weib von seinem Wahne zu befreien, und nahm schließlich zu dem Mittel die Zuflucht, ihm die Operation der Teufelsaustreibung als eine höchst gefährliche zu schillern, bei der man sogar das Leben einbüßen könne. Allein auch dies half nichts, denn das Weib begann sogleich in oprtima forma, Testament zu machen. Um den Wunsch des Weibes wenigstens annähernd zu erfüllen und ihm für die Zukunft ähnliche Gelüste zu vertreiben, ließ man die Elektrisirmaschine herbeibringen und leitete, nachdem man der vom Teufel Besessenen die Augen verbunden hatte, dreimal einen verhältnißmäßig starken Strom auf ihren Leib. Die „Operation“ war vorüber, das Weib dankte und versicherte, es bereits, wie der Teufel verschwunden sei. Nach zwei Tagen kam das Weib wieder zurück und schimpfte auf die Aerzte. Sie hätten sich einen Scherz mit ihr gemacht, in der ganzen Stadt wisse man bereits von der Geschichte und sämmtliche alte Höckerweiber hätten sie weidlich ausgelacht.“ *Innsbrucker Nachrichten, Eine moderne Teufelsaustreibung*, 25. 2. 1875, s. 4.

¹⁰⁴¹ Pri prvej voľbe 13. 10 1873 mali obaja kandidáti Mayer aj Jungbauer zhodne 157 hlasov. Nasledovala druhá voľba 23. 10. 1873, kde Jungbauer získal o 5 hlasov viac, ale neboli zrátané všetky obvody, resp. nehlasovalo sa vo všetkých okresoch naraz. Proti tejto voľbe preto protestovala časť voličov. Nakoniec jeho protikandidát Mayer

Národní listy 21. januára 1874 publikovali článok o údajnom vyhánaní diabla farárom Jungbauerom. Jungbauera nazývali Nemcom, dokonalým „jazovitem“ a tvrdili, že u obyvateľstva je „naprosto neoblíben“. Mal kandidovať za Rakúsku stranu práva, takže predstavoval reprezentanta nemecky hovoriacej časti voličov, nie českú stranu.¹⁰⁴² *Národní listy* ho ako kandidáta odmietli.¹⁰⁴³ Vyháňanie diabla sa malo udiat' v roku 1851. Nejaká vidiečanka sa mu mala priznať, že pri prijímaní hostiu neprehltla, ale držala ju v ústach, za čo ju Jungbauer uznal za posadnutú diablom a „a u své horlivosti hned také se odhodlal k zaujímavé proceduře vyhánění d'ábla.“ Chválil sa, že sa mu diabla podarilo vyhnať. Ako dôkaz ukazoval skrvavenú hostiu a bielu handru, ktorá bola na troch miestach prepálená „stopy prý to, kudy rarach vyletěl“. *Národní listy* konštatujú, že tento jeho počín vzbudil veľký záujem a množstvo ľudí sa hrnulo do kostola prezrieť si zázračné predmety. Aj keď Jungbauera vyšetrovali, konanie bolo nakoniec z nariadenia vrchného súdu zastavené a údajné zázračné predmety boli spálené na nariadenie biskupskej konzistorie. Ľudia ho však mali naďalej považovať za čarodeja.¹⁰⁴⁴ Článok pokračuje ďalej. Doplňujúce voľby sa mali konať 23. februára 1874.¹⁰⁴⁵ Následne 26. februára 1874 publikovali *Národní listy* článok, že bol zvolený Arnošt Mayer. V tomto článku autor vysvetlil negatívny postoj novín proti Jungbauerovi. Nielen, že reprezentoval nemeckú časť obyvateľstva, ale bol nominantom katolíckeho spolku. Navyše Jungbauer už predtým bol zvolený do ríšskej rady a podľa *Národních listů* „a vystupoval pak jediné přívrženec rakouské kněžské strany.“ Opakovane poukázali na vyhánanie diabla z roku 1851.¹⁰⁴⁶ Účelom publikovania článku o vyhánaní diabla tak bola snaha očierniť farára počas jeho kampane. Jeho počínanie bolo interpretované ako nevhodné a účelom článku bolo odradiť voličov od hlasovania pre Jungbauera.

Článok v *Národních listoch* vyvolal odozvu v ďalších médiách. Čech vo viacerých článkoch kritizoval *Národní listy* a v článku z 15. februára sa vyjadrili aj k „čertovské historii“ vyhánania diabla. Posmešne prehlásil, že Jungbauer vyhnať diabla rovno do *Národních listov*, ktoré potom zdívočeli.¹⁰⁴⁷ Z textu uverejneného v *Čechovi* pozorujeme snahu zosmieňiť

získal 156 hlasov, Jungbauer získal 150 hlasov. Arnošt Mayer tak porazil Jungbauera s rozdielom šesť hlasov. Čech, bez názvu, 2. 12. 1873, s. 1; Moravská orlice, bez názvu, 25.2.1874, s. 2; Čech, bez názvu, 25. 02. 1874, s. 1; *Národní listy*, *Volba do říšské rady*, 24. 2. 1874, s. 2.

¹⁰⁴² *Národní listy*, *Kandidát rakouské strany práva*, 21. 1. 1874, s. 1.

¹⁰⁴³ „O nějaké politické minulosti nelze při p. Jungbauerovi arciť mluvíti; za to ale utkvěl v paměti lidu okolního jeden děj z jeho činnosti veřejné, který vskutku jest porozuhodný... – vyhánění d'ábla z člověka!“ Tamže, s. 1.

¹⁰⁴⁴ „Však P. Jungbaueri zůstalo odtud v lidu příjme „čarodeje“ po dnešní den.“ Tamže, s. 1.

¹⁰⁴⁵ Tamže, s. 1.

¹⁰⁴⁶ „Co jsme se zatím o p. P. Jungbauerovi směšného dovědeli, budiž zde pominuto mlčením, třeba se skutek z roku 1851 nikterak upříti nedá.“ *Národní listy*, bez názvu, 26. 2. 1874, s. 3.

¹⁰⁴⁷ „Ostatně se nám vyjasnilo, proč N.L. v celé minulé době tak divoce si počínaly a nyní opět trpí částečným záchvatem. Nár. L. byly tak laskavy, že nám to samy sdělily. Vypravovaly totiž před nemnoha dny strašlivou

Národní listy a bagatelizovať správu o vyhánaní diabla ako niečo, čím sa netreba zaoberať. Čech v množstve článkov vyjadril podporu Jungbauerovi a neustále mobilizoval voličov, aby mu odovzdali hlas. Ani po správe v *Národních listoch* podporu nestiahol. Obvinenie z vyhánania diabla v podstate nepoprel ani nepotvrdil, otočil však celé obvinenie proti *Národním listom*. Na ďalšej strane uverejnil pod názvom „*Za příčinou nestoudných pomluv*“ aj vyjadrenie samotného Jungbauera k celej kauze. Jungbauer tvrdil, že v jeho kostole sa na oltári našla červená hostia, ktorú však schoval a po porade s konzistóriou ju spálil. Jungbauer zároveň potvrdil, že „*neobyčejné zjevy, dosud zcela nevysvětlené*“ sa v roku 1851 udiali na jednej farničke a sám ich videl a počul, ale nezasiahol. Tvrdil, že to on sám upozornil na to súd v Horách Kašperských. Celú udalosť nazval „*duševními přeludy*“ farničky urážajúce jej najbližších.¹⁰⁴⁸

Okrem Čecha na článok reagovali aj noviny v Litoměřicích. Na rozdiel od ostatných médií však nevenovali pozornosť skutočnému dôvodu celej kauzy, teda opakujúcej sa voľbe do ríšskej rady, ale v článku s názvom *Eine Teufelsaustreibung* prevzali konzervatívne *Leitmeritzer Zeitung* od *Národních listov* časť textu týkajúcu sa len vyhánania diabla. Napísali, že v dedinke Bergreichenstein (Kašperské Hory v Čechách) sa sedliačka pri spovedi farárovi Jungbauerovi zdôverila, že pri poslednom prijímaní hostiu neprehltla, ale ju držala perami a potom vložila do modltitebnej knižky. Farár dospel k záveru, že žena je posadnutá a ponáhlal sa s vyhánaním.¹⁰⁴⁹ Sedliačku noviny označili za obeť.¹⁰⁵⁰ Tento príbeh vyvolal vzrušenie u obyčajných ľudí, ktorí sa prichádzali pozrieť na tento zázrak (Mirakel). Ukončil to až žandár a Jungbauer bol vyšetrovaný.¹⁰⁵¹ *Leitmeritzer Zeitung* týmto voľbám, zdá sa, nevenovali pozornosť a za najzaujímavejšie považovali práve správy o vyhánaní diabla. To, že informácia o vyhánaní diabla bola publikovaná účelovo v rámci politickej kampane nijak nereflektovali.

čertovskou historií, ktorak poslanec a farár Jungbauer vyháněl z jedné osoby d'ábla. Když ještě Pán Ježíš chodil po zemi a činil zázraky, které teď Svoboda naprosto odsuzuje, vyháněl také zlé duchy, a jak vypravuje Bible, posýlal je obyčejně do stád svíní, které pak úprkem do moře se línaly a v něm utonuly. Ale pan Jungbauer zachoval se k d'áblu dvorněji. Neboť podle dobrých a zaručených zpráv, které uloženy jsou v registratuře kašpersko - horského soudu, poslal onoho vyhnaného d'ábla rovnou cestou do N.L. A odtud dlužno si vysvětlit všechnu tu divočinu, kterou N.L. od nějakého času prováděly a do níž nanovo upadají, nevědouce snad ani samy toho příčinu a netušíce, že jim snad nastáva úplná záhuba!“ Čech, bez názvu, 15. 2. 1874, s. 1,

¹⁰⁴⁸ Tamže, s. 2

¹⁰⁴⁹ „Pater Jungbauer erkannte daraus, daß die Bäerin vom Teufel besessen sei und rüstete sich alsbald zur Austreibung desselben.“ *Leitmeritzer Zeitung, Eine Teufelsaustreibung*, 28. 1. 1874, s. 6.

¹⁰⁵⁰ „Zu diesem Zwecke hielt er sein Opfer an den Fußzehen fest und umhüllte den Kopf desselben mit einem weißen Tuche.“ Tamže, s. 6.

¹⁰⁵¹ Tamže, s. 6.

5.3.2. Kritika cirkvi a náboženstva

Exorcizmus predstavuje cirkevný rituál používaný duchovnými. Kritika cirkevného exorcizmu mala v rámci mediálneho diskurzu viac foriem. Išlo o odsúdenie zastaranosti kresťanstva, cirkvi, ale aj kritiku jej konkrétnych predstaviteľov v podobe lokálnych kňazov. Diskurz tak môžeme analyzovať z viacerých uhlov pohľadu. Prvým je rozlišovať, či kritika smeruje na cirkev alebo kresťanstvo ako také alebo je kritika sústredená na konkrétnu osobu, i keď stále reprezentujúcu cirkev. Ďalej môžeme rozlišovať medzi otvorenou kritikou cirkvi a nepriamou kritikou, často len naznačenou. V podstate sa dá povedať, že aj v prípade, že článok neobviňuje priamo cirkev, už len uverejnením článku o cirkevnom exorcizme, pokiaľ nešlo o vyslovene pozitívne hodnotenia, nepriamo noviny nasmerovali pozornosť na niektoré cirkevné praktiky, ktoré evokujú už samou svojou podstatou minulosť. To môžeme chápať ako istý spôsob kritického prístupu, niekedy možno aj nevedomého, ktorým noviny vyjadrili nesúhlas s postupom duchovných. Príkladom otvorenej kritiky priamo cirkvi bez nutnosti kritizovať konkrétneho duchovného môže byť prípad z *Arbeiter Zeitung*. V článku s názvom *Ein Fall von „Besessenheit“* písali o záchvatoch francúzskej mníšky. Sestra Saint – Fleuret bola považovaná za posadnutú diablom. Podľa novín išlo o autosugesciu, a to tak silnú, že na konkrétnych miestach bolo možné vidieť popáleniny alebo otlaky zubov.¹⁰⁵² O Grézes vydal krátku správu aj *Neuigkeits Welt Blatt*. Článok nazval ako *Merkwürdige Krankheit*. Článok prevzali z francúzskeho listu Rodez. V Grezes sa mali diať neobyčajné veci a samotnú Mariu-Fleuret zúžuje zvláštna choroba (selstamen Krankheit). Vraj išlo o nevzdelanú sedliacku dcéru, ktorá však dokazala hovoriť jazykmi. Kardinál Bourrot poslal pre lekára, odborníka na duševné choroby. Katolícky *Welt Blatt* tu nezabudol zdôrazniť, že tento lekár vraj nikdy takú zvláštnu chorobu nevidel.¹⁰⁵³

Keď ju navštívil príbuzný, čerstvo vysvätený kňaz, obrátila sa mu chrbtom a keď duchovný požadoval vysvetlenie, skočila na neho a rozzúrene mu nadávala. Kňaz mal tiež zistiť, že sestra sa v obrovskou ľahkosťou vyjadruje v cudzích rečiach, ktoré pred svojou chorobou nepoznala. Text ďalej pokračoval: „*Pri tom všetkom nešťastí môže byť chorá rada,*

¹⁰⁵² „„Sie glaubt in diesen Augenblicken, daß der Teufel sie beiße oder verbrenne, und die Autosuggestion ist so stark, daß man wirklich an dem betreffenden Körpertheil nachher Verletzungen findet, die Brandwunden oder Eindrücken von Zähnen gleichen. Schwester Saing-Fleueret hat einen Abscheu vor jedem religiösen Gegenstand, die Nähe eines Kruzifixes, eines Andachtsbuches oder eines frommen Bildes ruft unmittelbare tobsuchtartige Anfälle hervor und, was am merkwürdigstne ist, sie braucht, wie versichert wird, nicht einmal diese Gegenstände zu sehen, sie erräth sie, wenn man sie in ihre Nähe bringt, und stürzt sich sogleich auf sie, um sie zu zertrümmern.“
Arbeiter Zeitung, Ein Fall von „Bessessenheit“, 19. 6. 1902, s. 6.

¹⁰⁵³ „Kardinal Bourrot schickte vor etwa sechs Jahren einen sehr bekannten Neuropathen, der verschiedene Arbeiten über diese merkwürdigen Kkrankheiten veröffentlicht hat, nach Grezes: dieser war überrascht und erklärte, bisher nirgends eine gleich merkwürdige Krankheit beobachtet zu haben.“ (*Neuigkeits) Welt Blatt, Merkwürdige Krankheit*, 21. 6. 1902, s. 16.

že na svet neprišla pred niekoľkými storočiami, vtedy by ju čakal osud posadnutej a podrobila by sa neľudskému umeniu mučenia a bola by upálená. Známa choroba „posadnutia“ bola najmä v neskorom stredoveku mimoriadne rozšírená, kresťanská „veda“ verila naozaj v účinky démonickéj moci a v rôzne formy styku čertovských duchov s ľuďmi.“¹⁰⁵⁴ Autor v tomto bode odsudzuje konanie cirkvi. Obviňuje cirkev z mučenia a upaľovania. V kritike pokračuje aj ďalej. V 17. storočí začali osvietené mysle pracovať proti bludom farárov. Ale až v druhej polovici predchádzajúceho storočia začali tieto bizarné úkazy byť skúmané vedecky a považované za duševné choroby, čím sa podľa autora ich počet znížil. Dáva tak do kontrastu osvietenských vedcov so zastaranými predstavami duchovných. Kritizuje cirkev kvôli jej prístupu k duševne chorým a poukazuje na výhody modernej spoločnosti, kde duševne chorá osoba nie je mučená. Autor tvrdil, že tieto predstavy pretrvávajú aj v súčasnej dobe ojedinele v niektorých oblastiach, kde prekrmovanie (überfütterung) mozgu náboženskými predstavami trvá aj naďalej. Článok končí vetou: „Že aj v našej dobe oprostenej od klerikalizmu „posadnutie“ ešte trvá ďalej a tiež sú známe metódy „vyháňania diabla“ ktoré tu a tam vykoná fanatický farárisko.“¹⁰⁵⁵ Až v druhej polovici článku sa teda autor uchýlil k hodnoteniu. Situáciu označil ako nešťastie, mníšku ako chorú aj keď písal aj o autosugescii. Kritizuje cirkev a odkazuje sa na stredovek. Zdá sa však, že autor nekritizuje priamo farára prítomného pri tomto prípade. Dokonca sa nesústreďuje ani na samotnú mníšku. Tá je zdá sa považovaná len za obeť poverčivosti alebo choroby. Kritika smeruje všeobecne voči cirkvi ako takej a jej zastaranosti. Autor tvrdí, že práve vinou cirkvi v niektorých oblastiach prežíva viera v posadnutie aj v súčasnosti. Za prežívanie povier tak z jeho pohľadu nie sú zodpovedné prežívajúce ľudové tradície, ale práve klérus, ktorý nimi „kími“ obyvateľstvo.

Rozlišovať musíme tiež, aký obsah článku prinášajú. Ak sa pozrieme bližšie na všetky analyzované články a prípady, zistíme, že veľká časť vyhánaní diabla neprebehla podľa cirkevných rituálov, ale išlo o ľudové praktiky. Kritika cirkvi tak musí nutne ustúpiť do pozadia a nastupuje kritika poverčivosti a zastaralosti ľudí, ktorej som sa venoval v predchádzajúcej kapitole. Na druhú stranu niektoré články v podstate kritizovali kňazov a cirkev aj v rámci

¹⁰⁵⁴ „Bei allem Unglück ist die Kranke – denn um eine solche handelt es sich natürlich – noch glücklich zu nennen, daß sie nicht ein paar Jahrhunderte früher zur Welt gekommen ist. Denn sonst wäre sie kaum dem Schickal entgangen, als „Besessene“ auf die grausamste Art gefoltert und verbrant zu werden. Bekanntlich war die Krankheit der „Besessenheit“ namentlich im ausgehenden Mittelalter ungemein verbreitet; die kirchliche „Wissenschaft“ glaubte wirklich an das Wirken dämonischer Gewalten in den von ihr Ergriffenen, und die verschiedenen Arten des „Umganges“ höllischer Geister mit Menschen wurden in dicken „gelehrten“ Werken abgehandelt.“ Arbeiter Zeitung, *Ein Fall von „Bessessenheit“*, 19. 6. 1902, s. 6.

¹⁰⁵⁵ „Daß auch in unserer Zeit in den vom Klerikalismus beherrschten Volksschichten der Glaube an die „Besessenheit“ noch fortbesteht und sogar die methoden der „Teufelsaustreibung“ hie und da von fanatischen Pfaffen geübt werden ist bekannt.“ Tamže, s. 6.

ľudových vyhánaní, keď naznačili, že práve duchovní podporujú prežívanie povier a vyvolávaním strachu nepriamo spôsobili, že ľudia sa namiesto modernej medicíny obrátili na čarodejníkov a vyhánanie diabla. Odsúdenie poverčivosti a cirkvi sa tak často prelínajú.

Dobrý príkladom kritického prístupu voči cirkvi je napr. článok v *Neues Wiener Journal* z 3. novembra 1908. Článok sa dá hodnotiť skôr ako príklad ľudovej poverčivosti, avšak pozrime sa na text bližšie. Na úvod autor uvádza, že ide o pozoruhodný prípad španielskej ľudovej poverčivosti. V oblasti Maestrazgo, kde sa obzvlášť ukazuje duchovná spustnutosť, sa nachádza malá obec San Mateos, pred ktorého bránami sa každoročne na začiatku októbra koná bizarný jarmok.¹⁰⁵⁶ Zo široka d'aleka sa tu schádzali posadnutí pod vplyvom sfanatizovaného zástupu (*unter dem Zulauf einer fanatisierten Volksmenge*). Miestny malý kostolík je vraj známy vďaka úspešným vymietaniam diabla, ktoré v minulosti vykonával vtedajší farár. Aj keď článok kritizuje predovšetkým zaostalosť miestnych ľudí, spája ich vieru v posadnutie s miestnym kostolom a farárom. Ďalej autor približuje v čo ľudia verili. Posadnutie a očarovanie sa najčastejšie týkalo detí.¹⁰⁵⁷ Ak dieťa ochorelo a domáce prostriedky a masti liečiteľa (Heilkundige) nepriniesli žiadne zlepšenie, ľudia si mysleli, že v deťoch (v článku označené ako malí pacienti) sa usídlil diabol, ktorý hltal medicínu a pripravoval ich o účinky liekov.¹⁰⁵⁸ Ak dieťa prežilo do okamihu vyhánania, bolo privezené do kaplnky v San Mateo. Ďalej autor píše: „Aj dospelí, ktorí trpeli hysterickými alebo epileptickými záchvatmi sú medzi tými, čo hľadali vyliečenie. Konvulzívne vyklbenie údov a prevracanie očí nevyvolávali u ľudí žiadnu pochybnosť, že v nešťastníkoch sídli zlý duch.“¹⁰⁵⁹ Autor teda interpretuje chorobné stavy dospelých ako hystériu alebo epilepsiu, pričom však obyvatelia verili, že príznaky sú výsledkom posadnutia zlým duchom. Článok pokračoval reprodukciou vyhánania diabla. Pretože démoni, podľa tradičnej viery sa môžu dostať z tela len cez prsty, uväzovali miestni pri vyhánaní diabla sedem slučiek na ich končatiny. Tieto slučky predstavovali sedem smrteľných hriechov, ktoré sa prostredníctvom siedmych démonov dostali do posadnutých. Vyháňané

¹⁰⁵⁶ „...in dem sogenannten Maestrazgo, einer Gegend der Levante, wo die Früchte geistlicher Verwahrlosung besonders üppig gedeihen, eine kleine Ortschaft San Mateos gibt, vor deren Toren alljährlich Anfang Oktober ein seltsames Jahrmarttfest stattfindet.“ *Neues Wiener Journal*, bez názvu, 3. 11. 1908, s. 10.

¹⁰⁵⁷ „Hauptsächlich sind es Kinder, an denen der Geist Zauber vorzunehmen hat.“ Tamže, s. 10.

¹⁰⁵⁸ Denn, wird ein Kind krank und die Hausmittel oder die Salben eines Heilkundigen bringen keine Besserung, dann glauben die Leute, daß in dem kleinen Patienten der Teufel sitze, der die Medizin schlucke und ihr die Wirkung nehme.“ Tamže, s. 10.

¹⁰⁵⁹ „Aber auch Ewrwachsene, die von hysterischen oder epileptischen Anfällen heimgesucht werden, sind unter den Heulingsuchenden. Die konvulsivischen Gliederverrenkungen und Augenverdrehungen lassen ja bei der Bevölkerung keinen Zweifel darüber, daß in dem Unglücklichen der böse Geist sein Wesen treibe.“ Tamže, s. 10.

osoby označuje autor za očarované (Behexzte). Na konci je pripojená ďalšia kritická stat' o exorcizme.¹⁰⁶⁰

5.3.3. Diskurz európskej civilizovanosti

Tento diskurz nepatrí k najčastejšie zastúpeným, avšak vyskytli sa aj články venujúce sa náboženstvám v iných kultúrach porovnávajúce vieru v diabla a posadnutie s európskym priestorom. Konkrétne ide o dva rozsiahle články venujúce sa rôznym témam a otázkam, najmä spôsobu myslenia a náboženským predstavám všeobecne.

Prvý článok vyšiel v *Národních listech* z 26. mája 1901. Ide o rozsiahly článok zameraný na rozvoj duševnej činnosti a jej vplyv na zdravie v 19. storočí. Posledné storočia a pokrok si podľa autora vyžiadali rozsiahlu duchovnú prácu človeka. Článok hovorí o rozvoji priemyslu, technológií a poznatkov v biológii. Hovorí aj o veľkom rozmachu vzdelania, napr. v Prahe sa za sto rokov mal počet študujúcich na školách zvýšiť zo 7 % na 18,9 %. Otázkou pre autora ostáva, či táto modernizácia prispela k zlepšeniu života, najmä zdravia. V texte nasledovala rozsiahla pasáž o nervových chorobách z prepracovania duševnou činnosťou alebo moderným spôsobom života. Autor odkazuje na práce lekárov tvrdiacich, že nerovných porúch a chorôb pribúda. Ďalej uvádza, že zmyslové preludy neboli v minulosti často považované za patologické, čo dokazuje, že za psychopatov neboli považované ani významné osoby trpiace podľa autora zrakovými a sluchovými preludmi, ako Luther či Melanchton. Ďalej autor píše: „*Nepopíratelně nervové nemoci, jak dále shledáme, považovány za posedlost d'áblem.*“¹⁰⁶¹

Článok je rozdelený na niekoľko častí. Okrem vyššie uvedenej krátkej zmienky o zmyslových preludoch sa článok detailnejšie zaoberá vierou v posadnutie. Predstavy o zlých duchoch a čarodejnej moci sa vyskytujú od najprimitívnejších kultúr až do takmer súčasnej doby a sú relatívne nemenné.¹⁰⁶² Autor hodnotí belochov kriticky, ako plemeno, ktoré sa snažilo znížiť počet primitívnych plemien alkoholom, zbraňami a chorobami. Upozorňuje na niektoré prvky náboženských predstáv pretrvávajúce bez zmeny celé stáročia. K nim patrí napr.

¹⁰⁶⁰ „Während des Exorzismus pflegen die Kinder natürlich zu schreien, wie immer, wenn ihnen Gewalt angetan wird. Sie sind nackt, und da sie sich fröstelnd und geängstigt gegen die Behandlung sträuben, geschieht es selbstverständlich, daß sich die Bänder lösen.“ Tamže, s. 10.

¹⁰⁶¹ *Národní listy*, bez názvu, 26. 5. 1901, s. 10.

¹⁰⁶² „Probírame-li se poněkud podrobněji spisy anthropologickými a ethnografickými, jest nám především nápadno, že počínaje od národů na nejprimitivnějším stupni kultury se nalézajících až do epochy poměrně nedávné, nacházíme všude jistá názírání, žijící dlouhou řadu století v málo změněné jen formě. Názory tyto týkají sa v prvé řadě zlých nadpřirozených bytostí a čarodějně moci, kterou si člověk může osvojití pomocí všších bytostí, z pravidla zlých, řídčeji dobrých. Ve věci této jádro se dlouho nemění a je totožné u nejrůznejších plemen kulturních i nekulturních.“ Tamže, s. 10.

viera mnohých plemien v zloduchov. Afričania veria, že sa môže zlý duch vyskytovať v divých šelmách a hadoch. Podobne aj v rastlinách či náradí. Primitívny človek, ako ich autor nazýva, žije v prostredí, kde je zo všetkých strán ohrozený zlými silami. Viera v kúzla a čary je vlastná všetkým národom označovaným v článku ako nekultúrne.

Autor rozoberá aj náuky starovekých kultúr – u Asýrčanov nachádzame podrobnú náuku o zlých duchoch, všetko zlo bolo dielom zlých duchov. Nasleduje hodnotenie kresťanstva v dobe jeho vzniku. Vtedajší kresťania verili, že ostatné božstvá sú reálne, ale sú to zlé bytosti zvädzajúce na hriech. Neskôr sa táto viera pretransformovala nato, že klasickí bohovia sú diabli. Menuje ďalšie významné osobnosti kresťanstva (Augustín, Walter Map,...) a ich názory na moc diablov. Ľudia v stredoveku verili vo veľkú moc diabla (v možnosť styku s ním a pod.) a preto sa netreba čudovať, že mnohí sa snažili vyhľadať u neho pomoc. To ukazujú rôzne čarodejnícke umenia nepochybne prevzaté z orientu.¹⁰⁶³

Autor podotýka, že pri viere v tak veľkú moc diabla neprekvapuje, že mnohí hľadali jeho pomoc v rozličných životných situáciách. Nasleduje stat' o čarodejníckych procesoch, kde upozorňuje na množstvo obetí procesov. Až v posledných dvoch storočiach mala viera v diabla a kúzla u kultúrnych národov miznúť. V minulosti podľa neho boli ľudia vo vyššej miere vystavení desivým predstavám. V 18. storočí začalo odstraňovanie povier ľudových más a v 19. storočí bol až na malé výnimky proces dokončený. Na sklonku 19. storočia sa vytratila viera v pozemské pôsobenie diabla. Aj keď nejaké zbytky viery podľa autora prežili, už neohrozujú úspech spoločnosti alebo bezpečnosť jednotlivca.¹⁰⁶⁴

Ďalší vyčerpávajúci článok zaoberajúci sa predstavami iných kultúr uverejnila *Arbeiterwille* 2. apríla 1909 s názvom *Besessene und Geisteskranke*. Článok vychádza z knihy Alberta Hellwinga *Verbrechen und Aberglaube: Skizzen aus der Volkskundlichen Kriminalistik*. Hneď v prvej vete uvádza, že primitívne názory považujú choroby najmä za spôsobené démonmi. Choroba sama je personifikovaná alebo títo ľudia veria, že zlý duch získal nad chorým kontrolu, z čoho vychádzajú príznaky choroby.¹⁰⁶⁵ Takéto vnímanie chorôb je z pohľadu autora univerzálne. Nasleduje opis viery v démonov spôsobujúcich choroby v Babylone, u „kočovných cigánov“ a u Slovanov. Práve pri Slovanoch píše, že výsledkom

¹⁰⁶³ Tamže, s. 14.

¹⁰⁶⁴ Tamže, s. 15.

¹⁰⁶⁵ „Der primitiven Anschauung erscheinen Krankheiten meistens als durch böse Dämonen bewirkt. Die Krankheit selber wird personifiziert oder man glaubt, daß ein böser Geist von dem Kranken Besitz ergriffen habe und führt auf ihn die Krankheitserscheinungen zurück.“ *Arbeiterwille, Besessene und Geisteskranke*, 2. 4. 1909, s. 1.

bolo ubitie neškodnej starej ženy pri každej epidémii.¹⁰⁶⁶ Vieru pretrvávajúcu na Sicílii označuje za zvláštnu, pretože miestni veria, že duše zločincov, zavraždených a ďalších sú označované ako „zatratené duše“ a verí sa, že takýto popletený duch (irregeist) sa snaží dostať späť do ľudského tela. Je preto nutné ustavične mať sa na pozore a takéhoto zlého ducha neprehltnúť.¹⁰⁶⁷

Nepoddajne pretrváva predstava o démonickom pôvode epilepsie, hystérie a iných nervových a duševných chorôb, ktorých symptómy naivnému spôsobu pohľadu musia prísť nepochopiteľné. Vieru v posadnutie v kresťanstve vysvetľuje autor ako rozdzvojenie osobnosti. Vyskytovať sa má najmä pri hysterických osobách, z ktorých diabol – prinajmenšom v kresťanských krajinách – hovorí a chráni sa predtým, aby sa chorý dotkol posvätných predmetov.¹⁰⁶⁸ Naleduje opis viery v Japonsku, Číne alebo Kórei. Má ísť o vieru v tzv. *Fuchsbesessenheit*, kedy podľa ľudovej viery východnej Ázie z posadnutého hovorí líška.

Vnímanie duševnej choroby ako posadnutia viedlo k tomu, že chorí boli s poverčivou úctou uctievaní ako typ svätých, ak bol duch spôsobujúci posadnutie považovaný za božský. Preto majú u toľkých prírodných národov duševné choroby vo veľkej vážnosti a choré osoby hrajú často veľkú úlohu, obzvlášť ako medicínmani a kúzelníci. Pre zlého ducha sa zase hľadá spôsob ako ho vyhnúť rozličnými kúzelníckymi prostriedkami, vydymovaním, týraním a zaklínaním chorého.¹⁰⁶⁹ Podľa článku si týmto postojom primitívne národy zdôvodňujú týranie duševne chorých (aj keď z pohľadu aktérov myslené pre dobro chorého). Veľmi nesprávne by bolo preto, ak niekto takéhoto vyhánčača diabla kvôli zraneniu na tele alebo eventuálnemu neúmyselnému zabitíu chce volať na zodpovednosť.¹⁰⁷⁰ Autor upozorňuje, že by to mali

¹⁰⁶⁶ „Die Babylonier hatten eine ganze Reihe von derartigen Krankheitsdämonen, von denen jeder seine besondere Aufgabe hatte. So befaßte sich der Dämon Ekimmu vornehmlich mit Typhus und dysenterischen Zuständen, der Dämon Utukku erregte Halsleiden, der Dämon Gallu machte Gicht Rheumatismus u. s. w. Auch die Wanderzigeuner haben noch heute eine Legion von Krankheitsgeistern. In den slawischen Ländern hält das Volk an der Personifikation insbesondere der Pest und der Cholera noch unerschütterlich fest und bei jeder derartigen Epidemie fast ist es vorgekommen, daß abergläubische Bauern ein harmloses altes Weib, daß sie für den Krankheitsdämon hielten, tatgeschlagen haben.“ Tamže, s. 1.

¹⁰⁶⁷ „In Sizilien herrscht eine eigentümliche Anschauung. Die Seelen der Frevler, der Ermordeten und anderer werden als „verdammte Seelen“ bezeichnet und man glaubt, ein solcher Irregeist strebe danach, in einen Menschenkörper zurückzukehren, man muß daher stets auf der Hut sein, einen solchen bösen Geist nicht zu verschlucken, denn sonst wird man besessen.“ Tamže, s. 1.

¹⁰⁶⁸ „Die Zerteilung der Persönlichkeit findet man besonders bei den sogenannten „Besessenen“, meist hysterischen Personen, aus denen der Teufel – wenigstens in christlichen Ländern – zu reden scheint und zu verhindern sucht, daß die Kranken mit geweihten Gegenständen in Berührung kommen.“ Tamže, s. 1.

¹⁰⁶⁹ „Hält man den Geist dagegen, der vom Kranken Besitz ergriffen hat, für einen böartigen Geist, so sucht man ihn zu vertreiben durch allerlei Zaubermittel, Räucherungen, Mißhandlungen und Beschwörungen des Kranken, idem man meint, den Dämon dadurch veranlassen zu können, den ungemütlichen Ausenthaltort zu verlassen.“ Tamže, s. 1.

¹⁰⁷⁰ „Dieß muß man sich gegenwärtig halten, wenn man die Handlungsweise der Dämonaustreiber strafrechtlich charakterisieren will. Ganz falsch wäre es daher, wenn man derartige Teufelsaustreiber wegen Körperverletzung und eventuell fahrlässiger Tötung nach der Strenge des Gesetzes zur Verantwortung ziehen wollte.“ Tamže, s. 1.

zohľadniť aj súčasní kriminalisti, keďže takéto prípady sa aj v súčasnosti môžu vyskytnúť. Vyháňanie diabla je v článku interpretované ako týranie, môžeme teda vidieť, že autor s takýmito praktikami nesúhlasí, na druhú stranu sa snaží zohľadniť aj pohľad „nemoderného“ človeka, pre ktorého má vyháňanie veľký zmysel a má za úlohu vyliečiť chorú osobu. Nabáda preto na porozumenie nad takýmto počínaním.

Že viera v démonické posadnutie ešte nevymrela, ako ďalej autor píše, o to sa postarala náuka katolíckej a ortodoxnej cirkvi. Ľud, obzvlášť však katolícky kňazi, sa snažia vyhnúť démona choroby na novozákonnej predlohe všelijakými zaklínaniami.¹⁰⁷¹ V tejto časti článok pripomína už vyššie spomenuté prípady, ktoré stručne rekapituluje. Prvým je „známy“ Wemding. V rekapitulácii uviedol článok, že Zilk ochorel. Pochádzal z katolíckej rodiny a za príčinu svojho stavu označil protestatnku Herz.¹⁰⁷² Ide teda o menšie rozdiely voči údajom z článkov rokov 1892 a 1893, kedy o manželstve Zilkovcov noviny písali ako o konfesijne zmiešanom. Po Wemdingu opísal článok prípad vraždy čarodejnice (Hexenmord) z Forschheimu. Nasledovala rekapitulácia prípadu „hysterického“ dievčaťa z Gif.¹⁰⁷³ Podobné prípady, tvrdí autor, pozná aj z Ruska, Talianska, Rakúska a iných krajín. Autorova kritika smeruje najmä na katolíckych duchovných. Už predtým medializované články vyháňania diabla u protestantov buď nepozná alebo ich z nejakého dôvodu nereflektuje. Katolícku cirkev, zdá sa, považuje za rezervoár zachovávajúci vieru v posadnutie.

Autor rozlišuje medzi cirkevným exorcizmom a ľudovými praktikami vyháňania diabla, kedy sa menej používa zaklínanie a priateľské dohováranie diablovej a namiesto nich sa využíva

¹⁰⁷¹ „Daß der Glaube an ein dämonisches Besessensein so bald nicht ausstirbt, dafür sorgen schön die Anschauungen und Lehren der katholischen Kirche und der orthodoxen protestantischen Konfession. Das Volk, besonders aber die katholischen Priester, suchen den Krankheitsdämon vielfach nach neutestamentarischen Vorbild durch allerlei Beschwörungen auszutreiben.“ Tamže, s. 1.

¹⁰⁷² „Bekannt ist die schon erwähnte Teufelsaustreibung zu Wemding im Jahre 1892. Der Knabe Michael Zilk, der Sohn des katholischen Müllers zu Wemding, war krank geworden und führte seine Krankheit auf die Frau des protestantischen Ziegeleibesitzers Herz zurück, die ihm am Fastnachtsdienstag getrockene Birnen geschenkt hatte. Der Kapuziner Pater Aurelian nahm eine dämonische Krankheit als Ursache an, nahm dem Knaben den Exorzismus vor und zwar, wie er glaubte, mit wollem Erfolg, und versatzte darüber ein asführliches Protokoll, das in Abschriften auch an Laien verteilt wurde. Bald war Frau Herz in der ganzen Gegend als Hexe verschrien, wodurch das Geschäft ihres Mannes beträchtlich zurückging. In dem deshalb gegen den pater Aurelian anhängig gemachten Verleumdungsprozeß wurde dieser zu einer Geldstrafe von 50 Mark verurteilt.“ Tamže, s. 2.

¹⁰⁷³ „Eine andere Teufelsaustreibung fand vor einigen Jahren in Gif bei Versailles statt, wo ein neunzehnjähriges Mädchen, das hochgradig hysterisch war, für vom Teufel besessen gehalten wurde. Der Pfarrer erhielt die bischöfliche Ermächtigung, den Exorzismus an dem Mädchen vorzunehmen. Die Ortsbehörde, durch eine Reihe von Einsprüchen gegen das Vorgehen der Geistlichkeit veranlaßt, ließ einen der ersten Ärzte aus Paris Kommen, der die Diagnose auf Hysterie stellte. Die Angehörigen weigerten sich aber, die Kranke dem Arzt in Behandlung zu geben, dagegen wurde dem Geistlichen Vornahme seiner Beschwörungsszene gestattet. Ein junger Geistlicher versicherte mit heiligen Ernst, daß er aus dem Tonfall der Stimme der Kranken die einzelnen Teufel, die das Mädchen plagten, leicht erkenne. Er nannte Satan, Luzifer, Beelzebub, Mammon u.s.w. und duzte sie, als er mit ihnen sprach. Außerdem versicherte er, daß die von dem Teufel Besessenen die deutsch und lateinisch hergesagten Gebete verstünden; trotzdem aber war der Exorzismus ohne Erfolg.“ Tamže, s. 2.

týranie chorého. Táto liečiteľská procedúra je často tak energicky vykonaná, že spôsobuje úbohým pacientom dlhodobé následky na zdraví alebo nie sú vzácne prípady, kedy nasleduje smrť nešťastníka.¹⁰⁷⁴ V tomto bode reprodukuje prípad kaukazskej ženy, ktorému som sa venoval vyššie. Po kaukazskom prípade opísal autor zase ľudovú vieru na Sicílii v liečiteľov tzv. „*Caporali*“ hľadajúcich posadnutého „*Spirdato*“. Podobné prípady aj z posledného desaťročia ukázali, ako ďalej autor píše, že vyhánanie diabla z posadnutých je na Sicílii ešte úplne bežné. Ako príklad sicílskej viery v posadnutie uviedol už vyššie spomenutý prípad z Montelepre. Podobne ako originálne články ho nazval barbarskou scénou. V podstate ide o prepis pôvodných článkov z roku 1893. V nadväznosti na Montelepre spomína článok aj prípad liečenia Bridget Cleary z Írska (v článku pomenovaná ako Bridget Cherry). V tomto prípade však nešlo o vyhánanie diabla, ale o prípad pretrvávajúcej viery v čarodejnice. Manžel Bridget Clearyovej veril, že jeho ženu uniesli víli a namiesto nej podstrčili čarodejnicu.¹⁰⁷⁵

Ďalej píše o prípade posadnutého ekonóma z Neudorfu pri Schauenstein. Mladý ekonóm, ktorý bol predtým členom náboženskej sekty bol považovaný za posadnutého. Článok opísal aj pokus o jeho vyhánanie. Označený je ako nešťastník, úbožiak, resp. blázon. Strašné vyhánanie diabla trvalo dva dni. Nasledujúcu noc vyslobodila smrť chorého od jeho trýzniteľov, ktorí dodnes veria v „bohumilosť“ svojho diela.¹⁰⁷⁶ Nasleduje reprodukcia prípadu z USA o vyhánaní diabla z chorej ženy. Išlo o príslušníkov náboženskej sekty. Počas vyhánania sa najprv modlili okolo postele chorej, potom ju začali neľudsky mučiť. Úbohá stará pani kričala nahlas od bolesti a prosila fanatikov o ohľaduplnosť. Tí však oslavovali a výskajúc hovorili, že to diabol kričí, nevydrží bolesti a odletí preč. Nakoniec ju chytili za hlavu a točili s ňou na všetky strany až jej zlomili pri tom väzy. Začali sa modliť okolo chorej, o ktorej si mysleli že sa prave vyliečila, aby sa jej vrátilo vedomie.¹⁰⁷⁷

¹⁰⁷⁴ „Anders ist es mit den abergläubischen Heilmitteln, die das Volk gegen Besessene anwendet. Hier sucht man den bösen Dämon weniger durch Beschwörungen und gütliches Zureden zum Verlassen des Kranken zu bewegen, als vielmehr durch Mißhandlungen, die man den Kranken zufügt. Diese Heilprozedur wird oft so energisch vorgenommen, daß dauernde Nachteile für die Gesundheit der armen Patienten entstehem, ja daß in nicht seltenen Fällen der Tod der Unglücklichen die Folge ist.“ Tamže, s. 2.

¹⁰⁷⁵ ONDREIČKA, Peter. Historicko – antropologická štúdia viery v čarodejnice v 19. storočí. *Anthropologia integra*. 2023, 14(1), 17-24.

¹⁰⁷⁶ „Zwei volle Tage währt diese entsetzliche Teufelsaustreibung... Noch in derselben Nacht erlöste der Tod den Kranken von seinen Peinigern, die an dem Erfolg ihres „Gott wohlgefälligen“ Werkes heute noch glauben.“ Arbeiterwille, *Besessene und Geisteskranke*, 2. 4. 1909, s. 3.

¹⁰⁷⁷ „In den letzten Monaten wurde ein ebenso entsetzlicher Vorfall aus der von dem „Propheten Elias III.“, alias Dowie gegründeten nordamerikanischen Stadt Zion berichtet. Dort hatte sich schon fest längerer Zeit eine religiöse Sekte, die Pahramiten, angesiedelt. Zu derselben gehörte eine Familie namens Greenhaulgh. Frau Leticia Greenhaulgh, die schon über 60 Jahre alt war, litt lange Zeit an Gelenkrheumatismus und ihren Schmerzen pflegte sie laut zu stöhnen. Den Glaubenssätzen der Sekte gemäß waren nun ihr Sohn und ihre Tochter fest überzeugt, daß sie vom Teufel besessen sei, und machten sich daran, ihn auszutreiben. Noch mit drei anderen Gemeindemitgliedern beteten sie zuerst um das Bett der Kranken stehend und gingen dann daran, sie auf die unmenschlichste Weise zu foltern. Die arme alte Frau schrie laut vor Schmerzen und hat um Schonung, die

Článok končí zamyslením autora nad viacerými otázkami - aký význam má viera vyhánača na úspech procedúry, aká je trestnosť tým spôsobených poškodení tela alebo smrť pacienta? Autor tvrdí, že ublíženie alebo úmrtie nie je možné pri exorcizmoch považovať za úmyselné ublíženie, práve tak ako pri operáciach chirurgov. Exorcista sa totiž vyhánaním nesnaží chorému ublížiť, ale považuje svoje počínanie za liečbu.¹⁰⁷⁸ V článku však vyhánané osoby označuje za úbohých nešťastníkov, exorcistov zase za trýzniteľov. Vieru v posadnutie odsudzuje, ale snaží sa ju chápať v širšom kontexte.

Tento dlhý článok obsahuje viacero diskuzí. Začína charakteristikou predstáv iných národov – Babylončanov, Slovanov a pod., u ktorých posadnutie splýva s chorobou. Zároveň pripomína, že takáto viera sa vyskytuje aj v modernej spoločnosti, čo demonštruje na niekoľkých známejších prípadoch posadnutia, resp. vyhánania choroby. Článok píše o posadnutých zásadne ako o chorých, čím autor jasne dáva najavo odmietnutie viery v realnosť posadnutia zlým duchom. Prežívanie viery v posadnutie dáva za vinu cirkvi, najmä katolíckej a ortodoxnej. Ich úlohu ukazuje na niekoľkých prípadoch cirkevného exorcizmu. Zároveň však kritizuje aj poverčivosť ľudu, kedy hodnotí, že ľudové praktiky vyhánania diabla vedú k ešte horším výsledkom, často k zraneniu až smrti chorej osoby. Takýto postup vyhánania nazýva trýznením. Na konci však autor zdôrazňuje, že vyhánanie diabla, aj keď s tragickým výsledkom, nie je vykonané so zlým úmyslom. Neobhajuje tak priamo existenciu posadnutia, ale ide o akúsi diskusiu o morálnosti potrestania aktérov prípadov posadnutia. Táto diskusia vychádza pravdepodobne aj zo záverov viacerých prípadov, ktoré sa po úmrtí vyhánanej osoby dostali pred súd a tiež do médií.

5.3.4. Medicínsky kontext – hodnotenie posadnutia médiami ako choroby

Ako som už uviedol v úvodných častiach práce, posadnutie a choroba v kresťanstve už od jeho počiatkov často splývali. Išlo o kultúrny koncept s koreňmi už v antike, kedy bola choroba vnímaná ako nesprávne fungovanie telesných procesov bez zavinenia jednotlivca. Naopak v judaizme bola choroba považovaná za boží trest za porušenie jeho prikázaní.¹⁰⁷⁹

Fanatiker aber jubelten und jauchzten und sagten, der Teufel schreie und er werde die Schmerzen nicht aushalten und davonfliegen. Schließlich pakteten sie die Frau beim Kopf, wendeten diesen nach allen Richtungen und brachen ihr dabei das Genick.“ Tamže, s. 3.

¹⁰⁷⁸ „Eine schwierige Frage, die hier nicht gelöst, nur aufgeworfen werden kann, ist die, welchen Einfluß der Glaube der Teufelaustreiber an den Heilerfolg ihrer Prozeduren auf die Strafbarkeit der hierdurch bewirkten Körperverletzung oder des Todes der Patienten hat. Als sicher, mußes meines Erachtens gelten, daß vorsätzliche Körperverletzung oder Totschlag jedenfalls nicht in Frage kommen kann, ebensowenig wie etwa bei den Operationen des Chirurgen. Denn die Teufelsaustreiber bezwecken mit ihren Mißhandlungen nicht, den Kranken in seiner Gesundheit zu schädigen, sondern wenden die Räucherungen, Schläge u.s.w. zu Heilzwecken an.“ Tamže, s. 3.

¹⁰⁷⁹ MORA, George. Mental Disturbances, Unusual mental States, and their Interpretation. In: WALLACE, Edwin

Často sa vyhánanie zlého ducha pri určitom type choroby zamieňalo za liečebný prostriedok. Tieto predstavy pretrvali aj počas stredoveku a ranného novoveku. Do istej miery je možné sledovať ich pokračovanie aj v sledovanom období. V týchto prípadoch aktéri prisúdili chorobe nadprirodzený pôvod, posadnutie zlým duchom, a snažili sa ju liečiť vyhánaním diabla.

Podobne aj v niektorých už vyššie spomenutých článkoch sa vyskytuje, aj keď niekedy len v náznakoch, snaha interpretovať posadnutie ako dôsledok choroby, duševnej alebo fyzickej. Takáto interpretácia je niekedy skrytá, napr. vo forme nazývania posadnutých chorými, pričom však články bližšie nešpecifikujú ich stav alebo o aký typ choroby by malo ísť. V iných prípadoch média naopak otvorene hovorili o hystérii, šialenstve alebo duševnej chorobe. Musíme však rozlišovať medzi interpretáciou novín a vnímaním posadnutia samotnými aktérmi. Aj keď noviny píše o chorobe, aktéri mohli veriť v reálne posadnutie diablom.

Môžeme rozlišovať dva prístupy. V prvom periodiká od samotného začiatku píše o posadnutej osobe ako chorej. Nazývajú takúto osobu pacientom. Častokrát potom samotné noviny uvádzajú diagnózu. Niekedy písali o nervovom vzrušení. Príkladom tohto prístupu sú napr. už vyššie spomenutý muž zo Steinbachu v roku 1868, keď noviny uviedli, že muž považovaný za posadnutého „*upadl po smrti své manželky v šílenost*“¹⁰⁸⁰ Aj keď noviny bližšie toto vysvetlenie nerozviadli, je jasné, že autor článku odmietal reálne posadnutie a mužov stav vysvetľoval ako duševnú chorobu. Podobne aj v prípade Wal di Torre *Morgen-Post* ako dôvod celého prípadu uviedla duševnú chorobu.¹⁰⁸¹ Pri vyhánaní diabla horúcim železom v dedine Bágas z roku 1909 a v Lomnej z roku 1916 noviny v oboch prípadoch uviedli, že údajne posadnutý chlapec sa pomiatol, resp. javil známky duševnej pomätenosti. Môžeme si všimnúť, že v tomto období už články nepoužívajú ako diagnózu hystériu, ale skôr hovoria o šialenstve, pomätenosti a pod., čo súvisí s vývojom psychiatrie a postupným úpustením od tejto diagnózy aj v lekárstve v rokoch 1895 až 1910.¹⁰⁸² Okrem duševnej choroby prisudzovali noviny pôvod príznakov aj fyzickému stavu. Napríklad článok v *Neues Wiener Journal* je o duchovnom Joannovi Kronstadtskom, v článku príležitostne označenom ako Batuška. Vykresľuje ho ako vynikajúceho ruského duchovného, ku ktorému pravoslávne obyvateľstvo vzhliada ako k svätcovi. Neustále k nemu prúdia ľudia hľadajúci uzdravenie. Kňaza vykresľuje autor ďalej ako

– GACH, John (eds.). *History of psychiatry and Medical Psychology*. New York: Springer, 2008, s. 203.

¹⁰⁸⁰ Morawské noviny, *Posedlost d'áblem*, 24. 3. 1868, s. 3.

¹⁰⁸¹ *Morgen-Post*, *Die Spuckgeisterei*, 19. 9. 1858, s. 2.

¹⁰⁸² WESTERNIK, *Demonic possession*, s. 338.

veľmi charizmatického.¹⁰⁸³ Prípado uverejnený v tomto článku sa týkal istej chorej ženy z Petrohradu. Príznamy choroby opísali noviny nasledovne: „*ked' počuje kostolné zvony, nech je kdekol'vek, okamžite spadne, začne kričať strašným, divokým krikom a celú zaliatu potom ňou otriasajú strašné krčce. To isté sa jej stáva na každom cirkevnom sprievode.*“¹⁰⁸⁴ Článok sa pridŕža interpretácie príznamov ako choroby a tvrdí, že choroba bola mylne označená za posadnutie. Keďže choroba trvala tri roky, rozhodli sa jej príbuzní využiť poslednú možnosť – kňaza Joanna. Počas liturgie, ktorú slávil dostala okamžite záchvat a museli ju držať traja silní muži. Článok ďalej pokračuje reprodukciou vyhánania: „*Kňaz Joann položil ruku na chorú, uprel na ňu svoj pohľad a povedal prisnym a silným hlasom: V mene nášho Pána Ježiša Krista, prikazujem ti, Satan, aby si vyšiel... vyjdi, rýchlo vyjdi von.*“¹⁰⁸⁵ Potom chorej prikázal otvoriť oči a prežehnať sa. Autor konštatuje, že toto „zázračné uzdravenie“ urobilo na prítomných veľký dojem. Naďalej však tvrdí, že išlo o chorobu, pravdepodobne epilepsiu v kombinácii so sugesciou.¹⁰⁸⁶

Neues Wiener Journal interpretoval posadnutie ako chorobu v článku z roku 1906. Ide o dlhý článok tvrdiaci, že medzi najzáhadnejšie javy ľudskej povahy patrí aj posadnutie. Často bolo príčinou fanatických zázrakov. Pri čarodejníckych procesoch a súdoch zohrávalo veľkú a osudnú rolu. Ide o reakciu na knihu dr. Richarda Henniga *Der moderne Spuk - und Geisterglaube*. Súčasná veda posadnutie a jeho hrôzostrašné prejavy ozančuje ako veľkú hystériu. Nasleduje opis príznamov hystérie ako sú 'krčce pri najťažšej forme.¹⁰⁸⁷ Článok

¹⁰⁸³ „Der Glaube an die wunderwirkende Kraft seiner Gebete ist so verbreitet, daß beständig ein Strom von Menschen unterwegs ist, um in Kronftadt im Gebete mit dem verehrten Priester Heilung von Gebrechen und Hilfe in der Roth zu suchen. Selbstlosigkeit und eine in Wahrheit Vertrauen und Trost ausstrahlende Macht der Perfonlichkeit machen den Priester zu einer Erscheinung, die hoch über dem Alltäglichen steht“ *Neues Wiener Journal*, bez názvu, 4. 5. 1902, s. 8.

¹⁰⁸⁴ „... beim Hören der Kirchenglocken, wo sie auch sein möge, sofort hinfällt, mit schrecklicher wilder Stinnee zu schreien beginnt, und in Schweiß gebadet von fürchterlichen Krämpfen bis zur Erschöpfung geschüttelt wird. Dasselbe überfällt sie auch bei jeder Kirchenprocession.“ Tamže, s. 8.

¹⁰⁸⁵ „Sofort überkam sie wieder einen Anfall, sie schrie und verzerrte das Gesicht. Drei starke Männer mußten- die Frau halten. Der Priester Joann legte der Kranken seine Hand au, heftete auf sie einen festen Blick und sagte mit strenger und lauter Stimme: Im Namen unseres Herrn Jesu Ehristi befehle ich Dir, Satan, auszufahren... Fahre aus, fahre rasch aus!“ *Neues Wiener Journal*, bez názvu, 4. 5. 1902, s. 8.

¹⁰⁸⁶ „Die wunderbare Heilung machte den tiefsten Eindruck auf die Anwesenden. Wenn man die Erzählung von dem rechtgläubigen Beiwerk befreit so bleibt die Heilung einer wahrscheinlich Epileptischen durch Suggestion, eine Möglichkeit, die vielleicht nicht in Abrede gestellt werden kann. - Falls der verehrte Batuschka Teufel austreiben kann, so bietet sich ihm in Rußland und anderswo ein weites Feld der Thätigkeit, und warum soll einem edlen Menschen von so mächtig wirkender Persönlichkeit nicht die Kraft innewohnen, .in manchen Menschen die Teufel der Gemeinheit zu tödten?“ Tamže, s. 8.

¹⁰⁸⁷ „Die schwerste Form der hysterischen Erkrankung äußert sich in heftigsten konvulsivischen Zuckungen des ganzen Körpers, wobei die Kranken sich alle Kleider vom Leibe reißen, die fürchterlichsten Verrenkungen ausführen, die Zunge Herausstrecken, die Augen verdrehen, sich knäuelartig zusammenrollen, schreckliche Schreie ausstoßen; oftmals kommen bei ihnen auch Perversitäten des Nahrungstriebes vor (Verschlucken von Nadeln, Holz, Knochen, Scherben, Metallstücken usw. in außerordentlich großen Mengen), nicht selten ein unwiderstehlicher Drang, sich selbst zu quälen und zu Peinigen, durch Fesseln, durch Sturz in Feuer und Wasser, durch Entführtwerden“ auf hohe, exponierte Punkte usw. Abergläubische Zeiten deuteten nun diese

odkazuje aj na Wemdingský prípad aj keď s uvedeným nesprávnym rokom 1894. Posadnutie prisudzuje autosugescií posadnutých ľudí. Ďalej článok cituje správu o údajnom posadnutí z roku 1608 alebo 1609 z Dánska. Správa pojednáva o posadnutom deväťročnom chlapcovi, ktorý sa mal vznášať aj s posteľou, na ktorej ležal. Po tejto správe nasleduje úvaha, že posadnutie má charakter epidémií, najčastejšie v ženských kláštoroch. Na rozdiel od iných článkov ďalej autor opísal aj prípady posadnutia Kristom prejavujúce sa napr. stigmami. Nazval 19. storočie ako osvietenké s tým, že sa v ňom vyskytuje viacero takýchto prípadov. Podľa autora je prirodzené, že tieto úkazy boli v minulosti interpretované ako zázraky, ale teraz predstavujú zaujímavý predmet výskumu duševných chorôb.¹⁰⁸⁸

Druhý prístup je opatrnejší, noviny skôr charakterizujú príznaky a neidentifikujú priamo o akú chorobu sa jedná, resp. hovoria skôr o zvláštnych príznakoch než by priamo písali o chorobe. Napríklad *Arbeiter Zeitung* v článku o posadnutí francúzskej mníšky Saint-Fleuret písali len o záchvatoch a o mníške ako o chorej. Jej stav nazvali autosugesciou. Nepokúšali sa však definovať chorobu. Ani raz sa v článku neobjavuje jediná zmienka o možnej diagnóze.¹⁰⁸⁹ *Neues Wiener Journal* v článku z roku 1908 informovali o prípade posadnutia v rodine Maurer.

V celom článku nie je choroba pomenovaná, až na konci v poslednej vete autor tvrdí, že bola potvrdená pomätenosť. Už na úvod článku *Neues Wiener Journal* napísal, že ide o príbeh rodiny Maurer, ktorá upadla do náboženského poblúznenia.¹⁰⁹⁰ Autor predstavil rodinu s množstvom detailov (napr. že patrili k novokrstencom).¹⁰⁹¹ Podľa autora najnábožnejšia z dcér porušila pravidlá ich cirkvi (resp. sekty, ako sú novokrstenec v článku nazývaní) a rodina bola vylúčená. Vplyv dcéry na rodinu označili ako sugestívny.¹⁰⁹² Matka s jej konaním

furchterregende Art der Krankheit naturgemäß als ein Besessenheit vom bösen Geiste, weil man sich nicht vorstellen konnte, daß ein Mensch von selbst dazu kommen könne, so schwierige, anstrengende, qualvolle und dabei vollkommen zwecklose und törichte Bewegungen und Handlungen auszuführen.“

¹⁰⁸⁸ Es ist begreiflich, daß derartige Vorfälle geeignet sind, auf die große Menge als „Wunder“ zu wirken, und daß sie besonders in vergangenen Jahrhunderten Anlaß zur Legendenbildung gaben. Heute sind diese Erscheinungen samt und sonders interessante Fälle für den Forscher auf dem Gebiete der Neurosen und Geisteskrankheiten. Aber sie bilden desungeachtet noch immer nicht ganz aufgeklärte Mysterien der menschlichen Natur.

¹⁰⁸⁹ *Arbeiter Zeitung*, *Ein Fall von „Bessessenheit“*, 19. 6. 1902, s. 6.

¹⁰⁹⁰ „Die Geschichte vom exorzistischen Treiben einer von religiösem Wahn befallenen Familie find über die Grenzen von Ostringen hinaus gedrungen.“ *Neues Wiener Journal*, bez názvu, 14. 11. 1908, s. 4.

¹⁰⁹¹ „Die Familie Maurer wohnt im sogenannten Spitalhof, einem bäuerischen Anwesen an der Straße Zofingen-Safenwil, zirka zwanzig Minuten unterhalb Zofingen, unweit des als Ausflugsort weithin bekannten „Wirtshüsli“, auf Oftringer Gemarkung. Die Familie stammt aus dem Ruedertal, einem idyllischen einsamen Seitental des Wynentals. Es ist eine kinderreiche Familie: acht Kinder, zumeist erwachsen, wohnen daheim bei den Eltern, zwei sind fort. Sie erfreuten sich eines bescheidenen Wohlstandes, machten als stille Leute nicht gerade viel von sich reden und betätigten sich in der Landwirtschaft, Töchter besuchten auch die Fabriken im nahen Zofingen. Die Familie schloß sich in einzelnen ihrer Glieder der Wiedertäufersekte an. Sie gehörte zu deren treuen Anhängern.“ Tamže, s. 4.

¹⁰⁹² „Nach der Trennung muß die Familie M. eigene Wege gewandelt sein; der suggestive Einfluß der Tochter B. riß die anderen mit sich fort.“ Tamže, s. 4.

nesúhlasila a odst'ahovala sa k jendému zo synov. Noviny tvrdia, že dcér (v článku označovaná ako dcéra B.) trpela fyzickou chorobou a bola pripútaná na lôžko. V článku nie je táto choroba pomenovaná, uvádza sa tu však, že nebola správne diagnostikovaná. V jej dôsledku čoraz viac upadala do náboženských bludov, čo malo vplyv aj na zvyšok rodiny. K sestre sa pridali aj dvaja súrodenci, čo článok označil za šialenstvo a bludy.¹⁰⁹³ Žena sa mala označovať za božstvo, nevestu vykupiteľa. Súrodenci (vo svojom klame ako uvádza článok) verili, že musia vyhnať diabla. Za posadnuté označili štrnásťdňové teľa. O zvierati píše autor ako o obeti božstvu, predpokladá, že muselo byť počas obradu už mŕtve, pričom tvrdí, že bolo určite hrubo zabité.¹⁰⁹⁴ Článok pokračuje reprodukciou obradu. Pod mŕtvym zvierat'om zapálili oheň a ženy predstavujúce nevesty Kristove potom tancovali okolo.¹⁰⁹⁵ Obviňuje úrady a susedov, že nezasiahli skôr, keďže oheň zapálený pre obeť bol zďaleka viditeľný a niektrí susedia sa na scénu pozerali. Potom rodina vošla do domu. Čo sa dialo vnútri autor nevie, ale píše o mystických obradoch. Tvrdí, že už dlhšie susedia a známi hovorili, že niečo nie je v poriadku. Nakoniec opisuje vnútro domu – neporiadok v obývacej miestnosti, prevrátený nábytok.¹⁰⁹⁶ Článok vinu za celú situáciu pripisuje jednej z dcér. Jej sugescia ovplyvnila aj ostatných členov rodiny s výnimkou matky a jedného brata. Na konci článku autor uviedol jej meno – Berta. Výsmešne jej pridáva prívlastok „nevesta Božia“ (Berta, die Braut Gottes). Po príchode polície

¹⁰⁹³ „Die Tochter B. war körperlich seit langer Zeit leidend, und wenn auch die Art ihrer Krankheit, die sie nicht gerade bettlägerig machte, nicht richtig diagnostiziert ward, so ist doch soviel zu konstatieren, daß infolge konstitutioneller Schwäche auch der Gemütszustand der Bemitleidenswerten dadurch affiziert ward, sie sich nun in ihrem krankhaften Wesen immer mehr in religiöse Wahnideen verlor, welche auch die ihre Wohnung Teilenden ungünstig beeinflußten. Gegen Ende Oktober traten die Wahnideen immer stärker auf; eine zweite Schwester und der Bruder J. erlagen am meisten der Suggestion. Als dann gar unter dem Einfluß der bettlägerig gewordenen Schwester mehrtägiges Fasten beobachtet ward, brach der eigentliche Irr und Wahnsinn aus.“ Tamže, s. 4.

¹⁰⁹⁴ „In ihrem Wahne glaubten die Betörten, den Versucher in Teufelsgestalt vertreiben und dem Herrn ein Opfer darbringen zu müssen. In der Nacht vom 29. zum 30. Oktober ward der Exorzismus reif zur Tat. Ein vierzehntägiges Kalb war der Wohnsitz des Diabolus. Zwei Stunden nach Mitternacht fand die phantastische Beschwörungsszene bei der Griengrube in der Nähe des Hauses statt. Das Kalb muß freilich tot gewesen sein, ehe es den Rachegeistern als Brandopfer dargebracht ward. Hinterher ward allerdings die Anwendung von Gewalt bestritten; wir neigen uns aber im Zweifelsfalle doch zu der Ansicht, daß das harmlose Tier recht unsanft abgemurxt worden ist.“ Tamže, s. 4.

¹⁰⁹⁵ „Nun sollte die Leiche verbrannt werden. Mit Holz ward ein Feuer angefacht, nachdem mit Spatenstichen ein Brandopferaltar errichtet worden. In Phantastischer Vermummung umkreisten, umtanzten die Frauenzimmer — die Bräute Christi trugen weiße Gewandung und eine aus Orientalische gemahnende Kopfverhüllung — unter allerlei geheimnisvollen Ausrufen und exorzistischen Beschwörungsformeln kabbalistischer Art das arme Tierchen, von dem der Rauch um so lebhafter emporstieg, je häufiger die Nachgüffe von Petroleum erfolgten, die zur Speisung des träger werdenden Feuers nötig waren.“ Tamže, s. 4.

¹⁰⁹⁶ „Die im Innern des Hauses stattfindenden mystischen Riten, denen indessen laszive Beimengungen fehlten, hatten doch vorher schon das Aufsehen der Bevölkerung erregt, und die der Familie M. nächstehenden Nachbarn, Freunde und Bekannte hatten mancherlei gemunkelt, daß es da nicht mehr ganz geheuer sei. Hier hatte sich mittlerweile die „Tempelreinigung“ vollzogen. Ein buntes Durcheinander ließ sich in der Wohnstube allmählich gewahren. Tisch und Stühle waren umgeworfen und streckten die Beine kopfwärts, das Bibelbuch soll zerriffen am Boden gelegen haben.“ Tamže, s. 4.

mala byť vraj Berte lekársky potvrdená pomätenosť.¹⁰⁹⁷ V tomto článku môžeme vidieť tiež paralelu s prípadom rodiny z českého Suchdolu, kedy rovnako jedna z dcér mala taký vplyv na zvyšok súrodencov, že ich presvedčila k vražde synovca označeného za posadnutého.

5.3.5. Prejav zaostalosti vidieku

Salzburger Volksblatt v roku 1909 vydal článok *Teufels-Austreibung* o prípade v Thalgau. Mužovi menom Pointler kvôli problémom s dobytkom niekto poradil, aby vyhnal z maštale diabla a tým vyriešil problémy s hospodárením. Noviny sa sústredili skôr na kritiku poverčivého vidieka. V poslednej vete noviny konštatujú: „*Kedže katolícka vierouka existenciu diabla sama potvrdila a na jeho vyhánanie vytvorila exorcizmus, nie je možné podobné prípady považovať za nepochopiteľné.*“¹⁰⁹⁸

Už v podkapitolách vyššie som uviedol niekoľko prípadov, kedy noviny priamo alebo nepriamo naznačili, že viera v posadnutie môže byť spojená so zaostalosťou rurálnych oblastí. V prípade Morzine viaceré novín intenzívne poukazovalo na odľahlosť, romantickosť miesta a zaostalosť miestneho obyvateľstva. Zdôraznenie odľahlosti miesta prípadu z nášho pohľadu znamenalo, i keď nepriamo, že v danej oblasti sa modernizácia spoločnosti presadzovala len pomaly a preto sa tu udržiavali často staré zvyky a povery. Vidiek predstavoval pre časť novín oblasti, kde sa povery udržiavali dlhšie a s väčšou intenzitou, než v prípade miest. Tento naratív môžeme sledovať vo viacerých článkoch. Často je spojený s výsmechom z hlúposti aktérov prípadu. Napríklad už vyššie spomenutý článok v *Neues Fremden-Blatt* zo 17. júla 1869, kde autor zosmiešnil roľníka, ktorému orol kradol sliepky a tak roľník požiadal farára o exorcizmus, aby orla zahnal.

Podobne ako v prípade kritiky cirkvi mohla mať aj charakterizovanie zaostalosti vidieka na príklade viery v posadnutie charakter priamej alebo nepriamej kritiky. Priama kritika je jasne badateľná z textu článku. *Salzburger Volksblatt* v roku 1909 vydal článok s názvom *Teufels-Austreibung*. Prípad sa mal udiať v Thalgau. Muž menom Pointler choval v stajni príliš veľa dobytká než mu umožňovali zásoby potravy a podľa autora poľnohospodárstvu vôbec nerozumel. Stále sa mu diali v maštali nehody. Jedna poverčivá osoba, a nebola ojedinelá, naivného muža upozornila že niečo v maštali nieje v poriadku, že v maštali je diabol a bude

¹⁰⁹⁷ Als schließlich die Polizei unter Beihilfe einiger handfester Männer eindrang — die Geistesverwirrung der bedauernswerten Leuten ward ärztlich konstatiert.“ Tamže, s. 4.

¹⁰⁹⁸ „Da die katholische Glaubenslehre selbst die Existenz des Teufels bestätigt und zur Austreibung desselben einen eigenen Exorzismus geschaffen hat, können derlei Vorfälle nicht als unbegreiflich befunden werden.“ *Salzburger Volksblatt* unabh. Tageszeitung f. Stadt u. Land Salzburg, *Teufels-Austreibung*, 3. 3. 1909, s. 8.

potrebné ho vyhnať.¹⁰⁹⁹ Napomoc si zavolať muža z Berchtesgadenu, známeho ako zaklínač diabla (Teufelbanner).¹¹⁰⁰ Text pokračuje reprodukciou vyhánania diabla. Muž nechal vytrhnúť zárubne dverí a pred maštalou vykopať jamu. V jame spravil vodnú nádrž a nechal ju naplniť do polovice vodou. Potom do obvodových stien pripevnil kolíky. Pripevnil k nim reťaze a obyvatelia domu museli okolo jamy chodiť dokola. Exorcista stál v strede stajne a zaklínal. Autor poznamenal, že nie je jasné, či sa mal diabol vo vodnej jame utopiť alebo na aký účel vôbec jamu vykopal.¹¹⁰¹ Konečným výsledkom bolo, že diabla už nebolo viac vidno a že úbohý Pointler exorcistovi zaplatil peknú sumičku.¹¹⁰² Na konci ešte pripojil autor svoj názor, že vieru v diabla etablovala cirkev a preto takéto prípady neprekvapujú.¹¹⁰³ Aktérom prípadu je teda naivný sedliak, ktorému poverčivý miestny odporučil vyhánanie diabla ako riešenie problémov s dobytkom. Noviny zdôraznili, že takáto poverčivá osoba tu nebola ojedinelá a zároveň o sedliakovi písali, že nerozumie chovu dobytku a preto má problémy. Práve jeho neznalosť tak z pohľadu novín spôsobovala problémy s jeho hospodárením. Zároveň kvôli svojej naivite prišiel o peniaze, ktoré zaplatil exorcistovi. Článok tak predstavuje nielen kritiku, ale aj výsmech z hlúposti naivného sedliaka.

Nepriama kritika vyplýva viac z kontextu textu. Príkladom môže byť krátky článok, ktorý uverejnili *Národní listy* v roku 1899 pod názvom *Nevěřil v ďábla*. V kravíne v dedine neďaleko Bruselu vypukla nákazlivá choroba kráv. Staré báby dospeli k záveru, že je to diablove dielo a nakoniec tomu uveril aj nájomca. Žiadal miestneho kňaza, aby diabla vyhnal, ale ten mu odporučil zverolekára. Tvrdohlavého sedliaka však táto rada rozčúlila. Požiadal preto iného duchovného ktorý vykonal „vyháňanie diabla“. Na farára podal žalobu k arcibiskupovi a nakoniec ho potrestali preložením.¹¹⁰⁴ Nejde teda o priame odsúdenie zaostalosti vidieku, ale môžeme vidieť niekoľko náznakov. To, že ide o posadnutie identifikovali „staré báby ve vsi“ čo nám indikuje. Zároveň hlavného aktéra nazýva autor

¹⁰⁹⁹ „Eine abergläubische Person, die hier als solche nicht vereinzelt steht, machte den einfältigen Mann aufmerksam, daßes is in seinem Stalle nicht mit rechten Dingen zugehe; daß der Teufel dort sein Regiment aufgeschlagen habe, der ausgetrieben werden müsse.“ Tamže, s. 8.

¹¹⁰⁰ „Zu diesem Zwecke wurde ein Mann aus Berchtesgaden gerufen, der schon in früheren Jahren in unserer Gegend und unlängst wieder in Mondsee bei einem Bauern sein Unwesen als Teufelsbanner trieb.“ Tamže, s. 9.

¹¹⁰¹ „Ob nun der Teufel in der Wassergrube durch Ertrinken den Tod finden sollte, oder zu welchem Zwecke die Grube überhaupt gegraben wurde, entzieht sich jeder weiteren Beurteilung.“ Tamže, s. 9.

¹¹⁰² „Das Ergebnis war, daß sich der Teufel nicht mehr sehen ließ und daß der arme Pointler dem Exorzisten ein nettes Sümmchen zu zahlen hatte.“ Tamže, s. 9.

¹¹⁰³ Tamže, s. 8.

¹¹⁰⁴ „Staré báby ve vsi dospěly ku přesvědčení že nákaza jest dílem ďábovým a konečně věřil tomu nájemce sám...Avšak duchovní povědel mu zcela upřímně, že tu pomůže spíše zvěrolékař, než vymítání ďábla. Avšak paličatého sedláka tato rozumná rada toliko rozhorlila a poslal pro kapucína Fermonda, jenž“ *Národní listy*, *Nevěřil v ďábla*, 4. 2. 1899, s. 2.

„paličatým“, zatiaľ čo radu kňaza odmietajúceho vykonať kvôli chorým kravám označil ako „rozumná rada“.

5.3.6. Pozitívne alebo neutrálne hodnotenie posadnutosti alebo pseudopozitívne hodnotenie – vyliečenie posadnutých

Aj keď tento diskurz je v analyzovaných textoch zastúpený skromnejšie, vyskytli sa aj články obhajujúce exorcizmy. Môžeme rozlíšiť viacero dôvodov a spôsobov, ako a prečo sa noviny snažili exorcizmy a vieru v posadnutie obhájiť. Tento prístup sa vyskytuje len v prípade katolíckych periodík. V prípade Wemdingu *Salzburger Chronik für Stadt und Land* poukázala na skutočnosť, že exorcizmus uzdravil chlapca, ktorému nevedeli pomôcť lekári, a že chlapec bol po exorcizme úplne zdravý. Noviny obhajujúce vieru v posadnutie tak mohli využiť práve uzdravenie posadnutého ako dôkaz skutočnosti posadnutia aj vyhánania. V takomto prípade noviny argumentovali, že lekári boli bezmocní a liečba modernej medicíny nemala účinok. Keďže po exorcizme príznaky ustúpili, bolo konanie aktérov prípadu správne.

Dôvod pri katolícky orientovaných periodikách nie je prekvapujúci. Ich snahou bolo obhájiť cirkev, jej náuku aj veriacich a tiež konanie konkrétnych duchovných. Vyskytli sa však aj snahy niektorých novín obhajovať katolícku náuku ako takú, pričom sa nesnažili články smerovať len na uzdravenie jednotlivca. Obhajovanie exorcizmov v mediálnom priestore mohlo pre noviny znamenať, že ich verejnosť bude vnímať ako spiatočnicke. Noviny sa preto pri obhajobe vyhánaní zdajú opatrné. Nepublikujú sami správy o posadnutiach. Ide skôr o reakcie na iné novinové články. Napríklad *Salzburger Chronik für Stadt und Land* v roku 1909 v článku s názvom *Aberglaube im „Volksblatt“* reagovala na článok o vyhánaní diabla publikovaný v *Salzburger Volksblatt unabh. Tageszeitung f. Stadt u. Land Salzburg* z 3. marca 1909.¹¹⁰⁵ Autor v reakcii na článok o vyhánaní diabla zvoláva „Wozu?“ (Načo?). Odpoveďou je z jeho pohľadu lypnutie na katolíckej cirkvi.¹¹⁰⁶ Vyhánanie originálny článok nazval hlúpym príbehom, ktorý sa udial v dome veľmi naivného sedliaka. *Salzburger Chronik* protestuje proti záveru článku v *Salzburger Volksblatt* „*Keďže katolícka vierouka existenciu diabla sama potvrdila a na jeho vyhánanie vytvorila exorcizmus, nie je možné podobné prípady považovať*

¹¹⁰⁵ *Salzburger Volksblatt unabh. Tageszeitung f. Stadt u. Land Salzburg, Teufels-Austreibung*, 3. 3. 1909, s. 8.

¹¹⁰⁶ „Um gewerbsmäßig der katholischen Kirche eins anzuhängen“ *Salzburger Chronik für Stadt und Land, Aberglaube im "Volksblatt"*, 6. 3. 1909, s. 5-6.

za nepochopiteľné.“¹¹⁰⁷ *Noviny sa pýtajú: „Sú len medzi katolíkmi poverčiví?“*¹¹⁰⁸ Autor si ďalej kladie otázku, či je takéto jednanie chybou cirkvi alebo cirkevnej vierouky.¹¹⁰⁹ *Volksblatt* označil v citovanom článku vieru v diabla za poverčivosť. *Salzburger Chronik* reagovala označením *Salzburger Volksblatt* za slobodomurársky list neveriaci na existenciu diabla a opovrhujúci cirkevnými požehnaniami, ktoré katolíkov mali ochraňovať od diabolských vplyvov. Ako píše ďalej „*My katolíci však ďalej tvrdíme, že exorcizmus je starý rovnako ako sama cirkev a úplne zodpovedá kresťanskej viere v moc a zlobu Satana, ale tiež sile cirkevných modlitieb a nemá nič spoločné s poverčivosťou.*“¹¹¹⁰

V podstate neutrálne formulovaný článok uverejnila *Der Bote aus dem Waldviertel*¹¹¹¹ v roku 1899. Odvoláva sa na správu publikovanú v *Slovenskom Národe*. Kvôli chorobe farára prišiel do istého kostola v poslednú nedeľu kapucín, aby viedol omšu. Keď vyšiel na kazateľnicu, pri kázni začal zazeráť na dvoch mužov – strážcu na železnici Zwischenwäffern - Bischoflack a na obuvníka. Tvrdil pri tom, že diabol je prítomný v kostole. Ženy sa prežehanli a hľadali diabla. Železničiar mal nanešťastie červenú kravatu, podľa ktorej kapucín rozpoznal diabla. Prerušil omšu a s monštranciou zamieril k mužovi, aby začal vyhánanie. Pokropil železničiara svätenou vodou. Na to sa ho železničiar opýtal, čo chce. S monštranciou kapucín povedal, že chce aby diabol kostol opustil. V tom momente železničiar stuhol ako mŕtvola a vypotácal sa z kostola. Podobne dopadol aj obuvník. Keď boli obaja diabli vonku z kostola, pokračoval kňaz v omši. Ako ďalej autor uvádza, buď patril kapucín ako hlupák do blázince alebo ako zdivočelý fanatik do opatery.¹¹¹² Z textu sa v podstate nedozvedáme žiadne zásadné informácie. Na rozdiel od množstva iných článkov nedošlo k zraneniu aktérov, ani nevykazovali žiadne neprirodzené príznaky. Celý článok v podstate len hovorí o dvoch mužoch, ktorých kňaz označil za posadnutých a následne ich vyhnal z kostola. Jediné hodnotenie je posledná veta na konci, kde noviny tento prípad použili na kritiku kapucína

¹¹⁰⁷ „Ohne auf die dumme Geschichte der Teufelaustreibung, die sich im Hause eines sehr einsältigen Bauern zugetragen haben soll, einzugehen protestieren wir gegen den Schlußsatz des Artikels: Da die katholische Glaubenslehre selbst die Existenz des Teufels bestätigt und zur Austreibung desselben einen eigenen Exorzismus geschaffen hat, können derlei Vorfälle nicht als unbegreiflich befunden werden.“ Tamže, s. 5-6.

¹¹⁰⁸ „Gibt es nur unter Katholiken Abergläubige?“ Tamže, s. 6.

¹¹⁰⁹ „Und wenn schon Einzelne zum Aberglauben hinneigen, trägt daran die Kirche oder eine katholische Glaubenslehre die Schuld?“ Tamže, s. 6.

¹¹¹⁰ „Wir Katholiken bleiben aber bei der Behauptung, daß der Exorzismus so alt ist wie die Kirche selbst und vollkommen dem christlichen Glauben von der Macht und Bosheit des Satans aber auch von der Kraft des kirchlichen Gebetes entspricht und mit Aberglauben nichts zu tun hat.“ Tamže, s. 6.

¹¹¹¹ Vychádzala s podtitulom *Organ der Deutschen Verfassungstreuen Partei* v rokoch 1878 až 1922, najskôr dva krát mesačne, od roku 1919 týždenne v Horne v severovýchodnom Rakúsku (LANG, *ORBI*, Reihe 2, Band 2, s. 154).

¹¹¹² „Entweder gehört der Kapuziner als Narr ins Narrenhaus oder als verwilderter fanatiker an die Rette.“ *Der Bote aus dem Waldviertel, Eine Teufelsaustreibung*, 15. 1. 1899, s. 5.

a označili ho buď za hlupáka alebo za fanatika. Článok počínanie kňaza na konci kritizuje, zároveň však prináša informáciu o nezvyčajnom správaní oboch mužov, ktorí mali na kňazov pokyn stuhnúť. Publikovanie takéhoto článku bolo teda podmienené pravdepodobne najmä snahou o publikovanie zaujímavej informácie, keďže postoj autora nie je jednoznačný.

Ako neutrálne hodnotíme najmä články obmedzujúce sa iba na stručnú srávu, bez jasnej snahy podporiť alebo odsúdiť vieru v posadnutie. Takéto články sa vyskytovali aj v novinách, ktoré predtým napísali články ostro kritizujúce alebo sa vymievajúce z viery v posadnutie. Do tejto časti som zaradil aj novinové články uverejnené v periodikách, ktoré v iných článkoch zaujali nejaký postoj a hodnotili prípad posadnutia. *Národní listy* v rovnakom čísle, v ktorom publikovali článok o viere v posadnutie v iných kultúrach analyzovaný vyššie uverejnili ešte jeden krátky odstavec venovaný viere v posadnutiev Taliansku. Starosta prišiel do dedinky s žandarmi, lebo sa rozniesla správa, že miestna 16 členná rodina zošalela. Našiel ich dom zamknutý, ale počul zvnútra „zmatený křik“. Vyškriabal sa, ako noviny ďalej píšu, na múr a odtiaľ pozoroval ako v kuchyni muži, ženy aj deti s otlčenými telami sedia na zemi. Vnútri našiel nahú Melániu Finosovú „s blbým výrazem ve tváři klidne snášela, kterak matka, bratři a sestry rozsápávali ji tělo, aby z něho vyhnali d'ábla. Vypravuje se, že jakýs >kouzelník< před nějakou dobou oznámil rodině Finosově, že musí d'ábla z těl posedlých vysát a pak jej vyplivnout“. Boli odvezení do ústavu choromyseľných vo Videme.¹¹¹³ Liberálne *Národní listy* sa v ostatných prípadoch vyjadrovali kriticky k viere v posadnutie a často sa preto dostávali do konfliktu napr. s katolíckym *Čechom*. V tomto článku sa však obmedzili len na stručné informovanie.

5.3.7. Podvod, snaha o zisk

Viera v posadnutie mohla slúžiť aj na sebecké účely niektorých aktérov. Zneužitie viery v posadnutie zaregistrovali aj novinové články a priniesli správy o prípadoch údajného posadnutia, ktoré sa nakoniec ukázali ako podvod. Noviny tak na príklade posadnutia mohli ukázať chamtivosť a iné zlé vlastnosti alebo naopak ho použiť ako humornú príhodu. Zároveň však mohli nepriamo kritizovať aj poverčivosť alebo cirkev. V týchto prípadoch nejde o konflikt modernity a náboženstva/poverčivosti, ale o morálne odsúdenie zločinu/klamstva.

Príkladom takéhoto hodnotenia je článok *Eine Teufelaustreibungsgeschichte* uverejnený v *Salzburger Volksblatt* v roku 1905.¹¹¹⁴ List označil prípad za nezvyčajnú udalosť

¹¹¹³ *Národní listy*, bez názvu, 26. 5. 1901, s. 10.

¹¹¹⁴ *Salzburger Volksblatt unabh. Tageszeitung f. Stadt u. Land Salzburg, Eine Teufelaustreibungsgeschichte*, 27. 3. 1905, s. 5.

(merkwürdige Vorkommnis) a k prípadu posadnutia sa stavia kriticky. Začína zvolaním: „*Ako ďaleko sme dospeli v 20. storočí s osvetou, ukazuje tento duchársky príbeh, ktorý sa stal v posledných týždňoch.*“¹¹¹⁵ U sedliaka Marolda v obci Sonnberg sa dialo niečo podozrivé (bedenklich). Prevrhával sa im nábytok, vylievalo sa im mlieko, rozbíjali sa vajcia a všetko nasvedčovalo prítomnosti zlého ducha.¹¹¹⁶ Obyvatelia domu mali strach a sedliak zaryto tvrdil, že často videl diabla v podobe čiernej kozy. Zvláštnosťou bolo, že sa všetko dialo iba cez deň a v noci bol pokoj.¹¹¹⁷ Ľudia žiadali o radu farára z Hütttau. Tento krok noviny okomentovali tým, že dôvodom bola ich poverčivá hrôza (in ihrer abergläubischen Furcht). O obyvateľoch domu píše článok ako o Bauersleute, v čom môžeme vidieť náznak odsúdenia primitívnosti vidieka. Kňaz zobral príbeh skepticky, ale postúpil prípad svojmu kooperátorovi Simonovi Schwaigerovi. Ten, už tak skeptický nebol a ako noviny píše, bol ihneď pripravený použiť svoj kňazský úrad na vyhánanie diabla.¹¹¹⁸ Vybavil sa svätenou vodou a sviatosťou oltárnou. Vydeseným ľuďom vysvetlil, že diabol sa môže na zemi ukázať pretože kliatba, ktorú pápež nad kniežaťom pekiel pred stovkami rokov vyriekol už uplynula. Snažiac sa o vtip autor poznamenal, že sedliacka sa veľmi divila, že sa diabol objavil práve u nich, keď sa konečne mohol zjaviť na svete, ale slová kooperátora nespochybnila.¹¹¹⁹ Ani po vyhánaní diabla duchovným strašenie neprestalo, prišli konečne žandári celú vec osvetliť.¹¹²⁰ U Maroldovcov pracovali traja čeledíni (sluhovia) - sedemdesiatročný paholok, sedemnásťročné spustnutné (sehr verkommene) dievča a tridsaťročný švagor sedliacky. Títo traja chceli pokoj pre svoje milostné hrádky v izbe a aby ich nikto nerušil, vytvorili ducha, ktorý strašil po dome.¹¹²¹

Cieľom hlavných aktérov teda z pohľadu novín nebol cielený podvod, ale snaha utajiť svoje milostné počínanie. Článok je kritický voči poverčivosti a postupu sedliaka, ktorý sa obrátil na kňaza. Má nádych výsmechu z hlúposti sedliackovej rodiny. Viackrát píše o tom, že bola rodina vydesená. Pri opise príchodu žandárov použil autor slovo endlich (konečne).

¹¹¹⁵ „Wie herrlich weit wir es im 20. Jahrhundert mit der Aufklärung gebracht haben, zeigt eine Geistergeschichte, die sich in dem letzten Wochen hier zugetragen hat.“ Tamže, s. 5.

¹¹¹⁶ „...kurz alles wies darauf hin, daß ein gefährlicher Geist im Hause sein Unwesen treiben müsse.“ Tamže, s. 5.

¹¹¹⁷ „Die Hausleute vergingen fast vor Angst und der Bauer blieb fast dabei seif und fest, daß er den Teufel in Gestalt einer schwarzen Ziege auch bereits das öfteren gesehen habe. Das Seltsame an der ganzen Geschichte war allerdings, daß es nur bei Tag zu finden spuken schien, während bei Nacht alles ruhig war.“ Tamže, s. 5.

¹¹¹⁸ „Dieser (farár z Hütttau, pozn. autora) stand der Spuckgeschichte doch skeptisch gegenüber und überließ die Angelegenheit seinem Kooperator Simon Schwaiger, der die Geschichte nicht nur völlig ernst nahm, sondern auch sofort bereit war, kraft seines priesterlichen Amtes einzuschreiten, und den Teufel auszutreiben.“ Tamže, s. 5.

¹¹¹⁹ „Die Bäuerin wunderte sich zwar, daß gerade zu ihr der erste Teufel, der wieder auf der Erde erscheinen durfte, gekommen sei, nichtsdestoweniger aber setzte sie in die Worte des Kooperator keinem Zweifel...“ Tamže, s. 5.

¹¹²⁰ „Als nun trotz der Teufelsaustreibung durch den Geistlichen der Spuk nicht aufhörte, legte sich endlich die Gendarmerie ins Mittel und dieser gelang es bald Licht in das scheinbare Geheimnis zu bringen.“ Tamže, s. 5.

¹¹²¹ „Diese drei wollen ihre Schäferstündchen in der Stube ungestört genießen und so oft dies der Fall war, ließen sie vorest den Gest spuken.“ Tamže, s. 5.

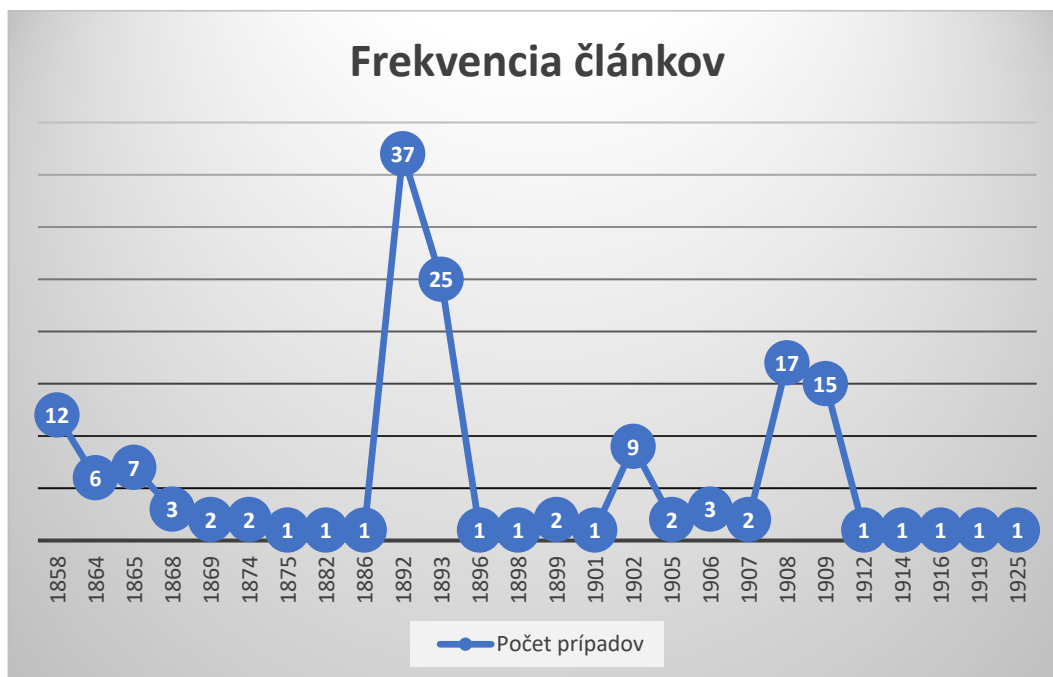
Z toho môžeme usudzovať, že autor kladie dôraz na dôležitosť zásahu svetských autorít, ktoré podobne ako pri Morzine, sú nositeľom zdravého rozumu a vyjavia pravdu o nadprirodzených prípadoch.

5.4. Hodnotenie článkov z formálneho hľadiska

V tejto práci som analyzoval 167 článkov vydaných v rôznych periodikách. Niekoľko z týchto článkov sa netýkalo viery v posadnutie (napr. články ohľadne voľby Jungbauera v rokoch 1873 a 1874). Cieľom tejto kapitoly je ukázať ako noviny aj formálnou úpravou mohli docieľiť väčší dopad článku o údajnom posadnutí. Zároveň môžeme sledovať, či sa formálne náležitosti článkov líšili v závislosti od zamerania periodika. Z pohľadu analýzy mediálnej reprezentácie viery v posadnutie môžeme v tejto práci hovoriť len o výbere prípadov. Predpokladajme, že len určitá časť prípadov získala mediálnu pozornosť. Prvý výber spočíva v analýze len tých prípadov, ktoré získali pozornosť periodík. Druhý výber spočíva vo výbere samotných článkov. Keďže počet periodík v 19. storočí vzrastal a vzrastal aj počet výtlačkov a periodicita tlače, v rámci dizertačnej práce nie je možné tvrdiť, že som do práce zahrnul všetky publikované prípady. Aj keď som sa snažil o výber čo najväčšieho počtu článkov v rôznych periodikách, môžeme hovoriť o analýze mediálneho obrazu len v rámci analyzovanej vzorky článkov najmä v digitalizovaných periodikách. V tejto podkapitole analyzujem formálne charakteristiky článkov zaoberajúcich sa údajným posadnutím. Môžeme sledovať viacero znakov a analyzovať, ako jednotlivé periodiká pristúpili k (písaniu o) tejto problematike. S tým je spojená aj otázka, prečo vlastne noviny takéto článok publikovali.

Musíme zvážiť, že úlohou novín je čitateľa zaujať. Už samo zverejnenie článku o vyhánaní diabla je istou formou vyvolávania záujmu čitateľa. Najmä v prípade typu médií dnes označovaných za bulvár, resp. novín, ktoré neslúžili ako orgán politickej strany, je možné očakávať snahu prinášať informácie zaujímavé pre masu. Pri politických novinách zase musíme zvážiť ich svetonázorové ukotvenie, kedy bolo v prípade liberálnej tlače posadnutie využité ako nástroj propagandy svojho svetonázoru alebo ako kritika opozičného krídla. Tento súboj je často badateľný napríklad v konfliktoch medzi liberálnymi *Národnými listy* a katolíckym *Čechom* ako v prípade Wemdingu alebo farára Jungbauera a jeho voľby do Ríšskej rady v roku 1873. Pri katolíckej tlači bolo dôvodom publikovania článku o posadnutí snaha ukázať jeho pozitívny výsledok - uzdravenie jednotlivca, ktorému nevedela moderná medicína pomôcť – čo môžeme považovať za formu propagovanie kresťanského, resp. katolíckeho svetonázoru. Zároveň, napr. pri Wemdingu, sme videli, že niektoré noviny opísali, ako protestanti po hromadnom exorcizme začali masovo konvertovať na katolícku vieru. Aj napriek

komplikovanému hodnoteniu je však možné identifikovať niektoré znaky ukazujúce na snahu pritiahnúť pozornosť. Jednou z foriem je rozdelenie textu do viacerých článkov. Ako sme videli pri Morzine, rôzne noviny prerušili rozprávanie o prípade posadnutia v odlišných častiach reprodukcie, pričom *Linzer Tages-Post* ukončila rozprávanie akoby v strede deja. Teda je tu badateľná istá snaha motivovať čitateľa pokračovať v kúpe ďalšieho čísla. Môžeme sa dohadovať, či išlo o zámer alebo prerušenie inak veľmi podobného textu v jeho najzaujímavejšej časti vyplývalo napríklad len z formátu novín, kde sa viac textu nezmestilo.

Pri analýze môžeme sledovať niekoľko charakteristík publikovania článkov o posadnutí. V prvom rade som identifikoval obdobia, kedy média v rámci sledovanej vzorky venovali väčšiu pozornosť prípadom posadnutia. Ide o obdobie rokov 1858 a 1892 až 1893. V prípade roku 1858 bol vyšší počet článkov podmienený prípadom údajného hromadného posadnutia v Morzine. Išlo o prípad hromadného posadnutia rezonujúci v médiách až do roku 1865. Druhý a najväčší nárast v počte článkov zaznamenávame v roku 1892 v spojení s prípadom Michaela Zilka vo Wemdingu. Vyšší počet článkov z roku 1893 bol spôsobený jednak dozvukom prípadu vo Wemdingu, zároveň tiež ďalšími tromi prípadmi údajného posadnutia v Montelpere, Ponte a Ema a Gif. Ďalší nárast počtu článkov môžeme vidieť aj v roku 1908. Opäť však ide o dohru prípadu z Wemdingu, kedy v rámci Wahrmondovej aféry bola správa exorcistu pátra Aureliana znovu publikovaná v novinách. Počas ďalších rokov nachádzame v novinách najmä jeden alebo dva články ročne. Zároveň v sledovanom období evidujeme množstvo rokov bez článku.

Z formálneho hľadiska hodnotíme v prvom rade umiestnenie článku v konkrétnom čísle v periodiku. Jedným zo spôsobov ako zvýrazniť článok je jeho umiestnenie v rámci novín. Aj keď analýzu ukončujem prvou svetovou vojnou, spomeňme jeden príklad z neskoršieho obdobia, z roku 1925. *Illustrierte Kronen Zeitung* uverejnili na titulnej strane obrázok (čo vzhľadom na názov nie je až tak prekvapujúce) scény „vyháňania diabla“ s titulkom *Eine Teufelsaustreibung mit tragischem Ausgang*. Väčšina analyzovaných prípadov nebola sprevádzaná grafickým zobrazením, preto veľký obrázok „vyháňania“ zaberajúci celú titulnú stranu je nezvyčajný a zároveň dobre ilustruje, ako sa dal prípad posadnutia využiť na vzbudenie senzácie, resp. záujmu čitateľa. Pritom text samotný nie je dlhý a zaberá podstatne menší priestor, než ilustrácia.

Titulná strana zobrazuje ubitie údajne posadnutej ženy na smrť. Článok nasledoval hneď na druhej strane. Informuje o segedínskom súdnom procese v dôsledku vyháňania diabla v Bekeszabe. Slabomyseľný roľník Vinzenz Tokar sužovaný zjaveniami duchov tvrdil, že je prenasledovaný diablom, ktorý vzal na seba podobu starej ženy, ktorú spolu so spolupáchateľmi.¹¹²² Súd vzal do úvahy psychický stav Tokara a jeho vplyv na jeho kamarátov. Odsúdení boli na 1,5 roka.¹¹²³

¹¹²² „Der schwachsinnige Landwirt Vinzenz Tokar, der von Geistererscheinungen geplagt war, hatter seinen Freunden erzählt, daß er vom Teufel verfolgt werde und daß der Teufel in Gestalt einer alten Frau ihm nachstelle...“ *Illustrierte Kronen Zeitung*, *Eine Teufelsaustreibung mit tragischem Ausgang*, 19. 9. 1925, s. 2.

¹¹²³ Tamže, s. 2.

Obrázok 3: Illustrierte Kronen Zeitung, Eine Teufelsaustreibung mit tragischem Ausgang, 19. 9. 1925, s. 1.

Publikovanie obrázkov zobrazujúcich vyhánanie diabla nebolo v analyzovaných článkoch bežnou praxou. Zaznamenali sme dva takéto prípady, oba v *Illustrierte Kronen Zeitung* (prvý prípad z 1909 z dediny Bágas uvedený vyššie).

Z analyzovaných článkov bolo na titulnej strane publikovaných 23 článkov. Išlo prevažne o dlhšie články pokračujúce aj na ďalšie strany. Z nich 12 bolo v rubrike Feuilleton a zvyšné články neboli zaradené v žiadnej rubrike. Okrem dvoch článkov týkajúcich sa Morzine a vyššie uvedeného prípadu v *Illustrierte Kronen Zeitung* boli všetky články publikované

k prípadu z Wemdingu. Len krátku správu na titulnej strane uverejnili *Lidové noviny* k vydaniu brožúry profesora Wahrmunda. Na titulnej strane uverejnili články k prípadom údajného posadnutia viaceré periodiká ako katolícky *Čech*, *Obrana víry a Salzburger Chronik*. Posledné menované periodikum ich publikovalo na titulnej strane až päť. Išlo o sériu článkov týkajúcich sa súdneho pojednávania s pátrom Aurelianom. *Bregenzer Vorarlberger Tagblatt* na titulnej strane uverejnil tiež sériu článkov k súdnemu pojednávaniu s Aurelianom. Ide teda najmä o články publikované v období od 27. mája 1892 do 15. marca 1893 a následne potom v januári až apríli roku 1908 v dobe Wahrmundovej aféry. Zvyšné články môžeme nájsť v rôznych častiach daného čísla a periodika. Najmä ak boli zaradené do konkrétnej rubriky, umiestnenie článku záviselo od pozície danej rubriky a tiež od rozsahu čísla.

Rozsah čísel analyzovaných periodík sa rôznil. Od krátkych vydaní s rozsahom tri až štyri strany (napríklad *Bukowinaer Nachrichten*, *Der Humorist*, *Feldkircher Zeitung*) cez stredne dlhé vydania s rozsahom okolo 10 strán (napríklad *Linzer Tages-Post*, *Arbeiter Zeitung*, *Arbeiterwille*, *Čech*) až po dlhé články s desiatkami strán (napríklad asi 15 strán dlhé vydania *Die Presse*, *Das Vaterland*), ale aj 30 strán dlhé vydanie *Fremden-Blatt*). Niektoré noviny vydávali denne viac než jedno vydanie. Tieto vydania sú evidované ako rovnaké číslo a aj v elektronických databázach sú naskenované spolu. Napríklad v *Grazer Tagblatt* môžeme nájsť článok o Wemdingu v čísle 66 z roku 1893 v rannom vydaní. Ranné vydanie má rozsah 14 strán, spolu s večerným vydaním má dané číslo 32 strán. Podobne *Wiener Allgemeine Zeitung* publikovali ranné 16 stranové vydanie obsahujúce správu o Morzine ešte v roku 1886, nasledované poobedným štvorstranovým vydaním a štvorstranovým večerným vydaním. Aj dĺžka vydaní sa menila. *Linzer Tages-Post* v roku 1865 mali rozsah len štyri strany, zatiaľ čo v dobe publikovania správ k wemdingskému prípadu v roku 1892 už osem strán. *Innsbrucker Nachrichten* v roku 1858 vydávali číslo v rozsahu šesť strán, pri prípadoch z rokov 1875 a 1892 už v rozsahu 16 strán. Vzhľadom na takto odlišný rozsah jednotlivých vydaní sa články o prípadoch posadnutia nachádzajú na rôznych stranách od prvej strany až po 18. V liberálnom *Grazer Tagblatt* v roku 1908¹¹²⁴ bol článok na strane 21, resp. článok sa nachádzal na titulnej strane večerného vydania. Rozsah vydania mohol mať vplyv na umiestnenie článku v rámci periodika.

Viacero článkov bolo umiestnených vo všeobecných rubrikách prinášajúcich správy zo sveta. Spolu štyri články boli publikované v rubrike Allerlei (Kadečo), z toho dva články vo *Fremden-Blatt* z roku 1864 a 1873, jeden v *Neues Fremden-Blatt* z roku 1869 a jeden

¹¹²⁴ Grazer Tagblatt, *Eine Teufelsaustreibung*, 23. 4. 1908, s. 21.

v liberálnom *Znaimer Wochenblatt*. Jeden článok bol publikovaný v rubrike Aus der Chronik der Woche (Kronika týždňa)¹¹²⁵. Ďalších päť článkov nachádzame v rubrike Aus der Welt (Zo sveta)¹¹²⁶, resp. Aus aller Welt (Z celého sveta)¹¹²⁷. Tri články boli v rubrike Aus Nah und Fern (Z blízka a ďaleka)¹¹²⁸, jeden článok v rubrike Von allen Ecken und Enden (Zo všetkých kútov a krajov)¹¹²⁹ a jeden článok v rubrike Neuigkeiten von nah und fern (Noviny z blízka a ďaleka)¹¹³⁰. Pri českých médiách publikovala *Moravská orlice* v rubrike Světem letem.¹¹³¹ Množstvo ďalších článkov bolo umiestnených vo všeobecných rubrikách zameraných na rôzne správy ako jeden článok v rubrike Buntes (Pestré)¹¹³², osem článkov v rubrike Různé správy¹¹³³, resp. pri nemecky píšucích periodikách osem článkov v rubrike Vermischtes¹¹³⁴ a po jednom článku v rubrike Verschiedens¹¹³⁵ a Vermischte Nachrichten¹¹³⁶. V česky píšucích periodikách išlo ďalej o rubriky Rozmanitosti alebo v jednom prípade Směs. V týchto rubrikách bolo uverejnených 12 skôr kratších alebo stredne dlhých článkov v *Čechovi, Národních listech* a po jednom aj v *Morawských novinách, Hlase lidu a Rovnosti*. Noviny niekedy reflektovali umiestnením do rubriky dôsledky exorcizmu. Tri články môžeme nájsť v rubrikách s podobným názvom Aus dem Gerichtsaale¹¹³⁷, Aus Gerichtsaale¹¹³⁸ a Gerichtsaal¹¹³⁹. Všetky tieto tri prípady sa týkali súdu s pátrom Aurelianom v prípade údajného posadnutia vo Wemdingu. Ďalšie články nachádzame v rubrikách venovaných danej lokalite alebo okoliu. *Linzer Tages-Post* uverejnili jeden z článkov v rubrike Nachrichten aus Linz und Oberösterreich¹¹⁴⁰, *Innsbrucker Nachrichten* v rubrike Lokales und Verschiedens¹¹⁴¹,

¹¹²⁵ Montags Zeitung, bez názvu, 5. 12. 1892, s. 2.

¹¹²⁶ Pilsner Tagblatt, *Barbarische Teufelaustreibung*, 24. 7. 1902, s. 5.

¹¹²⁷ Neues Wiener Journal, bez názvu, 4. 5. 1902, s. 8; Neues Wiener Journal, bez názvu, 3. 11. 1908, s. 10; Neues Wiener Journal, *Ein Fall von Aberglauben*, 7. 4. 1909, s. 8 a Innsbrucker Nachrichten, *Ein „Hexenprozess“*, 22. 11. 1892, s. 4.

¹¹²⁸ Der Bote aus dem Waldviertel, *Eine Teufelsaustreibung*, 15. 1. 1899, s. 5; Znaimer Wochenblatt, *Eine barbarische Scene*, 13. 9. 1893, s. 7; Znaimer Wochenblatt, *Eine Teufelsaustreibung*, 14. 4. 1909, s. 8.

¹¹²⁹ Jörgel Briefe, bez názvu, 1. 7. 1893, s. 8.

¹¹³⁰ Brünner Morgenpost, *Von finsterem Aberglauben*, 2. 8. 1902, s. 2.

¹¹³¹ Moravská orlice, bez názvu, 14. 10. 1906, s. 10.

¹¹³² Grazer Zeitung, *Eine entsetzliche Frauenkrankheit*, 29. 5. 1864, s. 3.

¹¹³³ Národní listy, *Kus středověku na konci 19. století*, 18. 5. 1892, s. 5; Národní listy, *K vymítání d'ábla ve Wemdingách*, 28. 5. 1892, s. 3.

¹¹³⁴ Die Presse, bez názvu, 3. 8. 1858, s. 5; Leitmeritzer Wochenblatt, bez názvu, 14. 8. 1858, s. 6; Leitmeritzer Zeitung, *Eine Teufelsaustreibung*, 28. 1. 1874, s. 6; Salzburger Chronik für Stadt und Land, *Teufelsaustreibung*, 9. 7. 1892, s. 3; Salzburger Chronik für Stadt und Land, *Zur Teufelsaustreibung in Wemding*, 21. 11. 1892, s. 4; Grazer Volksblatt, *Gegen den Erlass des protestantischen Ober-Consistoriums*, 9. 2. 1893, s. 6.

¹¹³⁵ Innsbrucker Nachrichten, *Die Spuckgeisterei*, 22. 9. 1858, s. 4.

¹¹³⁶ Vereinigte Laibacher Zeitung, bez názvu, 1. 6. 1864, s. 3.

¹¹³⁷ Neue Freie Presse, *Ein Gestlicher wegen Verleumdung geklagt*, 21. 11. 1892, s. 3.

¹¹³⁸ (Linzer) Tages-Post, 24. 11. 1982, s. 5

¹¹³⁹ Grazer Tagblatt, *Ein Hexenprozess im neunzehnten Jahrhundert*, 22. 11. 1892, s. 9.

¹¹⁴⁰ (Linzer) Tages-Post, bez názvu, 17. 3. 1868, s. 2.

¹¹⁴¹ Innsbrucker Nachrichtem, 25. 2. 1875, s. 4.

Salzburger Volksblatt dva články a *Salzburger Chronik* jeden článok v rubrike Aus Salzburg und Umgebung.¹¹⁴² Spolu štyri články boli publikované v rubrike Literatura, resp. Literatur.¹¹⁴³ Noviny využívali rôzne rubriky a to bez ohľadu na svoje zameranie. Išlo vo väčšine prípadov o informatívne spravodajské rubriky, často zamerajú na kratšie alebo stredne dlhé správy o denných, resp. týždenných novinkách určené pre rýchly prehľad čitateľa. Časť článkov v prípade Wemdingu bolo publikovaných v rubrike Feuilleton (spolu 14) a to aj keď sa týkali súdneho pojednávania s Aurelianom. Umiestnenie v rubrike čiastočne zodpovedalo aj zameraniu článku, napr. reprodukcií súdu s Aurelianom bol niekedy uverejnený v rubrikách zameraných na súdne pojednávanie alebo prípady z okolia umiestnili noviny do rubrik zameraných na miestne správy.

Najviac článkov bolo v rubrikách s dennými správami. Spolu 19 článkov bolo umiestnených v rubrikách Tagesneuigkeiten (15), Tagesbericht (2) a Tagesnachrichten (2). Pri česky píšucich periodikách to boli Denní správy, kde evidujem dva články.¹¹⁴⁴ Ďalších 29 článkov nebolo v žiadnej rubrike. Noviny publikovali články v rôznych rubrikách bez ohľadu na svoje zameranie. *Čech* a ďalšie katolícke periodiká uverejnili články najmä v rubrikách Vermischtes/Rozmanitosti/Rúzné správy. *Salzburger Chronik* zase uverejňoval správy o Wemdingu na titulnej strane bez zaradenia do konkrétnej rubriky. Liberálne periodiká publikovali v rôznych rubrikách ako Vermischtes, Gerichtsaal, Vom Tage alebo Tagesneuigkeiten. *Národní listy* publikovali takmer všetky články v rubrike Rúzné správy. Sociálno - demokratické média väčšinu článkov publikovali v rubrikách Denní správy, Rúzne správy alebo ich neumiestnili v rubrike.

Názvy článkov slúžili ako prvá informácia pre čitateľa. Podľa názvu sa mohol rozhodnúť, či si článok prečíta alebo nie. Často obsahovali už prvé hodnotenie autora. Novinové články niesli rôzne názvy. Niektoré majú formu zvolania. Nachádzame skôr zvolania implikujúce odsúdenie prípadu. *Linzer Tages-Post* svoj článok k Wemdingu pomenovala „Am Ende des 19. Jahrhunderts“ (Na konci 19. storočia).¹¹⁴⁵ Časť článkov upozorňovala v názve na poverčivosť. Išlo o 10 článkov, z toho dva v liberálnych periodikách a dva v katolíckych periodikách. napríklad liberálny *Salzburger Volksblatt* nazval článok k prípadu z Montelepre jednoducho

¹¹⁴² *Salzburger Volksblatt* unabh. Tageszeitung f. Stadt u. Land Salzburg, *Eine Teufelaustreibungsgeschichte*, 27. 3. 1905, s. 5; *Salzburger Volksblatt* unabh. Tageszeitung f. Stadt u. Land Salzburg, *Teufels-Austreibung*, 3. 3. 1909, s. 8; *Salzburger Chronik* für Stadt und Land, *Aberglaube im "Volksblatt"*, 6. 3. 1909, s. 5.

¹¹⁴³ *Čech*, bez názvu, 4. 6. 1892, s. 4; *Fremdenblatt - Organ für die böhmischen Kurorte*, *Eine Teufelaustreibung in Bayern*, 8. 7. 1892, s. 5; *Národní listy*, *Ďábel v semináři*, 4. 8. 1869, s. 3 a *Solidarita*, *Vymítání ďábla*, 14. 1. 1909, s. 4.

¹¹⁴⁴ *Dělnické listy*, *Vláda tmy*, 31. 5. 1916, s. 6; *Lidové noviny*, *Jak vymítali r. 1891 v kapucinském klášteře deset ďáblů*, 23. 4. 1908, s. 2.

¹¹⁴⁵ (*Linzer*) *Tages-Post*, *Am Ende des 19. Jahrhunderts!*, 13. 5. 1892, s. 3.

„Aberglaube!“ (Povera)¹¹⁴⁶. Aj katolícka *Salzburger Chronik* použila slovo povera v názve článku *Wo ist der Aberglaube zu finden?*¹¹⁴⁷, ďalej *Ein Stück Aberglaube* v *Grazer Tagblatt*¹¹⁴⁸, *Von finsterem Aberglaube* v *Brünner Morgenpost*¹¹⁴⁹ a *Ein Opfer des Aberglaubens* v *Pester Lloyd*¹¹⁵⁰ a *Agramer Zeitung*¹¹⁵¹. Len osem titulov obsahovalo slovo Posadnutí (*Besessene*). Päť z týchto článkov bolo publikovaných v periodikách bez jasného zamerania, tri boli zverejnené v liberálnych a sociálno - demokratických novinách (*Arbeiterwille* a *Ost-Deutsche Post*). Liberálne orientované *Morawské noviny* použili názov *Posedlost dáblem*.¹¹⁵² Ďalších deväť článkov v názve použilo slovo barbarské (*barbarische*). Takto nazvané články vydali najmä liberálne a nemecko - nacionálne orientované periodiká. *Neuigkeits Welt Blatt* ako jediné katolícke médium nazval článok *Ein barbarischer Aberglaube* (*Den eigenen Sohn geröstet*).

Niekoľko článkov zakomponovalo do názvu odkaz na 19. storočie. Spolu s vyššie uvedeným článkom v *Linzer Tages-Post* obsahuje pojem 19. storočie jedenásť článkov z toho deväťkrát ide názov *Ein Hexenprozeß im 19. Jahrhundert* pri článkoch k prípadu z Wemdingu v *Bregenzer Vorarlberger Tagblatt* a liberálnom *Grazer Tagblatt*. Prípady údajného posadnutia niesli označenie ako *Hexenprozess* aj v ďalších štyroch prípadoch.¹¹⁵³ Najmä liberálne periodiká sa pri Morzine odkazovali na strašenie, napríklad *Spuckgeschichte* alebo *Spuckgeisterei*¹¹⁵⁴. *Národní listy* nazvali článok *Kus středověku na konci 19. století*.¹¹⁵⁵

Spolu 23 článkov nemalo názov. Tieto články začínali plynule prvou vetou bez titulku, resp. začínali zväčša miestom (napr. Bregenz).¹¹⁵⁶ Najčastejšie pomenovanie článkov obsahovalo slovo Teufel (čert). Z analyzovaných článkov obsahovali slovo Teufel názvy 49 článkov. *Linzer Tages-Post* písala o Čertoch z Morzine (*Die Teufel in Morzine*). Vo väčšine prípadov (41) išlo o spojenie Teufelaustreibung (Vyháňanie diabla). Tento názov použili liberálne média (13), sociálno - demokratické (1), ale aj katolícke (6) a konzervatívne (1) média. Treba však uviesť, že pri katolíckych periodikách išlo o *Salzburger Chronik*, ktorá sa sústredila

¹¹⁴⁶ *Salzburger Volksblatt unabh. Tageszeitung f. Stadt u. Land Salzburg, Aberglaube!*, 7. 9. 1893, s. 9; podobne aj *Pester Lloyd, Aberglaube*, 29. 7. 1893, s. 7.

¹¹⁴⁷ *Salzburger Chronik für Stadt und Land, Wo ist der Aberglaube zu finden?*, 15. 3. 1893, s. 1.

¹¹⁴⁸ *Grazer Tagblatt, Ein Stück Aberglauben*, 5. 9. 1893, s. 6.

¹¹⁴⁹ *Brünner Morgenpost, Von finsterem Aberglauben*, 2. 8. 1902, s. 2.

¹¹⁵⁰ *Pester Lloyd, Ein Opfer des Aberglaubens*, 6. 4. 1909, s. 5.

¹¹⁵¹ *Agramer Zeitung, Ein Opfer des Aberglaubens*, 7. 4. 1909, s. 4.

Morawské noviny, Posedlost dáblem, 24. 3. 1868, s. 3.

¹¹⁵³ *Fremden Blatt*, 13. 9. 1873 s. 14; *Wiener Allgemeine Zeitung, Die Hexen und die Medien*, 6. 4. 1886, s. 1;

Innsbrucker Nachrichten, 22. 11. 1892, s. 4 a *Brünner Zeitung, Hexenprozesse*, 29. 3. 1919, s. 2.

¹¹⁵⁴ *Morgen-Post, Die Spuckgeisterei*, 19. 9. 1858, s. 2; *Innsbrucker Nachrichten, Ein „Hexenprozess“*, 22. 11. 1892, s. 4.

¹¹⁵⁵ *Národní listy, Kus středověku na konci 19. století*, 18. 5. 1892, s. 5.

¹¹⁵⁶ *Der Vorarlberger*, bez názvu, 16. 12. 1892, s. 8.

na súdny proces s Aurelianom a pomenovala články *Ein Nachspiel zur Teufelaustreibung in Wemding*.

Až 13 článkov k prípadom údajného posadnutia nazvali ako čarodejnícky proces. *Bregenzer Vorarlberger Tagblatt* a liberálny *Grazer Tagblatt* reprodukciu súdneho procesu s Aurelianom publikovali pod názvom *Ein Hexenprozeß im 19. Jahrhundert*. *Innsbrucker Nachrichten* a *Brünner Zeitung* nazvali článok k Wemdingu len ako *Ein "Hexenprozess"*.

Pri katolíckej tlači môžeme vidieť rôzne názvy, avšak tituly vyjadrujúce odsúdenie sú zriedkavejšie než pri liberálnych periodikách. Výnimkou je článok v *Neuigkeits Welt Blatt*. Ďalší článok venovaný údajnému posadnutiu nazval ako *Merkwürdige Krankheit*. Aj ďalšie katolícke médiá niektoré prípady označili v titulku ako chorobu, *Grazer Zeitung* použili pri Morzine názov *Eine entsetzliche Frauenkrankheit*.¹¹⁵⁷ Čech publikoval články s názvami ako *Zlý duch z Wemdingu*¹¹⁵⁸, *Protestantský Wemding*, v ktorom kritizovali prístup *Národních listů* alebo článok *Mor modlení k uzdravení*¹¹⁵⁹.

Naopak liberálne médiá používali zvolania ako *O du armes Mädchen* v prípade *Die Presse* (Gif), ale najmä používali názvy ako *Ein Stück Aberglauben* alebo *Eine Teufelsaustreibung*. Česky píšuce *Národní listy* používali názvy ako *Vymítání d'ábla*, *Příšerný čin povery*. Liberálne *Ost-Deutsche Post* pri Morzine písali o posadnutých (*Vierzig besessene Mädchen a Vierzig besessene Mädchen*). Môžeme teda konštatovať, že názvy článkov do istej miery ovplyvňovalo zameranie periodík, avšak tieto názvy neboli striktne viazané len na jeden typ periodík. Aj katolícke periodiká používali „zafarbené“ výrazy vyjadrujúce odsúdenie prípadu, rovnako ako liberálne médiá zase niekedy používali len neutrálne titulky.

Články k prípadom údajného posadnutia sa dostali niekedy až na titulnú stranu, čo svedčí o význame týchto konkrétnych článkov pre dané periodikum. Väčšina z článov však bola publikovaná v niektorej z rubrik na iných stranách. Niekedy názvy prepájali posadnutie s čarodejníckymi procesmi. Zdá sa, že nie je možné jednoducho stanoviť, že nejaké slovo/pomenovanie by bolo typické pre konkrétny typ periodika. Skôr nám názvy, ktorými články noviny pomenovali predzrádzajú často ich postoj. Napr. pri liberálnych periodikách autor už v názve často implikoval nesúhlas si zhrozenie z takéhoto počinu.

¹¹⁵⁷ *Grazer Zeitung, Eine entsetzliche Frauenkrankheit*, 29. 5. 1864, s. 3.

¹¹⁵⁸ Čech, *Zlý duch z Wemdingu*, 27. 5. 1892, s. 1.

¹¹⁵⁹ Čech, *Mor modlení k uzdravení*, 25. 8. 1907, s. 4.

6. Záver

Vo svojej práci som analyzoval desiatky článkov v periodikách s rôznym ideovým ukotvením. To znamená, že časť periodík slúžila ako tlačový orgán politických strán alebo patrili medzi vplyvné periodiká daného ideového smeru. Predpokladom bolo, že noviny z rôznych ideových smerov budú na údajnú vieru v posadnutie nahliadať odlišne a budú sa snažiť svojmu čitateľovi poskytnúť informáciu alebo sugerovať závery v súlade s ideovým zaradením periodika.

Viaceré periodiká v mojej práci môžeme označiť za liberálne periodiká. Liberálna tlač venovala značnú pozornosť najmä prípadu z Wemdingu, ale môžeme nájsť aj články hodnotiace ďalšie prípady zo sledovaného obdobia. Už v 50. rokoch 19. storočia vidíme sadu článkov zameraných na údajné hromadné posadnutie v Morzine. *Die Presse* venovala zvláštnu pozornosť nevysvetliteľnosti udalostí v Morzine, zvláštnym príznakom „posadnutých“ detí ako údajná nezraniteľnosť, rýchlosť ich lezenia na stromy a pod. Tieto texty vyznievajú mierne senzáciechtivo. No i tak môžeme vidieť kritický postoj periodika, hoc umiestnený až v závere článku, kedy odsúdila *Die Presse* zatemnenosť Morzinčanov a celý prípad nazvala poverčivosťou a šílenstvom. Na druhú stranu *Morgen-Post* písala o Morzine ako duševnej chorobe, o posadnutých ako o pacientoch. Kritizovala poverčivosť obyvateľov, ktorí mali mať hlavy naplnené čarodejnicami a strašidlami. *Ost-Deutsche Post* Morzinčanov opísala ako rozumných a čestných, avšak nápadne nábožensky založených ľudí. Prípad však interpretovala ako zvláštnu chorobu. Namiesto kritického prístupu tu vidíme skôr výsmech, napríklad pri opise ležby posadnutia fackou. Aj keď išlo o liberálne periodikum, hodnotenie článkov je skôr neutrálne.

Salzburger Volksblatt unabh. Tageszeitung f. Stadt u. Land Salzburg publikoval viacero článkov k Wemdingu, Wahrmundovej afére a tiež k ďalším prípadom z roku 1893. Redakcia si bola vedomá viacerých prípadov údajného posadnutia publikovaných v ich novinách, čo dokazujú názvy článkov ako *Auch eine Teufelaustreibung* alebo *Wieder eine Teufelsaustreibung*. V týchto článkoch bol liberálny *Salzburger Volksblatt* voči aktérom posadnutia kritický, posadnutie označoval za chorobu, v prípade Montelpere už v úvode za hystériu. Pohoršoval sa nad tým, že sa prípady vyhánania diabla môžu udiať aj v súčasnosti. Kvôli týmto článkom sa občas dostal do sporu s katolíckou *Salzburger Chornik*.

Z česky píšucích liberálnych médií som analyzoval celkovo 12 článkov v *Národních listech*. Treba však podotknúť, že v prípade troch článkov nešlo o prípad posadnutia, ale o predvolebnú kampaň pri kandidatúre farára Jungbauera, kedy *Národní listy* použili ako argument proti jeho zvoleniu starý prípad vyhánania diabla. *Národní listy* sa dostávali často do

sporu s katolíckym *Čechom*. To nie je prekvapením, keďže sa tieto dve periodiká dostávali do konfliktu často počas celej svojej spoločnej existencie. *Národní listy* publikovali niekoľko článkov týkajúcich sa prípadu z Wemdingu a Wahrmundovej aféry. Vo väčšine prípadov išlo o argumentáciu proti článkom v *Čechovi*. Ako popredné české liberálne periodikum kritizovali poverčivosť a zatemenosť (článok k Wemdingu pomenovaný ako *Kus středověku na konci 19. století*). V prípade ostatných článkov o údajnom posadnutí tento stav interpretovali ako hystériu. Výnimkou v ich kritickom prístupe je dlhý úvahový článok z 1901 o tom, či je smerovanie spoločnosti správne, keď sa sústreďuje len na duševnú prácu. I v tomto článku však aspoň okrajovo kritizuje autor vieru v diabla a tvrdí, že ohrozuje spoločnosť. Okrem *Národních listů* vydali sadu článkov k prípadu z Wemdingu a Wahrmundovej afére liberálne a antiklerikálne *Červánky*. Ich texty boli najkritickejšie. Obviňovali „klerikálov“, kritizovali cirkev, kňazov a katolícku tlač.

O Wemdingu písal ďalej liberálny *Grazer Tagblatt*, ktorý sa primárne zamerl na súdny proces s pátrom Aurelianom. Podobne ako v prípade *Vorarlberger Volksfreund* a *Neue Freie Presse* články neobsahovali hodnotenie publikovaných prípadov, skôr sa obmedzili na prepis udalostí a reprodukciu pojednávania. Wemdingský prípad *Grazer Tagblatt* interpretoval ako akýsi novodobý čarodejnický proces (*Ein Hexenprozess in neunzehnten Jahrhundert*). V iných prípadoch boli články kritickejšie, v prípade Ponte a Ema písal o posadnutej ako o chorej hysteričke. Prípad v Montelepre nazval ako *Ein Stück Aberglauben* a odsúdili v ňom poverčivosť, zaostalosť a neinformovanosť sicílskych vidiečanov. Je však potrebné uviesť, že články o prípadoch z Ponte a Ema a Montelepre boli vo väčšine periodík totožné. *Feldkircher Zeitung*, *Prager Tagblatt*, *Znaimer Wochenblatt* a *Mährisches Tagblatt* uverejnili rovnako kritické hodnotenie oboch prípadov.

V prípade Gif, podobne ako ďalšie periodiká píšuce o tomto prípade, sa snažil dať do kontrastu pokrokového lekára so zaostalým farárom. Liberálne periodiká pripísali pôvod prípadu vysokému štádiu hystérie. *Neues Wiener Tagblatt* upozornil na bezradnosť lekárov, ale aj tak pokračoval v značne kritickom tóne, pričom zdôraznil, že sa podobný prípad mohol udiť v 19. storočí. Menší rozdiel v hodnotení článkov je viditeľný pri *Znaimer Wochenblatt*, keď napr. v prípade Georga Szerafího niektoré kritické frázy z textu vypustili. Text je síce kritický, avšak v porovnaní s ostatnými periodikami niektoré kritické časti obmedzil. Dokonca miestami aktérov prípadu zosmiešňuje.

Kriticky sa k prípadom údajného posadnutia postavila aj sociálno - demokratická tlač. *Arbeiterwille* kritizovala vo svojich textoch celkovo cirkev (len kvôli cirkvi viera v posadnutie nevymrela) a vysmievala sa z veriacich. Kritizovala interpretáciu duševných chorôb ako

posadnutia. *Arbeiter Zeitung* pri prípade v Grézes tvrdili, že stav posadnutia je dôsledkom autosugescie. Obviňovali cirkev z mučenia a upaľovania. Osvietenský učenci museli premôcť bludy farárov. Podobne ako *Arbeiterwille* kritizovali cirkev kvôli jej prístupu k duševne chorým a poukázali na výhody modernej spoločnosti. *Arbeiterinnenzeitung* sa pridali k ďalším liberálnym novinám píšucim o prípade z Ponte a Ema kopírujúc aj ich kritický postoj. Ďalšie sociálno - demokratické periodikum *Dělnické listy* vydali na konci skúmaného obdobia až nahnevaný článok. Aj keď je článok krátky, obsahuje množstvo formulácií ako „*hrozné svědectví o neuvěřitelné zatmělosti*“ alebo „*Nikdo by neuvěřil, že středověké exorcismy mohly by obživnouti ve XX. století a v kulturní jinak zemi.*“ Kritický postoj zaujali aj *Rovnost* a *Hlas lidu* v prípade Wahrmondovej aféry a celú vec nazvali vzácnym dokumentom udržiavania povery v tak pokročilej dobe a označili ju za veľkú hanbu cirkvi.

Protivníkom liberálnej tlače boli často katolícke, resp. prokresťanský a konzervatívne orientované periodiká. Dominantné zastúpene v tejto práci má *Salzburger Chronik für Stadt und Land*. Publikovala najviac z článkov o Wemdingu zo všetkých periodík zahrnutých do tejto práce, celkovo deväť. Päť z nich tvorí dlhý text rozdelený na časti reprodukujúce priebeh súdneho pojednávania proti Aurelianovi. Tieto články uverejňovala *Salzbruger Chornik* na titulnej strane. Michaela Zilka opísala ako normálne vyvinutého, zdravého a silného chlapca, ktorý predtým netrpel žiadnou chorobou. Neváhala otvorene obhajovať zázračné uzdravenie porovnávajúc Lourdy s Wemdingom. Redaktorov *Figara* nazvala obhajcami nedôvery oblečenými do pláštika vedy. Vtedajšiu dobu zas za obdobie skepticizmu a nedôvery. Publikovala podrobnú reprodukciu súdneho procesu s Aurelianom, avšak bez nejakého hodnotenia. Okrem kritiky *Figara* sa dostala do konfliktu aj so *Salzburger Volksblatt* a označila ho za slobodomurársky list neveriaci na existenciu diabla a opovrhujúci cirkevnými požehnaniami. Pozitívne opísala Wemding aj *Neue Warte am Inn*. V dlhom článku vykreslila chlapcove príznaky, priebeh exorcizmu a jeho úspešný koniec. Článok bol písaný neutrálne, avšak z niektorých častí textu je badateľná snaha ukázať exorcizmus v pozitívnom svetle (chlapcovi nakoniec vytriskli slzy, pobožkal relikviu, nasledovala spoločná modlitba...).

Kriticky a miestami až agresívne vystupoval v prípadoch údajného posadnutia aj *Čech*. Podobne ako *Salzburger Chronik* sa snažil ukázať katolícke exorcizmy v pozitívnom svetle. Táto snaha však prerástla skôr do otvorenej kritiky liberálnej tlače, kde sa ukázala byť ani nie tak cieľom ako skôr nástrojom. *Čech* tvrdil, že veľká pozornosť Wemdingu je spôsobená tým, že išlo o katolíckeho kňaza a tým sa otvoril priestor na kritiku katolicizmu. *Čech* preto neváhala publikovať veľmi kritické články o exorcizmoch vykonaných protestatmi alebo pravoslávny duchovenstvom. Aj vtedy poukazoval, že si tieto prípady liberálna tlač nevšíma. Podobne

vystupoval aj *Kremser Volkblatt*. Pri francúzskom Gif v podstate nejde o článok o prípade posadnutia, ale o kritiku liberálneho média píšuceho o Gif. Vidíme tu snahu obhájiť exorcizmus, ale len vo forme obvinenia liberálov z klamstva bez nejakej argumentácie v prospech reálnosti posadnutia. Konzervatívny *Das Vaterland* sa snažil exorcizmy obhajovať. V prípade Wemdingu tvrdil, že excentrické správanie Michaela Zilka odolalo všetkým snahám o liečbu a dalo sa vysvetliť len diabolským posadnutím a jeho exorcizmus bol úspešný. V prípade francúzskeho Gif sa zase zastali biskupa a mediálnu pozornosť prípadu dali za vinu neveriacim a nepriateľom cirkvi.

Katolícky orientovaná tlač však niekedy vieru v posadnutie kritizovala. Zvlášť ak vyhánanie diabla neuskutočnil duchovný, ale išlo len o prejav ľudovej viery. Časopis (*Neuigkeits*) *Welt Blatt* v prípade Georga Szerafiho označili otca vyháňaného chlapca za zaslepeného poverčivosťou a samotný prípad ako poverčivosť. V prípade z Grézes síce nepodporil vieru v posadnutie, ale napísal, že ani privolaný lekár nič podobné nevidel. Nie vždy sa katolícke periodikum hneď stotožnilo s reálnosťou posadnutia. V prípade Morzine kresťansko - sociálne *Grazer Zeitung* písali o prípade ako o epidémii a chorobe. Ak aj katolícky orientované periodiká neobhajovali existenciu posadnutia priamo, snažili sa niekedy upriamiť pozornosť čitateľa na neobyčajnosť alebo až nadprirodzený charakter niektorých udalostí. Napríklad *Leitmeritzer Wochenblatt* pri Morzine písal o obratnosti a nezraniteľnosti údajne posadnutých detí. Nutné je však dodať, že tieto úkazy zdôraznili aj liberálne a ďalšie média v snahe o čo najzaujímavejší článok. Zároveň v prípade *Leitmeritzer Wochenblatt* môžeme nájsť aj kritický text ako v liberálnej *Die Presse*, kedy Morzine nazvali do najtemnejších povier upadnutou dedinou, ktorú postihuje stále viac šialenstvo. Veľmi podobne ako *Leitmeritzer Wochenblatt* sa k Morzine postavili aj klerikálne a konzervatívne *Wiener Kirchenzeitung für Glauben, Wissen, Freiheit und Gesetz*. Morzine označili za šialenstvo a podporili snahu priviesť posadnutých k lekárom na liečbu. Za pôvodcu dokonca označili miestne duchovenstvo a Morzinčanov nazvali úbohými idiotmi. Nie všetky prokatolícke periodiká sa snažili prípady hodnotiť. Kresťansko - sociálne orientovaný *Grazer Volksblatt* samotný prípad z Wemdingu v podstate nekomentoval a priniesol len stručnú informáciu o Aurelianovom úmrtí, k čomu pripojili pastierky list.

Okrem katolíckych periodík môžeme sledovať aj protestantské noviny. *Evangelische Kirchen-Zeitung für Österreich* publikovali článok k prípadu z Wemdingu. Zamerali sa na jeho konfesijný rozmer, teda spor protestantov a katolíkov. Wemding interpretovali ako chorobu. Za najpoburúcejšie považovali obvinenie Herzovej ako protestantky.

Viacero analyzovaných periodík môžeme radiť k nemecko - nacionálne orientovanej tlači. *Deutsche Allgemeine Zeitung* sa v prípade Morzine sústredili najmä na nezraniteľnosť údajne posadnutých a zvláštnosť Morzine. Zároveň však kriticky tvrdili, že miestni v Morzine prepadli poverám a starým vieram prežívajúcim v tejto oblasti v plnej sile. Posadnutých nazvali pacientmi. Rovnako *Pilsner Tagblatt* napríklad v článku *Barbarische Teufelaustreibung* interpretoval posadnutie ako chorobu a zaujal kritický postoj. Jasne negatívny postoj zaujali aj *Deutsches Volksblatt* a *Laibacher Tagblatt*.

Množstvo periodík nie je možné zaradiť ku konkrétnemu ideologickému smeru, ale mali špecifický charakter. Podobne ako liberálne médiá bulvárny *Neues Wiener Journal* označoval prípady posadnutia ako hystériu. Kritizoval poverčivosť (napr. článok z roku 1909 s názvom *Ein Fall von Aberglauben*) a odsúdil hlúposť vidieckeho obyvateľstva. Môžeme vidieť aj neštandardný formát informovania o exorcizme, keď uverejnil prepis rozhovoru s exorcistom. Napriek tomu, že v podstate uverejnením rozhovoru dal aj priestor cirkvi na prezentovanie exorcizmu, na konci článku sa autor pýta, ako úrady mohli dopustiť, aby na deťoch mohol takýto šarlatán experimentovať. Budapeštiansky *Pester Lloyd* zameraný najmä na dianie vo svete o prípadoch údajného posadnutia informoval ako chorobe. V prípade Gif upozornil na „ultramontánne listy“ informujúce o úspechu exorcizmu a zhodnotil ich ako nedôveryhodné. Aj keď často k analyzovaným prípadom publikoval len stručné články, sú skôr kritické. Úradné *Brünner Zeitung*, aj keď len nepriamo, v roku 1919 odsúdili vieru v posadnutie v kontexte čarodejných procesov.

Niektoré periodiká vieru v posadnutie zosmiešňovali. Okrem humoristických *Jörgel Briefe* aj ďalšie noviny publikovali zosmiešňujúce články. *Neues Fremden-Blatt* vydal článok, vykresľujúci hlúpeho sedliaka a orla kradnúceho sliepky. Sedliak platil farárovi za vyhánanie s cieľom zbaviť sa orla, avšak neuspel. Článok naberá formu poučenia pre verejnosť. Upozorňuje čitateľa, že poverčivosť môže spôsobiť až finančnú stratu.

Množstvo periodík nebolo možné zaradiť do žiadnej z vyššie uvedených skupín. Išlo o nezávislé periodiká. Najviac článkov zaradených do tejto práce bolo vydaných v *Linzer Tages-Post*. Tieto noviny venovali prípadom viery v posadnutie pomerne veľa pozornosti. Môžeme sledovať rôzny prístup k jednotlivým prípadom. Je potrebné uviesť, že *Linzer Tages-Post* publikovala články k prípadom v rozmedzí desiatok rokov. Rôzne hodnotenie tak môže vyplývať jednak z názorovej orientácie periodika meniacej sa počas rokov alebo jednoducho len z dôvodu zmien na poste autorov. Pri známejších prípadoch ako bolo Morzine alebo Wemding publikovala niekoľko článkov. Išlo aj o obsiahlejšie a podrobnejšie články. V prípade Morzine je badateľná snaha publikovať pútavý článok, keďže prípad nazvala

nevysvetliteľným javom a v celom texte používala slová ako nezvyčajný, podivný, zvláštny. Do istej miery sa zdá, že dokonca autor textu súciteľ s miestnymi, nazval ich rozumnými a čestnými, ale nábožensky založenými ľuďmi a Constansove dekréty označil ako despoticke. V roku 1865 na konci epidémie už môžeme v článkoch vidieť náznaky výsmechu z ľudí veriacich v skutočnosť posadnutia a ozančenie diania ako choroby či epidémie. Badateľná bola dokonca snaha o akúsi gradáciu príbehu. Pri Wemdingu zaujala *Linzer Tages-Post* už kritickejší postoj. Vyjadrila pohoršenie nad takýmto dianím na konci 19. storočia. Druhý článok k Wemdingu je dokonca pomenovaný (*Am Ende des 19. Jahrhunderts!*) a celé dianie prirovnala *Linzer Tages-Post* k stredoveku. Nevynechala ani súdny proces. V ďalších prípadoch však zaujala *Linzer Tages-Post* neutrálny postoj a prípad nehodnotila. Množstvo článkov publikoval aj *Bregenzer Vorarlberger Tagblatt*, avšak tieto články boli zamerané len na súdny proces s Aurelianom a neobsahovali hodnotenia.

Gemeinde-Zeitung, označujúce sami seba ako nezávislé periodikum, publikovali niekoľko článkov k prípadu v Morzine. I keď obsahovali pomerne detailnú reprodukciu udalostí, vyjadrovali sa *Gemeinde-Zeitung* skôr neurčito, bez snahy prípad hodnotiť. Udalosti nazvali jednoducho ako úkazy. Len miestami nachádzame náznak výsmechu a odsúdenia. Morzine označili ako chorobu žien (*Eine räthselhafte Frauenkrankheit*). Ich počínanie nazvali fantazírovaním nebezpečným svojmu okoliu. Upozornili na nezvyčajnosť celého prípadu ako bola údajná nezraniteľnosť posadnutých. Už kritickejšie sa vyjadrili k prípadu z Pusterthalu. Podobne ako iné periodiká dávali do kontrastu skeptického farára a poverčivosť ďalších aktérov prípadu. Tento prípad nazvali divadlom. Nekritizovali konkrétne cirkev (ako vidíme aj z opisu farára), ale skôr zatemnenosť jednotlivcov podieľajúcich sa na prípade.

V *Innsbrucker Nachrichten* nachádzame články jak k Morzine, tak aj k Wemdingu a ďalším prípadom. Morzine nazvali ako *Die Spuckerei*. Na konci vieru Morzinčanov v posadnutosť zosmiešnil, keď podobne ako v iných článkoch, napísali, že pri liečbe zaberala aj facka. *Innsbrucker Nachrichten* na začiatku prvého článku venovaného Morzine uviedli, že sa veľa písalo o veľkom počte „takzvané posadnutých v Morzine“, ďalej však používali pri označení príznakov pojem choroba. Tvrdili, že ide o hromadnú duševnú chorobu, ktorej pôvod sa ťažko vysvetľoval. Pri Wemdingu boli zdržanlivé, bez hodnotenia, opísali len súdny proces s Aurelianom (ktorý nazvali ako *Ein Hexeprozess*).

Viacero novín bez jasného zamerania interpretovalo údajné posadnutie ako chorobu. *Vereinigte Laibacher Zeitung*, *Fremden-Blatt* označilo Morzine ako epidémiu duševnej choroby. *Vereinigte Laibacher Zeitung* ďalej miestnych označili ako poverčivý ľud. Upozornili, že keď posadnutých poslali do nemocnice tak sa vyliečili. Ďalšie periodiká ako *Neue*

Schlesische Zeitung, Brunner Morgenpost, Agramer Zeitung a Bukowinaer Nachrichten hodnotili kriticky. Kriticky hodnotili posadnutie aj *Montags Zeitung*. Wemding nazvali ako „niečo kabalistické zo stredoveku“ (etwas kabalistisches aus Mittelalter).

Analyzoval so spolu 167 novinových článkov informujúcich o prípadoch údajného posadnutia diablom. Tieto články boli pulikované v 72 periodikách s rôznym ideologickým alebo politickým zakotvením. Môžeme zhodnotiť, že najviac článkov celkovo bolo publikovaných k prípadu z Wemdingu a k prípadu z Morzine. Tieto prípady som preto analyzoval ako prípadové štúdie v samostatných podkapitolách. Aj pre ďalšie prípady bolo možné zaznamenať viacero článkov, najmä v prípade Ponte a Ema, Montelepre, Pusterthal a Gif. Problém však bol opakujúci sa text vo viacerých alebo úplne všetkých článkoch, čo limitovalo možnosť dôkladnejšej analýzy. Nesústredil som sa iba na jeden typ periodika, resp. jeden ideologický alebo politický smer, ale ponúkol som vzorku článkov z novín a časopisov patriacich medzi liberálne, konzervatívne a kresťanské, sociálno -demokratické periodiká. Zároveň som v tejto práci analyzoval aj články z nezaradených novín, beletristického alebo karikatúrneho periodika a ďalších. Viaceré noviny sa označovali za nezávislé alebo patrili skôr k regionálnym periodikám, u ktorých nebolo možné zistiť ideologické ukotvenie. Analyzoval som články v rôznych rubrikách a s rôznym umiestnením v rámci daného čísla od krátkych správ na niekoľkých riadkoch až po niekoľkostranové články často rozdelené do niekoľkých čísel.

Noviny mohli zmeniť počas sledovaného obdobia svoje zameranie a to aj niekoľkokrát. Redakcie menili svojich majiteľov, šéfredaktorov a s tým sa menil aj spôsob uchopenia témy údajného posadnutia. Noviny som preto zaradil k ideologickému smeru, ku ktorému sa hlásili v dobe publikovania analyzovaného článku. Samozrejme veľká časť novín si zachovala svoje ideologické ukotvenie počas celej doby svojej existencie. Liberálne periodiká odmietali reálnosť posadnutia diablom a úlohu exorcizmu. Pri nemecko - nacionálnej tlači boli možnosti analýzy menšie, keďže väčšina článkov bola publikovaná v rovnakom znení ako v iných periodikách. Problémom je nejasnosť, ktoré noviny boli zdrojové, teda publikovali článok ako prvé. Články boli rovnaké najmä ako texty uverejnené v liberálnej tlači a tá bola k prípadom posadnutia kritická. Na druhú stranu prokatolícke noviny niekedy otvorene pripustili reálnosť posadnutia, avšak zväčša sa vyjadrovali nepriamo. Teda podotkli, že udalosť sa nedá vysvetliť, veda bola bezmocná, ale po exorcizme sa postihnutá osoba uzdravila.

Noviny články o posadnutí nepublikovali samoúčelne. Pri množstve prípadov môžeme identifikovať jasný cieľ, kvôli ktorému články vznikli. Periodická tlač začala v priebehu 19. storočia plniť úlohu mienkotvorného nástroja. Snahu o ovplyvnenie verejnej mienky môžeme

sledovať aj na uverejnených článkoch týkajúcich sa prípadov posadnutia. Príkladom môže byť politický boj.

V prípade farára Jungbauera z roku 1874 publikovali noviny správu o exorcizme z Jungbauerovej minulosti v rámci politickej kampane, keď sa Jungbauer uchádzal o miesto v Ríšskej rade. Liberálna tlač využila správu z jeho minulosti a jej reprodukciou v rámci volebnej kampane sa snažila prezentovať konzervatívneho kandidáta ako nevhodného.

Postoj periodík vypovedá o dobovom stave spoločnosti. V práci sú reprezentované rôzne pozície médií aj ich čitateľov. Na jednej strane stojí konzervatívne a katolícke krídlo. Rímsko - katolícke vierovyznanie ako dominantná konfesia v Predlitavsku, v ktorom boli analyzované noviny vydávané, existenciu posadnutia považovalo za reálnu. Noviny reprezentujúce katolicizmus o exorcizme písali ako reálnom nástroji, ktorý dokázal zlepšiť stav údajne posadnutých. Prípady cirkevného exorcizmu interpretovali tieto noviny ako „uzdravenie“ posadnutého a konštruovali ich ako opozíciu voči liberálnym médiám. Ich cieľom bolo katolíckeho a konzervatívneho čitateľa presvedčiť že konanie duchovného bolo v poriadku. Poukazovali na to, že posadnutá osoba, ktorej ani moderná medicína nedokázala pomôcť, po zákroku duchovného prestala vykazovať symptómy posadnutia (z pohľadu liberálnej tlače označované často za duševnú chorobu). Predpokladom, aby si mohla katolícka tlač dovoliť publikovať články obhajujúce reálnosť posadnutia a správnosť exorcizmov, bolo pretrvávajúce rozšírenie tejto viery v posadnutie medzi čitateľmi týchto periodík. Táto obhajoba bola však nepriama. Nenachádzame články tvrdiace priamo, že démon/diabol niekoho posadol. Obhajoba sa zameriava na zvláštnosť príznakov a úspešné uzdravenie. Je teda možné vidieť istý posun vo vnímaní nadprirodzena a pôsobenia zlých duchov, kedy katolícke médium svojim čitateľom neprezentuje ich existenciu priamo, ale snaží sa správnosť katolíckej vierouky preukázať na úspechoch kňaza pri exorcizme.

Prípady údajného posadnutia sa využívali v konfesijných konfliktoch. Najmä Wemding dobre reprezentuje spôsob, akým mohli noviny využiť prípad posadnutia na podporu konfesie, ku ktorej sa hlásili. Katolícke periodiká tvrdili, že úspešný exorcizmus viedol k množstvu prestupov protestantov na katolícku vieru. Články o posadnutí prokatolíckeho periodiká využívali ako nástroj na propagáciu katolíckej cirkvi. Vplyv katolíckej cirkvi v dôsledku sekularizácie ustupoval. Jej rola v každodennom živote jednotlivca sa menila a navyše po zrovnoprávnení s inými kresťanskými konfesiami a dokonca judaizmom sa ocitla v konkurencii. Úspešný exorcizmus prezentovaný čitateľovi ako veľký úspech, ako pomoc ľuďom, ukazoval cirkev z pohľadu katolíckej tlače v priaznivom svetle, ako stále relevantnú súčasť spoločnosti. Cieľom bolo poukázať na to, že veda má svoje limity alebo iné konfesie nedokážu poskytnúť takúto

formu pomoci. Katolíckemu čitateľovi sa príslušné noviny snažili konanie duchovných ako exorcistov prezentovať ako bežný a funkčný nástroj na vyliečenie tajomných symptómov.

Na druhej strane stoja periodiká predpokladajúce nereálnosť posadnutí. Tieto periodiká nemusia patriť nutne len k liberálnej tlači a ich odoberateľmi mohli byť rôzne sociálne skupiny. Tieto noviny prezentovali posadnutie ako duševnú chorobu. Presadzovali racionálne vysvetlenie oproti nadprirodzenému. Spoločnosť vnímala aj vďaka pôsobeniu periodík prezentujúcich racionálne vysvetlenie nadprirodzených úkazov pokrok vo vede a medicíne. Môžeme predpokladať, že racionálna interpretácia prípadu bola pre väčšiu časť čitateľov akceptovateľnejšia než interpretácia nadprirodzená, keďže sa vyskytovala nielen v liberálnej, ale aj neutrálnej tlači a niekedy aj v tlači konzervatívnej. V postosvietenskej dobe 19. storočia neboli prinajmenšom niektoré spoločenské skupiny odkázané na vysvetľovanie chorôb a nešťastí pôsobením zlého ducha a to sa prejavilo aj uchopením prípadov údajného posadnutia novinami. Niektoré vrstvy spoločnosti 19. storočia postupne prejavovali k nadprirodzeným javom istý skepticizmus. Napriek novým prvkom ako spiritizmus alebo liečba magnetizmom a pod. sa spoločnosť čoraz intenzívnejšie vyhraňovala voči viere v posadnutie, čarodejnice a mágiu. Zároveň tlač priamo prezentovala prípad ako chorobu bez priestoru na inú interpretáciu.

Liberálne periodiká využívali prípady údajného posadnutia na kritiku cirkvi alebo náboženstva. Tvrdili, že len vďaka cirkvi táto viera prežíva, a snažili sa na prípadoch posadnutia, kedy došlo k ujme na zdraví údajne posadnutej osoby, ukázať negatívne dôsledky vplyvu cirkvi na spoločnosť. Cirkev preto označovali za spiatočnícku a zastaranú, duchovným zase prisudzovali, že túto vieru živia medzi obyčajným obyvateľstvom. Prípady posadnutia však nekritizovala len liberálna tlač. Negatívne hodnotenie môžeme nájsť v podstate vo všetkých druhoch analyzovaných tlačovín, vrátane prokatolíckych periodík. V týchto prípadoch noviny kritizovali poverčivosť ľudí. Z toho nepriamo vyplýva, že autori takýchto článkov síce mohli veriť v reálnosť posadnutia ako takého, avšak neverili v reálnosť posadnutia v danom konkrétnom prípade. Najmä v prípadoch, kedy vyhánanie diabla nevykonal duchovný si buď prípad nevšímali alebo mali aj prokatolícke noviny dôvod kritizovať poverčivosť.

Samozrejme musíme pripustiť možnosť, že viacero článkov bolo publikovaných len s cieľom zverejniť zaujímavú správu a prilákať viac čitateľov. Publikovanie ďalšej skupiny článkov zase súvisí so zameraním médií. Nepublikovali konkrétny článok cielene v rámci nejakej aféry alebo kampane. Pri liberálnej tlači ide o snahu vyzdvihnúť dôležitosť modernity a vymedziť modernú spoločnosť voči zastaraným predstavám. Do istej miery vidíme snahu odsúdiť z pohľadu novín intelektuálne zaostalejší vidiek a upozorniť, že nevzdelanosť môže

mať svoje obete. Tento prístup môžeme sledovať na prípade Montelepre, kedy sa liberálne periodiká zhodli, že pôvod prípadu je v poverčivosti a neinformovanosti sicílskeho vidieckeho obyvateľstva označeného za duchovne zaostalé.

Prípady údajného posadnutia sa v mediálnom prostredí premietli v rôznej intenzite. Najväčšiu pozornosť si získali prípady z Wemdingu a Morzine. Morzine je zároveň prvým prípadom zaradeným do tejto práce. Prvé články vznikli už v roku 1858 a noviny o Morzine písali ešte v roku 1865. Dôvodov bolo viacero, najmä však išlo o hromadné posadnutie, kedy príznaky vykazovali až dve stovky ľudí. Zároveň prípad trval niekoľko rokov, čo vyvolávalo opätovne pozornosť periodík. K prípadu z Wemdingu som identifikoval najväčšie množstvo článkov. Dôvodom jeho publicity bol pravdepodobne spôsob jeho skočenia. Wemding skončil súdnym procesom s exorcistom, keďže vyhánaný chlapec za pôvodkyňu svojho posadnutia označil svoju susedku a tá podala žalobu za urážku na cti. Svoju úlohu tu zohral aj konfesijný spor katolíkov a protestantov. Najväčší podiel na publicite wemdingského prípadu však mal asi sám exorcista páter Aurelian. Tomu sa podarilo nedopatrením zverejniť svoju správu a v priebehu pár týždňov jej prepis publikovali viaceré noviny. Publikovanie oficiálnej správy o exorcizme je ojedinelé a vyvolalo doslova senzáciu. Výnimočnosť prípadu z Wemdingu podtrháva aj to, že takmer všetky články zaradené do tejto práce publikované na titulnej strane sa týkali Wemdingu. Aj niekoľko ďalších prípadov bolo zachytených vo viacerých článkoch. Išlo najmä o prípady, kedy došlo počas vyhánania k fyzickej ujme až smrti. Tri z piatich takýchto prípadov boli publikované v roku 1893, kedy doznieval wemdingský prípad. Otázkou teda je, či tak výrazná pozornosť, akú získal Wemding, týkajúca sa údajného posadnutia nemala vplyv aj na ďalšie obdobie a noviny sa rozhodli publikovať články o údajnom posadnutí, ktoré by možno v inom období do tlače nezaradili.

Aj keď nie je možné úplne zovšeobecniť prístup periodík k prípadom údajného posadnutia, väčšina článkov hodnotila vieru v posadnutie a exorcizmy negatívne, resp. odsúdili rôzne aspekty prípadu (napr. poverčivosť, prístup cirkvi, nevzdelanosť vidieckeho obyvateľstva) alebo odsúdili konkrétnych aktérov prípadu. Niekedy sa noviny nesnažili tieto udalosti hodnotiť a obmedzili sa len na zväčša stručné informovanie o dianí. Noviny hodnotili posadnutie najmä ako nejaký relikt z minulosti, neváhali ho označiť za stredoveké počínanie a vyjadrovali údiv, že sa niečo podobné môže udiať na konci 19. storočia. Pozitívne sa k týmto prípadom síce niekedy postavili kresťanské, najmä katolícke periodiká. Avšak u nich, napr. v prípade *Čecha*, môžeme nájsť negatívne hodnotenie prípadu údajného posadnutia, ak exorcizmus napríklad vykonal duchovný iného kresťanského vierovyznania alebo išlo len o ľudové vyhánanie diabla bez cirkevného rituálu. Aj periodiká nehlásiace sa k žiadnej

politickej strane alebo ideológií hodnotili prípady údajného posadnutia skôr negatívne, prípadne prípady nehodnotili vôbec. Liberálna a sociálno - demokratická tlač existenciu posadnutia odmietala a preto kriticky hodnotila aj exorcizmy, najmä ak došlo k ublíženiu na zdraví alebo smrti.

Postoje voči nadprirodzeným javom sa vo verejnom priestore od 18. storočia komplexne pretvárali. Noviny odrážali v závislosti od svojho zamerania rôzne názory ideového spektra. Boli súčasťou verejného priestoru spolu s ďalšími tlačenými médiami. Predpokladom bolo, že čitatelia periodika sú rovnako názorovo ukotvení alebo je šanca, že svoju mienku sú ochotní týmto smerom zmeniť. Prezentovanie prípadov posadnutia tak do istej miery zodpovedá očakávanému publiku. Zároveň mienku čitateľa noviny kreujú a svojimi článkami formujú. Vo všeobecnosti môžeme povedať, že noviny nazerali na prípady údajného posadnutia rôzne. Aj keď prevláda negatívne hodnotenie a odsúdenie viery v posadnutie, identifikovať môžeme aj pozitívne ponímanie prípadov zo strany konzervatívnej a prokatolíckej tlače. Aj toto pozitívne vnímanie však bolo podmienené viacerými faktormi, ako tým kto exorcizmus vykonal a pod. Noviny pri reprezentovaní prípadov posadnutia v podstate prevzali úlohu cirkvi pri interpretovaní jej vlastných nástrojov a viery. Napríklad, keď noviny hovoria o hystérii, kdežto cirkev, resp. cirkevné periodiká o posadnutí. Čitateľ je konfrontovaný s dvoma pohľadmi/interpretáciami - náboženským alebo mediálnym (v prípade novín zastávajúcich racionálne vysvetlenie posadnutí), a musí si vybrať, s ktorým sa stotožní. Naopak, v prípade cirkvi blízkych novín zase mediálna a náboženská interpretácia splývajú. Cirkev v 19. storočí sa všaj jednotlivcovi v dôsledku sekularizácie čiastočne vzdáľuje a stráca svoju rolu. Už nie je každodenná. Noviny sa stávajú dostupnými pre masy denne a ich interpretácia tvorí mienku nielen jedinca ale aj spoločnosti. Odsúdenie posadnutia ako prežitku a zastaranosti predstavuje akúsi formu stigmatizácie časti spoločnosti. Noviny navyše ponúkli alternatívu. Nielen, že posadnutia neakceptujú ako reálne, ale ponúkajú často aj jeho vysvetlenie akožto choroby.

Postoj novín nebol vždy jasne vyhranený. Niektoré noviny prípady nehodnotili a uspokojili sa len s informatívnou správou. Liberálna alebo sociálno – demokratická tlač síce posadnutie odmietla, ale nie vždy ponúkla racionálne vysvetlenie, ako napr. choroba. V prípade z Morzine aj liberálne periodiká čitateľov informovali o nevysvetliteľných úkazoch. Cirkev blízke periodiká sa síce snažili o obhajobu duchovného a cirkvi, ale neprezentovali prípady vždy ako činnosť diabla alebo ako dôkaz jeho existencie. Nesnažili sa reálnosť diabla prezentovať opätovne ako súčasť každodenného života a potvrdiť jeho skutočnú moc. Takéto články skôr smerovali k potvrdeniu správnosti konania cirkvi ako takej. Zároveň tieto média neváhali kritizovať vieru v posadnutie v prípade ľudových praktík alebo iných konfesíí.

Hodnotenie novín tak nie je možné popísať pre každý názorový typ periodika špecificky. Postoje periodík rôznych názorových smerov sa niekedy prelínali, resp. jedno periodikum mohlo mať raz negatívne stanovisko, inokedy hodnotiť prípad neutrálne alebo pozitívne. Niekedy mohlo dôjsť k zmene príslušnosti periodika ku konkrétnemu politickému alebo ideovému smeru (napr. transformácia z liberálneho na konzervatívne ako v prípade *Moravskej orlice*). Aj keď môžeme čiastočne závery zovšeobecniť tak, že najmä liberálne média existenciu posadnutia v článkoch odmietali, nie vždy sa snažili vysvetliť racionálne stavy, cirkvou alebo aktérmi prípadu interpretované ako posadnutie, resp. informácie o údajnom posadnutí hodnotiť. Hodnotenie novín často záviselo od konkrétneho prípadu alebo situácie. V prípade špecifického kontextu dokázali upraviť svoje hodnotenie (napr. katolícke periodikum kritizujúce vieru v posadnutie v pravoslávnom kresťanstve).

Príloha č. 1

Zoznam periodík

1. Liberálne periodiká

- Červánky
- Feldkircher Zeitung
- Grazer Tagblatt
- Der Humorist
- Illustrierte Kronen Zeitung
- Lidové noviny
- Mährisches Tagblatt
- Moravská orlice
- Morgen-Post
- Národní listy
- Neue Freie Presse
- Neues Wiener Tagblatt
- Prager Tagblatt
- Die Presse
- Salzburger Volksblatt unabh. Tageszeitung f. Stadt u. Land Salzburg
- Světlo
- Znaimer, Wochenblatt

2. Sociálno-demokratické/robotnícke

- Arbeiter Zeitung
- Arbeiterinnenzeitung
- Arbeiterwille
- Dělnické listy
- Hlas lidu
- Rovnost
- Solidarita

3. Katolícke/kresťanské/konzervatívne/ľudové

- Čech
- Evangelische Kirchen-Zeitung für Österreich
- Grazer Volksblatt
- Kremser Volksblatt
- Leitmeritzer Wochenblatt
- Moravská orlice
- Neue Warte am Inn
- Obrana víry
- Salzburger Chronik für Stadt und Land
- Das Vaterland
- Vorarlberger Volksblatt
- Wiener Kirchenzeitung für Glauben, Wissen, Freiheit und Gesetz

4. Pronemecky/centralisticky orientované

- Der Bote aus dem Waldviertel
- Bregenzer Vorarlberger Tagblatt
- Deutsche Allgemeine Zeitung
- Deutsches Volksblatt
- Laibacher Tagblatt
- Ost-Deutsche Post
- Ostdeutsche Rundschau
- Pilsner Tagblatt

5. Úradné

- Brünner Zeitung
- Grazer Zeitung
- Morawské noviny
- Troppauer Zeitung
- Vorarlberger Landes-Zeitung

6. Bez zamerania

- Agramer Zeitung
- Brünner Morgenpost
- Bukowinaer Nachrichten
- Fremdenblatt - Organ für die böhmischen Kurorte
- Fremden-Blatt
- Gemeinde-Zeitung unabhängiges politisches Journal
- Illustrierte Zeitung
- Innsbrucker Nachrichten
- Innsbrucker Tagblatt
- Jörgel Briefe
- (Linzer) Tages-Post
- Mährisch-Schlesische Presse
- Mährischer Correspondent Brunn
- Montags Zeitung
- Neue Schlesische Zeitung
- Neues Fremden-Blatt
- Neues Wiener Journal
- Vereinigte Laibacher Zeitung
- Vorarlberger Volksfreund
- Wiener Allgemeine Zeitung

7. Iné

- Lumír
- Pester Lloyd

7. Použitá literatura

Články v dobových periodikách

1. Agramer Zeitung, *Ein Opfer des Aberglaubens*, 7. 4. 1909, 84(79), s. 4.
2. Arbeiter Zeitung, *Ein Fall von „Bessessenheit“*, 19. 6. 1902, 14(167), s. 6.
3. Arbeiterinnenzeitung, *Ueber eine Teufelsaustreibung*, 17. 3. 1893, 2(6), s. 7-8.
4. Arbeiterwille, *Die Heilkraft des Weihwassers*, 23. 6. 1906, 17(146), s. 4.
5. Arbeiterwille, *Besessene und Geistesranke*, 2. 4. 1909, 20(91), s. 1-3.
6. Der Bote aus dem Waldviertel, *Eine Teufelsaustreibung*, 15. 1. 1899, 22(506), s. 5.
7. The British Medical Journal, *Switzerland The Home Of Cretinism*, 10. 10. 1868, 2(406), s. 393.
8. Bregenzer Vorarlberger Tagblatt, *Ein Hexenprozeß im 19. Jahrhundert*, 30. 11. 1892, 7(2065), s. 1-2.
9. Bregenzer Vorarlberger Tagblatt, *Ein Hexenprozeß im 19. Jahrhundert*, 1. 12. 1892, 7(2066), s. 1-2.
10. Bregenzer Vorarlberger Tagblatt, *Ein Hexenprozeß im 19. Jahrhundert*, 2. 12. 1892, 7(2067), s. 1-2.
11. Bregenzer Vorarlberger Tagblatt, *Ein Hexenprozeß im 19. Jahrhundert*, 3. 12. 1892, 7(2068), s. 1-2.
12. Bregenzer Vorarlberger Tagblatt, *Ein Hexenprozeß im 19. Jahrhundert*, 4. 12. 1892, 7(2069), s. 1-2.
13. Bregenzer Vorarlberger Tagblatt, *Ein Hexenprozeß im 19. Jahrhundert*, 6. 12. 1892, 7(2070), s. 1-2.
14. Bregenzer Vorarlberger Tagblatt, *Professor Dr. Wahrmund*, 26. 4. 1908, 23(96), s. 2.
15. Brünner Morgenpost, *Von finsterem Aberglauben*, 2. 8. 1902, 37(176), s. 2.
16. Brünner Zeitung, *Hexenprozesse*, 29. 3. 1919, 71(73), s. 2.
17. Bukowinaer Nachrichten, *Eine „Teufelaustreibung“ im Jahre 1892*, 14. 6. 1892, 5(1123), s. 1-2.
18. Čech, bez názvu, 2. 12. 1873, 5(277), s. 1.
19. Čech, bez názvu, 15. 2. 1874, 6(37), s. 1.
20. Čech, bez názvu, 25. 02. 1874, 6(45), s. 2.
21. Čech, *Zlý duch z Wemdingu*, 27. 5. 1892, 24(120), s. 1.
22. Čech, bez názvu, 4. 6. 1892, 24(127), s. 4.
23. Čech, *Protestantský „Wemding“*, 8. 7. 1898, 25(153), s. 4.
24. Čech, *Mor modlení k uzdravení*, 25. 8. 1907, 32(231), s. 4.
25. Čech, *Praho, těš se!*, 8. 7. 1908, 33(184), s. 4.
26. Čech, *Vymítání běsů*, 1. 9. 1914, 39(234), s. 8.
27. Červánky, *Čert se zase objevil na zemi*, 1. 6. 1892, 4(11), s. 41-42.
28. Červánky, *Kde jsou vinníci*, 25. 3. 1908, 20(13), s. 145-146.
29. Červánky, *Jen v Rakousku možno*, 25. 3. 1908, 20(13), s. 146.
30. Červánky, *Přátelé pokroku*, 15. 4. 1908, 20(15), s. 188.
31. Červánky, *Prof. Wahrmund o náboženství*, 22. 4. 1908, 20(17), s. 218-219.
32. Červánky, *Prof. Wahrmund o náboženství*, 13. 5. 1908, 20(20), s. 229-232.
33. Červánky, *Prof. Wahrmund o náboženství*, 20. 5. 1908, 20(13), s. 242-244.
34. Červánky, bez názvu, 15. 7. 1908, 20(29), s. 344-345.
35. Červánky, *Vymítání d'ábla*, 6. 1. 1909, 21(1), s. 1.
36. Dělnické listy, *Vláda tmy*, 31. 5. 1916, 27(125), s. 6.
37. Deutsche Allgemeine Zeitung, bez názvu, 11. 8. 1858, 13(185), s. 2.
38. Deutsche Allgemeine Zeitung, bez názvu, 5. 9. 1858, 13(207), s. 2.
39. Deutsches Volksblatt, *Wieder eine Teufelsaustreibung*, 4. 3. 1893, 5(1498), s. 15.

40. Evangelische Kirchen-Zeitung für Österreich, *Eine Teufel-Austreibung*, 1. 6. 1892, 9(11), s. 164-167.
41. Feldkircher Zeitung, *Ueber einen barbarischen Vorgang*, 9. 9. 1893, 33(72), s. 3.
42. Fremdenblatt - Organ für die böhmischen Kurorte, *Eine Teufelsaustreibung in Bayern*, 8. 7. 1892, 12(8), s. 5.
43. Fremden-Blatt, *Besessene*, 28. 5. 1864, 18(146), s. 6-7.
44. Fremden-Blatt, *Zum Hexenglauben*, 13. 9. 1873, 27(252), s. 9.
45. Gemeinde-Zeitung unabhängiges politisches Journal, *Eine räthfelhafte Frauenkrankheit*, 31. 5. 1864, 3(41), s. 4.
46. Gemeinde-Zeitung unabhängiges politisches Journal, *Vom Teufel besessen*, 29. 4. 1865, 4(32), s. 6.
47. Gemeinde-Zeitung unabhängiges politisches Journal, *Vom Teufel besessen*, 2. 5. 1865, 4(33), s. 6.
48. Gemeinde-Zeitung unabhängiges politisches Journal, *Vom Teufel besessen*, 16. 5. 1865, 4(37), s. 6.
49. Gemeinde-Zeitung unabhängiges politisches Journal, *Selungene Teufelsaustreibung*, 18. 9. 1873, 12(38), s. 7.
50. Grazer Tagblatt, *Ein Hexenprozess im neunzehnten Jahrhundert*, 22. 11. 1892, 2(324), s. 9.
51. Grazer Tagblatt, *Eine Teufelsaustreibung bei Florenz*, 7. 3. 1893, 3(66), s. 7.
52. Grazer Tagblatt, *Ein Stück Aberglauben*, 5. 9. 1893, 3(245), s. 6.
53. Grazer Tagblatt, *Eine Teufelsaustreibung*, 23. 4. 1908, 18(112), s. 21.
54. Grazer Volksblatt, *Gegen den Erlass des protestantischen Ober-Consistoriums*, 29. 12. 1892, 25(297), s. 5.
55. Grazer Volksblatt, *Gegen den Erlass des protestantischen Ober-Consistoriums*, 9. 2. 1893, 26(32), s. 6.
56. Grazer Zeitung, *Eine entsetzliche Frauenkrankheit*, 29. 5. 1864, 69(120), s. 3.
57. Hlas lidu, *Vymítaní d'ábla*, 9. 1. 1909, 24(3), s. 5.
58. Der Humorist, *Teufelspuck*, 5. 8. 1858, 22(177), s. 3-4.
59. Illustrierte Zeitung, bez názvu, 4. 6. 1864, 42(1092), s. 10.
60. Illustrierte Kronen Zeitung, *Eine "Teufelsaustreibung" mit tragischem Ausgang*, 8. 4. 1909, s. 7.
61. Illustrierte Kronen Zeitung, *Eine Teufelsaustreibung mit tragischem Ausgang*, 19. 9. 1925, 26(9217), s. 1.
62. Innsbrucker Nachrichten, bez názvu, 6. 9. 1858, 5(201), s. 1597.
63. Innsbrucker Nachrichten, *Die Spuckgeisterei*, 22. 9. 1858, 5(214), s. 1696.
64. Innsbrucker Nachrichten, *Eine moderne Teufelaustreibung*, 25. 2. 1875, 22(45) s. 4.
65. Innsbrucker Nachrichten, *Ein „Hexenprozess“*, 22. 11. 1892, 39(267), s. 4.
66. Innsbrucker Tagblatt, *Auch eine Teufelaustreibung*, 11. 9. 1873, 8(208), s. 2-3.
67. Jörgel Briefe, bez názvu, 1. 7. 1893, 62(26), s. 8.
68. Kais. Königl. Schlesische Troppauer-Zeitung, bez názvu, 24. 9. 1858, 42(219), s. 2.
69. Kremser Volksblatt, *Speculation auf Dummheit eigener Leser*, 13. 8. 1893, 24(33), s. 8.
70. Laibacher Tagblatt, *Auch eine Teufelsaustreibung*, 15. 9. 1873, 6(211), s. 3.
71. Leitmeritzer Wochenblatt, bez názvu, 14. 8. 1858, 3(33), s. 262-263.
72. Leitmeritzer Zeitung, *Eine Teufelsaustreibung*, 28. 1. 1874, 3(8), s. 6.
73. Lidové noviny, *Nová brožura profesora Wahrmunda*, 22. 4. 1908, č. 16(110), s. 1.
74. Lidové noviny, *Jak vymítali r. 1891 v kapucinském klášteře deset d'áblů*, 23. 4. 1908, 16(111), s. 2.
75. (Linzer) Tages-Post, *Die Teufel in Morzine*, 27. 4. 1865, 1(96), s. 3-4.
76. (Linzer) Tages-Post, *Die Teufel in Morzine*, 6. 5. 1865, 1(104), s. 3.

77. (Linzer) Tages-Post, *Die Teufel in Morzine*, 11. 5. 1865, 1(108), s. 3-4.
78. (Linzer) Tages-Post, bez názvu, 17. 3. 1868, 4(64), s. 2-3.
79. (Linzer) Tages-Post, *Eine Teufelaustreibung in Baiern*, 12. 5. 1892, 28(109), s. 3.
80. (Linzer) Tages-Post, *Am Ende des 19. Jahrhunderts!*, 13. 5. 1892, 28(110), s. 3.
81. (Linzer) Tages-Post, bez názvu, 24. 5. 1892, 28(119), s. 5.
82. (Linzer) Tages-Post, *Eine Teufelsaustreibung*, 24. 11. 1892, 28(269), 5-6 s.
83. Lumír, *Animismus v lékařství národním*, 1874, 2(17), s. 203-204.
84. Mährisch-Schlesische Presse, *Barbarische Teufelsaustreibung*, 26. 7. 1902, 19(60), s. 3.
85. Mährischer Correspondent Brünn, *Die Actionspartei; die Besessenen*, 28. 5. 1864, 4(132), s. 3.
86. Mährisches Tagblatt, *Eine Teufelsaustreibung*, 10. 3. 1893, 14(57), s. 6.
87. Mährisches Tagblatt, *Ueber eine "Teufelsaustreibung"*, 1. 8. 1893, 14(173), s. 6.
88. Mährisches Tagblatt, *Eine barbarische Scene*, 5. 9. 1893, 14(202), s. 6.
89. Montags Zeitung, bez názvu, 5. 12. 1892, 19(693), s. 2.
90. Moravská orlice, bez názvu, 25.2.1874, 12(45), s. 2.
91. Moravská orlice, bez názvu, 14. 10. 1906, 44(234), s. 10.
92. Morawské noviny, *Posedlost d'áblem*, 24. 3. 1868, 20(36), s. 3.
93. Morgen-Post, *Eine Spuckgeschichte*, 1. 9. 1858, 5(240), s. 3.
94. Morgen-Post, *Die Spuckgeisterei*, 19. 9. 1858, 5(258), s. 2.
95. Národní listy, *Ďábel v semináři*, 4. 8. 1869, 9(152), s. 2.
96. Národní listy, *Kandidát rakouské strany práva*, 21. 1. 1874, 14(20), s. 1.
97. Národní listy, *Volba do říšské rady*, 24. 2. 1874, 14(53), s. 2.
98. Národní listy, bez názvu, 26. 2. 1874, 14(55), s. 3.
99. Národní listy, *Kus středověku na konci 19. století*, 18. 5. 1892, 32(137), s. 3.
100. Národní listy, *K vymítání d'ábla ve Wemdingách*, 28. 5. 1892, 32(147), s. 3.
101. Národní listy, *Opět vymítání d'ábla*, 5. 3. 1893, 33(64), s. 10.
102. Národní listy, *Vymítání d'ábla*, 30. 7. 1893, 33(209), s. 10.
103. Národní listy, *Příšerný čin pověry*, 5. 9. 1893, 33(246), s. 6.
104. Národní listy, *Nevěří v d'ábla*, 4. 2. 1899, 39(35), s. 2.
105. Národní listy, bez názvu, 26. 5. 1901, 41(144), s. 10.
106. Neue Freie Presse, *Ein Gestlicher wegen Verleumdung geklagt*, 21. 11. 1892, 28(10146), s. 3.
107. Neue Schlesische Zeitung, *Eine Teufelsaustreibung*, 9. 4. 1909, 14(53), s. 3.
108. Neue Warte am Inn, *Teufelsaustreibung in Bayern*, 28. 5. 1892, 12(22), s. 1-6.
109. Neues Fremden-Blatt, *Macht des Exorzismus*, 17. 7 1869, 5(196), s. 18.
110. Neues Wiener Journal, bez názvu, 4. 5. 1902, 10(3062), s. 8.
111. Neues Wiener Journal, *Eine Teufelaustreibung in Apulien*, 28. 11. 1905, 13(4347), s. 3.
112. Neues Wiener Journal, *Mysterien der menschlichen Natur*, 22. 4. 1906, 14(4488), s. 6.
113. Neues Wiener Journal, *Aufsteckender Wahnsinn*, 28. 3. 1907, 15(4824), s. 1-2.
114. Neues Wiener Journal, bez názvu, 3. 11. 1908, 16(5401), s. 10.
115. Neues Wiener Journal, bez názvu, 14. 11. 1908, 16(5142) s. 4.
116. Neues Wiener Journal, *Ein Fall von Aberglauben*, 7. 4. 1909, 17(5554), s. 8.
117. Neues Wiener Tagblatt (Tages-Ausgabe), *Eine Teufelsaustreibung*, 28. 7. 1893, 27(206), s. 18.
118. (Neuigkeits) Welt Blatt, *Merkwürdige Krankheit*, 21. 6. 1902, 29(140), s. 16.
119. (Neuigkeits) Welt Blatt, *Ein barbarischer aberglaube (Den eigenen Sohn gerötet)*, 8. 4. 1909, 36(80), s. 33.
120. Obrana víry, *Zlý duch ve Wemdinách v Bavořích*, 5. 6. 1892, 8(11), s. 161-163.
121. Ost-Deutsche Post, *Vierzig besessene Mädchen*, 4. 9. 1858, 10(203), s. 3.

122. Ost-Deutsche Post, *Ein "besessenes" Dorf*, 26. 9. 1865, 17(266), s. 1-2.
123. Ostdeutsche Rundschau, *Barbarische Teufelaustreibung*, 24. 7. 1902, 13(202), s. 5.
124. Pester Lloyd, *Aberglaube*, 29. 7. 1893, 39(172), s. 7.
125. Pester Lloyd, *Barbarische Teufelaustreibung*, 22. 7. 1902, 49(174), s. 6.
126. Pester Lloyd, *Ein Opfer des Aberglaubens*, 6. 4. 1909, 56(81) s. 5.
127. Pilsner Tagblatt, *Barbarische Teufelaustreibung*, 24. 7. 1902, 3(105), s. 5.
128. Pilsner Tagblatt, *Eine Tefelsaustreibung*, 8. 4. 1909, 10(98), s. 5
129. Prager Tagblatt, *Obět hrozně pověřivosti*, 5. 9. 1893, 17(246), s. 10.
130. Die Presse, bez názvu, 3. 8. 1858, 11(175), s. 5.
131. Die Presse, *O du armes Mädchen*, 1. 8. 1893, 46(210), s. 10.
132. Rovnost, *Vymítaní d'ábla*, 8. 1. 1908, 25(8), s. 4.
133. Salzburger Chronik für Stadt und Land, *Teufelaustreibung*, 9. 7. 1892, 28(153), s. 3.
134. Salzburger Chronik für Stadt und Land, *Zur Teufelaustreibung in Wemding*, 21. 11. 1892, 28(264), s. 4.
135. Salzburger Chronik für Stadt und Land, *Ein Nachspiel zur Teufelaustreibung in Wemding*, 24. 11. 1892, 28(267), s. 1.
136. Salzburger Chronik für Stadt und Land, *Ein Nachspiel zur Teufelaustreibung in Wemding*, 26. 11. 1892, 28(269), s. 1-2.
137. Salzburger Chronik für Stadt und Land, *Ein Nachspiel zur Teufelaustreibung in Wemding*, 28. 11. 1892, 28(270), s. 1-2.
138. Salzburger Chronik für Stadt und Land, *Ein Nachspiel zur Teufelaustreibung in Wemding*, 30. 11. 1892, 28(272), s. 1-2.
139. Salzburger Chronik für Stadt und Land, *Ein Nachspiel zur Teufelaustreibung in Wemding*, 1. 12. 1892, 28(273), s. 1-2.
140. Salzburger Chronik für Stadt und Land, *Wo ist der Aberglaube zu finden?*, 15. 3. 1893, 29(61), s. 1-2.
141. Salzburger Chronik für Stadt und Land, *Aberglaube im "Volksblatt"*, 6. 3. 1909, 45(53), s. 5-6.
142. Salzburger Volksblatt unabh. Tageszeitung f. Stadt u. Land Salzburg, *Auch eine Teufelaustreibung*, 16. 9. 1873, 3(211), s. 3.
143. Salzburger Volksblatt unabh. Tageszeitung f. Stadt u. Land Salzburg, *Ein Geistlicher wegen Verleumdung geklagt*, 22. 11. 1892, 22(265), 2-3 s.
144. Salzburger Volksblatt unabh. Tageszeitung f. Stadt u. Land Salzburg, *Wieder eine Teufelaustreibung*, 7. 3. 1893, 23(54), s. 3.
145. Salzburger Volksblatt unabh. Tageszeitung f. Stadt u. Land Salzburg, *Aberglaube!*, 7. 9. 1893, 23(204), s. 9.
146. Salzburger Volksblatt. unabh. Tageszeitung f. Stadt u. Land Salzburg, *Barbarische Teufelaustreibung*, 24. 7. 1902, 32(167), s. 3.
147. Salzburger Volksblatt unabh. Tageszeitung f. Stadt u. Land Salzburg, *Eine Teufelaustreibungsgeschichte*, 27. 3. 1905, 35(70), s. 5.
148. Salzburger Volksblatt unabh. Tageszeitung f. Stadt u. Land Salzburg, *Der katholische Priester als Teufelsbanner*, 7. 5. 1908, 38(104), s. 5.
149. Salzburger Volksblatt unabh. Tageszeitung f. Stadt u. Land Salzburg, *Teufels-Austreibung*, 3. 3. 1909, 39(50), s. 8.
150. Solidarita, *Vymítaní d'ábla*, 14. 1. 1909, 14(2), s. 4.
151. Světlo, *O strašidlech*, 25. 1. 1882, (22), s. 175.
152. Troppauer Zeitung, *Eine Teufelaustreibung*, 9. 3. 1893, 108(56), s. 3.
153. Das Vaterland, *Die Wemdinger Teufelaustreibung*, 1. 12. 1892, 33(333), s. 3
154. Das Vaterland, *Todesfälle*, 7. 2. 1893, 34(38), s. 5.
155. Das Vaterland, bez názvu, 30. 7. 1893, 34(208), s. 5.

156. Vereinigte Laibacher Zeitung, bez názvu, 1. 6. 1864, 86(122), s. 3.
157. Der Vorarlberger, bez názvu, 16. 12. 1892, 12(26), s. 8.
158. Vorarlberger Landes-Zeitung, bez názvu, 8. 4. 1909, 46(70), s. 3.
159. Vorarlberger Volksblatt, bez názvu, 19. 7. 1892, 27(162), s. 6.
160. Vorarlberger Volksblatt, bez názvu, 7. 12. 1892, 27(280), s. 3.
161. Vorarlberger Volksfreund, *Autentischer Bericht über eine Teufelsaustreibung. Im Jahre - 1891!*, 25. 4. 1908, 15(50), s. 10.
162. Wiener Allgemeine Zeitung, *Die Hexen und die Medien*, 6. 4. 1886, 7(2193), s. 3.
163. Wiener Kirchenzeitung für Glauben, Wissen, Freiheit und Gesetz, bez názvu, 11. 8. 1858, 11(32), s. 6.
164. Wiener Kirchenzeitung für Glauben, Wissen, Freiheit und Gesetz, *Von der savoyischen Grenze*, 15. 9. 1858, 11(37) s. 13.
165. Znaimer Wochenblatt, *Eine barbarische Scene*, 13. 9. 1893, 44(73), s. 7.
166. Znaimer Wochenblatt, *Eine Teufelsaustreibung*, 21. 3. 1896, 47(24), s. 10.
167. Znaimer Wochenblatt, *Eine Teufelsaustreibung*, 14. 4. 1909, 60(30), s. 8.

Ďalšie premane

1. Státní oblastní archiv v Praze: Číslo listu NAD 27, e. č. 75, inv. č. 120, karton 3, Státní psychiatrická léčebna v Kosmonosích.
2. ADAMÍK, Richard. *O pověře v lékařství*. Praha: Nakladatelství Jos. Vilímek, 1913, 44 s.
3. ANDREVETAN, Claude. *Lamentations sur l'état déplorable de la civilisation en Savoie*. Boneville: Boneville: Impaimerie Vruyr Cnayin, 1862, 74 s.
4. BARTOŠ, František. *Moravský lid: Sebrané rozpravy z oboru moravské lidovědy*, Telč: Nakladatelství Emila Šolce, 1892, 328 s.
5. BITTNER, František. *Nástin učení psychiatrického. Časopis lékařů českých*. 1876, 14(24), 185-188.
6. BURLET, Philibert. *Du spiritisme considéré comme cause d'aliénation mentale*. Lyon: Hachette Livre, 1863, 72 s.
7. CAVALIER, Caliste. *Etude medico-psychologique sur la croyance aux sortilège*. Montpellier: Montpellier Médical, 1868, 355 s.
8. CHARCOT, Jean-Martin – RICHER, Paul: *Les démoniaques dans l'art*. Paris, 1887, 116 s.
9. CHARCOT, Jean-Martin. *La foi qui guérit*. Paris, 1897, 72 s.
10. CHIARA, M. *Les diables de Morzine en 1861, ou Les nouvelles possédées*. Lyon 1861.
11. CONSTANS, Adolphe. *Relation sur une épidémie d'hystéro démonopathie*. Paris: Adrien Delahaye, 1863, 130 s.
12. DUPOUY, Leopold: *Psychologie morbide : des vésanies religieuses, erreurs, croyances fixes, hallucinations et suggestions collectives*. Paris: Librairie des Sciences Psychiques, 1907, 237 s.

13. DURDÍK, P. Lékařství a porodnictví u Niassanů. *Časopis lékařů českých*. 1899, 38(3), 75-78.
14. ESQUIROL, Jean Étienne Dominique. *Mental Maladies: Treatise on Insanity*. Philadelphia: Lea & Blanchard, 1845, 496 s.
15. FREUD, Sigmund. Eine Teufelsneurose Im Siebzehnten Jahrhundert. *Imago*. 1923, 9 (1), 1-34. 1923, 1-34.
16. FREUD, Sigmund. Reviewed Works: Sigmund Freud: The Origins of Psychoanalysis. Letters of Wilhelm Fliess, Drafts and Notes: 1887 – 1902. In: READ, Herbert et al. (eds.). *C. G. Jung: The Collected Works. Volume Sixteen: The Practice of Psychotherapy*. New York: Imago, 1954, 62-64.
17. FREUD, Sigmund. *Sebrané spisy Sigmunda Freuda 1925 – 1931*. Kniha 14. Praha: Jiří Kocourek, 2007, 462 s.
18. FREUD, Sigmund: *Vybrané spisy III*. Praha: Zdravotnické nakladatelství, 1971, 400 s.
19. FREUD, Sigmund. *Psychopatologie všedního života: O zapomínání, přerěknutí, přehmatnutí, pověře a omylu*. Praha: Portál, 2016, 256 s.
20. KRAEPELIN, Emil. *Psychiatrie: Ein Lehrbuch für studierende und Ärzte*. Band II. Leipzig: Verlag von Johann Ambrosius Barth, 1899,
21. KUFFNER, Karel. *Psychiatrie – Pro studium i praktickou potřebu lékaře*. Praha: Bursík & Kohout, 1897, 301 s.
22. KULDA, Beneš Method. Národní pověry a obyčeje v okolí Rožnovském na Moravě. *Časopis Matice moravské*. 1870, 2(1), 91–96.
23. KULDA, Beneš Method. *Moravské národní pohádky, pověsti, obyčeje a pověry*, svazek 2, Praha: Nakladatelství I. L. Kober, 1874, 310 s.
24. LECKY, William – HARTPOLE, Edward. *Dějiny racionalismu v Evropě I*. Praha: Josef Pelci, 1902, 357 s.
25. LEGUÉ, Gabriel: *Documents pour servir à l'histoire médicale des possédées de Loudun*. Paris: Adrien Delahaye, 1874, 80 s.
26. MASARYK, Tomáš, G., *Freie wissenschaftliche und kirchlich gebundene Weltanschauung und Lebensauffassung*, Wien, 1908, 97 s.
27. MOUREK, Jaroslav. Vzácny prípad náhlé duševní infekce šesti sourozenců. *Revue v neuropsychopathologii, terapii, veřejné hygieně a lékařství sociálním*. 1905, 2(4),
28. MOUREK, Jaroslav. Vzácny prípad náhlé duševní infekce šesti sourozenců. *Revue v neuropsychopathologii, terapii, veřejné hygieně a lékařství sociálním*. 1905, 2(5-6), 216-224 s.
29. MOUREK, Jaroslav. Vzácny prípad náhlé duševní infekce šesti sourozenců. *Revue v neuropsychopathologii, terapii, veřejné hygieně a lékařství sociálním*. 1905, 2(7), 296-

297 s.

30. MOUREK, Jaroslav. Vzácny prípad náhlé duševní infekce šesti sourozenců. *Revue v neuropsychopathologii, therapii, veřejné hygieně a lékařství sociálním*. 1905, 2(8), 355-357 s.
31. MOUREK, Jaroslav. Vzácny prípad náhlé duševní infekce šesti sourozenců. *Revue v neuropsychopathologii, therapii, veřejné hygieně a lékařství sociálním*. 1905, 2(9), 398-400.
32. MOUREK, Jaroslav. Vzácny prípad náhlé duševní infekce šesti sourozenců. *Revue v neuropsychopathologii, therapii, veřejné hygieně a lékařství sociálním*. 1905, 2(10), 447-452 s.
33. MOUREK, Jaroslav. Vzácny prípad náhlé duševní infekce šesti sourozenců. *Revue v neuropsychopathologii, therapii, veřejné hygieně a lékařství sociálním*. 1905, 2(12), 557-564 s.
34. OTTO, J. *Ottův slovník naučný*. Praha: Nakladatelství J. Otto. 1893.
35. ÖSTERREICH, Traugott: Die Besessenheit. Tübingen: Wendt & Klauwell Langensalza, 1921, 403 s.
36. SAURIA, Charles. *Sur les épidémies d'affections mentales et nerveuses: d'après le Dr Audiffrend: fragments d'histoire médicale*. Paris: de V. Goupy, 1877.
37. SERRIGNY, René. *Psychoses génitales: Contribution à l'étude des troubles mentaux dépendants des affections utérines*. Lyon: A la Faculté de Médecine et de Pharmacie de Lyon, 1896.
38. WAHRMUND, Ludwig. *Katolícky názor světový a svobodná věda*, Praha, 1908, 77 s.
39. WAHRMUND, Ludwig. *Ultramontan: Eine Abwehr in vier Artikel*, 1908, 41 s.

Odborná literatura

1. ANDERSON, Benedict. *Představy společnosti. Úvahy o původu a šíření nacionalismu*. Praha: Karolinum, 2008, 176 s.
2. ANDERSON, Margaret Lavinia. The Limits of Secularization: On the Problem of the Catholic Revival in Nineteenth-Century Germany. *The Historical Journal*. 1995, 38(3), 1995, 647-670.
3. ANKARLOO, Bengt – CLARK, Stuart. *Witchcraft and Magic in Europe: The eighteenth and nineteenth centuries*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1999, 340 s.
4. BAILEY, Michael. From Sorcery to Witchcraft: Clerical Conceptions of Magic in the Later Middle Ages. *Speculum*. 2001, 76(4), 960-990.
5. BAILEY, Michael. *Historical Dictionary of Witchcraft*, Lanham: The Scarecrow Press, Inc., 2003, 199 s.

6. BAIROCH, Paul – GOERTZ, Gary. Factors of Urbanisation in the Nineteenth Century Developed Countries: A Descriptive and Econometric Analysis. *Urban Studies*. 1986, 23(4), 285-305.
7. BALÍK, Stanislav. Kulturní boj v českých zemích a politický katolicismus. In: BALÍK, Stanislav – MAREK, Pavel (eds.). *Teorie a praxe politického katolicismu 1870-2007*. Brno: 2008, 79-92.
8. BALÍK, Staislav et all. *Český antiklerikalismus: Zdroje, témata a podoba českého antiklerikalizmu v letech 1848 – 1938*. Praha: Argo 2015, 490 s.
9. BAUER, Eberhard. Oesterreich, Traugott. In: BAUER, Eberhard (ed.). *Neue deutsche Biographie, Band 19*. Berlin: Duncker & Humblot, 1999, 930 s.
10. BEDNAŘÍK, Petr – JIRÁK, Jan – KÖPPLOVÁ Barbara. *Dějiny českých médií: Od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2019, 456 s.
11. BĚLINA, Pavel. *Dějiny zemí koruny české II*. Litomyšl: Paseka, 2003, 432 s.
12. BEN-PORAT, Guy - FENIGER, Yariv. Unpacking secularization: Structural changes, individual choices and ethnic paths. *Ethnicities*. 2014, 14(1), 91-112.
13. BERÁNKOVÁ, Milena. *Ďejiny československé žurnalistiky I*. Praha: Nakladatelství Novinář. 1981, 274 s.
14. BERÁNKOVÁ, Milena – KŘIVÁNKOVÁ, Alena– RUTTKAY, Fraňo. *Český a slovenský tisk v letech 1918 – 1944*. Praha: Novinař, 1988, 315 s.
15. BLÁBOLIL, Anton. *Bibliografie českých katolických novin a časopisů vycházejících v Čechách v letech 1800 —1918*. Praha: Sekretariát ÚV ČSL, 1970, 47 s.
16. BLÄSING, Uwe – ARAKELOVA, Victoria – WEINREICH, Matthias. Between Christianity and Islam: Heathen heritage in the caucasus. In: WEINREICH, Matthias (ed.). *Studies on Iran and The Caucasus*. Amsterdam – Atlanta: Brill Academic, 2015, 145-191.
17. BLODINGOVÁ, Alexandra et all.. *Kontury vývoje českého novinářství na území Čech. s. 9. Dějiny českého novinářství a českých novinářských apolků*. Praha: Státní ústřední archiv, 99 s.
18. BOCQUIER, Philippe - BRÉE, Sandra A regional perspective on the economic determinants of urban transition in 19th-century France. *Demographic Research*. 2018, 38(1), 1545-1576.
19. BODDY, James. Spirit possession revisited: Beyond instrumentality. *Annual Review of Anthropology*. 1994, 23(1), 407-434.
20. BOURGUIGNON, Erika. Suffering and Healing, Subordination and Power: Women and Possession Trance. *Ethos*. 2004, 32(4), 557-574.
21. BROWN, John – GUINNANE, Timothy. Fertility transition in a rural, Catholic population: Bavaria, 1880–1910. *Population Studies*. 2002, 56(1), 35-49.

22. BURKE, Peter. *Žebráci, šarlatáni, papežové*. Bratislava: H&H, 2007, 403 s.
23. BURNS, William. *The witch hunts in Europe and America*. Westport: Greenwood Press, 2013, 402 s.
24. CACIOLA, Nancy. *Discerning Spirits: Divine and Demonic Possession in the Middle Ages (Conjunctions of Religion and Power in the Medieval Past)*. Ithaca: Cornell University Press, 2006, 352 s.
25. CACIOLA, Nancy – SLUHOVSKY, Moshe. Spiritual Physiologies: The Discernment of Spirits in Medieval and Early Modern Europe. *Preternature: Critical and Historical Studies on the Preternatural*. 2012, 1(1), 1-48.
26. CÉARD, Jean. Démonologie et Démonopathies au temps de Charcot. *Histoire des sciences médicales*. 1994, 28(4), 337-343.
27. CLARK, Christopher. Nový katolicizmus a evropské kulturní války. *Cirkevní dějiny*. 2013, 6(12), 4-36.
28. COLLANTES, Fernando. Farewell to the Peasant Republic: Marginal Rural Communities and European Industrialisation, 1815-1990. *The Agricultural History Review*. 2006, 54(2), 257-273.
29. CORETH, Emerich. Die Philosophie an der Theologischen Fakultät Innsbruck 1857 - 1957. *Zeitschrift für katholische Theologie*. 1958, 80(1), 142-183.
30. COUDERT, Allison. Melancholy, Madness, and Demonic Possession in the Early Modern West. In: CLASSEN, Albrecht (ed.). *Mental Health, Spirituality, and Religion in the Middle Ages and Early Modern Age*. Berlin – Boston: De Gruyter, 2014, 647-689.
31. DAVIES, Owen. Newspapers and the Popular Belief in Witchcraft and Magic in the Modern Period. *Journal of British Studies*. 1998, 37(2), 139-165.
32. DAVIES, Owen. Witchcraft accusations in France, 1850–1990. In: DAVIES, Owen - DE BLÉCOURT, Willem (eds.). *Witchcraft continued: Popular magic in modern Europe*. Manchester: Manchester University Press, 2004, 107-131.
33. DE BLÉCOURT, WILLEM. Boiling chickens and burning cats: Witchcraft in the Western Netherlands, 1850–1925. In: DAVIES, Owen - DE BLÉCOURT, Willem (eds.). *Witchcraft continued: Popular magic in modern Europe*. Manchester: Manchester University Press, 2004, 90-107.
34. DEVLIN, Judith. *The Superstitious Mind: French Peasants and the Supernatural in the Nineteenth Century*. New Haven - London: Yale University Press, 1987, 316 s.
35. DINOLA, ALFONSO. *Ďábel a podoby zla v historii lidstva*. Praha: Volox Globator, 1998, 403 s.
36. DRIBE, Martin. Dealing with economic stress through migration: Lessons from nineteenth century rural Sweden. *European Review of Economic History*. 2003, 7(3), 271-299.

37. EDEL, Klaus – SICKINGER, Hubert - TILLINGER-DEUTSCH, Sonia. *Politische Parteien in Österreich*. Wien: Fachdidaktikzentrum für Geschichte, Sozialkunde und Politische Bildung der Universität Wien, 2011, 100 s.
38. EFMERTO VÁ, Marcela. *České země v letech 1848-1918*. Praha: Libri, 1998, 463 s.
39. EVANS, Neil. Urbanisation, Elite Attitudes and Philanthropy: Cardiff, 1850-1914. *International Review of Social History*. 1982, 27(3), 290-323.
40. EVANS, Richard. Epidemics and Revolutions: Cholera in Nineteenth-Century Europe. *Past & Present*. 1988, 1(120), 123-146.
41. EWERT, Ulf. The biological standard of living on the decline: Episodes from Germany during early industrialisation. *European Review of Economic History*. 2006, 10(1), 51-88.
42. FASORA, Lukáš. *Dělník a měšťan: Vývoj jejich vztahů na příkladu šesti moravských měst 1870-1914*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010, 423 s.
43. FASORA, Lukáš. Podoby socialistického antiklerikalismu – Halič, Tyrolsko a Morava v letech 1890 – 1914. *Cirkevní dějiny*. 2012, 5(10), 3-21.
44. FASORA, Lukáš et al. *Papežství a fenomén ultramonatismu v českých zemích*. Praha: Academia, 2018, 580 s.
45. FERBER, Sarah. *Demonic Possession and Exorcism: In Early Modern France*. London: Routledge, 2004, 240 s.
46. FERBER, Sarah. Exorcism. In: GOLDEN, Richard (ed.). *Encyklopedia of Witchcraft - Western Tradition*, Santa Barbara: ABC-CLIO, 2006, 338-340.
47. FERBER, Sarah (2006): Possession, demonic. In: GOLDEN, Richard (ed.). *Encyklopedia of Witchcraft - Western Tradition*, Santa Barbara: ABC-CLIO, 2006, 920-923.
48. FERNGREN, Gary. Early Christianity as a religion of healing. *Bulletin of the History of Medicine*. 1992, 66(1), 1-15.
49. FOUCAULT, Michel. *Psychologie a duševní nemoc*. Praha: Nakladatelství Dauphin 1997, 113 s.
50. FORCÉN, Carlos Espí – FORCÉN, Fernando Espí. Demonic Possessions and Mental Illness: Discussion of selected cases in Late Medieval Hagiographical Literature. *Early Science and Medicine*. 2014, 19(3), 258-279.
51. FRANZEN, August. *Malé církevní dějiny*, Praha: Zvon, 1995, 398 s.
52. FRÝDL, David. *Reformní náboženské hnutí v počátcích Československé republiky*. Praha: Centrum pro náboženský a kulturní dialog při Husitské teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. 2001, 219 s.
53. GACH, John. Biological Psychiatry in the Nineteenth and Twentieth Century. In WALLACE, Edwin – GACH, John (eds.). *History of psychiatry and Medical*

- Psychology*. New York: Springer, 2008, 381-418.
54. GIJSWIJT - HOFSTRA, Marijke. Witchcraft after Witchtrials. In ANKARLOO, Bengt – CLARK, Stuart, (eds.). *Witchcraft and Magic in Europe: The Eighteenth and Nineteenth Centuries*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1999, 96-190.
 55. GODU, André. The failure of the exorcism in Middle ages. In: LEVACK, Brian (ed.). *Possession and Exorcism*, vol. 9., New York – London: Carland Publishing, 2013, 2-20.
 56. GOLDESTEIN, Jan. The Hysteria Diagnosis and the Politics of Anticlericalism in Late Nineteenth-Century France. *The Journal of Modern History*. 1982, 54(2), 209-239.
 57. GOLDSTEIN, Jan. *Hysteria Complicated by Ecstasy: The Case of Nanette Leroux*. Princeton: Princeton University Press, 2010, 264 s.
 58. GOODSON, Ivor – DOWBIGGAN, Ian. Docile Bodies: Commonalities in the History or Psychiatry and Schooling. In: GOODSON, Ivor (ed.). *The Changing Curriculum: Studies in Social Construction*, vol. 18. New York – Bern – Berlin - Frankfurt am Mainz - Paris - Wien: Counterpoints, 1997, 83-112.
 59. HAINES, Michael. Population and Economic Change in Nineteenth-Century Eastern Europe: Prussian UpperSilesia, 1840-1913. *The Journal of Economic History*. 1976, 36(2), 334-358.
 60. HAKOSALO, Heini. The Salpertriere hysteric – A Fouculdian view. *Science studies*. 1991, 4(1), 19-33.
 61. HAND, Wayland. "Passing Through": Folk Medical Magic and Symbolism. *Proceedings of the American Philosophical Society*. 1968, 112(6), 379-402.
 62. HANUŠ, Jiří. *Tradice českého katolicismus ve 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005, 296 s.
 63. HANUŠ, Jiří Hanuš – HLOUŠEK, Vít. *Předminulé století*. Brno: MUNI Press, 2019, 216 s.
 64. HARRINGTON, Joel – SMITH, Helmut. Confessionalization, Community, and State Building in Germany, 1555-1870. *The Journal of Modern History*. 1997, 69(1), 35-61.
 65. HARRIS, Ruth. Possession on the Borders: The "Mal de Morzine" in Nineteenth-Century France. *The Journal of Modern History*. 1997, 69(3), 451-478.
 66. HAVELKA, Miloš. *Víra, kultura a společnost. Náboženské kultury v Evropě v 19. a 20. století*. Praha: Pavel Mervart, 2012, 524 s.
 67. HOFFMANOVÁ, Barbora. Český katolický tisk v českých a jeho úloha pri propagaci českého křesťanského podniku na prelomu 19. a 20. stor. *Hospodářské dějiny*. 2004, 23(1), 85-126.
 68. HUGUELET, Phillipe. Religion/Spirituality and Psychosis. In: HUGUELET, Phillipe – KOEING, Harold (eds.). *Religion and Spirituality in Psychiatry*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009, 65-81.

69. HUSTVEDT, Asti. *Lékařské múzy: Hysterie v Paříži v 19. století*. Praha: Portál, 2015, 344 s.
70. CHADWICK, Owen. *The Secularisation of the European Mind in the 19th century*. Cambridge: Cambridge University Press, 1975, 286 s.
71. JAHELKA, Tomáš – JANČIGA, Roman (eds.). *Prečo zmizli Ťapákovci? O mimoriadnom úspechu jednej zdravotníckej intervencie*. Bratislava: Faber, 2021, 124 s.
72. JAMES, Mary. Hysteria and Demonic Possession. In: BASIRÓ, Davey – GRAY, Alastair, SEALE, Clive (eds.). *Health and Disease: A Reader*. Buckingham: Open University Press, 1995, 458 s.
73. JONES, Aled. *Powers of the Press: Newspapers, Power and the Public in Nineteenth-Century England*. 1996, London: Routledge, 248 s.
74. KELLY, Henry Ansgar. *Satan životopis*. Praha: Volvox Globator, 2009, 252 s.
75. KIRZHINOVAL, S.A. et al. Adyghe (Circassian) Religiosity and its Reproduction in Contemporary Prose. *International Journal of Engineering & Technology*. 2018, 7(4), 244-250.
76. KONRAD, Helmut. *1918–2018 Die Anfänge der Republik Österreich im internationalen Kontext*. Wien: Österreichische Nationalbibliothek, 2018, 76 s.
77. KESELMAN, Thomas. Challenging Dechristianization: The Historiography of Religion in Modern France. *Church History*. 2006, 75(1), 130-139.
78. KUBÍČEK, Jaromír. *Bibliografie novin a časopisů na Moravě a ve Slezsku v letech 1918 – 1945*. Brno: Státní vědecká knihovna, 1989, 444 s.
79. KUBÍČEK, Jaromír. *Noviny a časopisy na Moravě a ve Slezsku do roku 1918*. Brno: Moravská zemská knihovna, 2001, 475 s.
80. KUBÍČEK, Jaromír et al. *Česká retrospektivní bibliografie (CERBI), řada 1, díl 1, část 1: Noviny České republiky od počátku do roku 1918*. Brno: Sdružení knihoven České republiky, 2008, 415 s.
81. KUBÍČEK, Jaromír et al. *Česká retrospektivní bibliografie (CERBI), řada 1, díl 1, část 2: Noviny České republiky od počátku do roku 1918*. Brno: Sdružení knihoven České republiky, 2008, 422 s.
82. KUBÍČEK, Jaromír et al. *Česká retrospektivní bibliografie (CERBI), řada 1, díl 2, část 2: Noviny České republiky 1919 – 1945*. Brno: Sdružení knihoven České republiky, 2008.
83. KUDRNA, Jaroslav et al. *Dějiny Francie*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1988, 727 s.
84. KVAČEK, Robert. *České dějiny II*. Praha: Albra 2002, 243 s.
85. LANDRY, Stan. *That All May Be One? Church Unity and the German National Idea, 1866-1883*. *Church History*. 2011, 80(2), 281-301.
86. LANG, Helmut. *Österreichische Retrospektive Bibliographie (ORBI), Reihe 2, Band 2*, München, De Gruyter (Verlag), 2003, 524 s.
87. LANG, Helmut. *Österreichische Retrospektive Bibliographie (ORBI), Reihe 2, Band 3*, München: De Gruyter (Verlag), 2003, 489 s.

88. LEVACK, Brian. Possession, Witchcraft, and the Law in Jacobean England. *Washington and Lee Law Review*. 1996, 52(5), 1613-1641.
89. LEVACK, Brian. *The Devil Within*. London: Yale University Press, 2013, 346 s.
90. LEVACK, Brian. The Horrors of Witchcraft and Demonic Possession. *Social Research*, 2014, 81(4), 921-939.
91. MAIRE, Catherine-Laurence. *Les Possédées de Morzine: 1857-1873*. Lyon: Presses Universitaires de Lyon, 1981, 172 s.
92. MALÍŘ, Jiří. Role periodického tisku při přechodu od honoračních stran ke stranám masovým na příkladu moravy. *Acta Universitatis Carolinae - Studia territorialia*. 2013, 13(1-2), 81-108.
93. MALÍŘ, Jiří. Sekularizace a politika v „dlouhém“ 19. století. In: FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – MALÍŘ, Jiří (eds.). *Sekularizace českých zemí v letech 1848 – 1914*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, 11-24.
94. MALÝ, Tomáš. *Smrt a spása mezi Tridentinem a sekularizací: Brněnští měšťané a proměny laické zbožnosti v 17. a 18. století*. Brno: Maticе Moravská, 2010, 351 s.
95. MAREK, Pavel. Klerikalismus a jeho interpretace ve volebních zápisech katolických stran před 1. světovou válkou. In: MAREK, Pavel (ed.). *Teorie a praxe politického katolicismu 1870 -2007*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008, 13-33.
96. MARTUCCELLI, Danilo. *Sociologie modernity: Inženýr 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008, 494 s.
97. MARX, Otto. German Romantic Psychiatry. In: WALLACE, Edwin – GACH, John (eds.). *History of psychiatry and Medical Psychology*. New York: Springer, 2008, 313-334.
98. McCORD, N. – ROWE, D. J. Industrialisation and urban growth in North-East England. *International Review of Social History*. 1977, 22(1), 30-64.
99. MCLEOD, Hugh. *Náboženství a lidé západní Evropy 1789-1989*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, 215 s.
100. MCLEOD, *Sekularizace v západní Evropě (1948 – 1914)*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008, 367 s.
101. MELISCHEK, Gabriele – SEETHALER, Josef. Die Tagespresse der franzisko-josephinischen Ära. In: KARMASIN, Matthias – OGGOLDER, Christian (eds.). *Österreichische Mediengeschichte: Band 1: Von den frühen Drucken zur Ausdifferenzierung des Mediensystems (1500 bis 1918)*. Wiesbaden: Springer VS, 2016, 167-193.
102. MICALE, Mark. *Approaching Hysteria: Disease and Its Interpretations*. Princeton: Princeton University Press, 1995, 344 s.

103. MIDELFORT, Eric. The Devil and the German People: Reflection on the Popularity of Demon Possession in Sixteenth-Century Germany. In: LEVACK, Brian (ed.). *Possession and Exorcism*, vol. 9., New York – London: Carland Publishing, Inc., 1992, 113-134.
104. MIDELFORT, Eric. Natur und Besessenheit: Natürliche Erklärungen für Besessenheit von der Melancholie bis zum Magnetismus. In: BAUER, Dieter et al. (eds.). *Hexenforschung, Band 9: Dämonische Besessenheit*. Bielefeld: Verlag für Regionalgeschichte, 2005, 73-88.
105. MORA, George. Renaissance Conception and Treatments of Madness. In: WALLACE, Edwin – GACH, John (eds.). *History of psychiatry and Medical Psychology*. New York: Springer, 2008, 227-255.
106. MORA, George. Mental Disturbances, Unusual mental States, and their Interpretation. In: WALLACE, Edwin – GACH, John (eds.). *History of psychiatry and Medical Psychology*. New York: Springer, 2008, 199-227 s.
107. MUCHEMBLED, Robert. *Dějiny d'ábla*. Praha: Argo, 2008, 377 s.
108. NERONE, John. Representing Public Opinion: US Newspapers and the News System in the Long Nineteenth Century. *History Compass*. 2011, 9(9), 743–759
109. NEŠPOR, Zdeněk. *Náboženství na prahu nové doby. Česká lidová zbožnost 18. a 19. století*. Ústí nad Labem: Albis international, 2006, 694 s.
110. NEŠPOR, Zdeněk. *Ne/náboženské naděje intelektuálů. Vývoj české sociologie náboženství v mezinárodním a interdisciplinárním kontextu*. Praha: Scriptorium, 2008, 432 s.
111. NEŠPOR, Zdeněk. Náboženství mírného pokroku v mezích zákona. In: NEŠPOR, Zdeněk – KAISEROVÁ, Mristína (eds.). *Variety české religiozity v „dlouhém“ 19. století*. Ústí nad Labem: Albis International, 2010, 9-32.
112. NEŠPOR, Zdeněk. S čím se evangelíci nechlubí: Nepochádané stránky českých protestantských církví v 19. a na počátku 20. století. In: MAČALA, Pavol – MAREK, Pavol – HANUŠ, Jiří. *Církev 19. a 20. století ve slovenské a české historiografii*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010, 59-74.
113. NGUYEN, Vinh-Kim – PERCHARD, Karine. Anthropology, Inequality, and Disease. *Annual Review of Anthropology*. 2003, 32(1), 447-474.
114. NISCHAN, Bodo. The exorcism Controversy and baptism in the late reformation. In LEVACK, Brian (ed.). *Possession and Exorcism*, vol. 9., New York – London: Carland Publishing, Inc., 1992, 161-181.
115. OLECHOWSKI, Thomas. *Die Entwicklung des Preßrechts in Österreich bis 1918*. Wien: Manzsche Verlags und Universitätsbuchhandlung, 2004, 756 s.
116. OSTERHAMMEL, Jürgen. *The Transformation of the World: A Global History of the Nineteenth Century*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2014, 1192 s.

117. PORTER, Roy. The Disenchantment of the World in the Nineteenth Century. In: ANKARLOO, Bengt – CLARK, Stuart. *Witchcraft and Magic in Europe: The eighteenth and nineteenth centuries*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1999, 497-528.
118. PRZEDAK, A. G. *Geschichte des deutschen Zeitschriftenwesens in Böhmen*. Heidelberg: C. Winter, 1904, 248 s.
119. RAK, Jiří. České národní hnutí a katolická církev před březnem 1848. In: NEŠPOR, Zdeněk – KAISEROVÁ, Mristína (eds.). *Variety české religiozity v „dlouhém“ 19. století*. Ústí nad Labem: Albis International, 2010, 33-39.
120. RATHKOLB, Oliver. Demokratieentwicklung in Österreich seit dem 19. Jahrhundert. *Jugend – Demokratie – Politik*. 2008, 28(1), 5-17.
121. RÉMOND, René. *Náboženství a společnost v Evropě*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2003, 273 s.
122. RIALI, Lucy. Martyr Cults in Nineteenth-Century Italy. *The Journal of Modern History*. 2010, 82(2), 255-287.
123. RÓZSA, Maria. *Deutschsprachige Presse in Ungarn 1850-1920*, Teil I. München: Oldenbourg Verlag, 2003, 82 s.
124. RUBIN, Miri – SIMONS, Walter (eds.). *Cambridge History of Christianity, Volume 4. Christianity in Western Europe, c.1100–c.1500*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, 597 s.
125. RUSSELL, Lucifer, Ithaca: Cornell University Press, 1984, 356 s.
126. SCULL, Andrew. *Šílenství a civilizace*, Praha: Academia, 2019, 526 s.
127. SCHMIDBAUER, Wolfgang. *Cesta psychoterapie*. Praha: Portál, 2013, 340 s.
128. SCHMIDT, Bettina – HUSKINSON, Lucy. Spirit Possession and Trance: New Interdisciplinary Perspectives. London: Bloomsbury Academic 2010, 424 s.
129. SKŘIVAN, Aleš – DRŠKA, Václav – STELLNER, František. *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1648-1914*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1994, 218 s.
130. SOLDÁN, Ladislav. Český katolický modernismus – od snah literárních a uměleckých k cílům náboženskoreformním. In HANUŠ, Jiří – MAČALA, Pavol - MAREK Pavel (eds.). *Církev 19. a 20 století ve slovenské a české historiografii*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010, 206-220.
131. STEINHOFF, Anthony. Nineteenth-Century Urbanization as Sacred Process: Insights from German Strasbourg. *Journal of Urban History*. 2011, 37(6), 828–841.
132. STEWART, Jon. *Miscellaneous writings of G.W.F. Hegel*. Evanston: Northwestern University Press, 2002, 444 s.

133. SURÍS, Alina – HOLLIDAY, Ryan – NORTH, Carol. The Evolution of the Classification of Psychiatric Disorders. *Behavioral Sciences*. 2016, 6(1), 1-10.
134. TANACKOVIĆ, Sanjica Faletar – KRTALIĆ, Maja – LACOVIĆ, Darko. *Newspapers as a Research Source: Information Needs and Information Seeking of Humanities Scholars*. 2014.
135. THIELMAN, Samuel. Spirituality and the Care of Madness: Historical Considerations. In HUGUELET, Phillipe – KOEING, Harold (eds.). *Religion and Spirituality in Psychiatry*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009, 6-18.
136. TULCHIN, Allan. Church and State in the French Reformation. *The Journal of Modern History*. 2014, 86(4), 826-861.
137. URBAN, Otto. *Kapitalismus a česká společnost*. Praha: Nakladatelství sboboda. 1978, 379 s.
138. VEBER, Václav, *Dějiny Rakouska*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, 748 s.
139. VENCOVSKÝ, Eugen. *Psychiatrie dávných věků*. Praha: Vydavatelství Karolinum, 1996, 222 s.
140. WALKER, D. P. *Unclean spirits - Possession and exorcism in France and England in the late sixteenth and early seventeenth centuries*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1981, 116 s.
141. WALKER, Anita – DICKERMAN, Edmund. „A Woman under the influence“: A case of alleged possession in Sixteen-century France. In: LEVACK, Brian (ed.). *Possession and Exorcism*, vol. 9., New York – London: Carland Publishing, Inc., 534-554.
142. WEBER Albert. *Bibliographie deutschsprachiger Periodika aus dem östlichen Europa*. Teil 1: Zeitungen und Zeitschriften. Regensburg: Leibniz-Institut für Ost - und Südosteuropaforschung, 2013, 1024 s.
143. WEBER, Eugen. Religion and Superstition in Nineteenth-Century France. *The Historical Journal*. 1988, 31(2), 399-423.
144. WEINER, Herbert. The concept of psychosomatic Medicine. In: WALLACE, Edwin – GACH, John (eds.). *History of psychiatry and Medical Psychology*. New York: Springer, 2008, 485-518.
145. WESTERNIK, Herman. Demonic possession and the historical construction of melancholy and hysteria. *History of Psychiatry*. 2014, 25(3), 335-349.
146. WIENER, Dora. The Madman in the Light of Reason. Elinghtment Psychiatry. In WALLACE, Edwin – GACH, John (eds.). *History of psychiatry and Medical Psychology*. New York: Springer, 2008, 255-280.
147. WINKELMANN, Michael. *Shamanism - A Biopsychosocial Paradigm of Consciousness and Healing*. Santa Barbara – Denver – Oxford: ABC-CLIO, 2010, 336 s.

148. WINSTON, Diane (ed.). *The Oxford Handbook of Religion and the American News Media*. Oxford: Oxford University Press, 2012, 632 s.

Online zdroje

1. Deutsche Forschungsgemeinschaft, *Digitalisierung historischer Zeitungen: Digitalisierung der "Kölnischen Zeitung"* [online]. Dostupné na internete: <https://gepris.dfg.de/gepris/projekt/422769434?context=projekt&task=showDetail&id=422769434&> [cit. 27. 7. 2019].
2. HASSLER, Marianne. *Traugott Konstantin Oesterreich und die Religionspsychologie: Erinnerungen an ein psychologisches Fach und an einen Tübinger Professor* [online]. 2017, 14 s. Dostupné na internete: https://www.konfliktberatung-berlin.de/person/Traugott_Konstantin_Oesterreich_und_die_Religionspsychologie.pdf [cit. 12. 1. 2024].
3. Moravská zemská knihovna, *Digitální knihovna Kramerius* [online]. Dostupné na internete: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/periodical/uuid:eb3adc60-dd58-11e2-9923-005056827e52> [cit. 12. 7. 2019].
4. Moravská zemská knihovna, *Digitální knihovna Kramerius* [online]. Dostupné na internete: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/periodical/uuid:c5e114d0-fad5-11e7-816d-5ef3fc9bb22f> [cit. 15. 7. 2019].
5. Österreichische Nationalbibliothek, *Historische österreichische Zeitungen und Zeitschriften* [online]. Dostupné na internete: http://anno.onb.ac.at/info/svb_info.htm [cit. 15. 6. 2019].
6. Österreichische Nationalbibliothek, *Historische österreichische Zeitungen und Zeitschriften* [online]. Dostupné na internete: https://anno.onb.ac.at/info/dea_info.htm [cit. 27. 7. 2019].
7. Österreichische Nationalbibliothek, *Historische österreichische Zeitungen und Zeitschriften* [online]. Dostupné na internete: http://anno.onb.ac.at/info/bkn_info.htm [cit. 28. 7. 2019].
8. Österreichische Nationalbibliothek, *Historische österreichische Zeitungen und Zeitschriften* [online]. Dostupné na internete: http://anno.onb.ac.at/info/ekz_info.htm [cit. 25. 7. 2019].
9. Österreichische Nationalbibliothek, *Historische österreichische Zeitungen und Zeitschriften* [online]. Dostupné na internete: http://anno.onb.ac.at/info/fig_info.htm [cit. 15. 9. 2019].
10. Österreichische Nationalbibliothek, *Historische österreichische Zeitungen und Zeitschriften* [online]. Dostupné na internete: https://anno.onb.ac.at/info/izl_info.htm [cit. 27. 7. 2020].
11. Österreichische Nationalbibliothek, *Historische österreichische Zeitungen und Zeitschriften* [online]. Dostupné na internete: https://anno.onb.ac.at/info/lbz_info.htm [cit. 27. 7. 2020].

Zoznam obrázkov

1. Obrázok 1: Regióny zachovávajúce si predindustriálny charakter - COLLANTES, Fernando. Farewell to the Peasant Republic: Marginal Rural Communities and European Industrialisation, 1815-1990. *The Agricultural History Review*. 2006, 54(2), 257-273.....s. 16
2. Obrázok 2: Vyháňanie diabla z chlapca pomocou žeravého železa. *Illustrierte Kronen Zeitung, Eine "Teufelsaustreibung" mit tragischem Ausgang*, 8. 4. 1909, s. 7.....s. 131
3. Obrázok 4: *Illustrierte Kronen Zeitung, Eine Teufelsaustreibung mit tragischem Ausgang*, 19. 9. 1925, s. 1.....s. 153